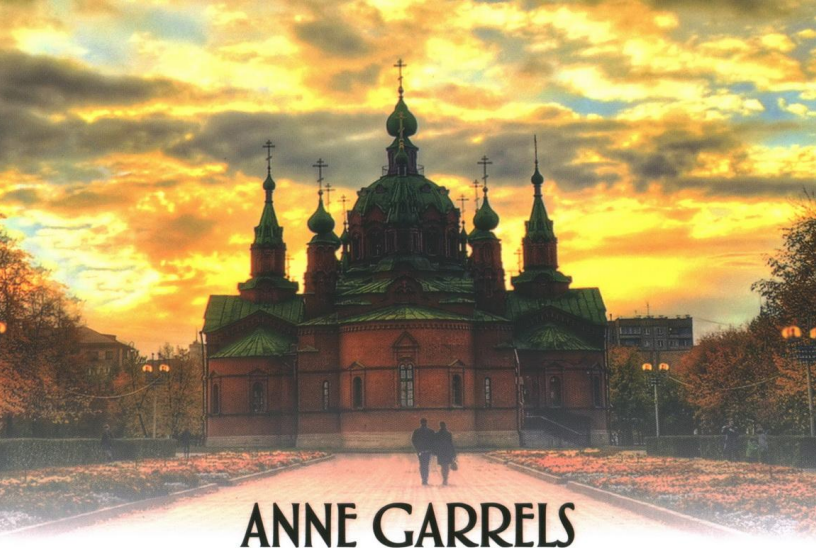

ANNE GARRELS

ȚARA LUI PUTIN, O CĂLĂTORIE ÎN RUSIA REALĂ

„O lectură esențială pentru cine vrea să înțeleagă
Rusia lui Putin“

Jack F. Matlock Jr., ambasador SUA în URSS (1987-1991)

biblioteca rao

ANNE GARRELS

Tara lui Putin: O călătorie în Rusia reală

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GARRELS, ANNE

Țara lui Putin: O călătorie în Rusia reală / Anne Garrels; trad. de Liliana Pelici prin Lingua Connexion. – București: RAO Distribuție, 2017
ISBN 978-606-8905-87-7

I. Pelici, Liliana (trad.)

94

RAO Distribuție
Str. Bărgăului nr. 9–11, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

Anne Garrels
PUTIN COUNTRY:
A Journey into the Real Russia
Copyright © 2016 by Anne Garrels
Publicat prin înțelegere cu Farrar, Straus and Giroux, LLC, New York.
Toate drepturile rezervate.

Traducere din limba engleză
Liliana Pelici prin Lingua Connexion

© Editura RAO, 2016
Pentru versiunea în limba română

2017

ISBN 978-606-8905-87-7

Pentru Vint, cu dragoste, ca întotdeauna

CUPRINS

I. Haos	9
II. Stabilitate.....	19
III. Identitate.....	34
IV. Șoferul de taxi.....	47
V. Viața comunității gay	59
VI. Familia rusească	66
VII. Părinți încăpățânați	80
VIII. Medicii	94
IX. Dependenții de droguri	105
X. Școlile și cazărmile	116
XI. Credincioșii	134
XII. Comunitatea musulmană.....	150
XIII. Activiștii pentru drepturile omului.....	165
XIV. Expertul în medicină legală	181
XV. Libertatea de exprimare.....	196

XVI. Coșmarul nuclear	213
XVII. Peisaje schimbătoare.....	230
XVIII. Limitele	246
<i>Mulțumiri</i>	251

CAPITOLUL I

Haos

Într-o dimineață din miezul iernii anului 2013, locuitorii orașului rusesc Celeabinsk au fost orbiți de o dâră albă de pe cer. Aceasta a luminat zorii târzii și a desenat un arc de-a lungul orizontului, lăsând fum în urma ei. Elevii de la Liceul Nr. 31 și-au lipit nasurile de ferestrele claselor lor pentru a vedea „lumina ireală”. După câteva minute, a urmat o explozie uriașă. Ferestrele solide doar au vibrat, dar geamurile și ecranele televizoarelor s-au spart și cioburile au zburat prin tot orașul. Alarmerle mașinilor au fost declanșate și o parte din acoperișul unei fabrici de prelucrare a zincului s-a prăbușit. În jur de 1 200 de oameni au fost răniți de ploaia de moloz. Uimitor, nimeni nu a fost ucis.

Imagini impresionante, înregistrate de camerele video montate pe tablourile de bord ale mașinilor, au inundat imediat internetul. Aceste camere video sunt folosite în mod obișnuit pentru a înregistra accidente de trafic frecvente în regiune și pentru a susține validitatea cererilor de asigurare. Ceea ce au înregistrat atunci a fost un meteorit cu diametrul de 18 m apropiindu-se de Pământ. A intrat în atmosferă, fără să fie detectat, cu o viteză aproximativă de 67 000 km pe oră, adică 19 km pe secundă. A început să se dezintegreze la 45 km deasupra regiunii Celeabinsk, explodând cu energia a aproximativ 500 de kilotone de TNT, de 30 de ori mai mare decât puterea bombei de la Hiroshima. La intensitatea maximă, mingea de foc a strălucit de 30 de ori mai puternic decât Soarele. Oamenii de știință spun că a fost

cel mai mare meteorit care a ajuns pe planeta noastră din 1908, când alt meteorit s-a prăbușit în râul Tunguska din Siberia.

A plouat cu fragmente peste toată regiunea rurală, cea mai mare bucată făcând o gaură circulară uriașă în gheața groasă a lacului Cebarkul, aflat la câteva ore de mers cu mașina din capitala regională. Nu s-a auzit niciun bum acolo, s-a văzut doar o lumină ca de fulger. Credincioșii din biserica ortodoxă din apropiere au continuat să asculte slujba. Oamenii care pescuiau la copcă și moțăiau pe lacul înghețat au fost treziți brusc din reveria lor, dar orice a aterizat acolo a dispărut repede în adâncul apei, lăsând în urmă doar o gaură largă.

După opt luni, scafandrii au găsit o rocă spațială grea de o jumătate de tonă. Aceasta s-a rupt în trei bucăți când a fost ridicată. Cea mai mare bucată stă acum inofensivă sub un dom de plexiglas în muzeul regional. În comparație cu rocile colorate indigene din Urali, cum ar fi malahitul verde strălucitor și caroitul de un violet intens, restul de meteorit este un bulgăre întunecat cu adâncituri sculptate în locurile în care materia lui s-a topit și s-a fărâmițat în timpul extraordinarei lui călătorii.

Superstițioșii și religioșii au încercat să găsească sensul acestui eveniment rar. Cărcotașii au sugerat că guvernatorul numit de președintele Vladimir Putin, care era de mult timp ținta acuzațiilor de corupție, a primit un avertisment pentru păcatele lui. Dar toți au înțeles că Celeabinsk, o regiune industrială nisipoasă aflată la aproximativ 1 600 km la est de Moscova, era din nou pe hartă, deși, de data asta, problemele nu erau cauzate de om. Cunoscută ca una dintre cele mai poluate zone ale planetei, în urma unui accident nuclear ținut cândva secret și sufocată de nori de deșeuri industriale, zona a suferit din cauza multor mârșăvii. Dar locuitorii au privit acest eveniment natural cu un fel de mândrie și evlavie. Comerțul cu presupusa „rocă spațială“ a înflorit pentru scurt timp. O fabrică locală de ciocolată a creat un sortiment de lux numit „Meteor“

Celeabinskul a intrat în radarul meu din 1993, la doi ani după destrămarea Uniunii Sovietice, când o Rusie nouă și independentă se lupta pentru propria supraviețuire. Am călătorit în multe rânduri în Uniunea Sovietică și în noua Rusie ca jurnalist, iar pe atunci eram corespondentul *Radioului Public Național* american la Moscova. Cum vă poate spune orice rus, Moscova nu este Rusia, iar în anii '90 era clar că orașul cel mai bogat și cel mai puternic al țării era cu mult înaintea celorlalte. Acum Moscova nu este doar capitala și sediul guvernului. Este centrul financiar, comercial, cultural și de divertisment al țării – ca Washington, New York, Chicago și Los Angeles la un loc. Dar majoritatea cetățenilor ruși, inclusiv membrii numeroaselor și diverselor grupuri etnice, trăiesc în alte părți. Împrăștiati pe un teren vast, toți admiră și invidiază în același timp megalopolisul Moscova. Am hotărât că era nevoie să găsesc un loc departe de șoseaua de centură a capitalei, din care să-i pot urmări pe acești cetățeni ai noii Rusii, în timp ce își găsesc drumul în viață printre ruinele rămase în urma cutremurelor politice, etnice, sociale și economice.

Hotărâtă să mă concentrez pe o zonă provincială, am luat în considerare un număr de orașe și regiuni și, în cele din urmă, am lăsat decizia în voia sorții. Fiindcă nu aveam o săgeată, am aruncat un creion ascuțit spre harta uriașă a Rusiei din biroul meu. A aterizat aproape de centru, făcând o ruptură mică într-o regiune care, la fel ca o mare parte a țării, a fost mult timp închisă pentru străini, dar s-a deschis recent pentru lumea întreagă. Datorită legământului meu tăcut de a merge oriunde ateriza vârful creionului, relația mea cu orașul Celeabinsk și regiunea lui înconjurătoare, care poartă același nume, a fost pecetluită. De atunci, am mers acolo în mod regulat. A devenit a doua mea casă.

De mărimea Austriei și cu o populație de doar trei milioane de locuitori, regiunea Celeabinsk este situată la marginea sudică a munților Urali. Cuvântul „munți“ este un termen un pic impropriu în cazul acesta. Erodați de veacuri, acum sunt puțin mai mari decât

niște dealuri, despărțind partea vestică, „europeană“, a Rusiei de Siberia. Aflați la mijlocul distanței dintre Moscova și Pacific, oamenii de aici sunt mândri că trăiesc în „coloana vertebrală a Rusiei“, cum o numesc ei, un loc bogat în minerale, cărbuni, păduri, câmpuri și lacuri. Ei cred că au sprijinit țara atât pe timp de război, cât și pe timp de pace. Dar costul a fost exorbitant, iar regiunea încă nu și-a revenit de pe urma distrugerilor suferite de-a lungul istoriei.

Această istorie continuă. Când mii de moscoviți din clasa de mijloc au umplut străzile în 2010 și 2012 pentru a protesta împotriva fraudării alegerilor, a corupției și a încălcării legilor, restul țării a tăcut. Corporațiile internaționale de presă cu sedii în Moscova au scris mult despre protestele din capitală, dar au ignorat centrul țării. În acele zile, dacă ați fi urmărit mass-media occidentală, ați fi crezut că țara era în pragul unei revoluții.

Ignoranța străinilor mi-a întărit hotărârea de a continua să relatez evenimentele din regiunea Celeabinsk. La fel ca majoritatea Rusiei, este teritoriul lui Putin și, în timp ce am scris această carte, situația a devenit și mai evidentă. Motivele sunt multe și neclare.

Cei mai mulți oameni își amintesc cu tristețe „anarhia“ din anii '90, cum o numesc ei, când nerespectarea legilor și standardele scăzute de viață au urmat prăbușirii URSS. Își doresc stabilitate și mândrie națională, și cred că președintele Putin le-a oferit aceste lucruri. Visează la o țară care să merite iubirea și admirația lor. Mulți au resentimente față de Occident, pe care îl acuză de ipocrizie și aroganță. Este greu să găsești pe cineva care vede o alternativă la statu-quo; o automulțumire amestecată cu pică este mai comună. Opoziția este divizată, slabă și intimidată.

În 1993, când am ajuns prima dată aici, Celeabinsk era un loc deprimant, unde oamenii erau când plini de speranță, când disperați și temători, în timp ce schimbările veneau de la Moscova. Întreaga regiune a fost închisă pentru străini de la sfârșitul anilor '30 din cauza complexelor militare și industriale „secrete“. Acești giganți deținuți și controlați de stat, care angajau de multe ori zeci de mii de

oameni, se numărau printre instituțiile rusești cele mai amenințate de economia de piață în curs de dezvoltare. Dintr-odată, regiunea Celeabinsk era o parte a lumii. Rămase fără subvențiile guvernamentale și lipsindu-le structura și ordinele de care aveau nevoie pentru a fi „competitive“, fabricile din zonă aveau nevoie de re tehnologizări și investiții majore. Din cauza haosului intern și a lipsei de capital din țară, aveau nevoie de investiții occidentale, despre care nu știau nimic. „Profit“ și „faliment“ au devenit noile cuvinte în vogă. Un vocabular nou și un nou set de idei se răspândeau în toată țara, iar regiunea Celeabinsk, la fel ca majoritatea Rusiei, nu era pregătită.

Am fost printre primii străini care au ajuns în oraș, iar funcționarii din administrația locală au fost jenați din cauza lipsei unei cazări „acceptabile“. Nu aveau niciunul dintre hotelurile Intourist, dărăpănate și prea scumpe, care au servit vizitatorii străini în orașele deschise ale țării. Singurele hoteluri existente erau și mai dărăpănate, cu apă și căldură doar din când în când, așa că autoritățile locale au insistat să stau într-o fostă casă de oaspeți a Partidului Comunist. Era un pic mai bună, cu patul ei standard, îngust, de o persoană, cu tapetul dezlipit, perdelele roz de nailon și mirosul deosebit de antiseptic combinat cu cel de țigări sovietice, un miros care încă era impregnat pe atunci în toată țara.

Noi restaurante și cazinouri se deschideau în Moscova, dar nu și în Celeabinsk. Câteva cluburi private au început să servească micul grup de oameni care avea bani. Aceste cluburi nu aveau firme. Trebuia să știi unde erau. Clientela, formată în principal din bărbați cu cămăși și cravate negre, însoțiți de iubitele lor care nu scoteau niciun cuvânt, arăta ca și cum tocmai ar fi ieșit dintr-un film prost cu gangsteri. Acești cetățeni erau cunoscuți ca „mafia“ – un cuvânt rapid adoptat pentru a descrie noile bande de infractori care au făcut bani din șantaje pentru protecție în tot orașul și din spargerea magazinelor, a pușinelor afaceri private de-abia înființate și a fabricilor rămase. Șeful departamentului poliției din oraș a recunoscut că oamenii lui erau prost înarmați, manipulați sau complici.

Pe cerul de deasupra Celeabinskului nu mai era fumul caustic despre care am fost avertizată, dar aerul proaspăt și curat reprezenta un motiv de ușurare și o amenințare în același timp. Însemna că fabricile de oțel, chimicale și armament de care depindeau toți erau închise. Muncitorii nu erau plătiți sau erau plătiți în bunuri bizare, ca vase de cristal sau țevi industriale, pe care fabricile lor le-au primit la troc. Multe dintre cele mai mari fabrici, cu mii de muncitori, au oferit materiale prost făcute și costisitoare armatei ruse, care a intrat în colaps total. Cei care controlau totul au furat tot ce puteau vinde, cel mai adesea în interes propriu.

Minerii, care trăiau în condiții mizerabile chiar și după standardele sovietice, amenințau cu greve. Spitalele au rămas fără provizii de bază și contau pe ajutorul sporadic venit din Occident. Alimentele erau în stoc limitat și, sub fiecare scaun, pat sau canapea, oamenii depozitau ceea ce reușeau să cultive, să conserve, să cerșească, să primească la troc sau să fure. PIB-ul național a scăzut cu 34% între 1991 și 1995, o reducere mai mare decât au suferit Statele Unite în timpul Marii Depresiuni, iar declinul a lovit cel mai tare în orașe precum Celeabinsk. Primarul se temea de șomajul galopant, de tulburările sociale și de o criză a bugetului care ar fi putut lăsa orașul întunecat și rece. Cele mai mari temeri ale sale nu s-au adeverit, dar a fost cât pe ce. Chiar dacă temperaturile din timpul iernii se mențin în mod obișnuit sub -17°C , iarna neobișnuit de caldă din 1993 a redus dramatic facturile la încălzire ale orașului, oferind o ușurare de care avea multă nevoie. Fabricilor li s-a ordonat să-și păstreze majoritatea muncitorilor pe statele de plată, chiar dacă nu erau plătiți în mod regulat.

La fel ca multe orașe rusești, Celeabinsk a fost organizat în jurul fabricilor fondatoare care, în multe privințe, erau niște mini-orașe autonome: aveau propriile complexe de apartamente dărăpănate, spitale, clinici și creșe. Aceste spații erau în grija administrației locale

care nu mai făcea față, așa că guvernul le-a spus locuitorilor că puteau să-și privatizeze locuințele. Cei destul de norocoși să aibă un apartament de stat au devenit brusc proprietari, deși ce însemna asta atunci a fost neclar pentru majoritatea, cu excepția celor cu înclinații infracționale. Din cauza absenței creditelor și a ipotecilor, nu exista o adevărată piață imobiliară – cu excepția celei controlate de cei care făceau o grămadă de bani. Gangsterii îi jefuiau pe bătrâni, înșelându-i sau omorându-i pentru apartamentele lor cu o cameră. Între timp, statul nu a mai oferit apartamente celor care așteptau la coadă pentru ele. Tinerii, care de multe ori locuiau cu câteva generații din familiile lor în apartamente mici, erau blocați.

Pentru o minoritate, sfârșitul anilor '80 și anii '90 au fost o perioadă impetuoasă de revelații și schimbări pozitive. Noua eră a oferit șansa de a face bani și de a îndrepta greșeli vechi și noi. Dezbaterile cândva nocturne din bucătăriile înghesuite au devenit conversații libere. Prima întrebare era: „Ce-ai mai citit?” – dar adolescenții s-au plictisit repede de memoriale despre trecutul stalinist violent și au fost mai interesați de DVD-urile piratate care au inundat piețele. La televizor, barierele au fost îndepărtate, iar telenovelele mexicane și serialele britanice cu detectivi au ajuns să facă parte din programul obișnuit. Când programul *Vzglyad* (*Punctul de vedere*) era transmis în serile de vineri, străzile se goleau, în timp ce oamenii se puneau la curent cu ultimul scandal politic. A existat și un program satiric usturător, numit *Marionetele*, în care toată lumea era ridiculizată. În acei primi ani, era imposibil să-i împiedici pe oameni să vorbească, dar, pentru mulți, noua libertate era la fel de traumatizantă pe cât era de minunată. Dispăreau toate lucrurile cunoscute pe care se bazaseră.

Chiar și astăzi, puțini occidentali înțeleg cât de nepopulari deveniseră Boris Elțin și cercul lui de consilieri influențați și sprijiniți de Occident, la momentul când președintele bețiv și care de-abia se mai ținea pe picioare a demisionat, în cele din urmă, la sfârșitul anului 1999. După o lună de miere cu Occidentul, când mulți ruși

s-au îndrăgostit de America, atunci când lucrurile nu au mers așa cum au sperat, aceștia au simțit toată amărăciunea și furia unui iubit părăsit. În timp ce Occidentul și echipa lui Elțin au susținut necesitatea campaniei de privatizare, pentru a pune bunurile țării în mâinile poporului care putea lucra cu ele, majoritatea rușilor n-au văzut altceva decât licitații închise și misterioase, afaceri ascunse, înșelătorii, infracțiuni stradale și ridicarea unui grup de oligarhi privilegiați și extrem de bogați, mulți dintre ei datorându-și puterea economică fondurilor ascunse ale Partidului Comunist. Toți muncitorii au primit câteva vouchere de privatizare, așa-zisele acțiuni. În disperarea lor de a-și hrăni familiile, mulți și-au vândut repede aceste acțiuni pe un preț de nimic celor care aveau, în mod inexplicabil, acces la bani.

În timp ce banii s-au adunat în Moscova și străzile ei s-au umplut de mașini străine, drumurile cu gropi ale Celeabinskului au rămas scutite de trafic, Zhiguli-urile și Volgile ruginite fiind principalele mijloace de transport. Piețele ilegale în aer liber au preluat rolul magazinelor de stat. În aceste piețe, localnicii, înghesuți din cauza frigului, vindeau ce puteau ca să câștige câteva ruble – îmbrăcăminte făcută în casă, importuri ieftine și netaxate din China și Turcia și materiale de construcții de proveniență necunoscută. Din cauza inflației vertiginoase, oamenii și-au dus profiturile la una dintre zecile de case de schimb valutar care au apărut peste noapte și le-au schimbat în dolari, pe care apoi i-au pus sub saltele. Toți urmăreau rata zilnică a dolarului. Toți au devenit speculatori experți în valută, ca să-și protejeze puținul pe care-l aveau. Era o situație epuizantă și demoralizatoare.

Pentru mulți oameni din Celeabinsk și din restul Rusiei, democrația și „reforma” au devenit sinonime cu foametea, cu infracționalitatea și cu deteriorarea rapidă a serviciilor sociale. Una dintre cele mai profitabile afaceri era instalarea ușilor de apartament din metal armat și a încuietorilor triple pentru protecția împotriva furturilor tot mai frecvente și a violenței. Dezamăgirea provocată de preferatul

Occidentului, președintele Boris Elțin, i-a împins pe oamenii din Celeabinsk să-l respingă pe candidatul lui preferat pentru postul de guvernator în 1996. A fost ales un comunist din vechea gardă, dar, în ciuda declarațiilor laudative că o nouă democrație era instalată în locul celei vechi, cu sprijinul elogios al Washingtonului, Elțin a ignorat rezultatele și și-a numit propriul guvernator. Pentru o vreme, a fost o situație foarte confuză cu doi guvernatori pe același loc. În cele din urmă, fostul membru al Partidului Comunist a triumfat.

În 1998, Rusia nu și-a plătit împrumuturile externe, iar Celeabinskul, încă dependent de fabricile vechi și cu prea mulți angajați, a mai primit o lovitură grea.

„Cât mai putem suporta?“ s-au întrebat oamenii când și-au pierdut iar slujbele și economiile.

Fostele republici sovietice și statele satelit din Europa de Est păreau să se bucure de noua lor independență și de noile lor identități naționale, prezentându-se adesea ca niște victime care au suferit mult timp din cauza Moscovei. Doar rușii păreau să fie condamnați pentru trecutul sovietic, chiar dacă mulți alții au fost complici. Rusia a privit cum Uniunea Europeană și NATO au început să-i curteze pe foștii aliați. Occidentul părea să trateze Rusia ca pe un stat perdant, care putea fi ignorat sau prădat.

Când Boris Elțin, care era tot mai incoerent, a demisionat pe neașteptate, numindu-l pe Vladimir Putin, care era puțin cunoscut, drept succesorul lui, mulți ruși au răsuflat ușurați. Un fost ofițer KGB, sănătos și coerent, Putin a exploatat rapid furia populară crescândă. Știa ce făcuse psihicului rusesc un deceniu de răsturnări de situație, umiliri și nostalgie pentru URSS. În sudul țării, el i-a învins cu brutalitate pe rebelii ceceni, care până atunci au reușit să lupte cu armata rusească pe picior de egalitate. Chemându-și vechii prieteni din serviciile de securitate, a folosit poliția pentru a-și distruge rivalii. A împiedicat înregistrarea majorității partidelor de opoziție și a continuat jocul lui Elțin, cândva trecut cu vederea de Statele Unite, de a crea partide de opoziție

maleabile și false. A abolit alegerea guvernatorilor în favoarea numirilor de la Kremlin.

Cei mai mulți ruși nu s-au plâns. Dintr-odată, beneficiau de pe urma creșterii prețurilor petrolului, gazelor și materiilor prime. Salariile erau plătite. Serviciile sociale s-au îmbunătățit. Pensiile au crescut. Creditele și ipotecile au fost, în sfârșit, disponibile, chiar dacă la rate exorbitante pentru majoritatea. Inflația vertiginoasă a fost controlată. Puterea de cumpărare a consumatorului a crescut. Prețul pentru toate acestea – diminuarea libertății și creșterea corupției – a fost unul pe care majoritatea părea dispusă să-l plătească. Publicul era sătul de revelațiile glasnostului, care pentru mulți a însemnat doar expunerea păcatelor trecutului țării în văzul lumii. Așa că a avut o atitudine pasivă atunci când Vladimir Putin a preluat controlul principalelor posturi de televiziune naționale și a amenințat puținele mass-media independente, care încă se luptau să-și facă datoria de a informa publicul rus.

În această perioadă, am reușit să vizitez Celeabinskul aproape în fiecare an, deși, din cauza misiunilor în Irak și în alte părți, vizitele mele au fost scurte. În 2012, am plecat de la *Radioul Public Național* american și am putut să petrec mai multe luni de zile acolo. A fost un moment oportun. Dominația stabilă a președintelui Putin părea să fi ajuns la apogeu, iar țara se confrunta cu un nou set de probleme.

CAPITOLUL II

Stabilitate

Era anul 2012 – și peste un deceniu de când președintele Putin venise la putere. Centrul Celeabinskului era de nerecunoscut, chiar dacă nimeni nu l-ar fi confundat cu Moscova, care era considerată drept cel mai scump oraș din lume. M-am plimbat prin oraș într-o dimineață superbă de toamnă, ultima dinainte de a începe ninsoarea. O stradă pietonală pietruită schimbase complet zona, cândva lipsită de culoare și în paragină. Fostul primar, care instalase pietrele de pavaj, le-a și produs, le-a vândut orașului și a făcut o grămadă de bani. În ciuda acestui conflict de interese și a altora asemănătoare, acum trăiește în lux. Dar reputația lui a fost umbrită de un comportament și mai nerușinat și de mai multe investiții. Economia rusească s-a dezvoltat înzecit sub conducerea lui Putin, ceea ce a dus la creșterea consumului și la formarea clasei de mijloc. Veniturile reale au crescut. Sărăcia și șomajul la nivel național au fost reduse la jumătate.

Centrul renovat al orașului a devenit un loc popular de adunare. Pe strada pavată, fațadele prerevoluționare rămase au fost restaurate, iar acum adăpostesc magazine elegante, restaurante și baruri. Se spune că strada ar fi o copie după Arbat, o alee celebră din Moscova. Zeci de sculpturi fanteziste au apărut. Muzicieni din bronz stau încremeniți cu instrumentele lor lângă puștani adevărați, în blugi de designer, care sorb bere și cântă pentru niște ruble care, în sfârșit, au o valoare. Tineri zvăpăiați și familiile lor se

îngrămădesc într-o trăsură de piatră, pozând pentru fotografii făcute cu omniprezentele telefoane inteligente produse în străinătate. O statuie a unui cerșetor stă locului, întinzând o șapcă. Trecătorii aruncă monede în ea pentru noroc. Mărunțișul e repede luat de niște bețivi zdrențăroși. Rușii superstițioși stau într-un cerc reprezentând zodiacul încorporat în trotuar. Aruncă o rublă peste umăr în timp ce-și pun o dorință. Aceiași ruși, devotați predicțiilor astrologice și paranormalului, acum poartă cruci și merg la biserici pentru a se ruga la sfântul preferat pentru protecție.

Biserica Ortodoxă Rusă, tot mai conservatoare și mai puternică, își recuperează proprietățile confiscate cu mult timp în urmă și, peste tot, sunt construite sau restaurate biserici. Contradicția dintre naționalismul defensiv și apetitul pentru tot ce este occidental devine tot mai greu de înțeles. Prietenii încep să vorbească pozitiv despre o identitate rusească reînviată, chiar dacă le este greu să explice la ce se referă. Mass-media condusă de stat a început să transmită tot mai multe materiale anti-SUA, dar toate magazinele și restaurantele au nume străine, ca o marcă a calității serviciilor oferite.

Cuvinte străine au fost împrumutate de limba rusă de secole, dar acum lista lor a crescut vertiginos. Include aproape orice termen folosit pentru tehnologia computerelor (*browser*, *upgrade*, *provider*, *hacker* și *chat*, ca să enumerăm doar câteva) la fel ca *smaïik*, cu referire la emoticonul rotund și zâmbitor din *e-mails*. Bursa de valori este la fel de plină de cuvinte care sună familiar, cum ar fi *market-call*, *broker* și *bonus*. Cuvintele englezești se infiltrează în vorbirea de toate zilele, cu ajutorul rușilor *cool*, care merg acum la *shopping*. Își cumpără un apartament printr-un *realtor* (agent imobiliar), văd un *receptionist* (recepționar) înainte de a ajunge la *manager* pentru a verifica *price lists* (listele de prețuri). Rușii cumpără o mașină de la un *dealer* pentru o *girlfriend* (prietenă). Proliferarea cuvintelor englezești cu accent rusesc transcrise cu litere chirice e uluitoare. *Restaurants* (restaurantele) fac reclamă meniurilor *kreizy* (nebunești), ca să ademenească oamenii pentru

biznes lunches (cine de afaceri). Noii bogați trăiesc în *taoon haoozes* (case de oraș) sau *kottedges* (case de vacanță), un cuvânt fantezist pentru noile mini-vile. Toate astea îi fac *kreizy* (îi înnebunesc) pe unii dintre populiștii din parlamentul rusesc, dar – *oh, my God* (o, Doamne), alt adaos nou –, până acum n-au putut să oprească fluxul acestor cuvinte.

Pe alea Kirovka, o înghețată uriașă din plastic îi ademenește la Pretty Betty, replică a unui restaurant american, cu tot cu ospătărițe în rochii galbene-deschis în stilul anilor '50, șosete scurte și teniși, unde *hamburgerii* și *shake*-urile sunt la mare căutare. Câteva uși mai încolo, Cafeneaua Wall Street, mai sofisticată, e plină de tineri corporatiști care beau cappuccino și whisky. Restaurantele elegante din cartier, cu nume ca Venice, Babilon, Deja-Vu, Avignon și Titanic (acesta, decorat ca să arate ca vaporul blestemat), satisfac poftele clienților cu bani. Restaurantele japoneze și chinezești, mai accesibile și cu numele scris cu litere latine reliefate, sunt la modă, iar sushi este zilnic în meniu.

Rome, OK Karaoke și Meet Point sunt doar câteva dintre cluburile în care se adună „păsările de noapte” îmbrăcate la modă. La restaurantul și barul McQueen, trupa face deschiderea cu „Oh, Pretty Woman”, cântată într-o engleză perfectă. Când am vorbit mai târziu cu cei patru muzicieni, care arătau exact ca echivalenții lor occidentali în blugi și tricouri, a trebuit să trecem repede la rusă pentru că versurile cântecelor erau cam tot ce știau din limba engleză. Repertoriul lor este format aproape exclusiv din cântece rock britanice sau americane și fac parte dintr-una dintre cele mai populare trupe locale, fiind angajați în mod regulat de fabrici pentru celebrarea festivalurilor anuale de Ziua Poliției, Ziua Metalurgiei sau Ziua Tancului. Au șansa de a câștiga mai mulți bani atunci când cântă la nunțile și la petrecerile aniversare ale noilor îmbogățiți care, în general, și-au făcut averea în domeniul proprietăților imobiliare sau al construcțiilor. Mi-au spus că, recent, „noii îmbogățiți” au devenit „mai cultivați”. Nu mai e la modă să-și arunce banii prin jur

în modul vulgar și bătător la ochi în care au făcut-o în zilele acelea haotice. Sclipiciul și cămășile negre de gangster din anii trecuți au fost înlocuite cu haine marca Ralph Lauren.

Magazinele de haine, de la Chanel, Max Mara și Escada până la firmele mai accesibile, ca H&M, vând îmbrăcăminte occidentală pentru rusoaicele stilate care se plimbă lejer pe pietrele de pavaj pe tocuri de zece centimetri ce le fac picioarele deja lungi să pară interminabile. Noua generație de rusoaice are acces la cele mai bune produse de machiaj, saloane, spa-uri și cluburi de fitness (inclusiv Curves), ca să nu mai spunem de chirurgie plastică. Sunt departe de „babuștele“ de altădată.

Cândva, țara a fost cuprinsă de mirosul grețos și dulceag al parfumului Moscow Nights. Acum rafturile sunt pline de sortimente de parfumuri și unguente. Într-un magazin, un tânăr s-a apropiat de vânzătoare pentru un sfat. Ea i-a arătat un parfum nou.

– Dumneavoastră l-ați folosi? a întrebat el politicos, folosind formula oficială de adresare. Spuneți-mi sincer.

– Nu, a răspuns ea.

Atunci el a întrebat-o care era parfumul ei preferat. Ea s-a gândit un minut, apoi a aleargat până la un raft și s-a întors cu o sticlură.

– Îl iau, a spus el. După câteva minute, s-a întors cu achiziția lui împachetată în hârtie de cadouri. I-a înmănat-o vânzătoarei cu următoarele cuvinte:

– E pentru dumneavoastră.

Ceilalți cumpărători au zâmbit și s-au îndepărtat, lăsându-i să-și continue singuri conversația.

Înapoi pe Kirovka, agențiile turistice sunt peste tot și sunt niște afaceri înfloritoare care oferă tururi ieftine în Egipt, Turcia, Tailanda și Dubai, unde stațiunile întreprinzătoare au învățat cum să satisfacă masa de călători slavi care caută soarele și distracția. Pentru cei plictisiți de aceste destinații, există America de Sud. Afișele adresate celor mai aventuroși le sugerează ca destinație Machu Pichu.

Pentru cei înstăriți, agențiile imobiliare fac reclamă la apartamente din Spania și Miami.

Nu cu mult timp în urmă, nu aveau nici măcar un hotel decent, acum sunt multe, unele construite de localnici, altele care aparțin unor francize ale lanțurilor hoteliere americane sau europene, ca Holiday Inn sau Radisson. Servesc investitorii ruși sau străini, consultanții occidentali în căutare de contracte pentru a transforma industriile locale și echipele sportive în deplasare care vin să provoace starurile hocheiului și ale judoului din Celeabinsk. Cel mai ostentativ hotel, pe bună dreptate numit Grand, este decorat excesiv cu marmură, catifea și ciucuri pentru a reflecta gloria anilor '20, glorie de care Celeabinskul nu s-a bucurat niciodată. Toate hotelurile au un lucru în comun: proprietarii lor sau partenerii acestora fac parte din guvern sau au legături foarte apropiate cu acesta. Accesul la ceea ce era, nu cu mult timp în urmă, pământul statului, este o afacere murdară, iar licitațiile publice sunt ușor de aranjat, pentru cine are relațiile potrivite. Acesta este „antreprenoriatul” rusesc; ca să-ți menții relațiile potrivite trebuie să-i plătești pe favoriții „șefului cel mare”, Vladimir Putin.

Când m-am plimbat prin Celeabinsk în acea zi de toamnă târzie, m-am întâlnit cu o bandă de motocicliști, care-și petreceau timpul liber în piața de lângă oficiul poștal principal. Erau îmbrăcați în haine de piele și aveau grijă de motocicletele lor scumpe, Yamaha și Harley. Oleg Aleikhin, de 55 de ani, era de departe cel mai în vârstă și cel mai realizat din grup. Ruda unui vechi reprezentant al administrației orașului, a recunoscut ușor că a făcut bani din afaceri dubioase cu pământuri și proprietăți. Mi-a oferit o plimbare cu motocicletă. A fost o ocazie prea bună pentru a o rata, pentru că rareori puteam să discut cu cineva din acest domeniu. Am fost de acord și am sărit pe motocicletă, în spatele lui. Ne-am grăbit să ajungem la un restaurant din mijlocului parcului Gagarin, unde era clar că era bine cunoscut. M-a prezentat prietenului și partenerului lui de

afaceri, Andrei, și celor două adolescente frumoase care îl însoțeau, Polina și Vika. Ele nu au fost prea încântate să mă vadă.

Oleg mi-a spus că le ajuta pe fete cu problemele lor, dar natura acestor probleme a rămas un mister. În timp ce el a dat pe gât câteva pahare de votcă, ele și-au scuturat părul lung, s-au jucat încontinuu cu cruciulițele ortodoxe de la gât și s-au uitat nepăsătoare pe telefoanele mobile, în timp ce au citit și au scris pe versiunea rusească a Facebookului. Tot ce am reușit să aflu de la ele a fost că părinții lor erau divorțați și, chiar dacă aveau doar 16 ani, locuiau cu iubiții în oraș și mergeau la licee prestigioase. Oleg și fetele au dispărut după aceea. Andrei mi-a explicat că putea trece o vreme până când se întorceau pentru că făceau sex în baia restaurantului. Mi-a spus că nu erau prostituate, ci doar adolescente care au luat-o pe calea greșită. Mi-am notat numărul lui, sperând că aveam să primesc mai multe confesiuni, și am plecat la altă întâlnire. Încercările mele de a-l contacta pe Andrei din nou au fost întâmpinate cu abateri de la subiect, așa-zise boli sau călătorii și minciuni. Mai târziu, am dat de Oleg și a fost de acord să treacă pe la hotelul la care eram cazată.

De data asta, Oleg și-a schimbat motocicleta cu o mașină străină scumpă, cu toate dotările. Era evident că, datorită amabilității rudei lui, afacerea necurată cu proprietăți imobiliare și pământuri mergea bine. A intrat fudul în cafenea, cu degetele încărcate cu inele cu pietre uriașe. Purta o căciulă mare de blană și o jachetă de piele, ostentativă și scumpă, cu guler de blană. Ospătarii și-au ascuns cu greu șocul provocat de faptul că mă întâlneam cu o asemenea persoană. Pe când cei mai mulți ruși bogați au învățat să fie mai discreți, Oleg a păstrat stilul „mafiei rusești”. În afară de aluzii continue la activitățile lui de afaceri, nu mi-a oferit nicio informație utilă. Se pare că s-a întâlnit cu mine pentru că i s-a refuzat o viză pentru SUA și spera că eu îl puteam ajuta. Când i-am explicat că nu puteam, a rămas optimist, sperând că ruda lui bine poziționată avea să-l salveze. Atât am avut de-a face cu Oleg. Se pare că trebuie să săruți multe broaște ca să găsești câțiva prinți.

În timp ce m-am plimbat prin oraș, oamenii au fost prietenoși și, când au aflat că am fost aici de mai multe ori, s-au grăbit să mă întrebe:

– Nu-i așa că s-au mai îmbunătățit drumurile?

Asta era adevărat, dar costul pe kilometru a fost astronomic, din cauza corupției. Oamenii au ignorat prețul, spunând că măcar aveau șosele. Am fost îndemnată în mod regulat să laud noul parc, noul patinoar de hochei, mallurile și supermarketurile care oferă o varietate de mărfuri la fel de bune, dacă nu chiar mai bune decât Stop & Shop-ul meu de acasă. Cu ipotecile acum accesibile, chiar dacă cu 20% mai mari, piața imobiliarelor a luat avânt. Cei care au reușit să-și privatizeze apartamentele de stat sau casele modeste de la țară au văzut câteodată cum valoarea proprietății lor a crescut, oferindu-le stabilitate într-o perioadă lungă de turbulențe economice. Înregistrându-și membrii familiei în apartamentele lor, părinții și bunicii își pot lăsa prin testament proprietatea moștenire fără taxe și pot oferi o plasă de siguranță și un adăpost pentru noua generație.

La marginea nord-vestică a orașului, departe de fabricile din centrul orașului, orizontul este plin de macarale. Un cartier de blocuri cu apartamente în întregime nou se ridică. Este un efort frenetic de a rezolva criza locuințelor, una dintre moștenirile persistente ale Uniunii Sovietice. Sunt mult mai bine construite decât barăcile dărăpănate, dormitoarele comune, casele primitive din lemn și complexe sovietice care sunt situate lângă fabricile mari și murdare. De asemenea, există și grupuri de „taoon haoozes” (case de oraș) atractive, în cartiere cu nume englezești ca Green Park. Aceste mini-palate, în stilul fortărețelor crenelate, completate cu turnulețe, au devenit mai rafinate și mai de bun-gust pe măsură ce rușii au călătorit, au citit din scoarță-n scoarță revista *Architectural Digest* și și-au angajat designeri străini sau din noua generație de decoratori ruși influențați de străinătate.

Cu acces la credit – și toată lumea trăiește acum cu el – mulți proprietari de apartamente au făcut ce au putut ca să-și personalizeze apartamentele pentru a fi mai confortabile și mai „occidentale”.

După ce-și instalează uși exterioare antiefracție, următorul pas e înlocuirea ferestrelor de sticlă, care se desfac și lasă curentul să intre, cu termopane lucioase. S-a făcut o avere din termopane. Afișe ispititoare se întind de-a lungul șoselelor, făcând reclamă la „faianță și accesorii de baie italiene” și „bucătării europene”. Magazinul IKEA, aflat la câteva ore de mers cu mașina, a devenit o destinație frecventată în mod regulat. Mașinile de spălat sunt acum o proprietate obișnuită, deși uscătoarele rămân un lux. După o călătorie în Statele Unite, în care s-a obișnuit să arunce rufele umede în uscător, o prietenă relativ înstărită s-a întors acasă declarând că s-a săturat de cearșafurile întinse din care picură apa în camera de zi. Prietenele ei trec acum în mod regulat pe la ea ca să-și spele și – mai ales – să-și usuce hainele.

Prin tot orașul, afacerile mici și mijlocii, care cresc consumul, și industria construcțiilor au proliferat. Nu mai sunt supuse restructurărilor dăunătoare din anii '90 și, spre deosebire de „afacerile mari”, în general, pot evita presiunea politică atât timp cât nu supără pe cine nu trebuie. Chiar și așa, birocrăția coruptă, inefficientă și prea complicată rămâne un impediment serios, consumator de timp și costisitor.

Când am cerut un exemplu de afacere nouă în Celeabinsk, am fost trimisă la o fabrică. Am alunecat pe cărarea înghețată, pe lângă paznici, în drumul meu spre buchetul de baloane așezat la intrarea cu ocazia celebrării unui nou an de afaceri pentru Fabrica de Compresoare din Celeabinsk. Curtea era plină de viață și de unități portocaliu-deschis gata să fie transportate.

Albert Raisovici Yalaletdinov, director general și proprietar al fabricii, era profesor de tehnologie agricolă când a fost afectat de criza economică de la începutul anilor '90 și nu și-a mai primit salariul. Ca toată lumea, a început să vândă tot ce putea ca să-și întrețină familia. De asemenea, a început să caute și noi oportunități. Într-o zi, în 1996, a văzut un anunț într-un ziar. „S-a furat un compresor dintr-un șantier. Dacă are cineva informații despre locul în care ar putea fi, oferim o recompensă.” Dintr-un motiv oarecare,

acest anunț i-a stârnit curiozitatea. Nu știa nimic despre compresoare și a început să cerceteze. Asta s-a întâmplat înainte de accesul la internet, iar Yalaletdinov și-a petrecut ore întregi în biblioteca locală, apoi a făcut călătorii de cercetare.

A învățat cum folosesc compresoarele aerul comprimat mediu sau puternic pentru a alimenta instrumente precum ciocanele pneumatice și echipamentele de foraj. A aflat despre compresoarele sovietice care au fost produse în Uzbekistanul acum independent și că producția de acolo avea probleme. Era nevoie de echipament mai bun, la prețuri rezonabile, produs în Rusia. Chiar dacă nu a avut acces la niciun credit, el și niște prieteni s-au apucat să proiecteze și să construiască primul lor compresor. A avut nevoie de multe modificări. Ca să-și susțină proiectul, au continuat să vândă resturi metalice, anvelope și orice ar fi putut să le aducă niște bani. Au achiziționat una dintre numeroasele fabrici abandonate, rămasă fără utilaje și plină de gunoaie. Toți s-au apucat s-o curețe și i-au instalat apă curentă și sistem de încălzire.

În 1998, după doi ani de încercări și erori, echipa lui Yalaletdinov a produs primul compresor. Acela a fost anul în care Rusia nu și-a plătit o datorie de patruzeci de miliarde de dolari și și-a devalorizat moneda națională, distrugând economiile de o viață ale câtorva milioane de oameni, inclusiv ale celor care încercau să înceapă noi afaceri. Yalaletdinov a perseverat și, în 2002, a avut, în sfârșit, acces la un credit bancar.

Acum are patru sute de angajați, care sunt bine plătiți conform standardelor locale și care au încredere în conducerea lor. Vânzările cresc, iar Yalaletdinov continuă să investească profiturile înapoi în companie. Un om taciturn, de cincizeci și ceva de ani, Yalaletdinov sfidează descrierea obișnuită a „noului rus”. Departe de a fi ostentativ, el mi-a vorbit de succesul „colectivului” și mi-a înmânat o carte în care erau schițate realizările pentru care au muncit din greu muncitorii lui, sușurile și coborâșurile, și picnicurile de sărbătorire ale companiei. M-a avertizat imediat:

– Eu nu vorbesc mult; eu muncesc.

A fost amabil, dar nu prietenos. Este un om minuțios și oarecum sever. Nu mi-a vorbit despre politică, dar și-a exprimat frustrarea din cauza dependenței continue a țării de gaz și de petrol, în detrimentul afacerilor noi ca a lui. A deplâns dispariția școlilor profesionale, descriind cât de greu îi era să găsească tineri muncitori, care să aibă măcar abilitățile minime. În anii '90, când școlile de comerț nu mai plăteau taxele pentru facultăți și fabricile își plăteau rar muncitorii sau îi plăteau prost, oamenii talentați au părăsit industria pentru domenii ca dreptul, băncile, comerțul și construcțiile.

L-am întrebat pe Yalaletdinov până la ce grad trebuia să-și „demonstreze loialitatea“, o expresie discretă pentru plata pe care multe afaceri trebuie s-o ofere guvernului regional pentru a supraviețui. Mi-a spus că, dacă vrei să obții ceva ilegal, atunci trebuie să fii implicat în politică până la un anumit grad, dar dacă lucrezi cinstit, nu ai nevoie de asta.

– Și America a avut o perioadă din asta, mi-a spus el. O să ne descurcăm. Nu vă faceți griji.

Când l-am presat ca să-mi descrie dimensiunea corupției, el a numit-o „foarte mare“. Când am făcut și mai multe presiuni asupra lui, mi-a oferit detalii. El furnizează compresoare pentru construirea drumurilor, a căilor ferate și pentru industria petrolului, toate aceste afaceri sunt controlate, în mare parte, de stat. Funcționarii guvernamentali cer în mod regulat chitanțe false, cu costurile mărite, ca să încaseze ei diferența. El mi-a spus că nu a intrat în acest joc. În schimb, vinde unui intermediar.

– Ce face el e treaba lui. Treaba mea e să fac compresoare bune la prețuri corecte.

După ani de luptă, Yalaletdinov a spus că, în prezent, companiile străine sunt tot mai interesate de compresoarele lui.

Cei care își doresc o adevărată dezvoltare economică îl menționează pe Yalaletdinov ca pe un exemplu pentru viitor, iar optimiștii speră că tot mai mulți oameni de afaceri cinstiți din Rusia vor

respinge amenințările și șantajul guvernului. Deocamdată, aproape toți par indiferenți, intimidați sau corupți.

În 2012, conform statisticilor oficiale, corupția consuma o treime din bugetul de stat. Putin a declarat război mitei și aproape că nu a fost oraș în provincia Celeabinsk, în care primarul să nu fie arestat. Chiar și unii miniștri regionali au fost investigați sau au ajuns după gratii. Asta ar fi trebuit să fie ceva încurajator, dar nimeni nu a fost încurajat. Cei cu care am vorbit erau de părere că „războiul“ lui Putin a fost o luptă doar de formă.

Celeste Wallander, o bună cunoscătoare a Rusiei, a descris acest sistem ca pe o uriașă confruntare, aflată în impas, în care toți adversarii țin pistoalele îndreptate unul spre celălalt. S-ar putea spune că aceste pistoale sunt încărcate cu *kompromat*, termenul rusesc pentru materiale compromițătoare. Toți se au la mână unul pe celălalt. Ești arestat și condamnat doar dacă ai fost în afara sistemului sau ai furat mai mult decât e permis și nu ai împărțit cu cei de mai sus din rețea. Foarte puțini dintre cei arestați incriminează și alte persoane și „fac o înțelegere cu procuratura“, pentru că incriminarea altora le-ar înrăutăți situația. Oamenii tac, sperând să facă o înțelegere mai avantajoasă în schimbul tăcerii lor. De asemenea, se tem că, dacă vorbesc, familiile lor vor avea de suferit.

Cea mai mare problemă a Celeabinskului este moștenirea fabricilor sovietice uriașe, care nu au reușit să se modernizeze. După ani de luptă, în ciuda creșterii prețurilor petrolului și a materiilor prime, multe dintre ele își încetează activitatea. Orașele provinciale, care sunt dependente de o singură fabrică sau de o mină dezafectată, sunt acum în pragul extincției. Cel mai îngrijorător, Mechel, complexul gigant de prelucrare a oțelului și de minerit al orașului, are probleme grave. Dar, chiar dacă Putin a avut, personal, mult de-a face cu problemele lui, nu este învinovățit – la fel cum nu este învinovățit că nu a reușit să diversifice o economie rusească bazată

prea mult pe câștigurile din gaze și petrol. Probabil scapă de responsabilitate din cauza mass-mediei supuse sau a confuziei publicului cu privire la comerțul internațional. Sau poate pentru că mulți nu-și pot imagina cine l-ar putea înlocui.

Până în 2008, Igor Ziuzin, directorul executiv miliardar al Mechel, a făcut tot ce a putut ca să evite lumina rampei și politica. Evident, știa ce se întâmpla cu alți „oligarhi” care se opuneau lui Putin. Dar, conform relatărilor, Putin s-ar fi supărat că acesta nu era mai loial. Plângerile altor industriași, conform cărora Mechel vindea cărbune cocsificabil în străinătate la un preț mai mic decât în țară, l-au înfuriat mai tare. Prețul a fost stabilit prin contracte legale pe termene lungi, dar asta nu a contat. Putin i-a cerut lui Ziuzin să participe la o întâlnire a guvernului. Ziuzin a spus că nu putea din cauza unei boli. În felul lui inevitabil sarcastic, Putin a răspuns: „Bineînțeles, boala e boală, dar cred că Ziuzin ar trebui să se facă bine cât mai repede. Altfel va trebui să-i trimitem un doctor și să-l scăpăm de toate problemele” Ajutorul medical la care făcea aluzie a venit din biroul procurorului și de la poliția antimonopol. Critica publică a lui Ziuzin, urmată de acuzațiile nefondate împotriva companiei lui, care ar fi fixat prețurile și ar fi păgubit economia rusească, au avut un efect imediat. Prețurile acțiunilor companiei Mechel au scăzut, ștergând aproximativ șase miliarde de dolari din valoarea fimei peste noapte. Întreaga bursă de valori rusească a scăzut apoi cu 5% și acesta a fost începutul unei spirale descendente, care a fost în scurt timp înrăutățită semnificativ de criza financiară globală. Dar, pentru Putin, ceea ce a contat cel mai mult a fost să arate cine era la conducere.

La puțin timp după aceea, Putin a declarat că a regretat că atacul la adresa lui Ziuzin și a complexului Mechel a dus la scăderea capitalului firmei. De parcă ar fi vorbit despre un copil recalcitrant, Putin a spus că acum Ziuzin se „poartă frumos”. Ca nu cumva mesajul să nu fie clar, a avertizat alte companii mari să asculte cu

atenție de stat. Dar compania Mechel era deja păgubită și capitalul ei a rămas scăzut.

Vizita mea din 2012 în Celeabinsk a fost întreruptă după câteva luni, când mai aveam câteva săptămâni din viză. Încă era întuneric beznă când sunetul telefonului hotelului m-a trezit la 6.30 dimineața. O recepționeră, evident speriată, mi-a spus că cineva voia să mă vadă. Rămânând fără somn, de care avusesem oricum parte cu greu în seara aceea, am mers amețită pe hol, gândindu-mă că probabil șoferul meu ajunsese prea devreme pentru călătoria plănuită. În schimb, recepționera mi-a făcut semn cu capul speriată în fața a doi bărbați pe care nu-i mai văzusem niciodată până atunci.

Am știut imediat cine erau. Văzusem genul acela de oameni de multe ori până atunci, polițiști în haine civile care nu făceau nimic ca să-și ascundă adevărata identitate. Hainele de piele erau uniforme standard. Privirea goală era caracteristică grupului lor. Mi-au arătat repede insignele și mi-au spus că trebuia să merg cu ei la Biroul Federal de Migrație pentru niște întrebări. Când am încercat să amân vizita cu o zi, am înțeles că nu era o cerere, ci un ordin.

– Se va termina repede, doar atât mi-au spus.

În timp ce m-am îmbrăcat cu o haină peste pijamale, recepționera, ascunzându-se de vizitatorii noștri din zori, m-a întrebat, șoptind îngrozită, dacă eram bine. Mi-a scris repede pe un bilețel numărul de telefon al hotelului, în caz că aveam nevoie de el. Ea intuia ceva ce eu nu voiam să pricep.

Inițial, mi-am făcut griji mai mult pentru că trebuia să anulez un interviu pe care îl așteptam de mult timp. Până la urmă, aveam o viză legală. Eram înregistrată cum trebuia. Eram în Celeabinsk de două luni și lucram la această carte. Intervievasem zeci de oameni, inclusiv câțiva funcționari, explicându-le tuturor că voiam să schițez dezvoltarea Rusiei în ultimele decenii prin prisma acestui oraș industrial.

Orele au trecut, iar întrebările s-au dovedit a nu fi „scurte“. Ofițerul meu de caz a notat toate răspunsurile mele minuțios, de mână, pe când ceilalți s-au învățat în jurul nostru sau au intrat și apoi au ieșit în liniște din cameră. Am fost amendată pentru că aș fi încălcat termenii vizei mele. Nu mi s-a dat nicio explicație, dar inițial am fost ușurată când mi s-a spus că puteam să rămân în Celeabinsk. Apoi am fost lăsată să stau pe un scaun, iar dosarul meu a devenit tot mai gros pe măsură ce hârtiile au apărut în mod misterios din alte camere. În cele din urmă, am fost condusă până la altă clădire din centrul orașului care, întâmplător, se învecina cu Serviciul Federal de Securitate sau FSB, urmașul KGB-ului. Am fost condusă înăuntrul acesteia, ca să-l întâlnesc pe șeful departamentului de migrație. Un bărbat înalt și chipeș, cu ochi albaștri, reci și inexpressivi, colonelul Serghei Riazanov era îmbrăcat cu unifoma completă. Când l-am căutat mai târziu pe internet, l-am găsit întotdeauna înfățișat într-un costum obișnuit. Nu s-a ridicat în picioare când am intrat. A refuzat să dea mâna cu mine. Era înconjurat de grupul de bărbați și femei care au adunat hârtii în liniște toată ziua. Aceste detalii erau niște semne rele. Fără niciun preambul, mi-a spus că trebuia să părăsesc Celeabinskul în trei zile și să plec din țară în cinci. Când am cerut o explicație și o șansă de a contesta acest ordin, răspunsul lui a fost batjocoritor și sarcastic:

– Încă nu suntem la fel de democratici ca Statele Unite și aici nu vi se permite să aveți un avocat.

Când am protestat spunându-i că „respectam legea“, mi-a lovit ușor cu mâna dosarul umflat și s-a referit la prima mea misiune în Moscova, când eram corespondent pentru *ABC News*, în urmă cu treizeci de ani. Și aceea s-a terminat cu expulzarea. Dar asta se întâmpla în 1982, în Uniunea Sovietică, o țară diferită, dintr-o eră diferită. Atunci am acoperit mișcarea disidentă. Am fost acuzată, dar niciodată inculpată, de spionaj și am fost expulzată ulterior. Expulzarea, în acele zile, nu era ceva neobișnuit pentru jurnaliștii care petreceau mai mult de doi ani în URSS și vorbeau limba

rusă. De atunci, mi s-a mai permis să mă întorc în noua Rusie independentă și „democratică” de multe ori și am lucrat acolo în mod regulat. Am fost în această regiune de douăsprezece ori. Ce s-a întâmplat de data asta? Pe cine am supărat? A decis cineva că întrebările despre ce îi motivează pe ruși erau prea periculoase? I-a sunat cineva? Și, dacă da, cine și de ce?

M-am gândit la toți oamenii pe care i-am cunoscut de-a lungul anilor: muncitori din fabrici, vânzători și oameni de afaceri de succes; proxeneți și prostituate; profesori, doctori și asistenți sociali; creștini și musulmani; activiști pentru drepturile omului și conducători ai grupurilor civice.

Prima reacție a prietenilor a fost:

– Nu cumva voiau doar să primească o mită?

Când le-am descris scenariul cu mai multe detalii, au recunoscut că obișnuita soluție rusească pentru orice problemă nu era, probabil, disponibilă și că erau mai multe în joc. De ce? Oare autoritățile n-au vrut să fiu martora unui scandal local major de corupție, care se desfășura? Oare erau îngrijorate din cauza unei lupte nedrepte între guvernatorul numit de la Kremlin și judecătorul-șef numit de la Kremlin, care se acuzau reciproc și neîncetat de corupție? Poate eram victima campaniei tot mai antiamericane? Moscova era familiarizată cu străinii, dar poate că autoritățile provinciale nu erau pur și simplu obișnuite să aibă un străin care să le cerceteze zona. În timp ce prietenii mei au continuat să facă speculații, mi-am dat seama că deveneau anxioși, întrebându-se ce era în dosarele lor. Le era rușine că erau anxioși. Nu ar mai fi trebuit să fie așa. Am simțit ceva ce n-am mai simțit din perioada sovietică – îngrijorare pentru ei, teama că i-am pus în pericol fără să vreau. Unii dintre cei care îmi spusese de bunăvoie numele lor întregi în interviuri, în urmă cu doar câteva zile, mi-au cerut să nu le mai dezvălui identitatea.

CAPITOLUL III

IDENTITATE

Am ajuns la disperare crezând că expulzarea mea din Celeabinsk și acuzațiile voalate că eram o spioană vor marca sfârșitul călătoriei mele în Rusia, lungi de câteva decenii, dar, spre mirarea mea, am continuat să primesc vize. Și, spre surprinderea mea, inamicul meu, Serghei Riazanov, șeful departamentului de migrație, a fost arestat mai târziu pentru că lua mită „la nivel înalt”. Prin urmare, am putut să mențin legătura cu oamenii pe care i-am întâlnit în Celeabinsk, inclusiv cu Irina Korsunova, o editoare de revistă în vârstă de peste treizeci de ani. Când m-am întors în Celeabinsk, ne-am întâlnit în biroul ei, să mâncăm sushi și pizza. Era îmbrăcată într-o rochie maronie lucioasă și încălțată cu niște cizme lungi, croite la modă. Ea este redactor-șef unei reviste *glossy*. Subvenționată de guvernul local, promovează Celeabinskul pentru potențialii investitori, prezentând orașul într-o lumină fantastică. Dacă ați răsfoi revista, ați avea impresia că sunteți în Berlin, nu într-un oraș industrial rusesc, corupt și în stare de asediu. Dar o mică parte din populația orașului își permite stilul de viață promovat de revistă, iar Irina vrea să vadă doar ce e mai bun în oraș. Ea crede că Rusia a fost și poate fi din nou un exemplu pentru lume și că criticile occidentalilor reflectă doar dorința lor de a vedea Rusia din nou îngenuncheată. În ciuda problemelor din prezent, ea crede că Rusia, cu resursele ei naturale, cu întinderile ei uriașe de pământ și cu talentul ei, va fi din nou o țară demnă de luat în seamă.

Când am vorbit cu ea, am fost întâmpinată cu o atitudine defensivă înverșunată și cu multe contradicții. Rușii încearcă să-și dea seama cine sunt și care este locul lor în lume. Adoptarea majorității elementelor culturii occidentale și negarea selectivă a celor care nu se încadrează în modelul rusesc „oficial” rareori au vreo logică.

La un anumit nivel, Irina n-ar putea să fie mai occidentală decât deja este. Mama ei a profitat repede de deschiderea Rusiei spre Occident, a devenit o femeie de afaceri de succes și a trimis-o pe Irina la un pension elvețian de elită pentru domnișoare. Irina a călătorit mult. Acum se îmbracă în cele mai fine haine europene. Este măritată cu un inginer de succes, face parte din clasa de mijloc mai emancipată și e încântată că fiul ei are acces la o gamă de bunuri de larg consum și la o tehnologie de care ea nu s-a bucurat pe când era doar un copil sovietic.

Chiar și așa, Irina nutrește un resentiment, aproape o ură fâțișă față de Occident. E o rusoaică mândră, care crede cu fermitate că Rusia a dat ce a avut mai bun lumii în timp ce a primit puțin în schimb. De asemenea, crede că afacerile și tehnologiile japoneze sunt bazate pe cercetările sovietice și rusești. Mi-a spus că sportul chinezesc e acum cel mai bun din lume pentru că e bazat pe tehnicile sportive sovietice. Regretă destrămarea Uniunii Sovietice și învinuiește corupția importantă din Occident pentru că ar fi distrus ce era mai bun în țara ei. Ea îi reprezintă pe mulți dintre cei pe care i-am întâlnit în Celeabinsk. Sunt sătui să se tot învinovățească. Sunt sătui de faptul că țara lor e văzută doar ca o cleptocrație controlată de o mafie – chiar dacă ei sunt primii care se plâng de corupție. Sunt sătui de occidentalii care-i tot învinuiesc pentru păcatele lor, mai ales acum când cunosc și ei păcatele occidentalilor.

În lipsa unei idei naționale, Rusia a cedat ispitei de a-i învinui pe străini, în loc să se ocupe de propriile ei probleme. În trecut, rușii au dat ce au avut mai bun când au fost față în față cu dușmanul care i-a invadat: Suedia în secolul al XVIII-lea, Napoleon în secolul al XIX-lea sau germanii în 1941. În prezent, guvernul, biserica și

mass-media condusă de stat protestează împotriva unui dușman mai ascuns: „influența străină“. Aceste forțe puternice au avut un succes considerabil în răspândirea suspiciunilor că există o conspirație a Occidentului și a Statelor Unite pentru a submina o Rusie vulnerabilă.

Credința rușilor în locul lor de drept în lume este înrădăcinată în istoria lor tulbure – o istorie plină de suferință, mândrie și controversă, pe care Celeabinskul o cunoaște bine. Orașul a fost fondat în secolul al XVIII-lea, ca o garnizoană, când armata țarului s-a mutat în partea estică și încă necunoscută a continentului, în drumul ei spre Siberia și Pacific. Forțele țarului i-au deposedat de pământuri pe băștinașii bașchiri și tătari, care erau doar niște păstori nomazi musulmani. Istoricul local Vladimir Boje, care a documentat minuțios aceste evenimente, le compară cu cucerirea sângeroasă a Vestului Sălbatic al Americii. Cei mai mulți ruși cu care m-am întâlnit, chiar și cei educați, n-au auzit niciodată de deposedare sau neagă că s-ar fi întâmplat vreodată.

În secolul al XIX-lea, Celeabinskul a devenit un centru comercial care făcea legătura între Imperiul Rusesc aflat în expansiune și China. Rămășițele caselor de lemn cu două etaje ale negustorilor mai sunt încă răspândite prin centrul orașului. Unele dintre aceste case, ca de turtă dulce și cioplite într-un mod elaborat, au fost restaurate, dar cele mai multe sunt degradate, cu acoperișurile prăbușite, așteptând inevitabila preluare a terenurilor pe care stau. Biserica Ortodoxă Rusă a ajuns în scurt timp în avanposturile militare și un complex mănăstiresc întins, cu cupole înălțate în formă de bulb de ceapă, a ajuns să domine orașul aflat în plină dezvoltare. Doar fotografiile au mai rămas din acesta, pentru că marea mănăstire a fost aruncată în aer mai târziu de partizanii politici ai lui Stalin și a fost înlocuită de un teren gol de paradă, încă decorat cu o statuie uriașă care îl înfățișează pe Lenin.

A fost o poveste cu suișuri și coborâșuri. La sfârșitul secolului al XIX-lea, calea ferată trecea pe acolo în drumul ei spre Siberia. Populația a crescut rapid de la 7 500 de oameni la 75 000. Chiar

dacă, teoretic, le era interzis să locuiască în afara anumitor zone desemnate ale Rusiei, negustorii evrei s-au mutat aici datorită dezvoltării oportunităților de afaceri. Era nevoie de ei și, în mare parte, au fost tolerați. O sinagogă a fost construită în 1905. Dar nu a trecut mult timp până când revoluția a distrus totul.

Revoluția din 1917 și războiul civil care i-a urmat au împiedicat dezvoltarea regiunii. Autoritățile sovietice au confiscat în mod repetat recolta regiunii, iar foametea s-a instalat pe scară largă. Istoricul Vladimir Boje estimează că zeci de mii de oameni au murit în regiunea Celeabinsk, populația locală fiind decimată. Represiunea religioasă a fost mai severă decât în multe alte locuri. Chiar dacă legea sovietică dicta ca fiecare confesiune să aibă un loc de închinare în fiecare comunitate, Celeabinskul a fost lăsat doar cu o biserică ortodoxă. Moscheile, sinagoga și bisericile altor confesiuni creștine au fost închise. Conducerea locală sovietică a declarat cu mândrie că Celeabinskul va fi un oraș ateu.

Moscova a decis apoi ca regiunea să devină un centru industrial, datorită minelor locale și bogățiilor minerale, dar aceasta nu mai avea forță de muncă. La începutul anilor '30 s-au căutat muncitori și specialiști pentru a realiza planurile Moscovei pentru expansiunea și construirea fabricilor metalurgice și chimice, precum și a unei noi fabrici uriașe de tractoare și tancuri, o piesă centrală a primului plan cincinal al lui Stalin. Mulți dintre cei aduși aici erau prizonieri politici aflați sub pază. Alții erau chiaburi – așa-zii țărani bogați –, care fuseseră deposezați de micile lor bucăți de pământ, închiși sau exilați.

Când a izbucnit războiul împotriva Germaniei, în 1941, mai mulți prizonieri au fost trimiși aici să muncească, aceștia fiind cetățenii sovietici de origine germană care trăiseră în țară timp de generații întregi, dar care erau suspectați că ar fi spioni. Folosind documente care au fost desecretizate, în cele din urmă, la începutul anilor '90, istoricul Elena Turova a demonstrat cazurile celor 38 000 de cetățeni sovietici de origine germană care au fost trimiși la Celeabinsk:

– I-au adus în mijlocul iernii și i-au lăsat pe câmp, unde au început să sape bordeie în pământ pentru adăpost și au făcut toate astea în timp ce trebuiau să construiască și fabrica metalurgică.

Își mai amintește cum a găsit fișa de dosar a unui băiat care a fost împușcat pentru că nu și-a îndeplinit „norma” zilnică. Mortalitatea era crescută din cauza pedepselor, a frigului, a foamei și a bolilor. Când mureau, pur și simplu trimiteau aici mai mulți exilați care fuseseră trimiși mai întâi în Siberia și Kazahstan. La început, au fost bărbați, apoi adolescenți, apoi femei care au trebuit să-și lase copiii în urmă, numai Dumnezeu știe în grija cui.

Moscova și guvernul local nu au oferit niciun fel de fonduri pentru documentarea atentă și minuțioasă efectuată de doamna Turova. Banii au venit din Germania, în anii '90, când Rusia a fost mai deschisă față de Occident, și în primii ani ai secolului XXI. Când doamna Turova a transferat informația din arhivele îngălbenite și detaliate din epoca stalinistă pe o bază de date computerizată, i s-a făcut rău de multe ori. A fost chinuită de emoții conflictuale: de groază din cauza brutalității guvernului ei, dar și de mândrie pentru capacitatea compatrioților ei de a construi o industrie de armament și de a-l înfrânge pe Hitler. Și, pe când cerceta arhivele deschise recent, a descoperit că propriul ei bunic a fost împușcat în 1931. Conform documentelor, cineva l-a auzit cântând un cântecel considerat antisovietic. A fost luat și nimeni nu a mai auzit nimic de el. Mama doamnei Turova nu a vorbit niciodată despre el ca nu cumva reputația familiei să fie pătată de așa-zisa lui „trădare”

Asemenea povești, cândva ascunse, pot fi spuse de aproape fiecare familie din oraș. Dar furia, care era adesea exprimată în anii '90, s-a stins. Rușilor li se spune acum să ignore crimele în masă și să se concentreze la dezvoltarea țării făcută de Stalin și la victoria ei, contrar tuturor așteptărilor, în al Doilea Război Mondial. Mesajul e clar: scopul scuză mijloacele. Voluntarii care, la sfârșitul anilor '80 și în anii '90, au adunat informații despre victimele represiunii, sperând să obțină despăgubiri pentru ele, mi-au spus:

– Trăim în umbră.

Mulți dintre ei au fost membrii Memorialului, o organizație istorică pentru drepturi civile dedicată prevenirii reîntoarcerii totalitarismului. Aceasta a fost atacată de autoritățile lui Putin pentru că, după cum a spus un membru conducător al ei, „organizația este de partea greșită a putinismului, care înseamnă, în termeni exacți, ideea că Stalin și regimul sovietic au creat o țară măreață”. Memorialul din Celeabinsk a fost desființat.

Dar să ne întoarcem la istorie. Celeabinsk a fost punctul central al efortului depus în timpul războiului. Populația lui a crescut vertiginos în perioada războiului. Muncitorii și fabricile de armament aflate aproape de front au fost mutați aici, dincolo de raza de acțiune a aviației militare a lui Hitler. Pentru o vreme, Celeabinskul a fost cunoscut ca Tankograd, în timp ce muncitorii au produs 18 000 de tancuri, aproape 50 000 de motoare diesel pentru tancuri și mai mult de 17 milioane de unități de muniție, în cele mai proaste condiții. În timpul Războiului Rece, Stalin a ales această regiune ca să-și dezvolte programul secret de fabricare a armelor nucleare.

O fortăreață militară, industrială și nucleară, Celeabinskul a fost închis pentru toți străinii, obținându-și astfel prestigiul, dar și statutul de oraș izolat. Moartea lui Stalin, în 1953, a adus începutul unui simulacru de stabilitate: sfârșitul terorii și, în cele din urmă, mai puțină teamă de disparițiile din timpul nopții și de foamete. Mulți muncitori trăiseră în simple bordeie din pământ sau în barăci comune și aglomerate, dar apoi condițiile de viață s-au îmbunătățit. Statele sovietice au fabricat arme nucleare pentru a contracara Statele Unite. Apoi au trimis primul om în spațiu. În sfârșit, după mult timp, în țară era pace, chiar dacă o pace „rece”. Kremlinul a promis „să ajungă din urmă și să depășească” Occidentul. Dar stagnarea s-a instalat treptat, pe măsură ce costul întreprinderilor ineficiente, lipsa de stimulente și provinciile Imperiului Sovietic, ca Afganistanul de pildă, i-au

golit cuferele. Până la sfârșitul anilor '80, a fost clar că țara se apropia de faliment. Foametea a devenit din nou un motiv serios de teamă. Conducătorul sovietic, Mihail Gorbaciov, s-a luptat cu provocările, dar ofertele lui pentru o politică tot mai sinceră, demonstrațiile publice, presa mai liberă și alegerile mai libere nu au fost suficiente pentru a păstra Uniunea Sovietică unită. Cea mai mare provocare a lui a fost Boris Elțin, noul președinte ales al Rusiei, una dintre Republicile constitutive ale Uniunii Sovietice. În 1990, Elțin a conspirat în secret cu omologii lui ucraineni și bieloruși să înlocuiască URSS-ul cu o comunitate de națiuni libere, dar fără putere.

Ceea ce s-a întâmplat atunci și după aceea este, în multe feluri, cauza crizei de astăzi în relația cu Occidentul. În timp ce mulți oameni din Occident au sărbătorit sfârșitul Uniunii Sovietice, majoritatea celor cincisprezece republici membre, inclusiv Rusia, nu erau pregătite să profite de libertățile și provocările economice pe care le-au dobândit pe neașteptate ca țări recent independente. Boris Elțin și „liberalii” care au preluat frâiele guvernării în Rusia nu au putut rezista ispitei de a se îmbogăți repede prin metode corupte. În timp ce multe ONG-uri sprijinite de Occident au promovat programe de valoare și implicarea societății civile, străinii au fost învinuiți în cele din urmă pentru că ar fi protejat și încurajat funcționarii corupți. Rușii au ajuns să creadă că străinii încercau să le submineze țara.

Acest mod de gândire rămâne predominant – iar vizita făcută Irinei mi-a amintit de asta.

– Într-o țară atât de mare, mi-a spus ea, democrația nu e întotdeauna bună, pentru că libertatea excesivă duce la anarhie.

Ea ar vrea ca Biserica Ortodoxă Rusă să-și exercite influența ca o forță paternalistă, unificatoare și patriotică. Nu-și face griji de ce ar putea crede despre asta populația musulmană numeroasă din regiune, chiar dacă are o idee oarecum romantică despre numeroasele grupuri etnice care ar fi trăit fericite împreună în trecutul sovietic.

Pentru oameni ca ea, președintele Putin și-a jucat rolul. În 2014, anexarea Crimeei și apărarea ulterioară a vorbitorilor de rusă din

Ucraina au ridicat gradul popularității lui scăzute până atunci până la o valoare uriașă de peste 80%. El a trâmbițat despre superioritatea morală rusească asupra individualismului, degradării și duplicității occidentale. Când i-a folosit, a susținut afirmațiile Bisericii Ortodoxe conform cărora ea ar reprezenta singura credință adevărată și sursa măreției Rusiei. A cerut crearea unui manual de istorie universal pentru școala gimnazială și liceu, „fără contradicții interne și ambiguități” – o provocare pentru istoria oricărei țări și, mai ales, a Rusiei. În timp ce scriam această carte, comitetul convocat încă n-a reușit să vină cu un text aprobat.

Alexandr Fokin, un tânăr profesor de istorie la Universitatea de Stat din Celeabinsk, mi-a spus că există o cerere, adresată cadrelor universitare, de a identifica trăsăturile unice rusești și de a evidenția doar ce e bun. Mi-a mai spus că acestea sunt niște sarcini imposibile, care cer pervertirea istoriei. Cu toate acestea, naționaliștii și așa-zii patrioți exercită o influență asupra a ceea ce poate cerceta și spune în clasă. În Celeabinsk încă nu e atât de rău ca în orașul vecin, Ekaterinburg, unde tineretul partidului lui Putin, Rusia Unită, a numit în public profesorii pe care îi consideră trădători. În schimb, se fac doar atacuri anonime pe internet împotriva celor din universitățile din Celeabinsk care îndrăznesc să provoace guvernul.

Serviciul Federal de Securitate caută să redefinească noțiunea de înaltă trădare ca să includă „oferirea de ajutor financiar, tehnic, consultativ sau altfel de sprijin unui stat străin sau organizațiilor internaționale, direcționat pentru prejudicierea securității Rusiei”. Înaintea unei conferințe internaționale, lui Fokin i s-a spus la universitate că trebuia să semneze un document prin care confirma că refuza să divulge secrete colegilor străini, deși nimeni nu știe ce mai trebuie să rămână secret acum. Formularul universității includea ordinul ca participanții să nu dezvăluie ceva care ar putea „provoca pierderi în Rusia”. A postat sarcastic despre asta pe Facebook: „Patria mea m-a redus din nou la bucurie” Răspunsurile colegilor

academicieni din toată țara au reflectat griji similare – mulți dintre ei scriind: „Bine v-ați întors în URSS“

Accesul la arhivele guvernamentale devine mult mai dificil, iar funcționarii spun că e mai bine să nu punem întrebări incomode. Dosarele care au fost făcute publice în anii '90, la apogeul „deschiderii“, s-au închis după aceea. Obținerea accesului la dosarele cu informații sensibile nu este posibil fără permisiune specială și, când această permisiune este acordată, poate include restricționarea călătoriilor în străinătate, o restricționare pe care mulți doresc s-o evite.

Bineînțeles că cercetătorii străini au probleme mai mari, pentru că li se cere o autorizație oficială de la serviciile secrete ale țării. Din fericire, m-am întâlnit cu câțiva istorici locali și arhiviști înainte de această restricție totală. Când încerc să-i întâlnesc acum, îmi spun, cu mare regret, că nu au de ales decât să mă refuze.

În timp ce suspiciunile rușilor față de Occident sunt adesea nefondate și manipulate în mod cinic de guvern, nu sunt complet lipsite de motive. În 1992, președintele George H. W. Bush a declarat, în discursul lui despre Starea Uniunii, că, „prin voia Domnului, America a câștigat Războiul Rece“ Dar Jack Matlock, ambasadorul american din timpul destrămării Uniunii Sovietice, susține că sfârșitul Războiului Rece nu a fost o victorie, ci un acord negociat cu delicatețe din care trebuiau să beneficieze toate părțile și care trebuia să garanteze cooperarea în viitor. Conform spuselor lui Matlock, Statele Unite au tratat prea des noua Rusie ca pe o învinsă, stârnind sentimente de umilire și dorințe de răzbunare în rândul cetățenilor ei. Chiar dacă nu este un apologet al lui Putin, îndrăznește să susțină că lipsa de înțelegere a Rusiei și față de ruși ar putea duce în mod inutil la un război rece și la reînceperea cursei înarmării nucleare.

Nu a existat niciodată o promisiune concretă a Occidentului că nu va extinde NATO, dar a existat un angajament că nu va profita de slăbiciunea Rusiei. De atunci, rușii cred că Statele Unite, mai ales, au făcut exact asta. Litania grijilor Rusiei include expansiunea NATO

în Europa de Est, când nu mai era în Războiul Rece. Apoi a fost bombardamentul NATO asupra Serbiei, o țară înfrățită, slavă și ortodoxă, fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU; aprobarea independenței Kosovo față de Serbia, în ciuda sprijinului Statelor Unite pentru menținerea suveranității teritoriale în alte cazuri; retragerea SUA din Tratatul Rachetelor Antibalistice și amenințările de a plasa sisteme de apărare contra rachetelor în țările fostului Pact de la Varșovia. Rușii menționează și invazia Irakului fără aprobarea Consiliului de Securitate al ONU; participarea Americii la ceea ce ei consideră ca fiind revoluții democratice false în Ucraina, Georgia și Kîrgîzstan și discuțiile de extindere a NATO în Georgia și Ucraina, amândouă aflate la granița Rusiei.

O mulțime de oameni din Occident și câțiva din Rusia contestă toate acestea și spun că adevărata problemă este faptul că Moscova devine tot mai totalitară și se întoarce spre vechiul vis de a stăpâni un imperiu. Ei susțin că, din cauza provocărilor economice ale Rusiei și a eșecului modernizării, Putin caută dușmani în străinătate ca să ascundă problemele țării.

În 2014, Putin a găsit dușmanii pe care îi căuta. După ce opoziția ucraineană susținută de Statele Unite l-a dat jos pe președintele prorus al țării, tensiunile au crescut. Parlamentul ucrainean a propus o lege prin care era anulat statutul oficial al limbii ruse și, în timp ce se vota împotriva actului, Putin deja se pregătea să destabilizeze noul guvern.

La început, a anexat Crimeea, o peninsulă rusească din punct de vedere istoric, care se întinde în Marea Neagră și care a fost transferată Ucrainei în 1954. Când Rusia și Ucraina făceau parte dintr-o singură țară, acest transfer a fost în mare parte simbolic, dar, după ce au mers pe drumuri separate, statutul Crimeei a început să deranjeze. Crimeea, importantă din punct de vedere strategic, are o populație majoritar rusească. Moscova a fost forțată să-i închirieze echipamente pentru flota sa din Marea Neagră, din cauza amenințării constante a anulării concesiunii. Acest lucru a devenit

o sursă de tensiune și, când Rusia a observat că Kievul a devenit mai puțin înțelegător față de interesele ei și că avea sprijinul Statelor Unite, a acționat repede. După ce a anexat Crimeea, Putin a început să trimită arme și trupe pentru a sprijini vorbitorii de rusă din estul industrial al Ucrainei, care căutau să obțină o autonomie mai mare sau secesiunea.

Am primit imediat e-mailuri emoționante de la contactele mele din Celeabinsk, majoritatea plângându-se de sancțiunile occidentale și sprijinindu-l pe Putin. Mulți ruși au rude în estul Ucrainei care lucrează în fabrici și mine dependente total de piața rusească. Aceste rude s-au panicat că o apropiere a Ucrainei de Europa le-ar izola membrii familiei din punct de vedere cultural și economic.

Cei care l-au susținut pe Putin, mai ales în privința anexării Crimeei, făceau parte dintr-o gamă surprinzător de largă de oameni, inclusiv din aceia care, cândva, erau din „opозиție“. Un membru al elitei locale, pe care îl voi numi V, este mult mai pragmatic decât naționalistii ruși feroce, ca Irina Korsunova. El ar spune *da* Crimeei. Deși consideră intervenția lui Putin în estul Ucrainei un dezastru, îi învinuiește și pe Putin, și pe președintele Obama pentru începerea conflictului. În opinia lui, Statele Unite au acționat prosteste când au intervenit în Ucraina fără o abordare nuanțată și fără atenție pentru nivelul de tensiune al situației. În viziunea lui, Statele Unite au sprijinit o lovitură de stat împotriva unui președinte ales. Președintele în chestiune putea fi corupt și detestabil, dar o asemenea acțiune doar întărește percepția că Statele Unite aplică o lege pentru ele și alta pentru restul lumii. Mi-a spus că Statele Unite trebuie să înțeleagă că Ucraina are o „importanță existențială“ pentru Rusia. Pentru el este clar că Ucraina nu poate avea o economie sănătoasă fără Rusia, alt lucru despre care spune că Statele Unite nu au reușit să-l înțeleagă.

– Oare Occidentul este cu adevărat pregătit să finanțeze o țară coruptă și distrusă? m-a întrebat el.

Este frustrat de eșecul ambelor părți de a căuta o soluție diplomatică pentru această criză. La fel ca majoritatea rușilor, el susține

că impasul a apărut, măcar în parte, pentru că Statele Unite au perpetuat un sistem de securitate în Europa care este bazat pe rezultatul din trecut al celui de-al Doilea Război Mondial, care izolează inutil Rusia și nu se mai potrivește cu lumea de astăzi. Versat în evenimentele actuale din Statele Unite, unde studiază copiii lui, și un admirator al multor lucruri pe care le vede în Statele Unite, încă este șocat de ignoranța și aroganța Americii, enervându-se din cauza repeziciunii cu care Washingtonul condamnă Rusia pentru aceleași păcate despre care se știe că și America le comite.

Opiniile lui V, dintr-un restaurant de lux, și ale Irinei Korsunova, din biroul ei, sunt susținute și de cei care lucrează în căldura forjelor și a furnalelor. Yura Kovach este angajatul unei fabrici de prelucrare a oțelului din Celeabinsk și îmi este prieten de mai bine de două decenii, chiar dacă sprijinul lui tot mai puternic pentru Putin ne-a încordat câteodată relația. Ne-am întâlnit prin intermediul soției lui, Irina, o economistă sovietică frustrată, care a avut parte de o perioadă prosperă la începutul anilor '90. Ea a creat un fond de rezervă care proteja pensionarii și a organizat un grup de muncitori în domeniul metalurgiei, care apoi au primit contracte profitabile pentru executarea grilajelor și balustradelor decorative pentru clădirile noi. A făcut bani în timp ce soțul ei, un inginer priceput, nu făcea nimic. Acest fapt le-a provocat probleme în căsnicie. Mai târziu, și-a închis afacerea și a devenit psiholog, a clacat, apoi a stat acasă pentru a avea grijă de mama ei, care era pe moarte, timp de câțiva ani. Pe parcurs, a devenit ucenica devotată a unui guru indian și a tehnicilor lui de meditație. A devenit vegetariană, a deschis o afacere cu soia și tofu care a dat faliment – nu din cauza lipsei cererii, ci din cauza administrației locale, care făcea afaceri ilegale cu proprietăți. Apoi s-a apucat de schimb valutar în încercarea de a-și plăti datoriile. Căsnicia lor de 40 de ani a fost testată cu severitate; stilurile lor de viață au fost în dezacord, dar au rămas împreună și sunt de acord într-o singură privință – că Vladimir Putin este cel mai bun conducător pentru Rusia. Yura a privit cum profesia lui a pierdut teren în fața noilor bancheri,

a comercianților și a specialiștilor în relațiile cu publicul. A aplaudat atunci când Putin i-a numit pe protestatarii din Moscova, din 2010 până în 2012, „șoareci de birou“. M-a prezentat unui bard popular al clasei muncitoare, pe nume Igor Rasteryaev, care numește NATO „un gunoi“ și îi laudă pe cei care „nu mănâncă sushi și nu merg la saloanele de bronzat“. Familia Kovach nu ia cina în oraș și nu merge în vacanțe în străinătate.

Yura, care caută știri pe internet, consideră că guvernul SUA și ONG-urile au sprijinit demonstrațiile anti-Putin din Moscova și pe protestatarii opoziției din Ucraina. Nu poate crede că Statele Unite ar permite o intervenție comparabilă rusească în propriile afaceri sau sfere de interes. La fel ca mulți ruși, acum spune că Statele Unite au o lege pentru ele și alta pentru Rusia când își apără interesele naționale.

Când l-am întrebat dacă există o lege pentru Putin și gașca lui de oligarhi corupți și alta pentru restul țării, a găsit scuze. Mi-a spus că există corupție peste tot, ignorând listarea internațională a Rusiei ca una dintre cele mai corupte țări. A susținut că Putin este inteligent și capabil, un om care va reface industria țării și reputația ei internațională. A respins orice critică a lui Putin pe care i-am menționat-o, concluzionând cu un proverb rusesc:

– Când îți arde casa, nu-l întrebi pe pompier cum îl cheamă.

CAPITOLUL IV

Șoferul de taxi

L-am întâlnit prima dată pe Kolya în fața Operei din Celeabinsk. Clădirea e o copie modestă a Teatrului Bolșoi din Moscova, pe care sovieticii l-au reprodus în multe orașe din țară. Avea o sinceritate care, împreună cu ochii lui albaștri sclipitori și zâmbetul lui cu strungăreață, mi-au sugerat că ar putea fi „genul meu” de om. Lucrând ca șofer de taxi în mod ilegal, acest om, atunci în vârstă de 30 de ani, avea mașina parcată într-un loc excelent, pentru care plătea o „taxă specială” lunară de 50 de dolari unei bande locale, pentru a nu fi deranjat de poliție. Asta nu-l ajuta tot timpul. Zhiguli-ul lui roșu și ruginit nu era cel mai impresionant vehicul, iar Kolya, în treningul lui, era unul dintre cei mai prost îmbrăcați șoferi, dar m-am bazat pe instinct pentru că nu am avut mult timp de gândire. Cum poate să vă spună fiecare jurnalist, alegerea șoferului potrivit e cheia succesului. Îți salvează viața în zonele periculoase și e un ghid esențial în circumstanțe mai puțin stresante. În ciuda mașinii, instinctele mele au fost corecte. Kolya s-a dovedit un șofer excelent într-un oraș în care numărul accidentelor e șocant de mare. Locuitorii atribuie statisticile înspăimântătoare mai multor cauze, pe lângă consumul de alcool: agresivitatea, poleiul, drumurile proaste care trebuie să se adapteze la un număr tot mai mare de mașini și o creștere vertiginoasă a numărului de femei la volan. În fiecare zi, când mă uitam pe fereastra apartamentului meu, vedeam, în medie, cinci coliziuni minore sau ceva mult mai rău. Rareori erau implicați șoferi de sex feminin.

Pe lângă abilitățile lui de șofer, Kolya este extraordinar de isteț. Cunoaște Celeabinskul pe dinăuntru și pe dinafară, de sus până jos. Un văr de-al lui deține cel mai bun restaurant, unde la prânz se adună politicienii din regiune. Un unchi de-al lui a făcut o avere „cumva” și locuiește într-una dintre noile case de oraș; de asemenea, e și membru al adunării legislative regionale. Clientela lui Kolya include o doamnă custode al unui muzeu apropiat, pe care a crezut că mi-ar plăcea s-o cunosc, iar ea a devenit una dintre cele mai apropiate prietene ale mele.

Kolya cunoaște și cartierele rău famate ale Celeabinskului. Ne-am plimbat pe o stradă aparent pustie unde își petrec timpul câteva dintre prostituatele orașului. Ca să se ferească de frig și de clienții nedoriți, așteaptă în taxiuri. Poveștile lor sunt precum cele din toată lumea – o viață de familie plină de abuzuri, adesea într-un sat sau oraș îndepărtat, nevoia disperată de a pleca de acolo, o viață grea pe străzi, proxeneți, visul că totul se va termina într-o zi și teama că nu vor avea parte de un sfârșit fericit.

Kolya poate să cerceteze și ascunzătorile subterane murdare și ilegale în care se fac jocuri de noroc. Joacă la păcănele atât de repede, că nu pot să-l urmăresc, dar insistă că patima lui pentru jocurile de noroc e de domeniul trecutului. Iar trecutul lui e foarte încurcat, ceva obișnuit pentru generația lui. Mama lui, Tatiana, mi l-a descris ca pe „unul dintre copiii pierduți ai anilor '90”. Mi-a spus că și ea a fost piedută pentru o vreme, când toate lucrurile pe care le-a cunoscut și cu care a crescut au dispărut. S-a măritat de tânără ca să scape de părinții alcoolici și a muncit pe post de casieră într-o alimentară. L-a născut pe Kolya în 1982, când avea optsprezece ani. Inflația scăpată de sub control și lipsa alimentelor au marcat sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, când rușii puteau obține alimente de bază numai dacă aveau tichete de rație și așteptau la cozi lungi, și asta doar când aveau noroc. Rușinată să recunoască aceste fapte, Tatiana mi-a spus că a furat provizii din magazinul la care lucra ca să le vândă pe piața neagră. Era singurul mod de

a supraviețui. La rândul lui, soțul ei făcea comerț ilegal cu votcă. Familia s-a extins, incluzând-o și pe sora mai mică a lui Kolya și, în scurt timp, toți s-au înghesuit într-un apartament cu două camere dintr-o fostă cazarmă, una dintre numeroasele clădiri cu două etaje și de calitate proastă construite pentru a găzdui forța de muncă a Celebinskului pe timp de război. Clădirea era condamnată de mult timp, dar nu a fost niciodată dărâmată, pentru că locuințele erau la mare căutare. Căsnicia Tatianeii s-a destrămat. Soțul ei a primit o cameră și apoi a vândut-o, lăsând-o pe cealaltă pentru ea și pentru copii. Bucătăria și baia au devenit spațiu comun. A fost groaznic.

Tatiana mi-a povestit că fiul ei era deștept și simpatic când era copil, dar și destul de dificil. I-a lipsit tatăl, iar ea lucra cu program prelungit. Kolya a fost îngrijit în mare parte de bunica lui alcoolică. Tatiana mi-a spus că era „neajutorat” și căuta compania băieților mai mari, a căror apreciere și-o dorea. Pe la 14 ani, era membrul uneia dintre bandele mult prea des întâlnite, jefuind magazine, colectând taxe de „protecție” și furând de peste tot. Tatiana mi-a spus că, la început, habar n-avea cu ce se ocupa el. Era o lume nouă, despre care ea nu știa nimic:

– Toate valorile cu care am crescut – Partidul Comunist, Liga Tineretului Comunist, conformismul și valoarea educației – erau dintr-odată criticate și umbrite de banii făcuți rapid, de ispita luxului și de infracțiunile violente. N-aveam cum să-l îndrum, nu aveam argumente pregătite. Eram la fel de confuză ca el.

În adolescență, Kolya a început să se drogheze cu prenadez, înainte să treacă la drogurile mai tari de care s-a umplut brusc orașul. A furat tot ce aveau de valoare din singura lor cameră. A intrat pe furiș în biroul în care Tatiana lucra pe post de contabilă și a spart seiful companiei.

La optsprezece ani, Kolya a fost trimis la o închisoare pentru cei aflați la prima infracțiune, timp de doi ani. Autoritățile închisorii au cerut „ajutor umanitar” de la Tatiana pentru a se asigura că nu era bătut. Le-a livrat regulat materialele de construcții pe care de-abia

își permitea să le cumpere, în speranța că aceste plăți îi vor asigura lui Kolya o eliberare mai rapidă. S-a înglodat în datorii pentru a-l proteja.

Când a ieșit din închisoare, și-a reluat obiceiul de a se droga, și-a lăsat prietena însărcinată și a început să fure din nou. A făcut împrumuturi bancare, disponibile de puțină vreme atunci, adunând o datorie uriașă, pe care nu va putea s-o plătească niciodată. Nu va mai putea să primească niciodată un împrumut bancar. Și, după legea rusă, care interzice celor cu anumite datorii să plece din țară, nu va putea să călătorească niciodată în străinătate. Din cauza lipsei educației și a cazierului, perspectivele lui de angajare sunt limitate.

Prins când fura telefoane mobile, Kolya a fost repede condamnat din nou. Ca recidivist, a fost trimis într-o colonie strictă de deținuți din Omsk, Siberia, departe de Celeabinsk. Tatiana nu și-a putut permite să-l viziteze. Nu și-a permis nici să plătească autoritățile în timp ce contribuia la întreținerea fiului lui Kolya, nepotul ei, un copil pe care Kolya nu a avut voie să-l vadă niciodată. Ea l-a ales pe nepotul ei. Kolya a fost furios și îngrozit, dar el și mama lui au declarat că Omsk i-a salvat, probabil, pe amândoi. Kolya mi-a mărturisit că a fost nevoit să se comporte normal, a încetat să mai ia droguri și și-a promis că nu va mai ajunge niciodată în închisoare. Tatiana mi-a spus:

– În sfârșit, am putut să respir liniștită pentru prima dată după mulți ani. Înainte de ultima arestare a lui Kolya, veneam acasă întrebându-mă ce chinuri mă mai așteptau.

La un moment dat, când a fost cuprinsă de o disperare totală, Tatiana a început să frecventeze New Life, o biserică baptistă fundamentalistă care s-a deschis în Celeabinsk. S-a recăsătorit. De atunci a făcut cursuri la Lifespring, o filială a unui centru de dezvoltare personală pe care un american l-a introdus în Celeabinsk. Tatiana a râs când și-a amintit că, atunci când era în mijlocul pregătirii și oarecum veselă, Kolya s-a uitat la ea cu groază, convins că și ea a început să bea sau să ia droguri. Mi-a spus că Lifespring a ajutat-o,

crescându-i stima de sine. De atunci a trecut la cursurile regulate de exerciții și, în curând, va împlini 50 de ani, fiind încă îngrijită, atrăgătoare și sigură pe ea.

A rămas apropiată de sora ei, chiar dacă aceasta trăiește în altă lume. Măritată cu un funcționar local, sora ei e bogată, poartă haine de designer și călătorește în lumea largă, ceva ce ele două nu și-au putut imagina când erau doar niște adolescente sărace sovietice, ba chiar cele mai sărace din blocul lor. În 2014, Tatiana încă trăia în cazărmiile acelea nenorocite, chiar dacă putea sta, cu chirie, și în cealaltă cameră. Viața i-a oferit stabilitate în ultimii 15 ani. Fiica ei se ocupă de unul dintre cele mai bune restaurante din oraș, întreținându-se până termină facultatea. Tatiana lucrează pentru un șef pe care-l numește „harnic și cinstit” și strânge bani pentru a se muta într-un nou apartament.

Când Kolya a fost eliberat din a doua închisoare, Tatiana l-a dus la Biserica Baptistă New Life. Avea unul dintre puținele programe din zonă care asistau deținuții eliberați recent și dependenții de droguri. Biserica l-a ajutat să-și găsească o slujbă în construcții, într-un sat aflat la mare distanță de foștii lui prieteni și asociați. Acolo a întâlnit o femeie pe nume Ana. Tatiana mi-a spus că, de când cei doi sunt împreună, ea e mai liniștită.

Când am întâlnit-o prima dată pe Ana, avea în jur de 25 de ani. Suplă, cu părul lung și negru, era sociabilă și, spre deosebire de mulți ruși, zâmbitoare. A crescut printre ruinele unei ferme de stat, hrănind animalele fermei înainte de a se duce dimineața la școală și de a găti seara, când se întorcea acasă, pentru familia ei. Mama ei era pe moarte din cauza cancerului. Până când Ana a terminat liceul, ferma de stat, ca multe altele, a dat faliment, lăsând sute de oameni șomeri.

Terapia de șoc, susținută de Occident pentru a înlocui sistemul economic sovietic, a fost mai violentă în mediul rural. În anii '20 și '30, Sovietele au distrus fermele private, forțând țăranii să facă parte din fermele colective de stat. Apoi, guvernul postsovietic a

schimbat brusc direcția, spunând fermierilor țării: „Sunteți pe cont propriu“. Rămăși fără ordinele, proviziile și subvențiile statului, fermele nu au putut cumpăra semințe și îngrășăminte. Nu au mai avut hrană pentru animale, ceea ce a dus la sacrificarea masivă a cirezilor. Numărul de vaci de lapte a scăzut cu 75% în anii '90. Când fermele s-au închis, pământul a fost furat de managerii șmecheri sau reîmpărțit între muncitorii prost pregătiți. Fără nicio infrastructură care să-i sprijine, cei mai mulți nu au putut să se descurce singuri. Nu existau magazine de bricolaj, piese de rezervă pentru puținele utilaje rămase și nicio cale de a cumpăra noi tractoare. Economiiile au fost consumate de inflația vertiginoasă. Ratele dobânzii în anii '90 au ajuns la 260% pentru cei care puteau să obțină împrumuturi și se credea că fermierii care încercau să înceapă noi afaceri se expuneau, în general, prea multor riscuri.

Unii oameni din satul Anei s-au angajat ca șoferi de camioane sau ca muncitori în construcții. Ana a mers să muncească într-un magazin universal aflat la 64 de kilometri depărtare de Celeabinsk, ceea ce înseamnă o călătorie lungă cu autobuzul. Tatăl și fratele ei nu s-au putut adapta și și-au câștigat existența ca muncitori sezonieri, culegând cartofi pentru o stație de cercetare agricolă. Singurul lucru care le-a rămas Anei și familiei ei după prăbușirea Uniunii Sovietice a fost o parte a unei case pe care au reușit s-o privatizeze și, în cele din urmă, s-o dețină. Este o clădire mică din ciment, cu un etaj, pentru două familii, imediat recunoscută de-a lungul și de-a latul Rusiei ca o „casă de fermă de stat“. Când Kolya m-a dus prima dată în vizită acolo, în 2012, opt membri ai familiei erau înghesuți în trei camere mici: Kolya și Ana – într-una; fratele Anei, soția lui și doi copii mici – în alta; iar tatăl Anei și concubina lui – în a treia. Jucăriile copiilor și încălțăminte erau împrăștiate la intrare.

Ca să murdărească mai puțin înăuntru, membrii fiecărei familii rusești trebuie să-și schimbe pantofii cu niște papuci de casă la ușa de la intrare, un obicei pe care, vai, n-am reușit să-l stabilesc acasă la mine. Cearșafuri, prosoape și haine atârnav pe sârme la uscat în

holul strâmt. Tapetul era scorjit. Podelele erau acoperite cu lino-leum crăpat. Nu aveau o baie interioară funcțională. Relațiile dintre toți membrii familiei erau tensionate. Kolya și Ana erau singurii care aduceau bani în mod regulat și erau sătui să tot plătească votca pentru toți. Visau să-și construiască propria locuință pe bucata de pământ din spatele casei, acolo unde familia cultiva legume ca să se descurce în timpul iernii, cel puțin atunci când secetele regulate nu le distrugneau recoltele.

Până în ziua de azi, drumurile satului nu sunt pavate și câte un porc rătăcit, o vacă sau o găscă hoinăresc pe lângă ele. Unii dintre locuitorii satului încă țin vite pentru consumul propriu, dar scheletele grajdurilor sunt singurul indiciu că, nu cu mult timp în urmă, aici a fost o comunitate de fermieri. Satul are acum sistem de încălzire cu gaz, adus pe țevi aflate deasupra pământului, ce se aliniază deasupra drumurilor ca niște bare de gimnastică ocolitoare, ridicându-se deasupra intersecțiilor pentru ca mașinile să poată trece pe sub ele. Deși nu sunt deloc pitorești, nimeni nu se plânge din cauza lor: țevile reprezintă o mare îmbunătățire față de căutarea continuă de lemne pentru a alimenta sobele. Dar lemnul încă rămâne o necesitate pentru *banya*, sauna tradițională rusească pe care o poți găsi în aproape fiecare curte. Când sistemul de canalizare nu mai funcționează, cum s-a întâmplat la prima mea vizită, *banya* nu e doar o plăcere, ci o necesitate. Și așa, când pădurarii statului nu se uită, sătenii se îndreaptă spre pădurile de mestecăn pentru a-și face provizii de lemn ilegal. Când Kolya mi-a descris misterele vieții de la sat, un cuplu de bătrâni, oarecum beți, a ieșit dintre copaci, trăgând o căruță plină cu bușteni și un fierăstrău care funcționează cu benzină.

Chiar dacă locuința familiei Anei nu s-a schimbat deloc în perioada postsovietică, restul satului a revenit la viață datorită amenajărilor de case. Noii îmbogățiți și săracii se învecinează acum unii cu alții. Satul devine o comunitate suburbană pentru orașele învecinate. Unele dintre casele din ciment cândva identice au fost dărâmate pentru a face loc palatelor din cărămidă roșie împodobite

cu turnuri și turnulețe, după gusturile ciudate din anii '90. Adaosurile mai modeste includ placările cu vinilin și pardoselile suplimentare – așa-numitul „aspect finlandez”. Oamenii și-au înlocuit ferestrele sovietice inefficiente și neetanșe cu unele noi. Căinii de pază feroce legați cu lanțuri în spatele gardurilor și porților nou-construite sunt alt numitor comun. Toți se tem de furt.

În 2013, un an mai târziu, am observat mai multe îmbunătățiri, chiar și la casa Anei și a lui Kolya. Familia extinsă a refăcut, în sfârșit, interiorul, datorită, în parte, unei subvenții guvernamentale pe care fratele Anei a primit-o pentru că a avut al doilea copil. Prin lege, aceasta trebuia folosită pentru renovarea casei. Familia, îndemnată de Kolya, a făcut toată munca. Gata cu linoleumul crăpat și pereții scorjiți. Baia și bucătăria erau curățate și sistemul de canalizare reparat. În camera lor redecorată, Kolya și Ana aveau un nou televizor cu ecran plat și un laptop la care vizionau filme americane piratate, ușor de descărcat, și reluări ale videoclipurilor de la nunta lor.

Nunta lor rămâne o amintire fericită, una pe care ei o revăd iar și iar. Au avut o ceremonie de căsătorie civilă rapidă, dar nu înainte ca o serie de ritualuri sătești să aibă loc. Kolya, arătând impresionant de chipeș, chiar dacă vizibil inconfortabil, îmbrăcat într-un costum nou, s-a dus la casa din sat cu buchetul de flori, însoțit de familia lui și de cei mai apropiați prieteni ai Anei. Printre cântece obscene, l-au supus pe Kolya la o serie de teste. A trebuit să mănânce câteva felii de lămâie, îndurând gustul acru până când a găsit numele miresei lui sub una dintre ele. Au urmat apoi câteva întrebări despre înălțimea, greutatea și dimensiunea taliei Anei la care a trebuit să răspundă, primind o amendă dacă greșea. Kolya a trebuit să aleagă pantofii de mărimea potrivită pentru ea din trei perechi care i-au fost oferite. În cele din urmă, ca să i se permită să meargă la ea, a trebuit să bea un borcan uriaș cu suc făcut în casă, la fundul căruia era cheia casei și a noii lui vieți. Aceasta a fost ultima băutură nealcoolică pe care au văzut-o nuntașii timp de mai multe zile. În cele

din urmă, Ana a apărut într-o rochie de mireasă splendidă, fără bretele. Mama lui Kolya a oferit cuplului o icoană.

Însoțiți de prietenii lor și de cantități mari de șampanie, cuplul a mers cu mașina până în Celeabinsk și s-a plimbat prin oraș, oprindu-se la locurile în care trebuiau să facă asta – Mormântul Soldatului Necunoscut și o sculptură ce înfățișează un cerșetor, al cărei cap l-au atins pentru noroc. La petrecerea din restaurantul local, mama lui Kolya i-a întâmpinat din nou, de data asta cu pâine și sare, o întâmpinare tradițională care simbolizează ospitalitatea și viața lungă. După aceea, petrecerea a devenit tot mai gălăgioasă, cu toasturi și cântări de „bere amară, bere amară“, ceea ce i-a făcut pe tinerii căsătoriți să îndulcească atmosfera cu săruturi nesfârșite și dansuri sălbatice. Dar celebrarea nunții nu s-a terminat cu asta. Invitații mahmuri s-au mai ospătat și au mai băut încă două zile în pădurile din apropiere. Bărbații s-au îmbrăcat ca femeile și femeile ca bărbații, o tradiție pentru care nu am găsit altă explicație decât încă un motiv de distracție. S-a făcut friptură la grătar. S-au consumat galoane de bere făcută în casă, ce necesită mult timp de preparare, și s-au făcut câteva drumuri până la birtul local pentru a reface stocurile epuizate de votcă.

Chiar și după renovarea casei, tensiunile au rămas. Ana și Kolya încă erau singurii care aveau slujbe normale și lucrau cu program prelungit. Kolya lucra în schimbul de noapte de joi până sâmbătă, învărtindu-se prin mulțimea de clienți a cluburilor din Celeabinsk, care, la primele ore ale dimineții, avea mai mulți bani decât minte. Clienții lui erau adesea atât de beți, că-l plăteau de mai multe ori.

– Nu fur de la ei; ei își fură singuri căciula când mă plătesc de două sau de trei ori, mi-a spus Kolya râzând.

Și-a amintit cum l-a scutit de plată pe un client care i-a cerut să fie condus la diferite adrese din oraș. Cobora din mașină, își turna un pahar, îl dădea pe gât, apoi se urca înapoi în mașina roșie. La un moment dat, Kolya și-a dat seama că era un veteran al Războiului

Afgan care bea pentru camarazii lui căzuți la datorie. Mi-a spus că nu l-a taxat.

A fost o perioadă dificilă pentru cuplu. Spre bucuria lor, Ana era însărcinată. Dar, după cum procedează adesea patronii, era plătită la negru de patronul magazinului universal la care lucra. Asta înseamnă că primea doar suma minimă – 60 de dolari pe lună – pentru concediul de maternitate și slujba nu-i era garantată pe viitor. Apoi Kolya mi-a dat o veste foarte proastă.

Nu arăta prea bine, iar eu am pus asta pe seama unei crize de pneumonie, dar, după câteva luni, încă arăta destul de vlăguit. A venit la apartamentul în care stăteam cu chirie, la o ceașcă de ceai. S-a uitat în jur, a făcut un gest spre urechile lui ca să mă întrebe dacă asculta cineva, apoi a renunțat la prudență.

– E timpul să-ți spun ceva. La început, m-am temut de reacția ta. Am virusul HIV.

Testul i-a ieșit pozitiv când a fost prima dată în închisoare, în 2000. De atunci a refuzat tratamentul în ciuda rugămintelor Anei și a membrilor apropiați ai familiei, care sunt singurii care știu despre boala lui. Chiar dacă m-a condus de câteva ori la Centrul pentru Boli Infecțioase, condus de un om grozav și înțeleghător, Kolya a refuzat să mă asculte.

– Nu cred în terapia asta. Am prieteni care nu s-au simțit mai bine cu ea. Sunt sănătos, a insistat el. Mi-a spus că Ana nu are virusul HIV. O să trăiesc câte zile îmi dă Dumnezeu. Nu-mi mai vorbi despre asta.

Dacă aș fi fost mai deșteaptă, mi-aș fi dat seama de asta mai demult. Poveștile lui despre viața din închisoare erau uneori neclare. Când l-am presat să-mi dea amănunte, cum ar fi detaliile muncii lui sau unde a locuit, nimic din ce mi-a spus nu a fost prea clar. I-am înțeles motivul mai târziu. În acele zile, deținuții afectați de virusul HIV erau izolați de restul populației. Nu li se permitea să muncească și erau numiți, în bătaie de joc, „ciocolate”. Kolya era o „ciocolată”.

A trecut încă un an. Era 2014. Am ajuns la aeroportul Celeabinsk și cine stătea acolo la 5 dimineața? Kolya. Arăta mult mai bine și, datorită contactelor, avea o nouă slujbă, la o companie de limuzine care servește oamenii de afaceri din Moscova când vizitează Celeabinskul. Era plătit relativ bine. Presta o muncă legală și lipsită de pericole. Conducea un Ford nou, pe care îl putea folosi inclusiv în timpul liber și nu mai trebuia să-și facă griji din cauza Zhiguli-ului stricat sau a poliției.

Ucraina apărea în toate titlurile, iar Kolya, într-un mod necaracteristic pentru el, a început să vorbească despre politică. La început, un susținător moderat al liderului rus, Vladimir Putin – „omul care ne-a adus stabilitatea” –, a devenit apoi un adevărat fan. A aflat toate știrile de la posturile de televiziune finanțate de stat și mi-a repetat discursurile constante despre fasciștii din Ucraina, reînnoirea mândriei ruse și pericolul pe care-l reprezentau dușmanii americani, chiar dacă a precizat repede că eu eram o excepție. Viziunea lui cândva pozitivă despre Statele Unite a dispărut. Când ne-am oprit la piață să cumpere niște provizii, a negat griile pentru o viitoare criză economică, adăugând că sancțiunile vor forța, în sfârșit, Rusia să își dezvolte industriile interne.

– Sunt un patriot, mi-a spus el în timp ce ne-am îndreptat spre sat.

Când am ajuns, Ana deja rula aluatul pentru tradiționalele *pelmeni* (găluști delicate rusești), în timp ce o supraveghea cu ochi de vultur pe fiica lor de zece luni, Cristina, care umbla prin mica bucătărie într-un premergător. Ana a început să prepare umplutura de carne, întrebând cât a costat carnea de vită tocată. Era cu 70% mai scumpă decât în urmă cu câteva săptămâni. Prețul hriștii, o materie primă rusească, avea să crească de patru ori în scurt timp. Ana a intervenit în discuție când Kolya l-a laudat încă o dată pe Putin și acțiunile rușilor în Ucraina. Era supărată din cauza subvențiilor și a locuințelor gratuite care erau oferite refugiaților ucraineni, în timp ce familiile tinere ca a ei continuau să se zbată în sărăcie.

Acasă, tensiunile au continuat. Kolya trebuia să-și certe socrul beat, care tot intra împiedicându-se în bucătărie și întrerupea conversația noastră. Dar, după câteva săptămâni, am primit o veste bună. Mama lui Kolya, Tatiana, a reușit, în sfârșit, să cumpere un apartament nou. Ana, soțul ei și frumoasa, dolofana și sănătoasa lor fiică urmau să se mute în cazărmi. Ana spera că, atunci când vor ajunge la oraș și vor avea spațiul lor propriu, Cristina va avea acces la toate lucrurile pe care ea nu le-a avut niciodată, inclusiv lecții de muzică și o școală bună. Nu am avut voie să discut despre sănătatea lui Kolya.

CAPITOLUL V

Viața comunității gay

Există o viață activă a comunității LGBT în Celeabinsk, deși nu este la fel de vibrantă sau de deschisă cum s-ar dori. Așa cum mi-a descris acum câțiva ani Serghei Avdeev, șeful serviciilor pentru tineretul orașului, când încă era dispus să vorbească sincer, viața pentru indivizii a căror orientare sexuală nu este cea tradițională rămâne în mare parte așa cum era în Statele Unite acum patruzeci de ani sau poate cum încă este în Alabama rurală.

Întrebați oamenii din Celeabinsk dacă cunosc pe cineva care este gay, probabil vor spune nu și vor fi deranjați de această idee. Dar, când sunt presați, ar putea recunoaște că știu pe cineva care este un pic „diferit“. Din cauza atitudinilor negative copleșitoare față de comunitatea LGBT, puțini recunosc public că îi aparțin, temându-se de problemele familiale sau de discriminarea la locul de muncă. Chiar și așa, cultura gay a ieșit din ascunziș și există o mulțime de site-uri on-line și de locuri de întâlnire pentru gay. După cum s-a exprimat un prieten gay:

– Viața noastră e diferită de cea a restului Rusiei.

Relațiile sexuale între persoane de același sex au fost ilegale în Uniunea Sovietică și au rămas pasibile de pedeapsă până la cinci ani de închisoare până când au fost, în cele din urmă, dezincriminate, în 1993. Cultura gay a câștigat repede adepți în Moscova și în Sankt-Petersburg, unde a fost văzută ca un semn al noii mode și al avangardei. Dar, când activiștii gay au cerut mai mult decât să

fie doar o sursă de divertisment, a urmat o reacție negativă împotriva lor.

Un lider musulman a susținut bătaia aplicată homosexualilor și a scăpat basma curată cu asta. Biserica Ortodoxă a denunțat relațiile sexuale cu persoane de același sex ca fiind un păcat. Legiuitorii cu orientare politică de dreapta s-au alăturat atacului și câteva orașe au dat legi care interziceau răspândirea informației despre relații sexuale „netradiționale” minorilor. În 2013, parlamentul țării le-a urmat. În timp ce, aparent, urmărea protejarea copiilor, noua lege națională a fost înțeleasă pe scară largă ca un efort de a reprima homosexualitatea și noua mișcare rusească pentru drepturile homosexualilor. Conform termenilor vagi ai legii, o paradă gay poate fi interpretată ca o infracțiune. Profesorii de liceu și de universitate pe care-i cunosc nici nu abordează subiectul, de teamă că fie și o simplă discuție despre homosexualitate, chiar ca temă literară, poate fi interpretată drept „propagandă homosexuală destinată minorilor”

Înainte de Jocurile Olimpice de Iarnă de la Sochi, din 2014, când homofobia crescândă a Rusiei a creat probleme în domeniul relațiilor publice pentru Comitetul Olimpic Internațional și pentru organizatorii ruși, președintele Putin a declarat că legea nu impunea sancțiuni împotriva homosexualității, adăugând: „Legea nu încalcă în niciun fel drepturile minorităților sexuale. Reprezentații lor sunt membri cu drepturi depline ai societății noastre și nu sunt discriminați în niciun fel”.

Realitatea e complet diferită. Când Putin vorbește de superioritatea morală a Rusiei față de Occident, e clar pentru majoritatea rușilor că atacă și homosexualitatea. Țărilor care permit căsătorii sau uniuni între membri de același sex li s-a interzis să adopte copii ruși. Ca să susțină ideea, Putin a numit un homofob furibund și vocal la conducerea mașinăriei de propagandă a națiunii.

Dmitri Kiselyov, cel mai puternic om din mass-media rusească, nu numai că a declarat public că homosexualilor ar trebui să li se interzică să doneze organe, ci a și adăugat că inimile lor, după

moarte, ar trebui arse sau îngropate pentru că „nu sunt potrivite pentru a prelungi viața altcuiva“. Diatribele lui nu s-au limitat la lezarea demnității homosexualilor morți. Kiselyov a învinuit un rus în vârstă de 22 de ani pentru propria asasinare, pe motiv că homosexualitatea lui afișată i-ar fi provocat pe atacatori. Nimeni nu a sugerat că remarcile lui Kiselyov au încălcat legile Rusiei împotriva discursurilor instigatoare la ură.

Noile legi și importanța unor oameni ca Kiselyov au încurajat activiștii violenți anti-gay. Când niște gay au protestat față de legea propagandei sărutându-se în fața Dumei de Stat, camera inferioară a parlamentului, polițiștii au stat și au privit indiferenți cum protestarii au fost udați cu apă și bătuți.

Gheorghi, un homosexual în vârstă de 30 de ani din Celeabinsk, a fost dat afară cu discreție de la întâlnirile consiliului tineretului regional la care obișnuia să participe. Nu a recunoscut niciodată public că era homosexual, dar cizmele lungi și blugii strâmți, o modă neobișnuită pentru bărbații din Celeabinsk, precum și gesturile lui distinctive au fost suficiente pentru a crea suspiciuni și pentru ca el să fie respins de organizația de tineret. Dar el este un director priceput de relații publice și vânzări și nu are probleme în găsirea unei slujbe noi.

Pe măsură ce homofobia a devenit mai pronunțată, Gheorghi a devenit mai prudent în legătură cu folosirea site-urilor de rețele sociale pentru gay, temându-se de înscenări și provocări. Un prieten care a mers la un apartament după ce a cunoscut pe cineva on-line, a fost bătut și forțat să divulge numele altor gay din oraș. Homosexualitatea i-a fost dezvăluită în public, și-a pierdut slujba și a fugit din Celeabinsk.

Gheorghi are acum un partener, dar amândoi sunt discreți. În timp ce foarte puțini prieteni care lucrează la teatru ar îndrăzni să se țină de mână în public, el râde la auzul acestei idei. Demonstrații gay s-au făcut în oraș, dar și ele au fost discrete, atât de discrete că mulți oameni care au trecut pe lângă ele probabil habar n-au avut ce

se întâmpla. La apogeul lor, înainte de legea din 2013, aproximativ o sută de gay se adunau și dădeau drumul în aer baloanelor multicolore, fără să spună nimic. Era un protest tăcut și sfidător al membrilor comunității gay, al familiilor și al prietenilor lor. Probabil doar jumătate dintre ei s-ar mai aduna acum într-un an. Persoanele gay dezbat gradul în care atenția occidentală și demonstrațiile publice le-au ajutat sau le-au făcut mai mult rău.

Cel mai popular loc de întâlnire pentru persoanele gay din oraș se numește Neon și este condus de Ludmila Abramzon. Cândva măritată, cu un copil mic, acum este o lesbiană declarată, cu o parteneră. Pagina ei de Facebook nu ascunde prea multe, dar când e nevoie – când merge la școala la care învață fiica ei sau când organizează evenimente pentru heterosexuali – poate părea heterosexuală sau „naturală”, cuvânt pe care și homosexualii ruși îl folosesc. Dar dacă veniți la miezul nopții vinerea, sâmbăta și duminica, Neon devine un club gay revoltător de primă clasă. Într-o noapte de weekend în care am fost acolo, o nuntă „normală” s-a încheiat târziu, când a ajuns mulțimea de gay. Nu mi-a venit să cred că oamenii de la petrecerea de nuntă nu cunoșteau repertoriul complet al clubului Neon, având în vedere imaginile senzaționale de pe internet, dar, cu toate astea, s-au făcut eforturi pentru ca ambele grupuri să nu se întâlnească.

Șoferii de taxi cunosc reputația clubului și, când li se spune adresa acestuia, de multe ori cer clientului să stea pe bancheta din spate, de parcă homosexualitatea ar fi o boală contagioasă. La intrarea în club, echipa de paznici a Ludmillei îi verifică pe toți cei care doresc să intre, pentru ca tinerii *skinhead* sau alți „provocatori” să nu facă probleme. Verifică și gențile, căutând droguri. Ultimul lucru de care are nevoie Ludmila este o razie a poliției și, până acum, clubul nu a fost hărțuit de poliție sau de autoritățile locale. Mi-a spus, în glumă, că ar putea fi cel mai curat club din oraș. Ludmila stă de obicei într-o cameră alăturată și scrutează monitoarele cu circuit închis, ca să se asigure că nimic nu scapă de sub control.

Spectacolul de cabaret, având în roluri principale travestiți, durează până în zori. Spectacolele sunt plăcute și inteligente, pline de parodii, sensuri duble și includ participarea publicului. Chiar dacă vorbesc destul de fluent limba rusă, trebuie să mă uit din când în când în dicționarul care, vai, nu mă ajută deloc.

În timp ce am stat acolo mai multe nopți, am ajuns să cunosc câțiva clienți: tineri avocați, contabili și experți IT care n-ar îndrăzni niciodată să-și recunoască homosexualitatea și să-și periclitaze slujbele și care mi-au descris greutățile bine cunoscute atunci când crești într-o societate care este, în mare parte, intolerantă față de oricine este „diferit”. Spre deosebire de mulți bărbați ruși, ei sunt surprinzător de supli și de arătoși și atribuie aceste însușiri competiției dintre homosexualii din Celeabinsk pentru găsirea unui partener. Bărbații „naturali”, mi-au spus ei, pot să se negligeze și tot se descurcă.

Unul dintre dansatorii Ludmillei, Sașa, cu o înfățișare androgină, este un bărbat tânăr cu sâni îmbobociți și șolduri feminine, dar cu organele sexuale bărbătești intacte. Era cât pe-acți să ratăm întâlnirea, pentru că așteptam în fața cafenelei un bărbat tânăr, iar Sașa, cu părul lung până la umeri, o tunsoare frumoasă și puțin machiaj, putea trece ușor drept femeie. După o oarecare confuzie și câteva apeluri pe telefonul mobil, ne-am găsit unul pe altul în cele din urmă. Sașa mi-a spus că situația lui e mai complicată pentru că bărbații gay se tem să fie văzuți cu el în public, de teamă că Sașa ar putea atrage o atenție nedorită. Mi-a mai spus că legislația anti-gay a guvernului creează impresia că toți homosexualii sunt pedofili. Sașa râde de teama răspândită că „naturalii” vor deveni gay dacă vor fi expuși la mai multă informație. După o adolescență singuratică, confuză și chinuită, crede că absența consilierii pentru tinerii și tinerele gay, acum practic interzisă de lege, este o cruzime. Se gândește să părăsească țara și are o șansă să facă asta, pentru că tatăl lui, care și-a abandonat familia cu mult timp în urmă, era cetățean american. Dar a găsit o comunitate de prieteni și de sprijin

în Celeabinsk și ezită să lase în urmă ceea ce el consideră ca fiind căminul lui.

Dar este un cămin care a sfidat schimbările care s-au petrecut în Occident, devenind mai puțin tolerant în ultimii ani. Sașa nu-și poate imagina căsătoria gay acceptată aici în timpul vieții lui și vede că perspectivele homosexualilor de a avea copii se înrăutățesc. Un cuplu gay care s-a strecurat printre legi și a reușit să adopte în urmă cu câțiva ani mi-a spus că nu s-ar mai putea aștepta să facă asta acum. Se tem că serviciile sociale le-ar putea lua copilul în orice moment. Câteva cupluri tinere de același sex pe care le-am întâlnit se gândesc să încerce să emigreze ca să aibă familii într-o zi.

Vika, o prietenă apropiată a Ludmillei, tot lesbiană, este la fel de grasuță și de prost îmbrăcată pe cât este Ludmila de suplă și de sofisticată. Reușind să realizeze ceva în viață din nimic, ca mamă adolescentă singură, se apropie de vârsta de 30 de ani cu o atitudine generoasă, care nu acceptă jigniri. Mi-a povestit că tatăl ei a fost un „bandit” care a colectat taxe de protecție în parcul Gagarin din Celeabinsk. În cele din urmă, acesta a pierdut totul și s-a alăturat unei „secte” în care încă trăiește în afara civilizației, fără electricitate sau apă curentă. Părinții ei au divorțat. Ea a luat-o razna și a fugit cu un țigan, apoi asociații tatălui ei l-au amenințat. Iubitul ei țigan a murit tânăr din cauza unei supradoze. Între timp, Vika a născut copilul lui și l-a păstrat.

După câțiva ani de muncă într-o fabrică, a întâlnit o comunitate de lesbiene care se adunau într-o curte din Celeabinsk. De atunci a avut partenere și i-ar plăcea una puternică, la fel ca ea. A plecat de la fabrică, a lucrat pe post de curier și și-a deschis niște afaceri. Acum, are o companie de succes care organizează petreceri pentru copii. În timp ce făcea muncă voluntară într-un orfelinat, a întâlnit un copil subnutrit și abandonat. Cu acordul personalului, care a înțeles nevoia copilului pentru un cămin adevărat, a luat în plasament fetița, care a devenit un membru al familiei ei. Când a reapărut mama biologică, încă dependentă de droguri și fără mijloace

de întreținere, tribunalul a ascultat o mărturie în care se spunea că Vika era lesbiană. Drepturile părintești sunt ușor revocate în Rusia, dar problemele mamei cu drogurile și abuzul fizic al copilului ei mic au fost considerate mai puțin odioase decât orientarea sexuală a Vikăi. Vika crede că mama biologică își va abandona încă o dată copilul și o urmărește – așteptându-și momentul.

Își ascunde orientarea sexuală pentru ca fiul ei de 12 ani să nu fie umilit la școală. Rudele ei, care apelează la ea pentru sprijin financiar și îi admiră inteligența și succesul în afaceri, au refuzat să-i recunoască partenerele.

– Toți mă întreabă când mă mărit, mi-a spus ea cu tristețe. Dar e mai ușor să fii lesbiană decât homosexual, pentru că toți cred că e doar o fază și trebuie doar să întâlnesc bărbatul potrivit.

CAPITOLUL VI

Familia rusească

Era anul 2013. Bucătăria spațioasă a lui Dima și a Tatianei era deschisă spre o cameră de zi spațioasă, pe două etaje, plină de adolescenți și copii mici, cărucioare și jucării. Era o seară de sâmbătă, nu mai era mult până la vacanța de Anul Nou și un grup de familii înstărite din Celeabinsk s-a adunat într-una dintre comunitățile de lux îngrădite ale orașului, ca să ia cina împreună. În timp ce se bucurau de o selecție excelentă de vinuri fine, de votcă și de aperitive, conversația a trecut de la discuțiile despre cele mai bune stațiuni de schi din Europa și Statele Unite și despre locul unde ar fi trebuit să meargă pentru următoarea vacanță la locul unde ar fi trebuit să-și trimită copiii la studii, în afara țării.

Tatiana rula aluatul ca să facă *pelmeni*. Un oaspete, întors de la o partidă de vânătoare, i-a oferit carne de căprioară pentru umplutură. Alt prieten, proprietarul unui restaurant de succes, unde se întâlnesc de obicei persoanele influente ale orașului, i-a oferit carne de vită tocată și pește. După ce toți au venit să umple și să strângă zeci de triumphiuri de aluat, vorbind în tot acest timp despre cursurile de yoga, ultima excursie a cuiva în Antarctica și meritele comparate ale educației din SUA față de cea din Rusia, proprietarul de restaurant a preluat conducerea. El a aruncat *pelmeni* în apa fiartă aromată cu usturoi și frunze de dafin și a pregătit un sos cu unt și usturoi.

În vârstă de aproximativ 40 de ani, aceste cupluri au povești de succes. Au creat societăți comerciale și afaceri în construcții. Unul

dintre ele este bine plasat în administrația locală. Toți au călătorit de multe ori în lumea largă; bucătarul-șef și soția lui au locuit și s-au instruit în Spania și plănuiau să se întoarcă acolo peste șase luni, lăsându-și restaurantul în mâinile personalului de încredere. Alții erau ispitiți de iarna caldă din Miami, un loc de vacanță preferat de ruși.

Toți au acum case mari în noile suburbii ale Celeabinskului, cu destul spațiu ca să le găzduiască familiile tot mai numeroase. După ce au făcut doar un copil, pe când aveau douăzeci și ceva de ani și încă se chinuiau să-și facă un rost în viață, partenerii unui cuplu au acum încă patru copii, după o pauză de câțiva ani. Dima și Tatiana au doi adolescenți și doi copii sub doi ani. La prima vedere, acesta pare să fie visul lui Putin: familii rusești extinse și stabile. Dar există o problemă. Tatiana a petrecut câteva luni în Miami ca să se asigure că ultimii ei doi copii se nășteau în Statele Unite. O agenție de acolo a aranjat totul, inclusiv traducătorii pentru naștere.

Chiar dacă încă locuiește în Rusia, familia s-a asigurat, împreună cu copiii, împotriva unui viitor nesigur. Cei doi copii mai mari, născuți pe rând pe când părinții lor încă nu aveau destui bani ca să călătorească, nu au cetățenie străină, dar studiază acum la Londra și în Statele Unite, ca să poată merge la cele mai bune universități din străinătate.

În acea seară din 2013, aceste familii erau fericite că puteau să călătorească și nu strâmbau din nas din cauza taxei de școlarizare din Statele Unite și Anglia, în valoare de cincizeci de mii de dolari pe an. Dar, după un an, „viitorul nesigur” de care s-au temut a devenit realitate. Unii caută acum căi de a-și muta banii și familiile afară din țară pentru totdeauna, cât timp sunt încă destul de tineri ca s-o ia de la capăt.

Chiar dacă New Yorkul și orașele europene îi atrag de multă vreme pe cei mai bogați ruși, numărul tot mai mare de patroni de afaceri din clasa mijlocie care pleacă din țară e un semn de rău augur pentru dezvoltarea economică a Rusiei. Întreprinderile mici și

mijlocii reprezintă doar aproximativ un sfert din economia Rusiei, o proporție mai mică decât în majoritatea economiilor naționale, dar sunt o parte crucială din planul guvernului de a dezobișnui țara de importuri.

Problema pierderii capitalului este la fel de mare ca îngrijorarea provocată de exodul inteligenței dintr-o țară care încă mai suferă din cauza unei crize demografice. Când Uniunea Sovietică s-a destrămat, Rusia a fost lăsată cu o mică populație care trebuia să controleze un teritoriu vast. În timp ce există mai mult de 300 de milioane de americani, Rusia are doar 142 de milioane de oameni într-o țară aproape de două ori mai mare. Din cauza greutăților economice din anii '90, populația a scăzut cu un milion de oameni pe an, natalitatea a scăzut, speranța de viață este și ea în cădere liberă, iar rata emigrării este neobișnuit de mare. Din cauza declinului demografic, experții s-au temut că populația ar putea scădea cu 30% până în 2050. Aceste previziuni s-au dovedit excesiv de pesimiste datorită unui deceniu de relativă stabilitate economică, de subvenții guvernamentale și de mesaje pozitive ale guvernului. Președintele Putin a proclamat o sărbătoare ca să ofere cuplurilor timp liber pentru a face copii și, o dată, de Ziua Îndrăgostiților, a îndemnat cuplurile să-și facă datoria lor patriotică și să procreeze. În cele din urmă, natalitatea a înregistrat o creștere modestă. În 2012, Rusia postsovietică a înregistrat prima creștere naturală a populației. Dar țara încă se confruntă cu probleme foarte mari la finanțarea sistemului de pensie, la completarea contingentului militar și în crearea unei forțe de muncă pentru viitor. Pierderea familiilor precum cea a lui Dima și a Tatiane va fi o lovitură grea.

Pe lângă creșterea natalității, funcționarii ruși speră să atragă imigranți în următorii ani, pentru a evita deficitul forței de muncă. Dar nu doresc orice fel de imigranți. Putin i-a chemat pe rușii care trăiesc în fostele state sovietice, dar cei mai mulți imigranți vin din Caucazul de Sud sărăcit și din Asia Centrală. Aceștia sunt oameni pe care mulți ruși îi numesc, în mod peiorativ, „negri”.

În timp ce am fost interogată de funcționarii de migrație ruși, ei și-au exprimat în mod deschis dezgustul față de „poluarea” țării lor cu imigranți neslavi. Chiar dacă televiziunea de stat a Rusiei a făcut propagandă despre rasismul din SUA, a transmis și programe despre rezultatele negative ale diversității etnice din America. Funcționarii de la biroul de imigrație erau siguri că și eu eram supărată din cauza numărului tot mai mare de hispanici din țara mea. Au început o diatribă despre situația similară din Rusia, comparând imigranții hispanici cu „păgânii nespălați din Asia Centrală, care n-ar trebui să pună niciodată piciorul în Sfânta Rusie”.

Ca să încurajeze natalitatea la nivel național, guvernul a implementat numeroase programe. Concediul de maternitate este acum printre cele mai generoase din lume: 140 de zile cu salariul complet, plătit de angajator, urmat de o subvenție guvernamentală în valoare de 40% din salariul femeii, timp de trei ani, în care ea stă acasă. Părinții mai primesc și o plată forfetară pentru fiecare copil născut după primul, încă un stimulent pentru a avea familii mai mari. Slujba unei femei este garantată până la doi ani după naștere.

Pare grozav, dar realitatea nu e tot timpul atât de roz. Salariile femeilor încă sunt cu mult în urma celor ale bărbaților și, așa cum s-a exprimat o femeie, „patruzeci la sută din nimic e tot nimic” Și mai există o șmecherie rusească. La fel ca Ana, soția lui Kolya, multe femei sunt forțate să lucreze la negru pentru ca patronii lor să nu le plătească concediul de maternitate și taxele de securitate socială. Un asemenea aranjament lasă femeile doar cu o mică alocație pe timpul concediului de maternitate și fără siguranța slujbei. Este ceva obișnuit pentru angajatori să pună cerințe în legătură cu genul și vârsta în anunțurile lor de căutare, pentru a elimina viitoarele mame. Legile muncii au nevoie de schimbare. Concediul de paternitate este un concept neexplorat și neacceptat.

Natalia Baskova, o membră a consiliului orașului Celeabinsk și șefa comitetului regional de ajutor social pentru familii, a provocat un scandal îngrozitor atunci când a spus că visul ei era ca rusoaicele

să fie obligate să se căsătorească și să facă un copil până la 20 de ani, cât încă mai sunt sănătoase și fertile. Pentru că minoritățile Rusiei fac asta adesea din cauza tradiției, este clar că vorbea despre creșterea populației etnice ruse. S-a dovedit că visul ei era coșmarul multor femei.

Internetul s-a umplut de comentarii indignate în care se cerea demisia ei sau, mai bine, capul ei. Femeile au scris postări furioase, spunând că nu se vor întoarce la vremurile sovietice, când cuplurile se căsătoreau tinere, făceau un copil și locuiau cu părinții într-un apartament cu o cameră sau două, în timp ce se chinuiau să-și termine educația și să nu-și piardă mințile. Alți respondenți au spus că acum cuplurile au nevoie de o educație solidă și de o bază financiară înainte să înceapă o căsnicie de succes. S-au plâns de salariile mici, de costurile exorbitante ale locuințelor și de plățile ilegale cerute pentru așa-zisa educație gratuită și tratamentul medical. Au criticat închiderea creșelor de stat. Femeile au menționat de nenumărate ori absența partenerilor „potrivți și treji”.

Baskova și-a retras repede cuvintele, declarând că a făcut propunerea în glumă pentru a atrage atenția asupra lucrurilor de care era cu adevărat nevoie pentru a sprijini familia rusească și a crește natalitatea țării. Dar, în timpul unei discuții mai lungi, a devenit clar că Baskova nu glumea. Se teme că, din cauza mai multor opțiuni, multe rusoaice, mai ales cele mai educate, nu mai sunt dispuse să se așeze repede la casa lor și să dea naștere copiilor de care Rusia are foarte mare nevoie.

Prietenele ficei ei au în jur de 30 de ani, iar Baskova estimează că doar 20% dintre ele sunt căsătorite. Celelalte sunt mai interesate de călătorii, de construirea carierei lor și așteaptă, după cum s-a exprimat, „un bărbat bogat și decent”. Ea crede că greșesc și riscă să devină atât de independente și de răsfățate, că nu vor putea niciodată să accepte cerințele și responsabilitățile care vin odată cu creșterea copiilor. Ea învinuiește noul capitalism și mass-media pentru promovarea luxului și a egoismului. Pentru ea, ideea de bază este

că nu există nicio altă cale pentru ca o femeie să se realizeze decât viața de familie.

Nu mă așteptam să aud asta. Baskova, o femeie mărunță, care abia ajunge la un metru și cincizeci de centimetri, a fost o figură impunătoare a mișcării feministe care s-a născut la Celeabinsk în anii '90. Cu ajutorul unor subvenții străine, a creat un ONG care se adresa problemelor ca violul și violența în familie, care au fost ignorate multă vreme de poliție și de serviciile sociale. A susținut femeile de afaceri la început și a încercat să crească numărul femeilor alese în posturi de funcționari publici, deși acea campanie a avut puțin succes. Undeva, de-a lungul acestei căi, și-a schimbat direcția și a hotărât să se concentreze pe criza demografică a Rusiei și pe sprijinul pentru familii.

– Recunosc dreptul femeilor de a alege, dar nu cred că vor fi fericite cu acest drept, oricât de ciudat ar suna această idee spusă de o femeie din mișcarea pentru drepturile femeilor.

Am pus întrebarea despre drepturile femeilor și alegerile lor tot mai variate fiecărei persoane pe care am întâlnit-o. Baskova a fost susținută de Tatiana Arkhipova, directoarea dinamică a Școlii nr. 148. După ce Tatiana mi-a arătat videoclipuri și fotografii care documentau realizările elevilor ei, a început să se gândească la propria viață. Tatiana a divorțat de un bărbat pe care-l descrie ca fiind un „pierde-vară”, dar crede că a făcut o greșală. Mi-a spus că ar fi trebuit să tacă și să rămână cu bărbatul pretențios pentru care gătea și făcea curat, în timp ce el se uita la fotbal sau umbla teleleu. Crede că tinerele femei riscă să fie prea pretențioase pentru binele lor.

– Femeile sunt monogame, iar bărbații sunt poligami de la natură. E ca la fermă, un taur și mai multe femele. Așa că trebuie să ne învățăm femeile să fie răbdătoare și să înțeleagă asta. Eu nu am făcut-o, chiar dacă ar fi trebuit s-o fac.

Ea nu crede că natura poate fi schimbată. Privește părinții bogați de la școala ei, dintre care mulți bărbați au avut trei sau mai multe soții, fiecare mai tânără decât cea dinaintea ei.

– Bietele femeii, mi-a spus ea. Ei bine, asta este. Femeile sunt într-o poziție proastă aici. În primul rând, sunt mai multe femei decât bărbați și e foarte greu de găsit un bărbat bun aici din cauza răspândirii alcoolismului.

În anii '90, rusoaicele au crezut că găsirea unui bărbat din Occident le va rezolva toate problemele și asta a dus rapid la comerțul cu mirese rusoaice. Ele au crezut că americanii vor fi partenerii ideali, iar americanii s-au așteptat la niște bucătărese și menajere recunoscătoare, sexy, dar docile și casnice. Ambele tabere au fost dezinformate într-un mod tragic.

În 1997, zeci de femei din toată țara, inclusiv din Celeabinsk, au venit pentru o „întâlnire” cu bărbații americani la Hotelul Rossiya din Moscova. În comparație cu adunarea de bărbați americani de vârstă mijlocie destul de ponosiți, rusoaicele erau în mare parte mame singure, tinere, atrăgătoare și educate, abandonate de soți bețiivi sau victime ale crizei economice. Erau disperate după un bărbat „bun” și un viitor luminos, despre care credeau că doar americanii îl puteau oferi. Mi-am petrecut multă vreme în baia hotelului cu câteva dintre acele femei, în timp ce se întrebau în ce s-au băgat. Când am plecat, organizatorii americani m-au aruncat la pământ și mi-au călcat în picioare echipamentul de înregistrare. Nu mi-au spus niciodată de ce au făcut asta, chiar dacă furia lor mi-a sugerat că nu voiau să raporteze că rusoaicele au aflat că bărbaților americani le lipsea ceva. N-a contat că asta s-a întâmplat în holul public, pentru că organizatorii, la fel de corupți ca orice rus, au plătit paznicii și personalul de pe hol. Membrii personalului nu mi-au sărit imediat în ajutor, dar, după aceea, mi-au spus cât de umiliți s-au simțit când au văzut rusoaice „bune” încercând să părăsească țara. Imaginea generală a fost cea a imoralității americane și a ticăloșiei rusești.

Alcoolismul rămâne blestemul vieții familiilor rusești și un factor major pentru rata mare a divorțurilor, care este acum pe primul loc în lume. Muncitorii, în drumul lor spre fabrică, și copiii, care

sunt cu mult sub vârsta legală la care au voie să bea, se plimbă pe stradă cu berile în mână, fără să se deranjeze măcar să le ascundă într-o pungă de hârtie maronie, pentru discreție. Atitudinile față de băutură printre profesioniști se schimbă încet în bine. Biroul de Tineret al Orașului Celeabinsk încurajează programele sportive și viața sănătoasă. Guvernul a lansat eforturi de a limita vânzarea de alcool, mai ales de bere, care până nu demult era disponibilă la fiecare chioșc din colț, fără ca cineva să verifice buletinele cumpărătorilor. Dar, când economia s-a înrăutățit, în 2015, președintele Putin a ordonat guvernului să țină în frâu creșterea prețului votcii. Explicația lui a fost întemeiată pe motive de sănătate; creșterea prețurilor, a spus el, ar duce doar la creșterea consumului băuturilor alcoolice toxice și ilegale. Bineînțeles, controlul prețurilor ar fi și o măsură populară și ar ajuta la evitarea pericolului unor posibile proteste.

De-a lungul ultimilor zece ani, rușii au trăit, în medie, un pic mai mult, au băut până la moarte mai puțin frecvent, s-au sinucis ori s-au omorât unul pe altul mai rar, dar statisticile încă nu sunt grozave, în raport cu celelalte țări de pe glob. Preferința rușilor pentru băuturile spirtoase este încă o problemă gravă. Un sfert dintre bărbații ruși mor înainte de vârsta de 55 de ani, în comparație cu 7% din majoritatea țărilor vestice, iar cercetătorii menționează alcoolul drept motiv principal. În timp ce femeile trăiesc, în general, până la 76 de ani, speranța medie de viață pentru bărbați este de doar 65 de ani – un pic crescută, dar cu mult sub cifra americană, de 68. Dacă ar fi după voia Nataliei Baskova, statul s-ar întoarce la normele sovietice și ar forța un soț alcoolic să facă tratament.

– Știi că acum vorbim despre drepturile individuale, a spus ea, dar cum rămâne cu drepturile familiei? Cu toate astea, „tratamentul” sovietic nu a avut ca rezultat îmbunătățirea statisticilor.

Baskova nu mai privește anii '90, cu tumultul lor politic și economic și cu individualismul crescând, cu același entuziasm pe care l-a simțit odată, spunând răspicat:

– Nu vreau să se repete acea perioadă. Nu pot permite asta. Am distrus la fel de mult pe cât am construit.

Înainte ultimelor alegeri prezidențiale, a intrat în panică din cauza opoziției crescânde față de partidul Rusia Unită a lui Vladimir Putin, atât de mărunță cum era în Celeabinsk, spunând:

– Am văzut din nou perspectiva anarhiei și nu o mai vreau.

Admițând că vorbea ca o romantică, ba chiar ca o sovietică nostalgică, Baskova voia unitate, să-i vadă pe toți împreună, și a sprijinit entuziasmată Frontul Național Al tuturor Rușilor, o mișcare pe care Putin a creat-o ca o strategie electorală pentru a crește sprijinul slab pentru partidul lui. Scopul lui declarat a fost „unirea tuturor rușilor, inclusiv a celor neafiliați, a organizațiilor civice și a oamenilor de afaceri care împărtășesc filosofia, valorile și ideile noastre de a face Rusia o națiune mai prosperă și măreață“. Era un truc pentru a-și extinde dominația. Baskova, care se declară independentă, nu a negat manipularea sistemului de către Kremlin, dar a susținut-o, numind-o o cale inspirată de a uni oamenii pentru a rezolva problemele comune; pentru ea, cele mai mari probleme sunt cele cu care se confruntă familiile.

Când Baskova a cerut „în glumă“ ca tinerele femei să aibă copii, lista piedicilor aruncată în fața ei a inclus reducerile subvențiilor promise familiilor, lipsa creșelor și locuințele aglomerate. Sancțiunile impuse din cauza acțiunilor Rusiei în Ucraina au exacerbât criza bugetului în Celeabinsk și în alte regiuni rusești. Și ce e de făcut cu lipsa bărbaților acceptabili? Aceasta este o întrebare fără răspuns. Numărul întâlnirilor on-line a crescut și există o mulțime de site-uri unde rusoaicele încă mai caută un soț străin, chiar dacă mărturiile triste ale celor care s-au îmbarcat pentru o căsnicie în străinătate au provocat pierderi acestei afaceri.

Natalia Baskova a îndemnat administrația locală să înființeze primul centru de criză a familiei, unde consilierea gratuită este disponibilă pentru a face față violenței domestice și pentru a oferi asistență familiilor disfuncționale. Există o linie de asistență telefonică

de urgență și o listă de psihologi, chiar dacă instruirea lor e proastă și nu sunt destui. Între timp, există doar un singur mic adăpost finanțat de guvern pentru femeile aflate în pericol, în toată regiunea, ce cuprinde trei milioane de oameni. Personalul acestuia ar dori să învețe mai multe despre tehnicile de mediere, iar unii și-au exprimat discret regretul provocat de accesul scăzut la donațiile străine, din cauza xenofobiei tot mai mari a Moscovei.

Schimbarea tiparelor de gen și de comportament stabilite de mult timp este o provocare pe termen lung peste tot în lume, dar acesta este un început. Până nu demult, guvernul adesea rezolva problemele familiale luând copiii și plasându-i în orfelinate de stat, unde acum se recunoaște pe scară largă cât de rău o duc copiii.

Niciuna dintre aceste probleme nu este, în mod special, nouă, dar, odată cu „noul capitalism“, problemele s-au agravat și sunt discutate în mod deschis. Rusoaicele vorbesc despre rezistența lor cu un amestec de mândrie și resemnare. Spun că nu degeaba Rusia este „patria mamă“ și că statuia cel mai des folosită pentru a simboliza lupta țării pentru supraviețuire și salvare reprezintă o femeie uriașă și amenințătoare. Femeile s-au ridicat la înălțimea provocării pe care își doresc să nu o fi înfruntat: povara dublă de a munci și de a avea grijă de familie, adesea în condiții extrem de grele.

Cel mai bun loc în care femeile pot vorbi despre viața lor este *banya* rusească sau „casa băii“, după toate mărturiile, cea mai plăcută tradiție rusească și una împărtășită de toți, indiferent de statutul economic. O *banya* poate fi o activitate comercială costisitoare împreună cu un număr oarecare de tratamente de înfrumusețare, dar mai bună este o *banya* făcută acasă, în propria curte. Aburul umed se încălzește în timp ce experta din grup aruncă apă pe pietrele încălzite ca să regleze temperatura. Adăugarea uleiurilor pe pietre poate abate conversația o vreme, în timp ce adunarea evaluează beneficiile medicinale speciale ale fiecărui ulei. Femei goale, cu capetele acoperite cu o varietate de lucruri (un fel de căciulă este

necesară), merg într-un dans repetat adesea spre băncile de la diferite niveluri, depinzând de toleranța lor la căldură.

Discuțiile plictisitoare sunt întrerupte cu udări cu apă rece, frecări, măști faciale făcute în casă, cești de ceai, poate o bere și bătaia înviorătoare cu crengi de mesteacăn. Un subiect obișnuit îl reprezintă calitățile relative ale sexelor. E greu să găsești femei care să aibă multe vorbe bune de spus despre bărbații ruși, dar pronunță cuvântul „feminism” și reacția imediată e cea de dezgust – poate pentru că femeile au fost forțate să adopte un soi denaturat de feminism în epoca sovietică, fără să fie întrebate dacă și-l doreau. U.R.S.S. a susținut dreptul la remunerații și oportunități egale pentru ambele sexe, dar acestea nu au fost puse în practică. În același timp, exista și așteptarea ca femeile să aibă grijă de familie.

În timp ce femeile pot să respingă „feminismul” ca atare, se discută mult despre schimbarea rolurilor sexelor. Acesta este un subiect fierbinte în revistele pentru femei, cum ar fi versiunile rușești ale *Cosmopolitan*, *Glamour* și *Vogue*. Se spune adesea că femeile vor să fie un pic răsfățate. Vor să primească flori, să li se ofere haine și să li se deschidă ușile, dar nu vor ca lucrurile acestea să reprezinte după aceea scuze pentru umilirea și abuzarea lor. Este un echilibru delicat.

În general, rusoaicele de azi seamănă foarte puțin cu mamele lor care făceau naveta între muncă, cozile la alimente și bucătărie și arătau bătrâne și extenuate la 40 de ani. Se descriu ca fiind mai puternice, mai flexibile și mai culte decât bărbații, care sunt adesea etichetați drept agresivi și grosolani. Anii '90 au fost împovărători pentru acei bărbați. Mulți nu au putut face față pierderii slujbei și a statutului. O prietenă mi-a spus:

– În timp ce mulți bărbați și-au găsit refugiul pe canapea și în băutură, noi, femeile, ne-am chinuit să ne adaptăm. Cineva trebuia să dea de mâncare copiilor. Femeile ingineri, doctori sau oameni de știință au uitat de mândrie și au căutat orice oportunități pentru a câștiga bani.

Elena Kornilova, o fostă profesoară, s-a alăturat hoardelor de femei care făceau naveta până la bazarurile din China și Turcia, întorcându-se ca să vândă bunuri ieftine în piețele în aer liber, murdare și reci, din Celeabinsk. A devenit expertă la joaca cu ratele de schimb valutar, care erau foarte instabile. A fost o bună femeie de afaceri. Succesul ei a hrănit familia, dar a și provocat probleme în căsnicie. Soțul ei a început să bea mai mult și, la scurt timp după divorțul lor, a murit tânăr, de ciroză, lăsând-o cu doi copii mici. Elena a supraviețuit. Îmbrăcată în colanți, cu părul negru tuns la modă și cu unghiile sclipind datorită lacului argintiu, are o franciză Amway prosperă, de mai bine de cinci ani, și e fericită când descrie bonusurile de care are parte, urcarea pe scara socială a corporației și excursiile gratuite de la Amway pe care le-a câștigat.

– Ce e mai bun în Rusia se găsește acum în femei, a declarat Roman, tată devotat pentru doi copii și unul dintre puținii bărbați din satul lui care au prosperat. Ele își asumă responsabilitatea pentru copiii lor și sunt dispuse să muncească din greu. În vârstă de peste 40 de ani, și-a construit încet o afacere care produce și furnizează panouri din plastic pentru sere și construcții. Privind în urmă la clasa lui din liceu, formată din 17 băieți, a început să numere: doi au fost omorâți, alți doi au murit din cauze necunoscute, alții au devenit infractori de rând sau bețivi. Concluzia finală: suntem doar cinci care ducem viață de familie mai mult sau mai puțin normale.

Explicația lui este că bărbații ruși sunt blestemați din cauza ideii că ar trebui să facă repede un milion sau să nu facă nimic.

– Rușii sunt eroi prin natura lor și, când sunt împinși de la spate, pot face lucruri uimitoare, dar, în loc de fapte mărețe, viața le cere acum pe cele mici, care trebuie făcute pas cu pas, iar bărbații ruși sunt incapabili să facă față la așa ceva. Ei nu înțeleg că din faptele mici cresc cele mai mari. Nu obții un milion dacă nu începi de la unu.

– Depinde de femei să rezolve asta, crede el. Femeile trebuie să ne salveze de noi înșine. Ele trebuie să-și învețe fiii. Va fi nevoie de două generații, cel puțin 40 de ani.

Am participat odată la o discuție publică despre relațiile dintre bărbați și femei, cu puțin timp înainte de Ziua Îndrăgostiților, un import occidental care a devenit o sărbătoare populară. Discuția a inclus o pereche aparent improbabilă, dar tipică – o ghicitoare, martor al puterii profunde și rezistente a superstiției și un psiholog de la Biserica Ortodoxă Rusă. Ghicitoarea a învinuit bărbații ruși pentru eșecul relațiilor, spunând că ei tratează femeile ca pe niște jucării. A spus că 90% dintre clientele ei cer poțiuni de dragoste. Psihologul ortodox a muștrătat rusoaicele pentru că sunt prea dominate, dând vina pentru destrămarea căsniciilor pe eforturile lor de a-și schimba soții.

Expresia „valorile familiei” este mantra repetată tot timpul de Putin, chiar dacă el a divorțat. Guvernul și Biserica Ortodoxă spun rușilor să facă mai mulți copii; lipsa oportunităților economice și obiceiurile sociale în continuă schimbare le spun bărbaților și femeilor altceva.

Când familiile rusești au succes, ele sunt apropiate, iubitoare, se susțin și cuprind mai multe generații (deși există o mulțime de glume răutăcioase despre soacre). Încă se consideră o rușine să nu ai grijă de părinții în vârstă. Irina Kovach și directoarea de școală Tatiana Arkhipova au avut grijă amândouă de mamele lor, acasă, timp de mai mulți ani. Alte prietene își vizitează părinții în vârstă zilnic. Ideea de a-i duce la azilurile de bătrâni de stat, aproape singurele care există, este întâmpinată cu o groază și o rușine care sunt justificabile. Timp de generații, modelul a fost același. Bunicii au murit adesea tineri, dar bunicile au rămas o parte esențială a vieții de familie, trăind și ajutând la îngrijirea copiilor, în timp ce tinerii părinți terminau facultatea sau mergeau la muncă.

Dar tinerii așteaptă mai mult până se căsătoresc. Acum, tot mai mulți își permit să se mute pe cont propriu în alte orașe, în căutarea

oportunităților de angajare. Bunicile au cariere care le țin ocupate sau decid să-și mărească micile pensii lucrând mult timp după ce trec de 55 de ani, vârsta destul de tânără la care femeile se mai pot pensiona cu beneficii. Există o dezbatere agitată despre creșterea vârstei de pensionare pentru că populația trăiește mai mult. Dinamica familială se schimbă.

CAPITOLUL VII

Părinți încăpățânați

Când Elena Zernova a născut, doctorii ruși, fără niciun diagnostic concret, i-au spus că fiul ei nu va umbla, vorbi sau răspunde vreodată. În mijlocul confuziei post-partum, i s-a spus să renunțe la nou-născut, să uite de el și să facă alt copil „sănătos”. Uimindu-i pe medici, ea și soțul ei au refuzat. Fiul lor studiază acum managementul internațional la facultate.

Doctorii ruși au sfătuit de multă vreme sau, mai degrabă, au ordonat părinților să predea copiii cu nevoi speciale instituțiilor statului, unde sunt hrăniți, li se furnizează doar cele mai de bază servicii medicale și nu li se oferă nicio șansă pentru dezvoltare sau educație. Așa a fost în Uniunea Sovietică și, în general, așa este și acum.

În Celeabinsk, ai putea avea ușor impresia că nu există copii „neobișnuiți”, cel mai politicos cuvânt pe care rușii îl folosesc pentru a-i descrie pe cei cu nevoi speciale. Ei sunt invizibili. S-au făcut puține ajustări sau chiar deloc pentru cei cu nevoi speciale în spațiile publice. Adesea au probleme copleșitoare doar dacă ies dintr-un apartament rusesc tipic. Ușile lifturilor pot fi prea strâmte ca să încapă printre ele un scaun cu roțile de la stat, iar scările pot fi un obstacol insurmontabil.

Rușii au privit întotdeauna familiile care sfidează sfaturile sau chiar ordinele directe ale medicilor de a renunța la copiii lor cu puțină înțelegere sau compasiune. Până la urmă, viața era grea chiar și pentru cei mai sănătoși. Familiile copiilor cu dizabilități mi-au spus

de nenumărate ori că au trăit în rușine și într-un adevărat calvar. Pentru că li s-a negat o educație adecvată, copiii lor, care au o gamă foarte largă de abilități și dizabilități și adesea primesc diagnostice greșite, au fost condamnați la singurătate și izolare. Opinia predominantă este că acești copii nu sunt educabili și nu au nicio șansă de a fi membri productivi și integrați ai societății.

Conform cazului Elenei Zernova, sistemul serviciilor sociale de stat încă îi repartizează pe copiii cu nevoi speciale, cu cruzime, în niște „compartimente“, fără nicio diferențiere pentru cazurile individuale. Dacă ai sindromul Down, ajungi într-un compartiment, fără nicio speranță de progres. Dacă ești autist, ajungi în altul. Dacă ai paralizie cerebrală, ești condamnat să ajungi în alt compartiment cu la fel de multă cruzime. Protestele părinților sunt întâmpinate, de obicei, cu priviri nepăsătoare și comentarii ca:

– Noi știm mai multe decât voi și voi nu aveți niciun cuvânt de spus în privința asta.

Această situație îngrozitoare, cu care s-au confruntat și încă se mai confruntă și părinții americani, este acum contestată de niște părinți ruși dedicați și incredibil de încăpățânați, care nu mai sunt dispuși să renunțe la copiii lor sau să accepte izolarea și un prognostic lipsit de speranță. În Celeabinsk, Elena Zernova conduce acum atacul, inspirată de alții din Rusia și din întreaga lume care au arătat ce este posibil.

A început să lupte pentru fiul ei, Nikita, al cărui prognostic s-a dovedit total greșit. Având studii de profesoară, Nikita a inventat exerciții și jocuri pentru a-i stimula dezvoltarea. El a început să vorbească la un an. A început să învețe și limba engleză. Apoi a început să citească. Abilitățile lui motorii s-au apropiat de normalitate. În ciuda acestor realizări, reprezentanții școlii au aruncat o privire pe evaluarea lui oficială de la naștere și l-au respins. Refuzând să accepte un „nu“ ca răspuns, Elena a convins, în cele din urmă, o școală să-l accepte pe Nikita, iar el s-a dezvoltat acolo. Apoi a început să ajute și alți părinți să lucreze cu copiii lor. A primit o donație

de la un ONG din străinătate pentru a vizita specialiști din Polonia, unde a întâlnit un bărbat care folosea caii ca terapie pentru pacienții cu paralizie cerebrală. S-a întors acasă, a cumpărat un cal și și-a înființat propriul program, sperând că terapia ar putea fi adaptată pentru a-i ajuta atât pe fiul ei, cât și pe alții, inclusiv pe tinerii care au fost închiși în instituțiile de stat.

Într-o toamnă, în timp ce Nikita se pregătea să scrie eseul obișnuit pentru începerea anului școlar, „Ce am făcut în vacanța de vară“, a spus în glumă:

– Ce să le scriu, că mi-am petrecut timpul liber într-o casă de nebuni?

În acel moment, Elena i-a dezvăluit că, din cauza primului lui diagnostic, ar fi putut ajunge într-o casă de nebuni.

– Îmi amintesc privirea lui când i-am spus adevărul, mi-a mărturisit ea. Chiar dacă studiază la facultate, în timpul lui liber lucrează cu copiii cu dizabilități.

După ce Nikita s-a făcut bine, Elena a avut mai mult timp să se concentreze pe alții.

– N-am putut să-i las să nu facă nimic.

În 2010, a întâlnit un om de afaceri de succes care avea o fiică nou-născută cu sindromul Down. Dima n-a mai văzut până atunci un copil cu sindromul Down, dar a refuzat „sugestiile“ medicului ca el și soția lui să renunțe la ea.

– Nu vreau să emigrez, i-a spus el Elenei. Vreau ca fiica mea să aibă un viitor aici. Am bani pentru a contribui la creșterea ei aici.

Împreună cu Dima și alți părinți, Elena a înființat un centru numit Ploaia de Stele. Guvernul le-a oferit un depozit subteran. Familiile l-au curățat de gunoaie și, folosindu-și propriile fonduri, plus donațiile, au transformat spațiul într-un centru vesel și modern. Elena este mândră în special de băi. Nu numai că sunt printre puținele din oraș proiectate pentru a servi celor cu dizabilități

fizice, dar au și plăci de faianță colorate și cu imagini ale diferitelor animale. Cu simțul umorului ei nereținut, ea a hotărât ca centrul să nu fie „rigid, deprimant și instituțional“. Familiile au văzut destule centre de felul acesta, iar ea s-a dovedit a fi un negociator priceput, obținând adesea lucrurile de care avea nevoie la un cost mai mic. I-a convins pe constructori să termine treaba într-un timp record și o mamă talentată a pictat toți pereții într-un stil fantezist.

Condus de Elena și de un personal de specialiști la fel de entuziaști și creativi, centrul oferă copiilor cu o gamă largă de dizabilități evaluări individuale și terapie gratuită, deși gama terapiilor este mai limitată decât și-ar dori ea. Mai important decât orice, este un loc unde copiii pot socializa și unde sunt încurajați să se dezvolte. Este și un loc în care părinții își pot împărtăși grijile și pot învăța cum să lucreze cu copiii lor acasă. Elena încearcă să se inspire din cele mai bune practici de peste tot, deși internetul poate crea confuzie cu rapoarte contradictorii și prea multe promisiuni de medicamente-minune pe care părinții se grăbesc să le cumpere. Ea caută informații și programe pe care părinții le pot pune în practică.

– Dacă e ceva foarte complicat, care necesită un echipament scump, atunci nu va funcționa pentru noi. Avem o mulțime de copii și trebuie să ne bazăm pe puținul pe care-l avem.

A organizat tabere de vară pentru familiile cu copii cu dizabilități, unde au ridicat corturi, și-au împărtășit experiențele și și-au privit copiii dezvoltându-și încrederea în ei înșiși și niște abilități surprinzătoare.

A călătorit pe banii ei ca să învețe noi tehnici de instruire, pe care să le transmită apoi personalului centrului și părinților. În 2014, a primit o donație rarisimă din SUA pentru a vizita Nevada și a vedea cum școlile de acolo contribuie la educația copiilor ca al ei pentru a fi responsabili și chiar pentru a intra în rândul forței de muncă. Deși angajatorii ruși ar putea accepta, poate, câteodată un individ cu dizabilități, Elena spune că o fac doar pentru că:

– E o faptă bună. Nu așteaptă și nu cer nimic. Apoi adaugă: Asta doar agravează sentimentul inadecvării. În America, am văzut că asemenea tineri pot să facă ceva util cu un sentiment de satisfacție, chiar dacă doar umplu pungile de cumpărături sau mătură podeaua.

Când funcționarii publici au văzut ce a reușit Elena, s-au grăbit să-și asume meritele și au fost nerăbdători să se fotografieze la centru. Dar adevărul e că administrația locală nu i-a oferit aproape niciun sprijin. Când donațiile s-au rărit, Elena a trebuit să întârzie plata salariilor, dar, folosindu-și puterea de convingere și relațiile, a rezolvat măcar acea problemă. Până la urmă a reușit să găsească o cale de a pune profesorii ei pe statele de plată ale școlilor locale.

În primul an, centrul a putut să ajute 183 de familii, o mică parte din cele care aveau nevoie de ajutor. Ploaia de Stele consiliază acum 700 de familii, iar unele dintre ele speră să-și înființeze propriile centre în orașele mai îndepărtate. Elena organizează constant evenimente pentru a aduna fonduri, după modelul occidental; sunt spectacole de teatru în care joacă copiii, competiții sportive și vânzări de produse de patiserie. Primul grup de părinți, cel care a ajutat la construirea centrului, s-a implicat total. Cei care au beneficiat de atunci de realizările centrului nu înțeleg întotdeauna de ce este nevoie pentru a continua totul. Presupun că guvernul este în spatele lui. Cu asta sunt obișnuiți oamenii de aici, iar Elena mi-a spus că trebuie să facă mai mult pentru ca părinții să înțeleagă că ei sunt baza centrului. Totul face parte dintr-o Rusie aflată în schimbare. A înființat o școală cu plată pentru copiii cu probleme de învățare mai puțin grave. Speranța ei este că cele două centre se vor susține unul pe celălalt.

Susținerea unei cunoscute jurnaliste de televiziune locală a fost de mare ajutor. Fiica cea mică a Margaritei Pavlova a fost diagnosticată cu o formă gravă de autism. Chiar dacă a fost sfătuită să o lase în grija statului, Pavlova, la fel ca Elena, a refuzat. Dar toți cei la care a apelat n-au știut cum să procedeze. Pavlova mi-a spus că, până târziu, în 2010, nu s-a discutat public despre autism și nu s-a

studiat în mod serios și, în ciuda eforturilor ei, progresul rămâne dureros de încet.

– Specialiștii de aici au fost inutili, ei încă se bazează pe informații vechi de zeci de ani, în timp ce restul lumii a mers înainte încercând noi metode și o nouă cercetare cu rezultate pozitive. Copilul ei frecventează acum Ploaia de Stele.

Pavlova și-a abandonat slujba de jurnalist pentru a deveni avocatul poporului pentru problemele familiei și ale copiilor. Mi-a spus că a înțeles un lucru important:

– Cum îmi privesc copilul, cu iubire și hotărâre, afectează felul în care societatea vede copiii asemănători ei.

Una dintre primele încercări ale Margaritei Pavlova a fost schițarea unui nou cod de etică pentru ca medicii să nu mai facă niciodată ceea ce au încercat să-i facă ei și altora – adică să-i sperie și să-i preseze pentru a renunța la copii. De asemenea, a lansat și o campanie publică pentru a educa publicul despre copiii precum al ei și pentru a cere ca guvernul să-și îndeplinească promisiunile de reabilitare, educație și îngrijire medicală de calitate.

Elena și-a amintit un eveniment „istoric” recent. A primit o scrisoare de la departamentul de asistență socială al orașului, în care i se cerea ajutorul pentru a convinge părinții să nu-și abandoneze copiii cu sindromul Down.

– Ne-au cerut ajutorul! a exclamat ea.

Altă mare șansă pentru ea este acceptarea treptată a adopțiilor și a îngrijirii în plasament. În mod tradițional, rușii adoptau un copil doar dacă puteau să-l prezinte ca fiind al lor. Femeia se prefăcea adesea că era însărcinată, ca să mascheze adopția. Și, la fel cum a fost în Occident timp de mulți ani, copiilor adoptați rareori li se povestea despre începutul vieții lor. În Rusia, asta însemna că orice copil prea mare pentru „a fi dat” era condamnat să crească într-un orfelinat de stat.

În perioada dificultăților financiare de la sfârșitul anilor '80 și din anii '90, orfelinatele rusești și-au văzut fondurile reduse, în timp ce

numărul copiilor lăsați la porțile lor a crescut. Unii dintre acei copii erau așa-ziși orfani sociali, abandonati de părinți care nu-și puteau permite să aibă grijă de ei sau plasați în grija statului pentru că părinții își pierduseră drepturile părintești din cauza dependenței de droguri, a alcoolismului sau a pedepselor cu închisoarea. Sistemul a fost copleșit, iar Rusia, disperată, a permis adopțiile internaționale pentru prima dată.

După 1990, americanii au adoptat mai mult de 60 000 de copii ruși, dar, când Rusia a început să-și revină, a crescut numărul cererilor de „a înceta exportarea copiilor”. Tot mai mulți ruși au considerat adopțiile internaționale ca o rușine națională. În 2005, Nadejda Gartman, pe atunci șefa Direcției de protecție a copilului din Celeabinsk, s-a pronunțat împotriva adopțiilor internaționale, cu excepția cazurilor extreme. Aproape înlăcrimată, mi-a spus:

– Eram într-un avion spre Moscova. Un cuplu străin tocmai a adoptat un copil. Am avut senzația că-mi lua propriul copil și le-am spus membrilor personalului meu că vom da copiii noștri orfani doar după ce vom face tot posibilul să le găsim părinți ruși sau dacă problemele lor medicale sunt atât de grave, că nu putem avea grijă de ei cum se cuvine aici.

De-a lungul anilor, regulamentele au fost înăsprite pentru a oferi rușilor prima șansă la adopția celor mai mici și mai sănătoși copii disponibili. În timp ce autoritățile ruse au ușurat treptat adopțiile naționale, nu au existat mulți doritori. Între timp, adopțiile internaționale au durat tot mai mult și au devenit mai scumpe – chiar dacă din cauza asta copiii ruși au rămas în orfelinate în timpul primilor ani decisivi, acest lucru agravându-le problemele fizice și psihice.

Opoziția față de adopțiile internaționale a continuat să crească. Mass-media rusească a difuzat titluri cu povești foarte emoționante despre adopții internaționale care au sfârșit foarte prost, punând accent pe morțile a 19 copii ruși aflați în grija unor familii americane. Două cazuri au avut parte de o mediatizare specială, influențând mult opinia publică. În 2008, Dmitri Iakovlev, în vârstă de un

an și nouă luni, a murit din cauza insolajiei după ce tatăl lui adoptiv american l-a uitat într-o mașină timp de nouă ore într-o zi caniculară. Când tatăl lui a fost achitat, ulterior, pentru omor prin imprudență, de către un tribunal din Virginia, a avut loc o reacție de furie din cauza indulgenței țării. În 2010, un băiat de șapte ani a fost trimis singur de mama lui adoptivă într-un zbor de întoarcere spre Rusia din Tennessee. Avea la el un bilet dactilografiat, în care scria că băiatul avea probleme foarte grave de dezvoltare și de comportament, la care ea nu mai putea face față.

Ca răspuns, autoritățile ruse au suspendat adopțiile pentru SUA, până când cele două țări au ajuns la o înțelegere pentru o investigație mai atentă a viitorilor părinți. Dar, când înțelegerea pentru care s-au luptat atât de mult a fost, în cele din urmă, semnată, relațiile dintre SUA și Rusia s-au deteriorat din nou. Congresul SUA a aprobat legea Magnițki, care a impus sancțiuni funcționarilor ruși ca reacție la moartea în închisoare a lui Serghei Magnițki, un avocat rus în vârstă de 37 de ani, care a încercat să scoată la iveală o evaziune fiscală guvernamentală uriașă pe seama unui fond de investiții american. Susținătorii lui au spus că lui Magnițki i s-a refuzat intenționat îngrijirea medicală potrivită și apoi a fost bătut până la moarte. Autoritățile ruse au numit legea Magnițki o insultă arogantă și o amestecare nejustificată în politicile interne ale Rusiei. Parlamentul Rusiei s-a răzbunat prin interzicerea adopțiilor americane.

Mișcarea de opoziție din Moscova, pe atunci la apogeu, a organizat un marș emoționant împotriva interzicerii adopțiilor. Sloganul lor a fost: „Apărați orfanii noștri de funcționarii răi“. Protestele lor, care scoteau în evidență incapacitatea statului de a avea grijă de orfanii țării, nu au fost repetate în alte părți ale țării. În mare parte, rușii au crezut rapoartele isterice ale mass-mediei conduse de stat, care îi puneau pe părinții americani în cea mai proastă lumină posibilă. Funcționarii publici aleși au declarat că o țară independentă ar trebui să aibă grijă de copiii ei.

În Celeabinsk, asistenții sociali au fost consternați din cauza interzicerii adopțiilor, dar n-au comentat. Știau că guvernul încă era incapabil să aibă grijă în mod adecvat de numărul mare de orfani ruși. Știau că eforturile de a crește numărul adopțiilor naționale și îngrijirea în plasament nu dădeau rezultate. În fiecare zi, un website popular din localitate prezintă un copil eligibil pentru adopție cu o fotografie adorabilă, câteva rânduri despre adopția lui sau a ei și cuvintele: „Vreau o mamă“. Dar, din cei 5 000 de copii din orfelinatele Celeabinskului, doar două sute au fost adoptați de ruși în 2012. Acest număr n-a crescut mult de atunci. Și, în ciuda publicității din jurul gestului mamei americane care a returnat un copil dificil, funcționarii recunosc că același lucru se întâmplă în Rusia și nu rar, chiar dacă asta nu se raportează publicului.

Irina Butorina este o tânără funcționară la departamentul regional pentru asistență socială. Este sinceră, foarte competentă și muncitoare.

– Dacă, în trecut, doar părinții care nu puteau avea copii luau în considerare adopția, acum vedem ruși care pot avea deja copii abordându-ne pentru că ei cred că este o faptă bună pe care trebuie s-o facă.

Dar mi-a spus că grupul de familii care vor și pot să adopte este încă mic și, spre deosebire de străini, în special americani, de obicei, rușii nu doresc să adopte copii cu dizabilități.

Când s-a intensificat dezbaterea despre adopțiile internaționale, un orfan din Celeabinsk, în vârstă de 14 ani, a fost implicat într-un scandal politic. Maxim Kargopolțev a păstrat legătura timp de câțiva ani cu un cuplu de americani, Mil și Dianna Wallen din Woodstock, Virginia. Ei l-au întâlnit prima dată pe Maxim în timp ce făceau muncă voluntară, prin intermediul bisericii lor, la orfelinatul lui. Maxim avea probleme de dezvoltare și, în 2011, soții Wallen au decis să-l adopte, îngrijorați de ce se va întâmpla cu el dacă rămânea în grija statului. Așteptând mutarea în America, Maxim și-a adăugat numele Wallen lângă al lui, pe pagina personală de Facebook.

Dar adopția lui a fost împiedicată de legea Magnițki. Când cazul lui a fost făcut public, Sergei Vainshtein, un membru al parlamentului din Celeabinsk și un naționalist înverșunat, a spus telespectatorilor ruși că era important ca familiile ruse să adopte mai mulți copii. A mai spus și că era pregătit să-l ia pe Maxim sub tutela lui. I-a cumpărat băiatului un telefon mobil și i-a plătit o vacanță, dar „tutela” lui s-a rezumat la atât. Maxim n-a fost niciodată adoptat de familia parlamentarului și a rămas în orfelinat. Soții Wallen au păstrat legătura cu el, în mod regulat, pe Skype. După ce au văzut cum campania lor de presă a eșuat, Maxim și soții Wallen se tem acum să stea de vorbă cu reporterii ca nu cumva să înrăutățească situația.

Orfelinatele rusești nu sunt, în general, la fel de rele pe cât au fost făcuți americanii să creadă, dar sunt instituții de stat și situația lor variază mult în funcție de cine este la conducerea lor. E imposibil să găsești vreun defect la condițiile din Orfelinatul nr. 8 din Celeabinsk, o instituție bine menținută, cu un personal iubitor. Directoarea, Tatiana Smirnova, a reorganizat locul în așa fel încât copiii să fie împărțiți în grupuri de câte zece, pe care le numește „familii”. Unitățile familiale sunt confortabile, cu îngrijitori gata să ajute la efectuarea temelor și la rezolvarea altor probleme, chiar dacă Smirnova se chinuiește să găsească expertiză psihologică adecvată. Nu-și face iluzii că orfelinatul ei, oricât de îmbunătățit ar fi, poate fi un înlocuitor pentru o familie reală cu părinți reali. Ar prefera ca acei părinți să fie ruși, dar, când am vorbit ultima dată cu ea, credea că adopțiile internaționale încă erau necesare.

Cea mai mare provocare a ei, și una discutată și de alții din serviciile sociale rusești, e pregătirea acestor copii pentru lumea reală. Smirnova mi-a spus că ar putea suna ciudat, dar copiii care ies din orfelinatele rusești sunt mult mai puțin independenți și mult mai puțin pregătiți să aibă grijă de ei înșiși decât copiii crescuți în cadrul unei familii normale. Îngrijorați din cauza opiniilor negative privind munca copiilor, orfelinatele nu-i mai pun pe tinerii aflați în grija lor să spele rufe sau să gătească. Nu li se cere să sape și să pună

legume în grădina orfelinatului. Nu au nici cea mai vagă idee despre cum să se descurce cu banii. Ajung să n-aibă niciuna dintre abilitățile de care ar avea nevoie pentru a trăi pe cont propriu când le vine vremea. Sunt obișnuiți să primească donații pentru că oferirea de telefoane mobile și îmbrăcăminte a devenit o modă. Acele donații dispar când copiii părăsesc orfelinatele la 18 ani. Smirnova încurajează binevoitorii să facă mai mult decât să le ofere cadouri sau să le organizeze încă o petrecere de Crăciun la care să se simtă bine. Spune că acești copii au o nevoie disperată de mentori, de vizite la viitoarele locuri de muncă și de weekenduri cu familii reale pentru a înțelege adevărata viață de familie și responsabilitățile acesteia.

Întrebată despre soarta celor care părăsesc orfelinatele la 18 ani, Irina Butorina, la fel ca toți cei de la serviciile sociale, mi-a spus că este „un subiect sensibil și dificil”. Studiile ei arată că doar 30% dintre ei se pot aștepta la o viață de familie modestă și stabilă, pe când ceilalți ajung în închisoare sau cumva sunt pierduți. Se spune că orfanii primesc locuințe de la stat când pleacă din orfelinat și sunt pe cont propriu, dar rareori acestea sunt mai bune decât o cameră infestată de șobolani. Dacă ajung într-un loc dezirabil, acești copii lipsiți de experiență sunt prădați de escroci care îi conving să le dea prin semnătură proprietatea pentru o sumă mică de bani. Mai rău, unii membri ai personalului orfelinatelor profită de acești copii, însușindu-și apartamentele lor. Teoretic, este un program bun. Practic, sunt probleme.

Interdicția pentru adopțiile americane a fost extinsă ca să includă orice țară care permite căsătoria între persoanele de același sex. Asta a limitat mult adopțiile internaționale. ONG-urile și asistenții sociali din Celeabinsk cred că mii de orfani vor rămâne închiși în instituții în viitorul apropiat.

Cei mai amenințați sunt cei cu dizabilități fizice și mentale, pentru care condițiile rămân foarte proaste. Când Nastya Platonova, o locuitoare a Celeabinskului în vârstă de 23 de ani, a încercat să ia în plasament un copil cu o boală genetică rară, a întâlnit obstacole la fiecare pas și a ajuns la concluzia că orfelinatul moscovit, în care

copilul era găzduit, nu voia să piardă subvenția de 2 000 de dolari pe care o primea.

Mașa, cum a fost numită de atunci, a fost abandonată la naștere și diagnosticată cu sindromul Treacher Collins, o boală rară caracterizată prin pomeți absenți, urechi malformate sau absente, pierderea auzului și pleoape căzute. Mașa a fost trimisă la un orfelinat din Moscova pentru copiii cu nevoi speciale, unde n-a primit nici măcar îngrijirea de bază, darămite cea specială, în ciuda sprijinului guvernamental mai mult decât suficient.

Când Nastya a văzut-o prima dată pe Mașa, care avea trei ani atunci, fetița era subnutrită și speriată de toată lumea. Nu putea să vorbească sau să umble. I s-a oferit un aparat auditiv, dar personalul nu l-a scos niciodată din cutie. Personalul orfelinatului a intrat în panică atunci când Nastya i-a adus Mașei hăinuțe noi. Motivul a devenit clar atunci când Nastya a dezbrăcat-o. Mașa era plină de vânătăi, evident, pentru că era bătută. Nastya a filmat condițiile din orfelinat, deși, sfătuită de ONG-ul care o ajută, nu a făcut niciodată filmările publice. A fost avertizată că funcționarii s-ar putea răzbuna refuzând s-o lase s-o ia pe Mașa.

Chiar și așa, personalul orfelinatului i-a spus Nastiei că era nebună pentru că voia un asemenea copil, desconsiderând-o pe Mașa ca și cum ar fi fost o legumă incapabilă să se dezvolte. Au făcut tot ce au putut ca s-o împiedice pe Nastya s-o ia. Directorul orfelinatului a spus că mama biologică a Mașei voia s-o recupereze. Nu era adevărat. Nastya, care a primit aprobare pentru a fi mamă adoptivă, a bănuț că personalul o detesta deoarece copilul cu dizabilități valora mulți bani. Alți părinți adoptivi cu care am vorbit aveau griji asemănătoare. În acest caz, autoritățile au subestimat-o foarte mult pe Nastya. În cele din urmă, și-a prezentat cazul în fața unei comisii de 20 de oameni. A ieșit din cameră și a mers afară, în frig, ca să aștepte rezultatul, convinsă că a dat greș. A întâlnit un bărbat care urca grăbit pentru că întârziase la întâlnirea comisiei. Au vorbit, iar el a oferit votul decisiv în favoarea ei.

Când am întâlnit-o prima dată, în 2012, Nastya ar fi putut fi ușor confundată cu o adolescentă seducătoare. La aproximativ douăzeci și cinci de ani, era suplă, cu părul lung și blond, îmbrăcată în blugi și tricou. Deja avea un fiu sănătos, dar credea că Dumnezeu i-a spus să îngrijească sau să adopte încă un copil. La început, a plănuit să ia o fetiță sănătoasă, dar, când a căutat în băncile de date de pe internet, a găsit-o pe Mașa în dosarele unui ONG rusesc, care promova adopția și plasamentul. Mi-a spus:

– Am știut imediat că era a mea.

În ciuda diformităților faciale, Mașa are ceva care-ți amintește de Nastya. Soțul ei a fost de acord, la început, cu planul, dar părinții lor au fost îngroziți de ideea de a avea o nepoată „diformă”. Soțul ei s-a speriat și, când s-a răzgândit, căsnicia lor s-a destrămat. Nastya a mers mai departe, completând din nou documentele împovăratore, de data asta ca mamă singură.

A ales să o țină în plasament în loc să o adopte pentru că părinții adoptivi nu primesc beneficii financiare, în timp ce plasamentul oferă subvenții – chiar dacă patru sute de dolari pe lună pentru un copil cu dizabilități e foarte puțin, în comparație cu cât primea orfelinatul. Rudele ei nu au sprijinit-o. Oamenii de pe stradă au ocolit-o, speriați de înfățișarea Mașei. Unii au sugerat în bătaie de joc că a luat-o pe Mașa doar pentru bani, chiar dacă subvențiile și așa-zisa îngrijire medicală gratuită au acoperit doar o parte din operațiunile ulterioare și terapia psihologică de care fetița a avut nevoie. Nastya a plătit cât a putut, iar ONG-ul moscovit care a ajutat-o s-o găsească pe Mașa la început i-a oferit restul de bani pentru îngrijirea medicală scumpă și consiliere. Nastya este și o clientă fidelă a centrului Ploaia de Stele al Elenei Zernova și mi-a spus că instruirea senzorială, orele de gimnastică, terapia logopedică și comunitatea de părinți asemănători au ajutat în mod semnificativ. A găsit un psiholog deosebit de talentat în alt oraș. O călătorie cu autobuzul, dus și întors, până acolo, durează trei ore.

După ce a devenit un membru al familiei Nastyei, Mașa, acum o fată înaltă și slăbuță de opt ani, poate să audă. Poate să vorbească. Poate să alerge. După o aparentă perioadă interminabilă în care s-a agățat de Nastya, acum râde, se joacă cu fratele ei și cu alți copii și devine tot mai sigură pe ea. Având în vedere cât de misterioasă este boala ei rară, se dezvoltă mult mai repede decât ar fi anticipat oricine. A fost o luptă marcată de crize emoționale grave și de accese de furie înspăimântătoare, dar, în fiecare lună, fetița face progrese. Au fost momente în care, așa cum mărturisește Nastya, nu a crezut că va putea face față provocărilor, dar, când fetița s-a ghemuit lângă ea, Nastya mi-a spus că nu doar Mașa s-a schimbat dramatic. Și ea a făcut-o.

– A fost un dar de la Dumnezeu. Am învățat foarte mult despre adevăratele valori ale vieții și despre autocunoaștere, totul datorită ei.

CAPITOLUL VIII

Medicii

În agitații ani '90, dr. Eduard Reebin a fost directorul Spitalului Municipal nr. 8 din Celeabinsk, unde m-a primit cu bucurie. Construit în grabă în anii '30, pentru a găzdui fluxul de muncitori trimis pentru a susține dezvoltarea industrială frenetică ordonată de Stalin, Spitalul nr. 8 a rămas un mozaic întins și haotic de clădiri cu două sau trei etaje și cu nimic în afară de niște cărări noroioase și înghețate, care să facă legătura între ele. Ca să ajungă de la o secție medicală la alta, doctorii, asistentele și pacienții mergeau cu greu prin zăpadă în timpul iernii și prin nămol în timpul primăverii. Nu era eficient și, cu siguranță, nici igienic. Nu existau lifturi și scările din ciment erau atât de uzate, strâmbe și alunecoase, că sfidai moartea folosindu-le.

Servind regiunea Fabricii de Tractoare din oraș, Spitalul nr. 8 era aglomerat cu de două ori mai mulți pacienți decât s-a plănuțit la început. Nu existau paturi de spital speciale, darămite butoane de urgență. Nici vorbă de unitățile de monitorizare individuală. Echipamentul era primitiv. Dr. Reebin s-a uitat la mine cu sprâncele ridicate când l-am întrebat despre lucruri ca aparatele adecvate pentru dializă sau pentru respirație artificială, mai ales cele proiectate pentru copii. El se chinuia să obțină antibioticele și anestezicele de bază.

Sistemul de sănătate din Uniunea Sovietică a promis întotdeauna mai mult decât a putut oferi. Chiar dacă îngrijirea era, teoretic,

gratuită, de multe ori pacienții trebuiau să-și aducă propriile cearșafuri și perne, ca să nu mai spun de mănuși pentru operații și majoritatea medicamentelor. Diagnosticile erau mai mult greșite decât corecte. Dacă un pacient nu voia o cicatrice masivă, trebuia să furnizeze ața chirurgicală. Se găseau câțiva specialiști de talie mondială la Clinica din Kremlin sau la alte spitale care se ocupau, de obicei, de elita Partidului Comunist, dar medicul obișnuit nu era mai bine pregătit decât un asistent medical. Când s-a destrămat Uniunea Sovietică, la început, situația s-a înrăutățit, dar, în cele din urmă, s-au deschis porțile pentru restul lumii.

Aceste porți s-au deschis în Celeabinsk în primele ore ale zilei de 4 iunie 1989, când s-a răspândit zvonul unui accident îngrozitor în care erau implicați copii, acesta fiind genul de știri care atrăgeau întotdeauna atenția. Niște scânteii de la două trenuri aflate în trecere, pline cu copii care mergeau în tabăra de vară, au aprins o acumulare de gaze industriale din jurul șinelor. Exploziile au făcut sute de victime. Spitalele au fost umplute de tinerele victime ale arsurilor. Medicii sovietici n-au avut nici mijloacele și nici pregătirea necesare pentru a le trata. Într-un gest neobișnuit, oficialitățile nu au ascuns nici accidentul și nici problemele rezultate în urma lui. Colegii occidentali și-au oferit imediat și voluntar serviciile și li s-a permis să intre chiar și în centrul militar și industrial al Celeabinskului, care încă era închis pentru toți străinii.

Personalul occidental, care includea medici și asistente, a adus medicamentele și expertiza de care era nevoie. Aceștia au sugerat multe modalități de control al infecțiilor și au salvat multe vieți. Unele soluții au fost atât de simple, ca folosirea săpunului lichid în locul bucăților de săpun solid infestate cu germeni, care zăceau în apă fetidă. I-au învățat pe omologii lor sovietici noi tehnici chirurgicale. Au adus și au introdus în uz bandajele de compresie, o metodă relativ simplă de a limita cicatricile și deformările ce provoacă infirmități. Această primă colaborare a fost începutul următoarelor schimbări.

Un bărbat voinic, în jur de 45 de ani, dr. Reebin, de la Spitalul nr. 8, a fost entuziasmat de ideea cooperării. Când am vorbit prima dată cu el, în 1993, zeci de mănuși de unică folosință, spălate pentru a fi refolosite, erau întinse la uscat. Se străduia cu frenezie să găsească pelicule pentru radiografii. Era dependent de ajutorul occidental insuficient pentru lucruri de bază ca antibioticele. Dar, chiar dacă era șocat și într-un mediu haotic, încă mai spera că avea să reușească să extindă contactul direct cu medicii occidentali, pentru a învăța de la ei și a îmbunătăți îngrijirea medicală. Speră că internetul, care tocmai ajunsese pe atunci în Celeabinsk, avea să fie un mijloc foarte bun de învățare. Și, odată cu noile oportunități de a călători în Occident, spera să evite intermediarii corupți din Ministerul Sănătății, pentru a cumpăra echipamente medicale mai bune și mai ieftine pe cont propriu.

A făcut cercetări și a văzut că putea obține ce era mai bun și mai ieftin de unul singur. Ne-am reîntâlnit întâmplător în timpul zborului lui de întoarcere din Statele Unite. Încolăcit în jurul gâtului, ca un șarpe bizar, purta ceea ce poate fi descris doar ca o bijuterie foarte ciudată. Era un endoscop de mâna a doua, pentru el o piesă prețioasă și rară de echipament cu fibră optică, ce i-ar fi permis să îmbunătățească diagnosticul problemelor gastrointestinale. Medicii americani i l-au oferit și, ca nu cumva să îi fie furat pe drum, l-a purtat aproape de inima lui pe tot parcursul călătoriei.

Dar, după ce s-a întors la spital, euforia momentană i-a trecut repede. Eram în anul 1995. Situația economică din Celeabinsk s-a deteriorat și mai mult în scurta lui absență. Bugetul lui, și așa insuficient, a fost tăiat cu 50%. Așa că nu mai avea bani pentru echipamente noi, darămite pentru salarii și medicamente.

A început să facă troc. A identificat o companie care nu-și putea plăti taxele și era amenințată cu amenzi sau cu ceva mai rău.

– Am ajuns la o înțelegere cu directorul, mi-a explicat el. Aveți datorii în valoare de cutare sau cutare sumă. Spitalul nostru va lua produsele voastre pentru suma asta; așa vă veți putea plăti taxele.

Reebin a ajuns să achiziționeze niște țevi și, în mod uimitor, a găsit cumpărători pentru ele, deși compania respectivă nu reușise acest lucru. Le-a schimbat pentru produse din carne și pește. Apoi a adus proviziile alimentare la Celeabinsk, le-a vândut la piață și, cu banii câștigați, a plătit pentru salarii și medicamente.

Din cauza manevrelor făcute pentru a salva spitalul, a fost acuzat de corupție. Și-a petrecut nopți întregi studiind documente pentru a se asigura că totul era justificat. Mi-a spus că ideea principală era că oficialitățile locale voiau să-i ia o parte din banii pe care îi câștigase pentru spital. A refuzat și, cumva, a supraviețuit.

Nu numai asta. După aceea a fost ales de reprezentanții cartierului lui pentru a face parte din consiliul orașului. La început, a fost încurajat de stabilitatea care a apărut când Vladimir Putin i-a urmat lui Boris Elțin la președinție. Reebin a încercat să îmbunătățească sistemul de sănătate al regiunii, a făcut mult lobby pentru bani și i-a primit, dar apoi a văzut cum au fost risipiți de conducerea proastă, de nepotism, de lipsa gândirii strategice și de corupția care creștea neîncetat.

Când ne-am întâlnit ultima dată, Reebin, acum pensionar, era disperat. Mi-a povestit despre agravarea corupției. L-am întrebat dacă a fost încurajat de arestarea mediatizată a ministrului sănătății din regiunea Celeabinsk și a câtorva dintre colegii lui. Au fost prinși într-o razie dramatică, filmată în timp ce stăteau într-o saună împărțind milioane de dolari din câștigurile obținute prin mijloace necinstite. Au făcut chitanțe cu prețuri exorbitante pentru echipamente ieftine, care nu corespundeau standardelor, băgându-și în buzunare diferențele, o metodă obișnuită de corupție. Arestarea lor a șocat orașul, dar Reebin nu a fost impresionat. Mi-a sugerat că arestările nu au făcut parte dintr-o represiune adevărată, ci doar că ministrul, de mult timp predispus la corupție, pur și simplu nu a plătit superiorii din rețea. Crede că prețurile echipamentelor medicale sunt falsificate în mod regulat.

Una dintre ficele lui ni s-a alăturat într-o cafenea centrală, lângă terenul de paradă al orașului, încă împodobit cu o statuie impunătoare a lui Lenin. Îndemnat de fica lui și de un pahar de whisky, Reebin a vorbit despre trecutul lui pentru prima dată. Bunicii lui au crescut într-un sat, unde au avut destul pământ pentru a-și hrăni familia. La sfârșitul anilor '20 și în anii '30, asemenea oameni au fost condamnați pentru că erau „chiaburi“, așa-ziși țărani bogați. Au fost arestați și puținele lor proprietăți și bunuri au fost confiscate.

Mama lui, care era doar o adolescentă atunci, s-a mutat la un frate mai mare, în Celeabinsk, unde a lucrat la una dintre noile fabrici. Într-o zi a întârziat 15 minute la muncă. A fost condamnată la închisoare, dar a urmat invazia bruscă a germanilor și a izbucnit războiul, așa că a fost trimisă ca voluntar pe front. Acolo, l-a întâlnit pe Roman, un armean din republica sovietică Georgia. S-au îndrăgostit. Ea a rămas însărcinată și a fost trimisă acasă. Și-au promis să se căsătorească după război. Roman a dispărut.

Reebin mi-a spus că a crescut fără să știe nimic despre tatăl lui. Mama lui i-a spus doar că a fost ucis în război. Reebin și-a imaginat că tatăl lui a fost un erou, un agent secret curajos care a murit apărându-și țara. Dar, de sărbători, nimeni nu-i arăta recunoștință tatălui lui. Familia nu primea pachete speciale cu mâncare de sărbători, ca acelea pentru ceilalți veterani. În cele din urmă, a înțeles că era ceva în neregulă și a presat-o pe mama lui să-i spună adevărul. Ea a mărturisit că tatăl lui i-a abandonat.

Reebin a studiat pentru a deveni pilot și, în timp ce era la institutul de aviație, a întâlnit pe cineva din Georgia.

– Am vorbit și i-am spus că tatăl meu era din Georgia. El m-a ajutat să-l găsesc și ne-am hotărât că ar trebui să merg acolo și să-l înfrunt pe nemernic.

Așa a și făcut. Când a apăsat pe soneria apartamentului, o bătrână i-a deschis ușa. A rămas cu gura căscată când l-a văzut pe Reebin. Parcă era fratele geamăn al tatălui lui. I-a spus unde putea să-l găsească pe Roman, la locul lui de muncă.

– Eram gata să-mi fac dreptate, a spus Reebin.

Când și-a întâlnit tatăl, reacția lui nu a fost cea așteptată. Tatăl lui l-a privit cu un amestec de șoc, uimire și bucurie. Reebin și-a amintit cum acesta s-a bâlbâit și i-a pus de mai multe ori aceeași întrebare:

– Edik, Edik?

Acesta era numele pe care tinerii, viitori părinți, voiseră să i-l dea, dacă era băiat. Când Reebin și-a acuzat apoi tatăl că i-a abandonat pe el și pe mama lui, tatăl lui a avut altă poveste de spus. I-a arătat lui Reebin scrisoarea pe care a primit-o din Urali, prin care era anunțat că soția și fiul lui au murit amândoi la naștere.

– Am avut un tată după atâția ani, mi-a spus Reebin oftând.

După aceea, Roman l-a îndemnat să părăsească aviația militară și să devină medic.

A fost o profesie pe care Reebin a adorat-o. S-a însurat cu o doctoriță, apoi și-a încurajat cele două fiice să devină medici (ele ar spune că au fost forțate). Între timp, ele au renunțat la profesie din cauza condițiilor insuportabile și a salariilor. Acum, Reebin încearcă s-o descurajeze pe iubita lui nepoată, pentru ca ea să nu urmeze tradiția familiei.

– Medicina e mizerabilă acum, mi-a spus Reebin.

De când l-am întâlnit prima dată pe Reebin, acum mai bine de două decenii, sistemul de sănătate din Rusia s-a îmbunătățit semnificativ, dar, într-adevăr, încă este mizerabil: este un amestec de neînțeles de îngrijire gratuită, așa cum a fost promisă de guvern, plăți la negru, cote și corupție. Rezultatul este o combinație capricioasă de îngrijire excelentă și îngrijire care nici măcar nu corespunde standardelor minime. Acum există un centru regional de cardiologie și centre pentru cancer în Celeabinsk, dar doar un singur chirurg calificat să opereze copii. A rămas multă pseudoștiință din perioada sovietică, atunci când în practica medicală se foloseau băile de radon și aparatele cu lumini ultraviolete, tratamente ieftine pe care restul lumii le-a respins de mult ca fiind ineficiente și de-a dreptul periculoase.

Medicii se plâng că educația medicală este mai proastă, nu mai bună, deoarece studenții pot să-și cumpere admiterea și absolvirea din școala medicală pentru că profesorii nu primesc salarii adecvate pentru munca lor. Și, pentru că salariile medicilor sunt ridicol de mici – câteva sute de dolari pe lună –, doar trei studenți dintr-o clasă de douăzeci rămân de obicei în profesie, restul folosindu-și pregătirea pentru a căuta slujbe mai bine plătite în industria farmaceutică sau în afaceri legate de medicină. Cei care rămân caută specialități din care pot câștiga mai mulți bani, cum ar fi chirurgia plastică.

Igor Skripkov, un medic dedicat terapiei intensive, este presat să găsească studenți doritori să se alăture specialității lui, pentru că este una dintre cele mai puțin lucrative. Se bucură că internetul și Skype-ul îi permit să se consulte cu colegii din jurul lumii pentru cazurile dificile, dar se confruntă cu o lipsă de medici talentați în departamentul lui. Este frustrat din cauza salariilor mici, a lipsei continue de echipamente medicale, cum ar fi cele de monitorizare individuală a pacienților și a unui spital municipal care ar trebui dărâmat din temelii. Chiar dacă are o vechime de doar 20 de ani, spitalul lui, ca și Spitalul nr. 8 al lui Reebin, este o adunătură haotică de clădiri cu acoperișuri sparte și pereți scorojiți. Directorul, după spusele tuturor, un om cinstit, face tot ce poate, dar nu are cu ce lucra. Întrebat cum s-a descurcat, Skripkov, acum în vârstă de peste 50 de ani, a răspuns:

– Avem creiere și mâini de aur. Generația mea e obișnuită să creeze ceva din nimic.

În orașe, serviciile medicale sunt mult mai bune decât în comunitățile mai îndepărtate, unde condițiile de viață nu sunt deloc atrăgătoare. Guvernul le-a promis medicilor generaliști multe beneficii dacă vor merge la sate, dar nu a reușit să se țină de cuvânt. În orașul Celeabinsk, un doctor încă mai răspunde unei chemări la domiciliu pentru a vizita un copil bolnav, demonstrând ce poate oferi mai bun medicina socială. În satele mai îndepărtate, poți aștepta o veșnicie

până să ajungă ambulanța în cazul unei urgențe care pune viața în pericol, cum ar fi un atac de cord. Pacienții în vârstă de la sat cu care am vorbit mi-au spus că doctorii i-au respins, spunându-le: „Ești bătrân, ce mai vrei?”.

Dar cunosc și oameni de 80 de ani din oraș care au primit tratament gratuit excelent, cu o ședere plătită într-un sanatoriu subvenționat de stat pentru recuperare.

O prietenă din orașul Celeabinsk este rușinată că dă șpagă, dar mi-a spus că nu are de ales.

– Dacă nepotul meu e bolnav, trebuie să dau bani sau doctorul nu va avea grijă de el cum trebuie. Știu că nu ar trebui să fac asta pentru că doar perpetuez corupția și nu se va schimba nimic, dar ce pot să fac când e în joc sănătatea nepotului meu? Îl aleg pe nepotul meu.

Accesul la specialiști și îngrijire adecvată este un subiect constant de discuții și, în cele din urmă, depinde de noroc, contacte și bani. Medicația este și ea o enigmă. Guvernul furnizează doar anumite medicamente gratuite. Cele de pe lista guvernului nu sunt nici cele mai bune, nici cele mai eficiente. Un medic va prescrie medicamentul gratuit, dar apoi va sfătui pacienții să cumpere medicamente mai potrivite, de obicei străine, de la o farmacie particulară, contra unor sume substanțiale de bani, pe care mulți nu și le permit. Alarmați de dependența țării de medicamentele fabricate în străinătate, naționaliștii din parlament au adus în discuție interzicerea importurilor. Această idee a fost întâmpinată cu proteste pe internet, dar, cu toate astea, președintele Dmitri Medvedev a spus că 90% din medicamente trebuie să provină din stocurile naționale. Aceasta este o comandă foarte mare.

Dependența mare de medicamente și de echipamente medicale străine pune sistemul de sănătate rusesc în pericol, costurile lui crescând rapid din cauza scăderii dramatice a rublei față de dolar. În timp ce decizia legată de medicamente a fost amânată, se fac

deja eforturi de a reduce importul dispozitivelor medicale străine. Cererile companiilor străine de a lua parte la licitațiile de stat sunt refuzate dacă există două sau mai multe înscrieri din Rusia sau de la membrii Uniunii Economice Euroasiatice ca Belarus, Armenia sau Kazahstan, țări care nu sunt cunoscute pentru expertiza lor în domeniul medical. Având în vedere că doar 5% din echipamentul chirurgical este furnizat în prezent de firmele rusești, medicii ca Skripkov, care deja trebuie să se descurce cu echipamente inadecvate, cred că problema se va agrava. El mi-a declarat că nici măcar creativitatea lui n-ar putea compensa pagubele produse de aceste schimbări.

Pentru a suplimenta salariile de bază ale medicilor, spitalelor li se permite să trateze până la 15% dintre pacienți contra unor taxe. Acești pacienți primesc îngrijire atentă în medii mai confortabile. De fapt, majoritatea administratorilor de spitale depășesc cu mult limitele legale pentru serviciile plătite, lăsând adesea pacienții „gratuiți” să aștepte la cozi lungi pe holuri.

Pentru a satisface cererea tot mai mare de îngrijire medicală adecvată și de calitate, clinicilor private li se permite acum să trateze anumite boli. Dacă mergeți pe străzile din centrul Celeabinskului, veți vedea panouri care fac reclamă la îngrijirea stomatologică privată, care, în general, nu este decontată de stat, la serviciile oftalmologice, la tratamentele pentru alergii, la medicina de familie, la clinicile de fertilitate și la chirurgia plastică. Având în vedere expertiza lor (am constatat că munca lor este excelentă) și prețurile mici, chirurgii plastici ruși atrag mulți clienți europeni. Un lifting facial de 30 000 de dolari în Occident ar putea costa 2 000 de dolari într-o clinică modernă și curată din Rusia. E un preț piperat pentru majoritatea localnicilor, dar nu și pentru străini. Dar chirurgii plastici specializați în arsuri, nu în reducerea feselor, au intrat recent în grevă pentru a protesta față de reducerile de personal și față de lipsa sprijinului.

De la 150 de clinici private, câte erau în 2003, acum există mai mult de 700 doar în orașul Celeabinsk. Un medic care lucrează doar o zi pe săptămână la o clinică privată poate câștiga mai mult decât salariul lui lunar de la stat. După părerea dr. Tatiana Pestova, guvernul reduce treptat unitățile de stat cu anumite specializări și se bazează tot mai mult pe medicii privați ca ea, deși nu recunoaște asta în mod public.

Dr. Pestova este medicul-șef al unei clinici private de ginecologie și fertilitate, care a compensat neajunsurile sistemului medical de stat. În ciuda îngrijorării Kremlinului pentru rata slabă a nașterilor, serviciile de fertilitate oferite de stat sunt greu de accesat. Până în 2009, cuplurile din Celeabinsk trebuiau să călătorească sute sau mii de kilometri pentru a găsi servicii de fertilitate furnizate de stat și atunci trebuiau să aștepte la cozi foarte lungi. De atunci, o clinică de fertilitate sponsorizată de guvern a fost deschisă aici, dar tratează doar 150 de cupluri pe an, o mică parte din numărul total de cereri. Cuplurile care speră să facă parte din program trebuie să fie verificate și aprobate de o comisie guvernamentală care este, după spusele tuturor, supusă corupției. Femeile care au peste 40 de ani nu sunt acceptate, iar medicamentele pentru procedurile in vitro, care costă de obicei 2 500 de dolari, nu sunt incluse.

Dr. Pestova, care a studiat în Anglia, tratează 5 000 de pacienți pe an. Tratatamentul pentru fertilizarea in vitro costă 10 000 de dolari. Biroul ei este imaculat și primitiv, cu o atmosferă rară de eficiență. Nu se fac cozi lungi la ea. Dr. Pestova mi-a spus că cere foarte mult de la medicii ei și îi plătește corespunzător – de zece ori mai mult decât ar câștiga la un spital municipal. A declarat că rata succesului ei este comparabilă cu cea din Occident. A dezvoltat și un program de donare de ovule și spermă pe care statul nu îl oferă încă în Celeabinsk.

Profesia pe care dr. Eduard Reebin a iubit-o atât de mult și pentru care a avut mari speranțe cândva nu este foarte apreciată de

ruși astăzi – mai puțin de o treime susțin că sunt mulțumiți de ea. După mai bine de două decenii de discuții despre acest subiect, dr. Reebin mi-a spus:

– Îngrijirea medicală, gratuită și de calitate, în condițiile actuale, e un mit – în realitate, e mizerabilă, absolut mizerabilă.

CAPITOLUL IX

Dependenții de droguri

Într-o noapte din 2010, o dubă gri a oprit la marginea drumului și a parcat. În fiecare seară a stat într-unul dintre cartierele Celeabinskului, în care predomină blocurile în stil sovietic, care sunt asemănătoare celor mai proaste locuințe americane. Duba a așteptat să bată cineva la portiera ei. Nu exista nimic care să indice de unde era și ce făcea acolo. Orarul ei nu era făcut public, dar cei care trebuiau să știe ceva despre ea aflau întotdeauna.

Echipa dinăuntrul ei includea un doctor, un psiholog și un fost dependent de droguri, care lucrau toți pentru Compass, singurul centru regional sponsorizat de guvern pentru bolnavii de SIDA și dependenții de droguri. Compass, inspirat de experiența occidentală, a fost înființat în anii '90, când fondurile Statelor Unite și ale Europei erau ușor disponibile și, oficial, bine-venite. Acum primește un sprijin modest de la bugetul local.

Oficialitățile ruse au abordat târziu problemele create de abuzul de droguri și de virusul HIV. Experții estimează că cel puțin unul dintr-o sută de locuitori ai Celeabinskului este infectat. Asta înseamnă mai mult de două ori media națională rusească, iar aceasta este, la rândul ei, de două ori mai mare decât cea a Statelor Unite. Iar rata infecțiilor cu HIV continuă să crească, Uralii și Siberia fiind în fruntea listei.

Explozia HIV a fost declanșată de creșterea rapidă a folosirii heroinei în anii '90, primii ani postsovietici. Celeabinskul a fost foarte

afectat, deoarece este un punct major de tranzit pentru drogurile care circulă la nord de Afganistan, oficialitățile ruse plângându-se că armata SUA a făcut prea puțin, pentru a opri producția de mac. Unii cred că Statele Unite au încercat să le întindă o capcană rușilor.

În duba Compass, dr. Natalia Golubiya, în vârstă de 27 de ani, mi-a oferit o imagine diferită față de personalul de la clinicile de stat, unde expertiza în dependența de droguri și tratamentul pentru HIV rămâne inadecvată și dominată de o atitudine critică. Îmbrăcată cu niște blugi strâmți și un pulover roșu, a pus fișele pacienților, mănușile de latex, acele și eprubetele pe o masă mică. Nimeni nu vorbea prea mult. Înăuntru era cald, dar pe străzi era un ger aspru. Vântul răscolea zăpada. Echipa nu era sigură că se va aventura cineva afară. Apoi s-a auzit un ciocănit și portiera dubei s-a deschis alunecând. A urcat o femeie de pe care picura lapovița, urmată de copilul ei în vârstă de cinci ani. Femeia a venit pentru rezultatele analizelor. Golubiya i-a recunoscut imediat pe amândoi și le-a zâmbit. Avea vești bune. Femeia, o dependentă de heroină, nu avea HIV. Auzind asta, consumatoarea de-abia i-a răspuns și era gata să plece, când Golubiya i-a spus că mai era o problemă. Ca aproape toți cei care veneau pentru analize, femeia avea hepatită C. Golubiya a sfătuit-o ce să facă mai departe și i-a oferit un set de seringi noi.

Golubiya și echipa ei nu recomandă metadona, un tratament acceptat la nivel internațional pentru dependența de heroină. Nu o face pentru că este interzisă în Rusia și denunțată de oficialități ca o formă de otrăvă. În schimb, politica oficială este aceea de a încuraja abstinerea imediată, în locul progresului treptat pe care îl implică terapia de substituție cu metadonă. Mulți experți în tratamentul dependenței de droguri condamnă ineficiența acestei abordări, spunând că dependența este o provocare mult mai complexă și mai dificilă și că o dezintoxicare rapidă nu poate aduce o vindecare durabilă în majoritatea cazurilor. Dar simpla discuție a avantajelor și dezavantajelor metadonei poate provoca proteste violente, chiar

și acțiuni legale. În Moscova, un grup de tineri cu baza în Kremlin a întrerupt un simpozion la care oamenii de știință îi cercetau posibilele beneficii. Au denunțat organizatorii drept criminali și agenți plătiți ai Occidentului. Oficialitățile au amenințat și oamenii de știință care au postat informații cu privire la cercetarea metadonei pe site-urile lor.

Cu atâtea pe cap, dr. Golubiya doar a ridicat din umeri când am întrebat-o despre dezbaterea legată de metadonă sau despre lipsa ei. Este recunoscătoare că organizația Compass a reușit măcar să obțină permisiunea pentru un program de schimb de seringi. Poate nu pune capăt dependenței, dar, văzând rezultatele schimburilor de seringi din Occident, crede că aceasta e o cale de a limita răspândirea virusului HIV. Dar și programele pentru seringi sunt controversate (cum sunt și în Statele Unite). Golubiya mi-a spus că mulți sunt împotriva lor și, din cauza asta, duba trebuie să rămână anonimă. Compass vrea să evite problemele.

– Mulți cred că dependenții de droguri și cei infectați cu HIV ar trebui să fie izolați, a spus ea când femeia și copilul au dispărut în noapte. În ciuda campaniilor de informare în curs de desfășurare, mi-a explicat ea, mulți încă nu știu destul și mai mulți, pur și simplu, nu vor să știe.

Organizația Compass își continuă incursiunile regulate prin oraș, ca să-i testeze pe cei cu risc de îmbolnăvire. Și-a extins programele de educație. Dar a renunțat la programul de schimb de seringi și personalul, care primea cândva fonduri străine și pe reporteri cu brațele deschise, nu mai dorește să se reunească. Serghei Avdeev, un tânăr doctor care a înființat și încă supraveghează programul Compass, a început o carieră politică promițătoare, care îi cere o aderare indiscutabilă la politica lui Putin. Cândva am vorbit deschis cu el despre problemele regiunii, despre efectul nociv al homofobiei răspândite asupra tratamentului HIV, despre regretele lui cauzate de atacurile

guvernului împotriva fondurilor străine și despre asociațiile comune. În mod clar, asemenea discuții nu îl vor ajuta să avanseze.

Cu toate acestea, un personaj important sfidează avertizările oficiale împotriva interviurilor. Dr. Alexander Viguzov, care a fost vârful de lance în lupta împotriva virusului HIV și al SIDA din Celeabinsk, este directorul Centrului de Boli Infecțioase al Regiunii. A fost o luptă grea. Mi-a arătat o scrisoare pe care a primit-o recent de la Ministerul Asistenței Sociale. În ea se întreba dacă un copil infectat cu HIV poate trăi într-un orfelinat.

– Ei încă mai cred că virusul HIV se ia ca o răceală și nu își dau seama că există deja zeci de copii infectați cu HIV în orfelinatele regiunii. Pentru o clipă, acest bărbat, de obicei rezervat, și-a pierdut calmul, înfuriindu-se din cauza persistenței ignoranței. Chiar dacă noi continuăm să lucrăm cu ei, ei ne tot pun aceleași întrebări prostestii.

Viguzov a descoperit primul caz de SIDA în Celeabinsk în 1990. Primul pacient a fost un homosexual. Din cauza atitudinii extrem de negative față de homosexualitate și a crizei politice și economice, autoritățile locale au considerat că boala nu era o mare problemă și, cu siguranță, nu era o prioritate. Dr. Viguzov a avut altă părere. A studiat datele de la Moscova, unde a fost descoperit primul caz de SIDA, în 1986. A obținut informații din străinătate. A înțeles că pericolul era tot mai mare. În ciuda avertismentelor lui, oficialitățile locale l-au ignorat mai bine de șase ani. Între timp, consumul de droguri a crescut alarmant, iar virusul HIV s-a răspândit rapid, fără să se facă eforturi pentru a-l preveni. Viguzov crede că oficialitățile locale au început să fie atente doar când problema i-a afectat în casele lor – atunci când propriii copii au început să folosească droguri intravenoase și s-au infectat.

Datorită lui Viguzov, accesul la medicamente pentru cei infectați nu este o problemă aici. Mi-a spus că are echivalentul oricăror pastile disponibile în Occident – chiar dacă acum își face griji că, din cauza deficitelor tot mai mari din buget, Ministerul Sănătății va începe să cumpere versiuni ieftine din India și China, care nu sunt

atât de eficiente. Cea mai mare problemă pe care o întâmpină este că mulți dintre cei infectați nu vin la el și mulți dintre cei care vin o fac prea târziu. Este aceeași problemă cu care se confruntă medicii americani, dar cu mai multe complicații.

Medicii din Statele Unite se luptă și cu stigmatul virusului HIV. Și în America, percepția că trebuie să fi făcut ceva „rău” ca să fii infectat îi face pe mulți să refuze testarea. Dar această problemă este deosebit de gravă în Rusia, unde tratamentul în regiunile îndepărtate este adesea inadecvat și însoțit de o atitudine critică, iar promisiunile de anonimat pentru pacienți sunt încălcate în mod regulat.

Renad, un tânăr slab cu o șapcă neagră de baseball, s-a repezit să-l îmbrățișeze pe dr. Viguzov când l-a zărit pe holul centrului. Viguzov radia de bucurie. Povestea lui Renad este una de succes.

– Își înțelege analizele de sânge. Îmi place foarte mult când pot vorbi despre detaliile acestea cu un pacient. Atunci când își înțelege valorile din analize înseamnă că este implicat în tratamentul lui.

Renad trebuie să facă o călătorie de câteva ore pentru a ajunge la centru și pentru a avea confidențialitatea asigurată. Fost dependent de droguri, nu poate spune că are SIDA în satul lui pentru că ar fi ostracizat și și-ar pierde slujba de mecanic.

– Aici nu suntem în Occident, mi-a explicat el. Conform legii, nu mă pot concedia, dar legea nu contează. Dacă aș spune cuiva, aș avea probleme grave și nu se va schimba nimic în viitorul apropiat.

Viguzov a încercat să transforme Centrul Regional de Boli Infecțioase, cândva înspăimântător, într-un loc primitiv pentru toți cei care au nevoie de ajutor. Dar, pe măsură ce numărul pacienților a crescut, spațiul centrului a devenit inadecvat și se confruntă cu lipsa de personal. Viguzov se chinuie să găsească medici dotori să se implice în domeniu. Cum se întâmplă des în profesiunea medicală, salariul este ridicol de mic, câteva sute de dolari pe lună, și nu există ocazia de câștiguri suplimentare, așa cum există pentru alți specialiști care pot lucra în timpul liber la clinicile private. În cei cinci ani de când l-am cunoscut, întotdeauna a fost pasionat și

hotărât. Acum, la vârsta de 65 de ani, cu o claie de păr alb, Viguzov a început să simtă disperarea.

Părea că făcea progrese – numărul noilor infectați s-a stabilizat până în 2009 – dar, în 2012, numărul lor a crescut de la 2 000 de cazuri noi pe an până la 3 000. A crescut din nou în 2013. Folosirea în comun a seringilor rămâne cauza principală, dar un număr tot mai mare de cazuri noi sunt reprezentate de femei infectate prin sex neprotejat și descoperite doar când sunt deja însărcinate. Multe dintre ele sunt dependente de droguri care au fost infectate cu ani în urmă, dar care au amânat testarea și tratamentul până când au apărut simptomele. Viguzov nu poate estima câți dintre cei infectați refuză să fie testați, în ciuda tratamentului care le poate salva viețile, și câți infectează între timp și pe alții.

Cu activitatea sexuală neprotejată și consumul de droguri la fel de răspândite ca în Occident, rușii se chinuie să țină pasul cu vremurile. Când am vorbit cu el prima dată, în 2010, dr. Viguzov a spus că nu exista un program eficient pentru implicarea educatorilor și medicilor, care încă se simțeau jenați să discute despre sex și transmiterea virusului HIV. Nu a ajutat cu nimic faptul că șeful Organizației de Tineret a Rusiei a condamnat educația sexuală în școli, declarând, în cei mai vagi termeni, că literatura rusească din secolul al XIX-lea și Biserica Ortodoxă sunt cei mai buni învățători pe această temă.

Viguzov este ocupat tot timpul, încercând să lupte cu cei pe care-i numește „neanderthalieni“. Organizația lui, din păcate cu personal insuficient, primește puțin sprijin pentru a oferi consiliere și a informa populația. Tot timpul este pe drumuri, cu pasiunea unui misionar, pregătind profesori, lideri ai studenților, reprezentanți ai sindicatelor și psihologi. Cândva concentrate în orașul Celeabinsk, consumul de droguri și virusul HIV se răspândesc acum rapid în satele izolate și în orașele miniere devastate de sărăcie, unde statisticile care arată că un om dintr-o sută este afectat nu sunt ceva neobișnuit. În timpul unei călătorii într-un sat îndepărtat, în care

câțiva oameni au fost diagnosticați cu HIV, dr. Viguzov mi-a spus că s-a confruntat cu „vechea gândire” că virusul HIV, cumva, nu e rusesc și că oamenii „normali” nu pot fi afectați de el. Mi-a mai spus că femeile care refuză să continue testarea după analizele prenatale obligatorii sunt infectate și transmit virusul nou-născuților sănătoși prin laptele matern. Se întâlnește regulat cu liderii locali musulmani și preoții ortodocși, care s-au implicat târziu pentru că erau convinși că SIDA este un blestem de la Dumnezeu. Speră că i-a convins pe câțiva dintre ei să adopte o abordare mai generoasă, mai plină de compasiune și mai educată.

În Uniunea Sovietică, prezervativele au fost de proastă calitate și folosite rar. O varietate largă de mărci occidentale este disponibilă acum la fiecare casă de marcat din supermarketuri. Versiunile rusești ale unor reviste cum ar fi *Cosmopolitan* au abordat tot mai mult subiectul sexului protejat, dar Viguzov crede că marea problemă rămâne comportamentul riscant. Prea des, femeile se tem să le ceară partenerilor să folosească prezervative ca să nu le piară cheful.

– Mă tem că voi fi infectată, dar mă tem mai mult că voi fi părsită, spun ele de obicei.

Încearcă să îi determine pe liderii comunității să vorbească nu doar despre sex, ci și despre natura relațiilor. Când l-am întrebat ce se întâmpla în comunitatea gay, având în vedere restricțiile legale privitoare la discuțiile libere despre acest subiect, el doar a dat din cap și mi-a spus:

– Nu știm, putem doar să presupunem.

Viguzov crede că problema cea mai mare este accesul ușor la droguri. A dat ca exemplu creșterea consumului de droguri și a infectării cu HIV din Ozersk, un oraș „închis”, cu 100 000 de locuitori, în care se produc arme nucleare. Având în vedere că accesul în orașul Ozersk este posibil doar pe un singur drum, unde toate mașinile și oamenii sunt verificați, iar securitatea internă este extrem de fermă, el a sugerat că agenții federali trebuie să fie implicați în traficul de narcotice.

Viguzov este deprimat și din cauza lipsei de tratament adecvat pentru dependenții de droguri. Președintele Putin a declarat că tribunalele pot cere prin lege tratamente pentru dependenții de droguri care ajung în instanță, dar există puține clinici de stat pentru dezintoxicare și experții critică, în general, tratamentul pe care acestea îl oferă, pe motiv că ar fi crud, brutal și inefficient. Dr. Maria Kolosova mi-a spus că dependenții de droguri sunt ținuti în comă în primele două săptămâni, li se dau multe sedative pentru ca aceștia să rămână calmi în timp ce suportă dezintoxicarea, apoi sunt lăsați fără nicio terapie de urmărire a cazului. A adăugat că, în felul acesta, rezultatele sunt proaste și procedeul e inutil. Ea este doar unul dintre numeroșii medici pe care Viguzov i-a văzut abandonând acest domeniu. O tânără medic psihiatru care a lucrat cu dependenții de droguri, Korlosova, a renunțat nu doar din cauza salariului rușinos de doar două sute de dolari pe lună, ci și pentru că nu putea realiza nimic din cauza abordării primitive a îngrijirii. Câștigă la fel de mulți bani sau poate mai mulți lucrând ca recepționeră într-un hotel.

Dezintoxicarea a fost lăsată pe seama ONG-urilor fără expertiză medicală și care sunt puțin sau chiar deloc supravegheate. Unul dintre cele mai controversate programe se numește Orașul fără Droguri. Modul lui de acțiune este dur și coercitiv. Membrii familiilor dependenților îi plătesc pe angajații Orașului fără Droguri să sechestreze dependenții și să îi rețină în centre unde sunt legați cu cătușe de paturi și li se administrează o dietă cu apă, pâine, ceapă și usturoi, în timpul unei perioade de dezintoxicare ce durează săptămâni întregi. Apoi urmează luni de detenție forțată, până când „dependenții se poartă cum trebuie“.

Organizatorii centrului pretind că „modul lor dur de acțiune“ are o surprinzătoare rată de succes de 70%, chiar dacă organizația nu a făcut niciodată un studiu de urmărire a foștilor pacienți. Fondatorul lui, Evgheni Roizman, este un personaj chipeș și charismatic, care a avut un mandat în parlamentul rusesc. A declarat în repetate rânduri că HIV poate fi vindecat atunci când o persoană care are

acest virus încetează să mai folosească heroină, o afirmație care nu are nicio susținere științifică. Dar, având în vedere caracterul epidemic al dependenței de droguri și al virusului HIV și din cauza puținelor programe guvernamentale existente, tratamentul dur al centrului a primit susținere din partea publicului larg și a celebrițăților, de la Biserica Ortodoxă și chiar de la anumite organizații pentru drepturile omului, care caută cu disperare o soluție.

Numărul tot mai mare de rapoarte despre răpiri și detenții forțate și moartea unei tinere dependente, aparent din cauza bățăilor, i-au făcut pe unii oameni să se îndoiască de metodele centrului. Câțiva dintre membrii personalului au fost condamnați pentru activități ilegale și organizația a recunoscut în mod public că a încălcat legea. Dar Orașul Fără Droguri încă este în funcțiune și, surprinzător, Roizman a învins candidatul Kremlinului în 2013 și a devenit primarul Ekaterinburgului, capitala regiunii învecinate, numită Sverdlovsk.

Dr. Viguzov este unul dintre cei care admiră eforturile lui Roizman și ale celorlalte ONG-uri. Crede că ele au mai mult succes decât programele guvernamentale. Cu toate astea, majoritatea celor aproximativ 20 de centre independente de dezintoxicare din Celeabinsk rămân voluntare și se opun metodelor lui Roizman. Multe dintre ele au legături cu bisericile baptiste și penticostale. În ciuda suspiciunii considerabile a multor ruși față de ceea ce ei numesc, în mod peiorativ, „sectele străine“, există un respect amestecat cu invidie față de eforturile acestor biserici pe frontul bătăliei împotriva dependenței de droguri.

Cel mai vechi centru de dezintoxicare din Celeabinsk, care aparține bisericii evanghelice New Life, și-a deschis porțile în anul 2000. Aproximativ 100 de dependenți de droguri sunt găzduiți într-o fabrică dărăpănată și abandonată. Ei vin din proprie inițiativă pentru o ședere de un an. Cei mai mulți plătesc 300 de dolari pe lună, dar, pentru cei care nu pot plăti această sumă, tratamentul este gratuit. Condițiile sunt austere, șase sau mai mulți pacienți împart o cameră

mică. Bărbații și femeile stau separați; singurul lor contact se petrece atunci când femeile oferă mâncarea gătită de ele printr-o ușită, iar bărbații împing afară vasele curățate prin aceeași ușită.

Programul este bazat pe abținere, rugăciune, studiul Bibliei și consiliere făcută de cei care l-au absolvit. Există un orar zilnic strict și pedepse pentru încălcări ale regulilor, cum ar fi înjurăturile, fumatul sau bătaia. Aceste pedepse includ scrierea de versete biblice de peste o sută de ori. Directorul programului declară că 90% dintre participanți termină anul și apoi merg într-un centru de reeducare pentru încă șase luni. Este un program mult mai lung decât orice oferă guvernul și promite sprijinul comunității pe termen lung.

Ania Gartman a abandonat liceul și și-a injectat heroină timp de zece ani, înainte de a veni la New Life, la vârsta de 25 de ani. Prietenii ei au murit. Ea a încercat să se sinucidă. Programul scurt oferit de guvern, fără terapie de reabilitare, nu a funcționat pentru ea. Apoi a întâlnit o femeie care i-a spus despre programul New Life. După cinci ani, Ania nu mai consumă droguri și este angajată la New Life. Cu ochii albaștri-deschis și părul lung și blond, îmbrăcată simplu cu o helancă și blugi negri, ea este un exemplu pentru femeile disperate pe care le consiliază acum. Mi-a spus că a fost norocoasă, pentru că cele care vin acum la centru sunt de multe ori dependente de droguri mult mai periculoase decât heroina, care este înlocuită de preparate mai ieftine și cu potențial de mortalitate mai mare. Un drog care a devenit foarte popular în 2013 a fost „crocodilul” făcut în casă; pentru a-l prepara trebuie să amesteci codeină, care era pe atunci vândută pe scară largă fără rețetă, cu benzină, diluant, acid clorhidric, iod și fosfor roșu răzuitor de pe bețele de chibrituri.

„Crocodilul” și-a primit numele de la putrezirea cărnii pe care o provoacă la locul injectării. Pielea dependentului devine verzuie și cu aspect de solzi, pe măsură ce vasele de sânge se sparg și țesutul din jurul lor moare. În cele din urmă, corpurile utilizatorilor

drogului sunt acoperite de abcese, iar sistemul lor imunitar este distrus în totalitate.

Conform statisticilor oficiale, peste 70 000 de ruși mor în fiecare an din cauza abuzului de droguri, iar numărul dependenților crește vertiginos. Chiar dacă are doar jumătate din populația Statelor Unite, Rusia are acum aproximativ același număr de dependenți de droguri.

CAPITOLUL X

Școlile și cazărmile

Cel mai prestigios liceu de stat din Celeabinsk este Liceul nr. 31, care este specializat în matematică, fizică și informatică. Pentru a fi admis, un elev trebuie să participe la niște cursuri de duminică, contra unei taxe, timp de un an, pentru a-și dovedi aptitudinile și a se pregăti pentru programul riguros. Chiar dacă este o școală de stat, cere părinților echivalentul a 50 de dolari pe lună, o sumă care nu este deloc neglijabilă aici. Dar este o investiție în viitorul copiilor. Acești elevi câștigă des la competiții naționale și internaționale și majoritatea primesc burse la cele mai bune universități din Moscova și Sankt Petersburg. După aceea, mulți speră să ajungă la Harvard, MIT, Stanford, Oxford sau Cambridge. Cei mai buni și mai inteligenți tineri nu își văd viitorul în țară și mi s-au plâns:

– Nu avem destule oportunități aici pentru informatică, matematică, fizică și economie.

Tot ei mi-au spus că Rusia încă nu a înțeles că petrolul și gazele nu sunt mai importante decât dezvoltarea tinerelor talente și a noilor industrii.

Acești copii află știrile de pe internet și aproape toți ignoră posturile de televiziune controlate de stat și consideră că fac o propagandă grosolană. Dar politica nu este principala lor grijă; nu au spus nimic când site-urile lor de știri preferate au fost închise sau cooptate de guvern. Sunt mai preocupați să treacă examenele de intrare la facultate cu note mari și, ca elevii de liceu de peste tot,

petrec ore întregi pe internet conversând on-line pe Facebook sau pe echivalentul lui rusesc, VKontakte, despre relații și despre ultima și cea mai cool descărcare de pe net. Printre site-urile lor preferate se numără Google, Wikipedia, YouTube și blogurile de informatică. Preferințele lor muzicale cuprind o gamă largă, de la muzica clasică la heavy metal; o varietate de trupe rusești, împreună cu Pink Floyd, AC/DC și Deep Purple se numără printre preferatele lor din prezent. Cărțile lor îndrăgite cuprind o gamă largă, de la clasicii ruși la cărțile cu tematică fantastică de toate tipurile, inclusiv *1984*, romanul nu tocmai fantastic al lui George Orwell. Joacă aceleași jocuri on-line preferate de colegii lor din Occident (*Apărarea Străbunilor* era foarte popular în timpul vizitei mele) și descarcă o gamă largă de filme rusești și occidentale, majoritatea piratate. Sunt fanii filmelor *Avatar*, *Matrix*, *Terminator*, *Viața lui Pi* și *Urzeala Tronurilor* și caută filme și emisiuni de televiziune noi. Când i-am întrebat cine sunt eroii lor preferați, mulți au spus că nu au așa ceva, iar alții mi-au prezentat o listă ciudată, care îi includea pe Iosif Stalin, Steve Jobs, Bill Gates și Gandhi. Nu au menționat nicio figură a opoziției rusești, nici măcar pe Andrei Saharov, unul dintre eroii mișcării rusești pentru drepturile omului.

I-am întrebat despre Vladimir Putin. Asta s-a întâmplat înainte de creșterea popularității lui, ca urmare a anexării Crimeei și a intervenției în estul Ucrainei. L-au susținut ca pe singurul președinte posibil. Întrebați despre posibilitatea unor demonstrații antiguvernamentale în Celeabinsk, toți au dat din cap.

– Nu se va întâmpla așa ceva, au răspuns ei în cor.

Școlile rusești se chinuie să păstreze profesorii buni, chiar și cele mai bune dintre ele, ca Liceul nr. 31. Salariul pentru profesorii debutanți a fost mărit în 2013, cu multă publicitate, până la echivalentul de 500 de dolari pe lună, dar, până în 2014, odată cu scăderea valorii rublei, această remunerație și puterea ei de cumpărare a ajuns la 250 de dolari. Salariile de top nu sunt mult mai mari.

Profesorii trebuie să-și găsească încă o slujbă sau să dea multe ore de meditații, ca să câștige un salariu din care să poată trăi.

Rușii s-au mândrit cândva cu educația gratuită și de calitate, dar elevii de liceu ar putea fi limitați doar la patru materii de bază, dacă nu plătesc o taxă pentru celelalte. Directorii așa-ziselor școli de stat gratuite și cu reputație bună deja cer „donații” pentru a accepta elevi, iar părinții sunt presați în mod regulat să subvenționeze cumpărarea unor echipamente și lucrările de îmbunătățire ale clădirilor. În satele izolate și defavorizate și în orașele în care părinții nu pot oferi acești bani și profesorii buni sunt greu de găsit, condițiile sunt acum foarte proaste.

Irina Kunkildina și Tamara Khadusenko, amândouă în vârstă de peste 50 de ani, sunt profesoare devotate, care conduc un program de tip after-school plătit numit Ajutorul de Urgență, care este asociat Liceului nr. 31. Este o modalitate a liceului de a da profesorilor ocazia de a-și suplimenta veniturile. Oferă cursuri pentru cei rămași în urmă la învățătură, meditații pentru examenele de admitere la facultate și materii suplimentare care nu sunt disponibile în școlile de stat, cum ar fi grafica pe calculator.

Irina și Tamara au rămas fidele profesiei, chiar dacă la sfârșitul anilor '80 și în anii '90 au fost vremuri când nu au știut cum aveau să reușească să-și întrețină familiile. Tamara mi-a povestit cum a cuprins-o panica atunci când n-a putut să-și alăpteze fiica și nu a avut nicio formulă de lapte praf disponibilă. În timpul vacanțelor de vară, Irina a vândut cartofi din grădina familiei. A fost atât de rușinată că, în loc să-și vândă legumele în Celeabinsk, făcea un drum de două ore până la Ekaterinburg ca să n-o vadă colegii și elevii. Așa cum ați auzit și veți mai auzi, Irina și Tamara mi-au spus că femeile și-au salvat familiile pentru că bărbații au fost mai puțin dispuși să renunțe la mândrie și să facă orice muncă era necesară pentru a supraviețui. Ele mi-au mai spus și că se numără printre cele norocoase pentru că soții lor nu beau și, în sfârșit, câștigă bani frumoși, care

le permit să facă ceea ce iubesc cel mai mult – să predea. Dar cred că urmările destrămării Uniunii Sovietice i-au slăbit pe bărbați mai mult decât pe femei până în zilele noastre. La fel ca mulți ruși, și ele vorbesc despre zestrea genetică sărăcită a țării: foarte mulți bărbați au fost uciși la revoluție, în războiul civil, în epurările politice și apoi în cel de-al Doilea Război Mondial. Își fac griji că bărbații cei mai buni părăsesc acum țara.

Amândouă au crescut în sate sovietice, unde au primit o educație bună și opțiunea de a o continua la facultate. În acele vremuri, absolvenții erau repartizați să predea câțiva ani în regiuni îndepărtate. Au devenit dascăli foarte buni. Acum aceste femei se plâng de șederea scurtă a profesorilor în satele lor, mai ales a celor competenți.

Visul lor de a combina ce era mai bun în sistemul sovietic cu noile libertăți democratice nu s-a împlinit:

– E greu să acceptăm realitatea corupției din prezent și diviziunea tot mai mare dintre bogați și săraci.

Se chinuie să înțeleagă de ce totul a ieșit atât de rău și nu știu pe cine să învinovățească. În timp ce m-au îndemnat să beau încă o ceașcă de ceai cu miere medicinală ca să scap de răceală, Tamara s-a chinuit să găsească o explicație:

– Înțeleg că se poartă un război împotriva noastră, nu unul cu arme, ci un fel de război spiritual condus din afară, probabil pentru că suntem foarte vulnerabili, dar și noi suntem vinovați pentru că ne lăsăm pradă celor mai rele influențe.

Cel mai mult le îngrijorează ceea ce ele numesc „degradarea morală”.

Banii sunt acum soluția tuturor problemelor. Programele after-school, oricât de limitate ar fi fost, au fost subvenționate cândva. În locul lor, acum există o gamă foarte largă de activități, dar toate contra unor taxe. Școlile nu oferă programe sportive, așa că părinții vin cu mașina, de la mari distanțe, din orașele învecinate, pentru a-și înscrie copiii la hochei, fotbal și judo. Fetele sunt pasionate acum

de dansurile de societate și de tango, cerându-le părinților să plătească pentru aceste cursuri, chiar dacă lipsa partenerilor masculini la fel de entuziasmați este o problemă evidentă. Acum există și zeci de echipe de majorete în regiunea Celeabinsk. Activitatea lor se numește „cheerleading“, cuvânt care se pronunță cu un accent rusesc.

Un asemenea grup pe care l-am întâlnit exersează patru ore în fiecare zi, într-o cameră închiriată din fostul și dărăpănatul Palat al Culturii, evitând cu dexteritate candelabrele sovietice încărcate cu cristale prăfuite. Bazându-se pe expertiza rusă în gimnastică, 24 de fete, cu vârste cuprinse între 7 și 18 ani, imită ce au văzut mai bun în videoclipurile din Statele Unite și Japonia, altă țară pasionată de echipele de majorete. Antrenoarea lor, Anastasia, poartă un tricou inscripționat cu cuvintele englezești „SUPER CHEER COACH“. Una dintre mame, Olga Terzian, soția unui ofițer de armată, este mama perfectă pentru un fotbalist sau o majoretă, fiind prezentă în fiecare zi pentru a încuraja fetele să facă piruete, să se ridice una pe alta și să-și dea drumul. În timp ce își fac exercițiile de rutină, în sala cavernoasă se aude eco-ul unor expresii englezești cu accent rusesc, cum ar fi „aruncarea coșului“, „poziția puiului“, „zburătorul“ și „prinzătorul“. Îmbrăcate în costumații clasice de majorete, complete, cu pompoane, ele concurează în țară și în străinătate și fac spectacole la meciurile de hochei profesionist, primind multe aplauze.

Educația superioară, cândva gratuită pentru toți, este gratuită acum pentru tot mai puțini. Universitățile au acum un sistem complicat prin care acceptă atât studenți pentru care primesc fonduri de la stat, cât și studenți care trebuie să-și plătească singuri cursurile. Fiecare catedră are un sistem diferit de cote pentru studenții cu burse și studenții cu plată. Taxele variază foarte mult, depinzând de domeniul ales de student. Cele mai atractive domenii, cum ar fi dreptul, afacerile și administrația, au mai puține locuri subvenționate de stat și taxe mai mari de școlarizare – chiar dacă scăderea economică înseamnă că absolvenții nu mai primesc slujbele pe

care le așteptau. Pentru că Rusia își creează legături mai strânse cu China, catedrele eurasiatice ale universităților din Celeabinsk, unde se predă limba chineză, au devenit în scurt timp cele mai dorite și mai scumpe.

Introducerea taxelor universitare a creat un nou tip de studenți, care cred că pot face tot ce doresc și că profesorii le sunt datori. Aceștia par să aibă sprijinul directorilor care iau des mită pentru a accepta studenți cu plată, apoi le spun profesorilor să facă tot ce este necesar pentru a ține „vacile de muls“, chiar dacă asta înseamnă să tolereze studenții care pică în mod repetat examenele și copiază. Deloc surprinzător, profesorii susțin că nivelul educației superioare scade.

Câțiva americani care au predat în Celeabinsk au fost șocați de răspândirea copiatului fâțiș și fără rușine. O profesoară erudită de la Universitatea de Formare a Cadrelor Didactice a fost uimită și de apatia totală a studenților ei. Când le-a arătat câteva discuții TED și i-a întrebat ce credeau despre subiectele discutate, ei au spus:

– Nu e treaba noastră să ne gândim la lucrurile astea. Guvernul, care e mai deștept decât noi, va decide.

Pentru tinerii profesori care au fost entuziasmați de oportunitățile ivite brusc la sfârșitul anilor '80 și în anii '90 de a explora idei noi, această situație reprezintă un regres catastrofal. Cei care rămân să predea la universitate spun că o fac din pasiune pentru materiile lor și pentru puținii studenți dedicați. Cu siguranță nu stau pentru salarii, care sunt chiar mai mici decât cele ale profesorilor de liceu.

Acum în vârstă de peste 30 de ani, profesorul Alexandr Holloy, soția lui și cei doi copii mici ai lor locuiesc în două camere mici dintr-un cămin cu bucătărie comună și nu au nicio posibilitate de a se muta altundeva. El predă chimia în spații inadecvate și lucrează în altă parte, ceea ce îi reduce timpul pentru cercetare. Dar își iubeste profesia și crede că este importantă pentru viitorul țării, chiar dacă guvernul nu este de aceeași părere.

Înalt de peste un metru și optzeci de centimetri și slab, Hollay se consideră un patriot. Își dorește ca studenții lui să aprecieze ce are Rusia mai bun și ca țara lui să fie destul de puternică tot pentru a-și decide viitorul, fără presiunile exagerate ale instituțiilor financiare occidentale. În cursul obligatoriu despre știință, istorie și lume pe care îl predă, el explică realitatea globalizării. Susține că, pentru a-și apăra interesele, Rusia trebuie să fie creativă și să depășească dependența ei de câștigurile provenite din vânzarea petrolului și a gazelor.

Hollay nu apreciază eforturile continue ale statului de a controla majoritatea economiei. Se îndoiește de planurile Kremlinului de a crea ceea ce el numește o „falsă” Silicon Valley. El, la fel ca mulți alții ale căror voci au fost ignorate, susține că nu poți comanda geniul unui Bill Gates sau al unui Steve Jobs ca pe niște feluri de mâncare dintr-un meniu. Mai degrabă trebuie să oferi stimulente pentru mentori și pentru inovație în toată țara și să încurajezi dezvoltarea spațiilor de cercetare ale universităților și ale organizațiilor private.

Îngrijorarea lui Hollay cu privire la „mâna de fier” a Moscovei s-a dovedit a fi întemeiată. Planul puterii era de a transforma Rusia, cunoscută în principal pentru producția de petrol și gaze naturale și pentru exploatarea minieră a mineralelor și a metalelor grele, într-un loc atrăgător pentru inovațiile naționale și antreprenoria-tul tehnologic. Piesa de rezistență urma să fie Centrul de Inovații Skolkovo, o investiție nouă, în valoare de patru miliarde de dolari, pe un teren de 600 de acri dintr-o suburbie a Moscovei. Trebuia să găzduiască până la 50 000 de cercetători și experți în tehnologie. După un început promițător, cu ajutorul investitorilor străini, centrul s-a confruntat cu un mediu corupt, cu o criză economică și cu reduceri ale sprijinului guvernamental. Reducerea treptată

a libertății pe internet și a schimbului liber de idei, ordonată de Putin, l-a pus și mai mult în contradicție cu industria serviciilor IT și Web. Investitorii străini sunt circumspecți și mulți ruși, care s-au gândit să-și deschidă o afacere în țara natală, caută astăzi o cale de ieșire.

Cursurile lui Hollay de la Universitate includ o discuție despre ce s-a întâmplat cu industria Rusiei în ultimii douăzeci și ceva de ani. Descrie cum noii patroni au cumpărat fabrici pe bani puțini la licitații corupte, apoi, pentru că nu au investit în ele, le-au epuizat resursele și au scos profiturile afară din țară. Mi-a povestit cum a fost odată angajat la dezvoltarea unui plan strategic pentru o fabrică de conducte din Celeabinsk, împreună cu niște firme de consultanță occidentale, cum ar fi McKinsey. A fost o experiență interesantă și totul a mers bine până când conducerea fabricii a hotărât că efortul lor o costa prea mult și putea continua cu ce avea până atunci, datorită prețurilor mari pentru materiile prime. Acele prețuri au scăzut, iar acum compania regretă că nu a reușit să se reformeze. Încearcă să le explice studenților cum această mentalitate limitată de a trăi clipa a făcut rău țării. Încearcă să le explice cât de important este să facă mai mult decât doar să consume. Trebuie să și creeze.

Cursul lui a fost foarte apreciat de un grup de studenți inteligenți pe care i-am întâlnit. Dar, când i-am întrebat ce ar putea face ei pentru a schimba statu-quo-ul, s-au simțit jenați. Niciunul dintre ei nu a fost la un protest al opoziției și nu cunoșteau pe nimeni care să fi fost. Au oferit replica standard despre stabilitatea oferită de președintele Vladimir Putin, dar, când i-am întrebat despre perspectivele lor de angajare, mi-au mărturisit, cu prudență, că erau îngrijorați. Încă din 2012 au apărut semne că creșterea economică a orașului, care a durat mai mult de un deceniu, se încheia. Brusc, Cristina, îmbrăcată într-o vestă pufoasă de blană, cu cizme înalte până la coapse și cu o fustă mini, a rupt rândurile.

– M-am săturat de alegerile aranjate. Știm cine va câștiga și nu putem schimba nimic. Ei scapă de oricine l-ar putea înfrunta pe Putin. Mă întristează asta. Nu știu ce-aș putea face ca să schimb lucrurile.

Colegii ei s-au uitat jenați în altă parte.

Cristina vorbește fluent engleza pentru că a petrecut o vară în Statele Unite într-un program de muncă și studiu, probabil cel mai de succes proiect internațional al Departamentului de Stat al Statelor Unite. În 2014, în culmea antiamericanismului, guvernul rus a renunțat la participarea la Programul de Schimb pentru Viitorii Lideri, care ducea elevii ruși de liceu la studiu în Statele Unite. Dar, în timp ce scriam această carte, Programul Work Travel pentru studenți încă mai exista, deși un profesor universitar din oraș a lansat un atac împotriva lui, numindu-l un plan al Statelor Unite de spălare a creierelor celor mai buni și inteligenți studenți ruși, pentru a-i ademeni să rămână în Statele Unite.

La apogeul lui, în 2012, programul a acordat vize pentru treizeci și două de mii de studenți ruși, inclusiv câteva sute din zonele mai izolate ale regiunii Celeabinsk, pentru ca aceștia să meargă în America pentru slujbe de vară și călătorii. Cristina a lucrat ca menajeră într-o stațiune din Florida. A mirat-o faptul că americanii nu-și dădeau seama că politica externă a Washingtonului nu era deloc agreată dincolo de ocean. A fost surprinsă de ignoranța americanilor față de restul lumii și de ideile naive ale americanilor care considerau că Rusia însemna femei grase, urși dansatori, iarnă veșnică și păpuși Matrioșka. A descoperit că propriile ei idei despre America, deși probabil bazate pe mai multe informații, erau și ele greșite. Când a călătorit prin țară, a fost șocată de sărăcie și de rasism, dar a observat și un optimism cu care nu era obișnuită. Nu era atitudinea de „noi putem îndura mai mult decât toți” cu care era obișnuită. S-a întors acasă cu o nouă înțelegere a ceea ce ea numește „fatalismul rusesc”:

– Vine din istoria noastră, din cauza sutelor de ani în care oamenii au trăit cu frică. Întotdeauna așteptăm să se întâmple ceva rău. Dacă se întâmplă ceva bun, suntem siguri că urmează ceva rău. Nu poți să crezi în ceva bun în țara noastră. Doar când mergem în străinătate ne relaxăm și vedem și partea plină a paharului.

În timp ce mi-a vorbit, colegii ei studenți s-au agitat mai tare.

Unul dintre colegii ei, Dima, a făcut un master în științe politice și acum predă un curs de geopolitică la una dintre Universitățile din Celeabinsk. L-am întâlnit prima dată când am chemat un taxi. Dima era șoferul și făcea niște bani în plus, de care avea mare nevoie.

Eram în anul 2014, în timpul crizei din Ucraina. Celeabinskul tocmai organizase alegeri, pentru prima dată de când Putin a încetat să mai numească liderii regiunilor. Pentru a adăuga ceva la salariul lui mic de lector de universitate, Dima, în vârstă de douăzeci și cinci de ani și viitor tată, a organizat niște studii sociologice bine plătite pentru guvernul regional înaintea alegerilor. Mi-a spus că îi este rușine că a făcut parte dintr-o asemenea farsă. Guvernatorul numit de Putin candida ca favorit incontestabil și, așa cum mi-a descris Dima situația, era imposibil ca un candidat cu adevărat independent să concureze cu el. Conform legii, candidații care voiau să participe la alegeri trebuiau să obțină semnături de la autoritățile regionale alese, aproape toate compuse din oamenii loiali lui Putin, care și-au câștigat posturile în alegeri aranjate. Autoritățile au făcut tot posibilul pentru a anula participarea oricui putea fi considerat, chiar și pentru puțin timp, un concurent serios. Cei care au reușit să candideze nu au avut acces la mass-media dominantă și controlată. Nu au existat dezbateri.

Recunoscând că acum există o indiferență totală, Dima mi-a spus că nu are de ales decât să își păstreze cu încăpățănare optimismul, sperând că oamenii se vor trezi într-o zi și își vor asuma un rol mai activ în viața politică și civică. Mi-a zis:

– Deocamdată, partea cea mai îngrozitoare a vieților noastre este că oamenii lasă puterea în mâinile autorităților, crezând că ele știu mai bine.

Există un domeniu în care mulți studenți nu lasă autoritățile să decidă pentru ei și acesta este recrutarea în armată. Copiii de la Liceul nr. 31 erau toți hotărâți că nu voiau să facă armata, numind-o „o pierdere de vreme“. Elevii sunt siguri că vor obține scutiri la facultate și la studiile postuniversitare. Studenții din universități se împotrivesc la fel de mult serviciului militar când le expiră scutirile la absolvire.

Bărbații ruși trebuie să facă serviciul militar timp de un an, dar este tot mai greu de găsit recruți buni, din cauza crizei demografice din anii '90 și pentru că mulți tineri evită recrutarea pentru că se tem de instrucția grea. Există un fond destul de restrâns de tineri de vârsta recrutării și slaba creștere recentă a ratei nașterilor nu va schimba această situație în viitorul apropiat. Evitarea recrutării a devenit o artă pe care părinții isteți încep s-o practice devreme, alcătuind încet-încet un dosar medical convingător pentru ca fiii lor să fie respinși. Cei care își permit plătesc mii de dolari medicilor pentru a inventa boli imaginare pentru fiii lor. Sau, pur și simplu, pot mitui un membru al comisiei de recrutare. Prețul pentru acest lucru în Celeabinsk este în jur de 5 000 de dolari. Un tânăr pe care l-am întâlnit nici măcar n-a ridicat din umeri când i-am pomenit de posibilitatea recrutării, doar și-a frecat degetele, făcând bine-cunoscutul semn al banilor.

Armata a fost nevoită să recruteze mulți tineri de la marginea societății, bolnăvicioși și prost educați, de obicei de la sate, în încercarea ei de a-și menține unitățile. Cu toate acestea, are cu 20% mai puțini recruți decât ar avea nevoie. Îndeplinirea planurilor lui Putin de a adăuga mai multe unități militare va fi o provocare grea.

Această situație a fost exprimată clar în niște comentarii publice remarcabil de sincere ale șefului aviației militare rusești. El a declarat că, din 11 000 de tineri recrutați în aviația miliară în 2011, mai mult de 30% aveau probleme psihice, 10% sufereau din cauza abuzului de alcool sau droguri și 15% erau subnutriți. Majoritatea proveneau din sate sărace. Armata a angajat un tânăr psihiatru, cu care am făcut cunoștință, pentru a afla de ce fondul de recruți este atât de vătămat.

Putin este devotat extinderii și modernizării armatei țării. Într-adevăr, Rusia este acum implicată în cea mai mare reconstrucție militară de la prăbușirea Uniunii Sovietice din urmă cu mai bine de două decenii. A organizat exerciții militare de o dimensiune nemai-văzută de la sfârșitul Războiului Rece și, conform NATO, a încălcat în mod regulat spațiul aerian european. Există planuri pentru un program de reînarmare de 500 de miliarde de dolari până în 2020. Putin a făcut presiuni pentru acest program, trecând peste obiecțiile unora din Kremlin care își fac griji din cauza costurilor.

Dar de unde va lua Rusia forța de muncă necesară pentru a-l pune în practică?

Și acum, când Occidentul i-a tăiat accesul la credite și la componente de înaltă calitate, cum va reuși industria de apărare a țării să producă armele și celelalte echipamente cerute de noua strategie? Atragerea forței de muncă necesare și calificate în fabricile de armament, care nu au avut niciodată o reputație bună, este o provocare. Numărul absolvenților calificați de inginerie și științe a scăzut în ultimele două decenii, iar rezultatul a fost o competiție acerbă între fabricile vechi și fabricile noi și străine, ca sucursala din Celeabinsk a Emerson Process Management din Statele Unite, care produce aparate de monitorizare de înaltă tehnologie și echipamente de procesare pentru această industrie. Acum armata rusă intră în rândul lumii. La o conferință recentă din Celeabinsk, unitățile militare de producție au propus un plan care va permite absolvenților să

lucreze pentru ele în loc să fie recrutați. Ca măsuri suplimentare de convingere, au propus și eliminarea împrumuturilor lor neachitate și subvenționarea ipotecilor.

Armata rusă s-a confruntat cu o problemă de imagine, care a început în timpul războiului afgan din anii '80 și s-a agravat în timpul primului război cecen de la mijlocul anilor '90. Acesta a fost un război împotriva unei regiuni predominant musulmane a Rusiei, care își dorea independența.

Recruți tineri și nepregătiți au fost trimiși în luptă fără provizii adecvate și care au fost de multe ori furate de superiorii lor. Când au fost uciși, familiile lor nu au fost întotdeauna informate pentru că ofițerii au continuat să le fure soldele. Corpurile lor au fost lăsate, pur și simplu, să putrezească pe câmpuri sau au fost adunate și puse, fără să fie identificate, în vagoane de cale ferată dotate cu congelatoare. Am văzut cum părinți din toată țara au venit să caute printre cadavre, sperând să-și găsească fiii care au dispărut fără nicio urmă.

Atragerea recruților rămâne o problemă până în zilele noastre – în mare parte din cauza pericolelor instrucției, care încep de la bătai și abuzuri sexuale și ajung până la tortură și, în unele cazuri, moarte. În ciuda anilor de atenție publică, activiștii pentru drepturile omului spun că încă primesc mii de rapoarte în fiecare an, iar frecvența abuzurilor pare să crească, victimele aparținând de multe ori minorităților etnice. Dima, asistentul universitar care lucra în timpul liber ca șofer de taxi, mi-a spus că abuzurile sunt reale, nu o minciună, așa cum ar vrea armata să se creadă. Dintre cunoștii lui care au făcut serviciul militar, cei mai mulți au fost martori la ele sau le-au suportat.

Cuvântul rusesc pentru instrucția militară este *dedovshchina* și provine din cuvântul care înseamnă „bunic“, care este un cuvânt folosit în jargonul rusesc pentru a-i desemna pe soldații mai în vârstă. Intimidarea și violența erau frecvente în armata țaristă, dar

terorizarea ritualică, așa-numitul sistem „al bunicului“, a apărut în armata sovietică în anii '60. Până atunci, cei cu relații mai bune deja reușeau să evite serviciul militar și mulți recruți erau luați din sate și chiar din închisori. Noii recruți erau forțați să-i servească pe cei mai vechi în nenumărate feluri. Cei mai mulți au îndurat totul pentru că nu aveau alternativă și niciun mod de a protesta în perioada sovietică. S-au consolat cu gândul că, într-o bună zi, vor deveni și ei „bunici“. Sistemul a fost criticat când Mihail Gorbaciov a venit la putere. Mamele soldaților au început să discute cu mai multă sinceritate despre violența și abuzul sistematice din cazărmile armatei sovietice și s-au organizat într-o mișcare masivă care a cerut reforme. În anii '90, ele au afirmat că 15 000 de decese pe timp de pace și în afara câmpului de luptă s-au petrecut în rândul forțelor armate sovietice în timpul unei perioade precedente de patru ani și că armata a ascuns acele decese.

Armata a ripostat, acuzând „mamele“ de „dezaxare“ și „isterie“ și sugerând că făceau parte dintr-o conspirație mai extinsă pentru a distruge apărarea națională. Dar, în ciuda eforturilor de a amenința mamele și a controla rapoartele din presă, armatei i s-au dejucat planurile temporar din cauza afișării suferinței acestor mame în public, a libertății tot mai mari a presei și a indignării publicului. „Mișcarea mamelor“ a crescut în amploare în anii '90 și există și astăzi, chiar dacă influența ei a scăzut din cauza oboselii mamelor, a precauției mărite, a fricii de represalii, a reducerii fondurilor provenite de la ONG-urile occidentale și a refuzului rușilor de a finanța o organizație atât de controversată (în unele regiuni ale țării, mamele au fost numite „agenți străini“).

În Celeabinsk, doi activiști au continuat „mișcarea mamelor“, redenumind-o Școala pentru Recruți. Necesitatea muncii lor este susținută de faptul că Celeabinskul a fost locul în care s-au petrecut cele mai grave și mai mediatizate cazuri de abuzuri în rândul militarilor, fără nicio soluționare legală.

În Ajunul Anului Nou din 2005, opt soldați au fost bătuți timp de câteva ore de superiorii lor aflați în stare de ebrietate. Soldatul Andrei Sychev, în vârstă de nouăsprezece ani, a avut de suferit cel mai mult. Cererea lui ulterioară pentru ajutor medical i-a fost inițial respinsă. Când a fost dus, în cele din urmă, la spital, a fost diagnosticat cu mai multe oase rupte și cangrenă. Medicii au trebuit să-i amputeze picioarele și organele genitale. Armata a încercat să ascundă cazul de mass-media și a ordonat medicilor să păstreze tăcerea. Cu toate acestea, unul dintre medicii care l-a tratat pe Sychev a contactat Comitetul Mamelor Soldaților, anunțând incidentul și familiei lui.

În 2010, un jurnalist independent, pe nume Dayan Shakyovov s-a oferit să facă reportaje despre armată, în timpul efectuării serviciului militar obligatoriu. Un ziar din Celeabinsk a așteptat reportajele lui, dar n-au mai venit niciodată. În schimb, a primit înștiințare că el s-a sinucis. Membrii familiei lui au văzut corpul tânărului soldat și au raportat că era acoperit de vânătași. Plângerile și întrebările lor au fost ignorate.

În august, 2011, Ruslan Ayderkhanov a dispărut dintr-o garnizoană din Celeabinsk. A fost găsit spânzurat într-un copac dintr-o pădure din apropiere. Când părinții lui au văzut o mulțime de probe că era bătut, l-au angajat pe medicul legist privat Alexandr Vlasov, a cărui carieră este descrisă în capitolul XIV, pentru a-i investiga decesul. El a ajuns la concluzia că arsurile, vânățăile și oasele rupte sugerează cu totul altceva decât sinuciderea. Procurorii militari au închis și acest caz. Unii localnici cred că Ayderkhanov a fost ucis pentru că era de etnie tătară. Abuzul interetnic este frecvent în armată. S-a aflat că, de-a lungul unei perioade de șase ani, Ayderkhanov a fost al treilea recrutar din sătucul lui predominant musulman, cu o populație de 800 de oameni, care a murit în circumstanțe suspecte.

Conform părerii lui Alexei Tabalov, care conduce Școala pentru Recruți, o treime dintre recruți sunt spitalizați la un moment dat în timpul efectuării serviciului militar din cauza rănilor sau a

subnutriției, acestea fiind rezultatul incompetenței oficialităților sau a tratamentelor sadice la care sunt supuși. Armata rusă a recunoscut că o parte a problemei o reprezintă absența unor divizii de subofițeri profesioniști, grosul oricărei armate care trebuie să mențină ordinea și disciplina. Recruții ruși au fost controlați de alți recruți sau de mercenari, fără nicio supraveghere eficientă. Până acum reformele nu au reușit să amelioreze situația.

Ca orice oraș rusesc, Celeabinsk are un monument impresionant, dedicat celor care au pierit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Tinerele cupluri, care și-au format obiceiuri tot mai fine și elaborate, merg acolo pentru a aduce omagii eroilor și a-și face fotografii și videoclipuri tot mai sofisticate în ziua nunții. Marele Război Patriotic, așa cum este cunoscut, este ultima victorie incontestabilă a rușilor (la fel cum este și pentru americani), iar fabricile și muncitorii din Celeabinsk au jucat un rol foarte important în obținerea aceluia triumf. Marea piață, cu flacăra ei eternă, unde Kolya și Ana au depus flori în ziua nunții lor, este un loc în care oamenii se pot simți recunoscători și mândri de orașul și de țara lor. Dar, în timp ce veteranii din anii '40 sunt onorați, mulți soldați care și-au servit patria după aceea, în Afganistan și în războaiele civile mai recente ale Rusiei, simt că prețul pe care l-au plătit a fost prea mare și că au fost ignorați.

Într-o zi de noiembrie cu burniță, veteranii și soldații mai tineri, care aveau peste 20 sau 30 de ani, s-au adunat la monumentul comemorativ al războiului, mai puțin pentru a sărbători și mai mult pentru a se compătimi unii pe alții. Un sergent de contra-spionaj care a luptat în Cecenia și Daghestan mi-a spus:

– Nu vreau să vorbesc despre serviciul meu, făcând aluzie la lucrurile îngrozitoare pe care le-a văzut sau le-a făcut. Îmi iubesc țara, dar urăsc guvernul și nu văd pe nimeni care ne poate conduce. Nu ne-au dat nimic cu care să luptăm. Vă uitați la niște tineri care au

reușit pe cont propriu, fără niciun sprijin. Și ne-am întors acasă la nimic. Mi-aș da viața pentru țara asta, dar țara asta nu ar face nimic pentru soția mea și pentru copilul meu dacă aș muri.

Cei care stăteau în jurul lui au dat din capete în semn de acord și au mai luat câte o înghițitură de votcă.

S-au adunat pentru Ziua Unității, o sărbătoare nouă care a înlocuit aniversarea, cândva festivă, a revoluției sovietice, la care se făceau marșuri militare grandioase în Piața Roșie și se ofereau pachete cu alimente pentru veterani în perioadele de foamete. În ciuda tuturor eforturilor lui Putin de a promova mândria națională, nimeni nu știe ce înseamnă Ziua Unității și cum s-o marcheze. Iar pentru acești tineri, care au luptat împotriva conaționalilor lor ruși în Cecenia și Daghestan, unitatea nu mai are niciun sens. Au fost mândri să lupte împotriva „dușmanilor statului“, dar au fost traumatizați de ce li s-a întâmplat și amărâți din cauza felului în care au fost tratați de atunci.

Ar putea apărea un nou grup de soldați înstrăinați. Guvernul rus a negat că trupele lui luptă în estul Ucrainei și nu recunoaște în mod public numărul tot mai mare de soldați și recruți, care au murit sau au fost răniți acolo. În ciuda probelor concrete care arată contrariul, ei sunt numiți, de obicei, victime ale accidentelor din timpul antrenamentelor în Rusia. Așa-zișii voluntari, adesea din forțele armate sau de securitate, care își iau „permisiile“, se întorc acasă cu diferite povești. Unii raportează că au fost plătiți foarte bine pentru serviciul lor, despre care nu au decât cuvinte de laudă. Alții spun că au fost înșelați, că au primit arme nepotrivite pentru luptă, soldă puțină sau deloc și că au fost nevoiți să fure din ajutorul umanitar trimis pentru civili. Pe YouTube au apărut tot mai multe videoclipuri, în care „voluntarii“ contrazic rapoartele mass-mediei oficiale despre competența luptătorilor pro-ruși pe care trebuie să-i susțină și despre răspândirea „fasciștilor“ ucraineni în rândurile dușmanilor. Șocați de distrugerile la care au fost martori și de cruzimea rebelilor locali pro-ruși, unii mărturisesc că le este rușine că au luat parte la luptă.

Fiecare soldat și voluntar are propriile lui experiențe, dar există discrepanțe tot mai mari între acele experiențe și înregistrările oficiale. Rusia mai are mult până să recunoască pagubele produse de războaiele din Afganistan și Cecenia și vor mai trece câțiva ani până când se va face o relatare corectă a acestor operațiuni ascunse.

CAPITOLUL XI

Credincioșii

La începutul anilor '90, Celeabinskul, la fel ca restul Rusiei, a fost invadat de misionarii străini în căutare de suflete rătăcite. Reformele au oferit o piață liberă pentru inimile și mințile națiunii. Orice confesiune a putut intra în țară, de la musulmanii turci și arabi, care vizau comunitățile islamice, până la evangheliștii americani, care au considerat acest deșert industrial „al ateilor“ locul perfect pentru ei. Pentru o vreme, misionarii americani au atras un public impresionant. Rușii erau, într-adevăr, rătăciți și, pentru scurt timp, s-au bucurat de soluțiile oferite de Occident pentru o cale mai scurtă până la Dumnezeu, pentru democrație sau pentru niște standarde decente de trai.

Cu siguranță, bolșevicii nu s-au gândit niciodată că un asemenea spectacol poate avea loc în serile de marți în fostul Teatru al Partidului Comunist. Era anul 1994 și Adventiștii de Ziua a Șaptea se întorceau în Rusia pentru al doilea an la rând. Înștiințați de venirea lor prin reclamele de la radio și prin afișe, 850 de oameni au venit în fiecare seară pentru a-i asculta pe americani. Timp de cinci săptămâni, evenimentul s-a desfășurat cu sala plină. Cu un ecran mare, care arăta fotografii și videoclipuri în spate și vorbind asistat de un interpret, pastorul Paul Wolf a cerut celor adunați să-și arate bucuria pentru că Hristos intra în viețile lor.

– Încă o dată, i-a îndemnat el, haideți să cântăm *Iisus nu dezmăgește niciodată*.

Advențiștii de Ziua a Șaptea și-au înființat primele congregații înainte de revoluție, dar, sub conducerea sovietică, au fost interzise. Paul Wolf a venit aici ca să le redea credința. Ruși de toate vârstele au stat trei ore pe niște scaune tari pentru a asculta o lecție din Biblie, o predică și o prelegere despre sănătate. El i-a sfătuit pe cei adunați să adopte o dietă simplă cu cereale, fructe și legume. Vorbind despre pericolele zahărului în exces, el a avertizat:

– A existat un om în istorie care a iubit zahărul foarte mult și numele lui a fost Adolf Hitler. A iubit zahărul și asta l-a dezechilibrat. Nu vrei să fiți genul acela de persoană. Numai Dumnezeu știe cât zahăr a consumat Stalin.

Publicul fascinat a fost îndemnat să renunțe și la fumat chiar dacă, după câteva săptămâni de consiliere, doar șapte dintre sutele de fumători din sală s-au ridicat în picioare pentru a spune că au renunțat. În mare parte femei, aceștia au fost invitați să urce pe scenă, unde fiecare a primit câte un steguleț american. În acele zile, părea un gest drăguț.

La sfârșitul serii, mulțimea, care era înțepenită pentru că șezuse atât de mult timp, a mers până la foaier ca să stea la rând pentru a-și lua paltoanele. Unii au spus că au fost atrași de mesajul direct, simplu și emoțional – în contrast puternic cu ritualul și formalitatea Bisericii Ortodoxe Ruse. Un bărbat în vârstă de 40 de ani mi-a spus că s-a simțit primit cu bucurie în acel loc. I-a plăcut stilul confortabil al americanilor. A spus că totul i s-a părut ușor de înțeles și că i-a plăcut faptul că americanii se ocupau și de trup la fel ca de suflet. Dar majoritatea spectatorilor nu erau pregătiți să aparțină unei anumite biserici. De-abia începuseră să cerceteze religia și aveau încă multe întrebări.

Cei care au participat la mai mult de zece adunări ale Advențiștilor de Ziua a Șaptea au primit o Biblie gratuită. Multe dintre acele Biblii au ajuns în talciocuri, unde rușii disperați vindeau tot ce se putea. Mulți ruși veneau la slujbele religioase americane căutând nu doar

mântuirea și o Biblie, ci și medicamentele, hrana și îmbrăcămintea de care aveau mare nevoie.

În primii ani după comunism, Biserica Ortodoxă, mai ales cea din Celeabinsk, a pierdut teren. Misionarii erau energici și le-au oferit rușilor sentimentul că aparțineau unei comunități. Biserica, după ce colaborase cu puterea sovietică și a fost mult timp limitată aproape doar la fumul de tămâie, nu era pregătită să riposteze. După Revoluția Bolșevică, sute de mii de clerici și credincioși de toate confesiunile au fost împușcați sau închiși. În timpul și după cel de-al Doilea Război Mondial, unele dintre personalitățile religioase rămase au încheiat o pace rușinoasă cu Partidul Comunist și li s-a permis să deschidă puține biserici, supuse unor reguli foarte stricte. Unele biserici au refuzat să facă un pact și au rămas ilegale și amenințate. Biserica Ortodoxă, din cauza rădăcinilor istorice adânci, a fost mai utilă statului în noua ei formă controlată. Biserica și statul s-au folosit reciproc, din necesitate. Statul a permis slujbele religioase, dar nu și activitatea bisericească în școli și comunități, unui număr mic de biserici și câtorva seminare teologice. În schimb, ierarhia bisericească a susținut statul ateu. Participând obedientă la conferințe internaționale unde apăra politicile sovietice, inclusiv cele privitoare la drepturile omului, Biserica a fost o voce utilă în domeniul afacerilor externe.

Majoritatea reprezentanților Bisericii au fost cooptați cu succes, dar, în anii '60, un preot pe nume Gleb Yakunin a îndrăznit să înfrunte guvernul sovietic pentru că restrânsese drepturile religioase și i-a criticat pe liderii Bisericii lui Ortodoxe pentru că nu reușiseră să apere acele drepturi. Când și-a petrecut aproape toți anii '80 într-un lagăr și în exil, Biserica nu a protestat. După ce s-a prăbușit Uniunea Sovietică, Yakunin a obținut accesul la arhivele KGB și la materiale publicate despre care a susținut că dovedeau că mulți din conducerea Bisericii au fost agenți KGB. Răspunsul Bisericii a fost excomunicarea lui. Cu ajutorul unor oficialități prietenoase, Biserica a reușit de atunci să cenzureze sau să distrugă

documente și să împiedice investigațiile ulterioare în trecutul ei. Biserica Ortodoxă și Kremlinul vor acum să scoată în evidență doar martiriul și misiunea ei istorică.

În timp ce reprezentanții religioși străini organizau adunări de refacere ale cultelor lor, Biserica Ortodoxă s-a apucat să-și reconstruiască bisericile, să-și aurească turlele, să-și refacă averea și să facă lobby pentru beneficii de la guvernul tot mai naționalist. Biserica Ortodoxă a fost esențială pentru identitatea rusească și pentru imperiu încă din anul 988, când Vladimir cel Mare a făcut probabil cea mai importantă alegere din istoria țării: a ales să convertească păgâna Rusie Kieveană la forma creștinismului bizantin, în loc de cea a Romei. Prin urmare, Rusia a avut puține contacte cu curente umaniste ale Renașterii. Unii au susținut că natura mistică a credinței ortodoxe, combinată cu ierarhia ei rigidă și alianța de lungă durată cu un stat despotice, a contribuit la formarea unei populații înapoiate și supuse. În 1547, Ivan cel Groaznic a fost încoronat ca primul țar al întregii Rusii și a anunțat că Moscova era „A Treia și Ultima Romă”, urmașa Romei Sfântului Petru și a Bizanțului, cea mai sfântă dintre sfinte.

Constituția Rusă din 1993 declară că există o separație între Biserică și Stat și că toate asociațiile religioase sunt egale în fața legii. Dar, de-a lungul timpului, Kremlinul și parlamentul au tratat preferențial, în mod ilegal, cele patru religii „tradiționale” ale țării – islamul, iudaismul, budismul și ortodoxismul. Biserica Ortodoxă a luptat pentru diferitele avantaje pe care le-a obținut. A făcut avere când i s-a permis, pentru o perioadă scurtă, să vândă țigări scutite de taxe și să importe 10% din tot tutunul din Rusia. Alte confesiuni, indiferent de cât de mult timp au existat în Rusia, au avut de îndurat adesea o discriminare fâțișă.

Pe la sfârșitul anilor '90, rușii au devenit tot mai dezamăgiți de Occident. Rusia voia să fie mai mult decât o copie săracă a Occidentului și a început să-și caute propria identitate. Era un vechi imbold, datând din secolul al XIX-lea, când au apărut două

mișcări – cea a slavofililor, care apărau modul unic de dezvoltare a Rusiei, și cea a admiratorilor Occidentului, care au insistat asupra nevoii de a se alătura civilizației europene, cu sistemul sociopolitic, societatea civilă și cultura ei.

După primii ani postsovietici, Biserica Ortodoxă, susținută de noua ei bogăție și de naționalismul în creștere, a fost mult mai bine plasată pentru a ajunge la putere. Biserica s-a „cuplat” din nou cu guvernul. Când liderii politici au încercat să unească țara, Biserica a fost întâi susținută de Elțin, ca opozant al adversarilor lui comuniști, apoi de Vladimir Putin.

Când Putin a candidat pentru al treilea mandat de președinte, în 2012, patriarhul ortodox Kiril i-a salutat ascensiunea ca pe „un miracol al Domnului”. Această declarație a determinat trei membre ale grupului feminin de punk Pussy Riot să însceneze o rugăciune „blasfematoare” în catedrala centrală a Moscovei, în care o implorau pe Fecioara Maria să scape Rusia de Putin. Au fost acuzate de huliganism „motivată de ură religioasă”, o acuzație pe care ele au negat-o, și au fost condamnate la doi ani de lagăr de muncă forțată. Ele au declarat că au protestat doar împotriva lui Putin și a amestecului Bisericii în politică.

Pentru o scurtă vreme, verdictul sever a stârnit o dezbatere despre rolul Bisericii, despre relația ei apropiată cu Kremlinul, despre respectarea legilor și despre influențele occidentale. Chiar dacă este admirat de liberalii din Moscova și de mulți oameni din Occident, grupul Pussy Riot nu a primit niciun sprijin important din altă parte. Mulți ruși au fost deranjați de stilul și metodele acestuia și au crezut acuzațiile Kremlinului conform cărora membrele lui ar fi fost agente plătite ale Occidentului.

Alte incidente care implicau Biserica au ajuns în același timp în ziare. Au fost povești rușinoase despre nivelul luxului din locuințele private ale patriarhului. Apoi un blogger a publicat o fotografie care îl arăta pe patriarh purtând un ceas Breguet în valoare de 30 000 de dolari. Biroul lui de presă a șters ceasul din fotografia de pe site-ul

Bisericii. Tactica ar fi reușit dacă nu s-ar fi strecurat o greșeală: nu s-a șters și reflexia ceasului, care a rămas clar vizibilă pe masa lucioasă la care patriarhul ședea.

Pentru Roman, producătorul de panouri de plastic, acest eveniment a venit doar ca o confirmare a părerii lui că Biserica Ortodoxă era din nou doar o proprietate coruptă a guvernului. Roman preferă alte manifestări ale patriotismului și ale mândriei naționale, bazate în mod ideal pe respectarea legii și pe simțul datoriei civice. Istoricul Vladimir Boje din Celeabinsk m-a avertizat în privința viitoarelor probleme. Acesta mi-a spus că tragedia Bisericii Ortodoxe a fost că întotdeauna s-a apropiat prea mult de stat – și apoi a plătit prețul pentru asta. Când statul țarist s-a destrămat, în anii dinaintea revoluției din 1917, Biserica Ortodoxă a decăzut odată cu el; apoi Biserica a făcut un pact cu noii conducători, pe care acum îi numește diavoli comuniști.

Acțiunile controversate ale liderilor ei au afectat-o puțin, deși eforturile lui Putin de a folosi Biserica Ortodoxă au avut rezultate mixte. Conform sondajelor, două treimi dintre cetățenii de etnie rusă se declară credincioși ortodocși, chiar dacă mulți dintre ei spun că nu cred în Dumnezeu. Botezul și purtarea crucilor sunt obiceiuri populare. În același timp, am observat, la câteva botezuri de adulți la care am participat, că oamenii prezenți înțelegeau puțin sau chiar deloc dogmele Bisericii și erau acolo din cauza tradiției, a patriotismului sau a misticismului primitiv. Doar o mică parte din populație, între 5% și 10%, participă la slujbele religioase și fac mai mult decât să aprindă o lumânare din când în când. Biserica încă se simte vulnerabilă, mai ales în fața așa-zisei influențe occidentale „nesănătoase”. Un profesor de la una dintre universitățile din Celeabinsk a întrebat câți credincioși erau într-o clasă. Din 40 de studenți, aproape jumătate au ridicat mâinile, dar, dintre ei, foarte puțini au putut să-i numească pe cei patru evangheliști. Rezumând experiența, profesorul a făcut următoarea observație:

– Cunoașterea lor e foarte limitată. Credința rușilor e foarte ciudată.

Președintele Putin trebuie să mențină un echilibru în relația cu Biserica Ortodoxă, bazându-se pe ea când îi este utilă, dar distanțându-se de ea atunci când trebuie să facă apel la minoritățile Rusiei, în special la populația musulmană numeroasă și în continuă creștere. Alternează între a pune accent pe originile sfinte ale Rusiei și menționarea faptului că este o țară cu mai multe confesiuni religioase. Vorbește cu pasiune, chiar dacă vag, despre patriotismul și valorile spirituale care trebuie învățate din trecutul Rusiei. A îndemnat în mod repetat națiunea să caute îndrumare în tradițiile rusești, nu în modelele politice occidentale.

Nina Timofeevna, o contabilă în vârstă de 57 de ani, este derutată de istoria țării ei pentru că este scrisă, rescrisă și disputată. Pentru ea, căutarea originilor naționale întreprinsă de Putin nu e suficientă. Nu știe ce idealuri ar trebui să respecte din trecut. Îi este dor de siguranța patriotismului sovietic cu care a crescut, dar nu se mai poate inspira din acesta și nu vrea să se întoarcă în acel trecut. Căutând ceva pozitiv, ea nu se consolează cu Biserica, ci cu oamenii, cu optimismul, prietenia și ospitalitatea lor. Adoră peisajele splendide ale țării. Mi-a spus:

– E, pur și simplu, țara mea natală.

Ea, la fel ca mulți alți ruși, recurge la celebrele versuri ale poetului romantic Fiodor Tiutcev:

Rusia nu poate fi înțeleasă cu mintea,

Nici măsurată cu mila obișnuită:

Starea ei e unică, fără de asemănare

În Rusia poți doar să crezi.

Celeabinskul a fost destul de tolerant față de alte credințe, pe de o parte, pentru că are o numeroasă minoritate musulmană și, pe de altă parte, pentru că, așa cum mi-a declarat un preot ortodox:

– Cu fabricile lui de armament și cu industria sovietică, Celeabinskul a fost o zonă moartă pentru Biserică.

Primul arhiepiscop ortodox postsovietic din Celeabinsk nu a fost nici activ și nici puternic. Înlocuitorul lui, Arhiepiscopul Feofan, a fost numit cu misiunea clară de a ridica nivelul Bisericii și de a-i extinde prezența. Un om mic de statură, cu o barbă albă stufoasă și cu părul lung obligatoriu pentru cei de rangul lui, este dur, viclean, priceput la comunicarea cu mass-media și iscusit în politică. A înființat un departament de relații publice și a organizat programe de televiziune regulate, mijloace de exprimare care sunt interzise altor religii. A pus accent mai mult pe programele sociale. A preluat rapid o clădire importantă, cu ajutorul guvernului, și a deschis acolo o școală parohială. A înființat și un centru pentru dependenții de droguri, dar, deocamdată, este un concurent față de cel al evanghelicilor, într-un domeniu în care aceștia au făcut progrese remarcabile.

Catedrala principală din Celeabinsk a fost restaurată, adăugându-i-se cupole strălucitoare și aurite. Interiorul ei este plin de lumânările credincioșilor aprinse în fața icoanelor și de mirosul tămâii de la slujba de dimineață. Într-un interviu, Arhiepiscopul Feofan a accentuat ideea că Biserica Ortodoxă trebuie să fie forța unificatoare a țării, să ducă la creșterea patriotismului anemic și să inspire reînnoirea tradițiilor și a valorilor. În ciuda constituției, el repetă ideile patriarhului, exprimându-și clar opinia că nu toate religiile ar trebui să fie pe picior de egalitate.

– Dacă religiile nu contrazic normele societății, permiteți-le să existe, dar asta nu înseamnă că ar trebui să primească imediat statutul unei religii care există aici de mai bine de 1 000 de ani.

Feofan a făcut presiuni ca în toate școlile regionale să se predea un curs de istorie și cultură ortodoxă. Alte confesiuni nu primesc o atenție asemănătoare, mai ales cea a băștinașilor musulmani, confesiune ale cărei origini preced stabilirea ortodoxiei și care reprezintă cel puțin 14% din populația locală.

Feofan nu are prea multă răbdare cu cei care cred că relația apropiată dintre biserică și stat încalcă legile constituției. De fapt, i-ar

plăcea să vadă relații mai bune între acestea și ca biserica lui să se bucure de protecția exclusivă a statului.

– Cred că guvernul ar trebui să investească în activitățile sociale și educaționale ale Bisericii și în restaurarea bisericilor și a catedrelor, a spus el.

Și, într-adevăr, se pare că a reușit să convingă guvernul local să contribuie la plata pentru cel puțin zece biserici noi. Reacția la această finanțare nu a fost în întregime pozitivă – plătitorii de taxe și-au exprimat îngrijorarea pe internet, deoarece guvernul nu ar trebui să permită asemenea lucruri.

Feofan se ferește cu pricepere de întrebările legate de corupția Bisericii, inclusiv de cele referitoare la petrecerea de ziua lui, care a costat 500 000 de dolari. A spus că „oamenii sunt generoși”. Refuză să discute despre trecutul dubios al Bisericii, prezentând Biserica drept o victimă a comunismului, în timp ce ignoră suferința celorlalte confesiuni. În viziunea lui, încercarea sovieticilor de a distruge tradițiile țării și o generație de lideri ortodocși a dus la distrugerea unei țări mărețe. Pentru el, reînvierea Bisericii înseamnă reînvierea Rusiei.

Părintele Dmitri Egorov, un tânăr preot din îndepărtatul oraș Chebarkul, este de acord că destinul Bisericii este legat în mod misterios de cel al Rusiei. Dar, deși se bucură când vede domurile aurite înălțându-se din nou, el crede că preoții ar trebui să conducă prin exemplu și să facă mult mai mult pentru a sprijini și atrage comunitatea. El trăiește modest, cu trei copii, într-un apartament cu două camere, în timp ce combate acuzațiile de trai luxos și corupție îndreptate împotriva Bisericii lui.

Noua lui biserică, construită pe fundația celei distruse în 1937, oferă o vedere spre lacul în care s-a scufundat mare parte din meteorit. Bătrânele, portăresele fiecărei biserici ortodoxe, unde de obicei ceartă vizitatorii dacă fac ceva greșit, m-au întâmpinat la intrare și m-au informat. Există o școală de duminică neobișnuită și frecventată de mulți oameni, unde tații joacă șah cu fiii lor, iar fetele și mamele lor învață cum să facă decorațiuni complicate de Crăciun.

Există o bibliotecă cu voluntari dornici să ajute și un grup de adolescenți care vizionează videoclipuri și discută despre ele. Există un adăpost nou pentru cei care fug de abuzuri, alcoolism sau droguri, chiar dacă nu se bucură de sprijinul profesioniștilor. Părintele Dmitri este și preotul cazărmilor locale, unde se confruntă cu conflictul interetnic dintre rușii musulmani și ceilalți și cu descurajarea și disperarea generală.

– Nu putem forța pe nimeni să fie ortodox, deși cred că aceasta este adevărata religie. Pot să le spun tinerilor soldați să se educe, să muncească pentru țară și să lupte împotriva situațiilor care nu le convin.

Mi-a spus că trebuie să se înceapă cu pași mici:

– Nu mai înjura, nu mai fuma și, înainte să arunci gunoiul pe stradă, oprește-te și gândește-te. E un început. Nu mi-a spus ce ar trebui să se facă după aceea.

Părintele Dmitri lucrează și la moscheea din orașul lui, dar nu are nimic de-a face cu celelalte confesiuni creștine. Mi-a spus:

– Rădăcinile noastre, cele din care a evoluat țara noastră, sunt în ortodoxie și ar fi o greșală să căutăm ceva nou.

Biserica Ortodoxă, odată cu creșterea puterii ei, a discriminat tot mai mult celelalte confesiuni creștine, numindu-le „secte străine” (cuvântul sectă fiind un termen intenționat peiorativ). Penticostalii, mormonii și Martorii lui Iehova au fost atacați în mod special. Patriarhul Kiril a declarat că, spre deosebire de Statele Unite, în Rusia nu poate exista o piață liberă pentru viața religioasă. A numit activitatea misionarilor străini o amenințare sinistă la securitatea națiunii. În anumite regiuni, Biserica Ortodoxă și-a folosit în secret autoritatea pentru a-i împiedica pe membrii comunităților „netradiționale” să se înregistreze la guvern, ceea ce este o cerință legală. În ciuda garanțiilor constituționale, Biserica Ortodoxă a folosit „justiția prin telefon” sau presiunea neoficială, pentru a determina oficialitățile locale înțeleghătoare să creeze obstacole în calea confesiunilor concurente.

Viața religioasă din Celeabinsk a rămas surprinzător de diversă, chiar dacă nu în întregime liberă. Evreii, membrii uneia dintre cele patru „religii tradiționale“, și-au redeschis sinagoga în 1992, chiar dacă numărul lor a scăzut din cauza emigrării și a asimilării. Sinagoga a fost preluată și restaurată de grupul hasidic Chabad Lubavitch. În ciuda bazelor recente de aici, membrii acestui grup sunt acum forța evreiască dominantă în Rusia. Au fost susținători înfocați ai lui Putin. Rabinul Chabad local, Meir Kirsh, a venit în Celeabinsk din Brooklyn, fără să știe o boabă rusește. A găsit o comunitate evreiească în care doar câțiva vorbeau limba ebraică sau idiș. Numărul celor care frecventau sinagoga a scăzut de la un vârf de 500 de credincioși la aproximativ 200 care vin la sărbătorile importante și doar câțiva care vin în restul anului. Cu pălăria lui neagră și barba lungă, semne ale tradiției hasidice, rabinul Kirsh a refuzat și a îndepărtat mulți oameni – dar nu pare îngrijorat. Urmând legea mozaică ortodoxă, spune că aceia ale căror mame nu sunt evreice nu sunt evrei adevărați, chiar dacă sovieticii i-au clasificat așa și au suferit din cauza asta, și chiar dacă astăzi ei se consideră evrei. Nu încurajează convertirile și a făcut doar una în toți anii de când se află aici.

Mormonii, un import nou, au reușit să închirieze un spațiu la etajul patru al unei clădiri de birouri, unde slujba de duminică atrage în jur de 30 de oameni, mai puțini față de acum câțiva ani. Au opt misionari, în mare parte americani, și nu prea au cu ce se lăuda în anii petrecuți aici. Președintele misiunii, E. Kent Rast, mi-a spus că în șase luni, pe un teritoriu uriaș din Rusia centrală, au botezat șase oameni, exact atâția câți s-ar aștepta să reușească să boteze misionarii mormoni într-o zi în Brazilia. Rusia a fost o provocare mult mai mare decât s-au așteptat. Misionarii mormoni mi-au spus că vestea bună este că în Celeabinsk sunt doar hărțuiți, pe când frații și surorile lor au fost amenințați și bătuți în alte orașe

rusești. Având în vedere creșterea naționalismului, mormonii ar vrea să reducă numărul misionarilor americani și să se bazeze mai mult pe ruși. Vorbitorii nativi ar fi mesageri mai acceptabili, dar numărul lor rămâne mic.

După ortodocși, cele mai numeroase grupuri creștine sunt catolicii, luteranii, adevențiștii și evanghelicii, deși nu au avut atât de mult succes cum au anticipat în anii '90. Chiar dacă au existat în Rusia înainte de revoluție, aceste grupuri nu au fost incluse în lista celor „patru religii tradiționale”. Mulți dintre cei care au aparținut de-a lungul istoriei acestor biserici au fost imigranți din Germania sau din alte țări europene. Un misionar baptist mi-a spus odată:

– Am fost naivi și nu am înțeles nici cât de greu de acceptat suntem pentru majoritatea rușilor și nici puterea Bisericii Ortodoxe, care face parte din inconștientul oamenilor.

După cum am spus, bisericile evanghelice s-au grăbit să înființeze centrele de dezintoxicare pentru dependenții de droguri și centrele de reeducare de care era mare nevoie, atrăgând mulți dintre cei cu probleme și pe cei care voiau să-i ajute în congregațiile lor. Dar eforturile lor de a extinde asemenea programe în spitale și închisori au fost împiedicate. Autoritățile locale i-au declarat pastorului baptist Vitali Sobolev:

– Avem o înțelegere cu Biserica Ortodoxă – și acesta a fost sfârșitul discuției, chiar dacă această înțelegere încalcă legea. Sobolev trebuie să lupte tot timpul împotriva acuzațiilor ortodocșilor că biserica lui e o „sectă străină”, dar este un om prudent și mi-a mărturisit:

– Dacă vom fi prea activi și gălăgioși, sunt sigur că vom avea probleme. Apoi a adăugat: Înțelegem nevoia de a fi prudenți.

În 2014, pe când antiamericanismul era în creștere, doi misionari penticostali din Madison, Wisconsin, un cuplu căsătorit, cu trei copii și cunoștințe minime de limba rusă, au primit, cu toate astea, vize pentru a sluji în Celeabinsk. Au fost prudenți în munca lor, folosind cursurile gratuite de limba engleză în locul prozelitismului stradal ca un mijloc de a aduce mai mulți oameni la biserica lor.

Misionarii din Wisconsin au lucrat în strânsă legătură cu pastorul de la Biserica Word of God. El are legături de multă vreme cu America și copilul lui studiază la un colegiu biblic de acolo, dar misionarii încă se confruntă cu creșterea antiamericanismului în rândurile congregației. În ciuda felului în care au fost tratate de stat religiile netradiționale, ei au fost uimiți de sprijinul evanghelicilor locali pentru Vladimir Putin, pentru anexarea Crimeei și pentru eforturile Rusiei de a-și menține influența în Ucraina. Misionarii americani se țin departe de politică. Scopul lor este să stimuleze selecția pastorilor și să ajute la activitățile bisericilor, fără să le gestioneze. În cele din urmă, speră să înființeze o nouă biserică în Sankt Petersburg.

O veche prietenă este membră a Bisericii Penticostale Word of God, care împarte spațiul cu alte comunități evanghelice în același teatru fost comunist pe care l-am vizitat acum mai bine de 20 de ani. La ora stabilită – zece dimineața, într-o duminică – Ruta Vericheva și familia ei s-au alăturat unei mulțimi de mai mult de o sută de oameni pentru a se legăna pe inmurile energice cântate de formația rock de pe scenă. Cuvintele erau afișate pe ecrane mari. Ruta ar dori să deschidă o biserică nouă în satul ei, aflat la o jumătate de oră de oraș, dar autoritățile locale s-au exprimat clar că o asemenea acțiune nu ar fi bine-venită.

Înaltă de aproape un metru și optzeci de centimetri, cu părul lung și șuvițat, prins la spate cu o agrafă, Ruta ar putea fi confundată cu un model. Mi-a povestit că, în 2000, era într-o formă foarte proastă. Soțul ei, cândva un campion mondial la judo, se omora cu băutura. Acesta fusese o vedetă locală și un seducător care nu a mai știut ce să facă atunci când i-a apus perioada de glorie. Ea a băut cot la cot cu el și grupul lor de prieteni până când au pierdut totul. Nașterea fiicei ei a făcut-o să renunțe la alcool. A încercat să-și părăsească soțul și, pentru că amenințările lui nu au împiedicat-o, el și-a pus amicii din poliție s-o amenințe. Ea s-a ascuns. Apoi, întâmplător, a ajuns să înlocuiască o prietenă într-un program

de schimb în Statele Unite, sponsorizat de Departamentul de Stat american. Scopul aparent era de a studia dezvoltarea afacerilor. Și-a urmat interesul pentru design peisagistic și grădinărit. L-a găsit și pe Dumnezeu.

Crescută în Uniunea Sovietică și având cunoștințe vagi despre religie, ea credea că singurii creștini erau rușii ortodocși. Gazdele ei americane din Louisiana i-au oferit o Biblie și filme religioase în limba rusă. A mers cu ele la biserică și, când s-a întors în Celeabinsk, a început să frecventeze biserica locală baptistă. Primul ei soț a murit din cauza intoxicației cu alcool. A întâlnit un fost alcoolic cu ajutorul bisericii ei, s-a măritat cu el și apoi, împreună cu soțul ei, Igor, a înființat o afacere de succes în domeniul designului peisagistic.

Au cumpărat un teren ieftin într-un sat aflat la vreo 50 de kilometri de oraș. Fosta fermă de stat a dat faliment și zona era ca o groapă de gunoi. Puțin câte puțin, au început să cultive plante pentru a-și aproviziona afacerea. Ea și Igor s-au bazat pe câțiva clienți bogați care și-au dorit grădini la comandă, cu straturi de plante perene, fântâni, livezi și păduri cu copaci gata crescuți și tușuri. Pentru a-și satisface clienții, au cumpărat mai mult pământ ieftin în taigaua siberiană, unde pot cultiva brazi, care nu cresc în Celeabinsk, dar sunt la mare căutare. Și-au construit propria casă, cameră cu cameră și podea cu podea. Acum este un loc confortabil în care holul, plin de cizmulite și gecii, dovedește prezența mai multor copii. Pe lângă fica din prima căsătorie, Ruta și Igor au mai avut un fiu. Apoi au adoptat două fete.

Ruta mi-a povestit cum, în urmă cu patru ani, a fost dusă la porțile Ozerskului, orașul închis în care se fabrică arme nucleare, unde două surori erau oferite spre adopție. Nu i s-a permis să intre în orașul îngrădit din motive de securitate. Copiii au fost aduși la ea și i s-a spus, în fața celor două fete:

– Ia-le acum sau uită de ele. Nu a putut să ia o asemenea decizie pe loc, fără să se consulte cu soțul ei, așa că a refuzat – și a plâns tot drumul spre casă. După aceea, au adoptat alte două surori. Zona

bucătăriei și a camerei de zi este plină de păpuși și jucării Lego și are un televizor cu ecran mare. Au antenă de satelit și vizionează doar programe creștine.

Ruta a făcut cursuri de „dezvoltare personală” la biserica baptistă, apoi la seminariile locale. Ea și Igor au absolvit un curs biblic de doi ani prin internet la un colegiu american cu sediul în California. După ce au avut o situație cât de cât stabilă, Ruta a hotărât că era timpul să ajute oamenii care au trecut prin ce au trecut și ei.

– Știm că există o cale de scăpare și că putem ajuta oamenii, nu doar să-i scăpăm de droguri și de alcool, dar și să îi sprijinim să fie oameni împliniți și membri cu drepturi depline ai societății.

Au înființat un centru de dezintoxicare într-o mică dependență cu destul spațiu pentru a găzdui patru oameni în același timp. La fel ca programele mai mari ale bisericilor fundamentaliste, și acest program este voluntar și se bazează pe rugăciune și pe studiul Bibliei. Cei care vin la ea pentru ajutor lucrează în grădină pentru a-și plăti hrana, găzduirea și îngrijirea. Majoritatea renunță la program. Mulți dintre cei care au rezistat au rămas în zonă, lucrând pentru Ruta și Igor ca angajați salariați cu normă întreagă.

Prima care a intrat în program a fost Elena, care este acum un membru neoficial al familiei. Minionă, cu părul lung și negru, a venit la centru în urmă cu cinci ani, arătând mai mult ca un șoarece speriat decât ca femeia sigură pe ea, de 28 de ani, care a devenit. Lucrase într-o fabrică dintr-un oraș din zonă, pe un salariu de mizerie. Mi-a spus că toată lumea din jurul ei bea sau lua droguri. A căzut în aceeași capcană și s-a lăsat treptat pradă disperării. Un prieten i-a spus despre Ruta și Igor.

– Am venit aici și viața mi s-a schimbat, mi-a spus ea.

Datorită Rutei și muncii ei la afacerea de design peisagistic, Elena a făcut un tur al Europei de trei săptămâni cu autobuzul. Deține o mașină. Acum ar vrea să-și găsească un bărbat de treabă.

La cea de-a patruzecea petrecere aniversară a Rutei, prietenii pe care i-a avut de-a lungul anilor s-au adunat acasă la ea. Nu s-a servit alcool și, când un membru al bisericii ei și-a scos chitara și a început

să cânte imnuri, cu Ruta acompaniindu-l cu o voce lină de soprană, unii dintre oaspeții care o cunoșteau de când era tânără s-au simțit în mod clar stingheriți. Ruta a început să râdă brusc de pasiunea ei pentru religie, fluturându-și degetele lungi cu manichiură perfectă în timp ce vorbea.

– Îl iubesc pe Dumnezeu, mi-a spus ea, și pot vorbi despre El tot timpul. Nu pot să-mi țin gura, chiar dacă fiica mea crede că sunt nebună.

Sătenii din localitate cred și ei că ea și Igor sunt destul de ciudați. Au circulat zvonuri ridicole că ar fi membrii unei secte satanice care fac sacrificii de copii. Până în ultima vreme, Ruta a ignorat politica, dar, spre deosebire de mulți din biserica ei, este tot mai îngrijorată de direcția în care se îndreaptă țara ei. Având în vedere că familia ei este originară din țările baltice, se gândește să cumpere pământ acolo și să emigreze.

CAPITOLUL XII

Comunitatea musulmană

Ajunul Anului Nou din 1994 m-a prins în Groznii, capitala Ceceniei, o republică din Caucaz, în sudul Rusiei. Coloanele de tancuri rusești intrau în ea, pentru a zdrobi o încercare de câștigare a independenței. Regiunea predominant musulmană a luptat cu forțele țariste mai mult de un secol înainte să fie cucerită, în 1862. Rezistența și represiunea brutală au continuat. La destrămarea Uniunii Sovietice, Cecenia a încercat încă o dată să se separe de Moscova. M-am adăpostit într-un subsol, în timp ce apărătorii ceceni pe care i-am cunoscut – profesori, doctori, muncitori în fabrici și fermieri – s-au luptat pe străzi. Au înțeles că nu aveau nicio șansă împotriva forței copleșitoare a Rusiei, dar au hotărât să facă o ultimă încercare curajoasă și onorabilă, așteptându-se la o înfrângere și la un sfârșit rapid al visului lor separatist. Erau slab înarmați și au ripostat cu cocktailuri Molotov improvizate. Invazia a fost atât de prost organizată și soldații ruși atât de prost echipați și instruiți, că, spre surpriza lor, cecenii au distrus primele coloane de tancuri care au intrat în oraș.

În zori, când am ieșit afară, a fost un măcel. Soldații ruși carbonizați zăceau pe marginile drumurilor. Tancurile lor, blocate pe străzile înguste, au fost arse complet, de multe ori chiar de focul camarazilor. Un singur tanc blocat într-un colț și-a mai rotit turela frenetic în cercuri disperate până când echipajul a renunțat. Membrii lui au fost tratați bine.

Războiul s-a prelungit. Armata rusă a adoptat tehnici tot mai brutale, inclusiv bombardamente la întâmplare. Cecenii au răspuns la fel. Început ca o luptă naționalistă cecenă pentru independență, conflictul a căpătat din ce în ce mai mult conotații religioase, pe măsură ce islamiștii radicali au preluat controlul, susținuți parțial de musulmanii din străinătate, care s-au alăturat luptei.

După un impas și o pace rușinoasă, marcată de atacuri dramatice și sângeroase ale insurgenților ceceni împotriva țăintelor civile, războiul a reînceput atunci când Vladimir Putin a devenit președinte, în 2000. De data asta, Moscova a înăbușit în mare parte revolta cecenilor, distrugând capitala care găzduia cândva jumătate de milion de oameni. În cele din urmă, Putin l-a instalat pe fostul rebel Ramzan Kadirov pe post de marionetă a rușilor și, practic, i-a dat dreptul de a face orice dorea indiferent de constituție, atât timp cât menținea o pace relativă. El a instaurat propria versiune a legii musulmane pentru a contracara insurgenții. Dictatura represivă, corupția scăpată de sub control și gravele încălcări ale drepturilor omului au reprezentat prețul pe care Moscova a fost dispusă să-l plătească pentru a stabili, dacă nu pacea totală, măcar controlul. După distrugerea unei mari părți a regiunii și moartea a zeci de mii de ceceni, populația este epuizată și îngrozită. Acum e liniște, dar soarta Ceceniei încă nu a fost hotărâtă.

Conducerea rebelilor ceceni s-a ascuns, cu scopul de a crea un califat islamic în nordul regiunii Caucaz. Insorgenții s-au răspândit în republicile musulmane vecine ca Daghestan, Ingușetia și Kabardino-Balkaria. Aceasta este cea mai săracă zonă a Rusiei, o regiune în care oamenii sunt dezamăgiți de șomajul de proporții catastrofale și de corupția generalizată. Măsurile extreme luate de Moscova au crescut extremismul religios. Arestarea și torturarea tinerilor la întâmplare și disparițiile lor frecvente în timpul arestului împing tot mai mulți recruți în rândurile luptătorilor, fenomen cunoscut ca „fuga în pădure”. Familiile celor suspecți că ar fi insurgenți sunt adesea pedepsite și casele lor sunt distruse. Oamenii

din regiune se tem mai mult de forțele de securitate ale Moscovei decât de insurgenți.

Ce legătură au aceste lucruri cu Celeabinskul, care se află la sute de kilometri depărtare, în centrul Rusiei? Una din ce în ce mai mare. Regiunea Uralilor are o minoritate băștinașă musulmană semnificativă, compusă din bașchiri și tătari care trăiau aici cu mult timp înainte de venirea coloniștilor ruși, în secolul al XVIII-lea. Lor li s-au alăturat musulmanii care au fugit de conflictul din nordul Caucazului și cei care au migrat aici din fostele republici musulmane din Asia Centrală.

Precum creștinii ortodocși ruși, acești musulmani traversează o renaștere culturală și religioasă, iar Kremlinul se teme că radicalismul, acum evident în regiunile sudice, se va răspândi și aici. În eforturile lui de a se ocupa de această problemă, a acționat stupid, haotic, prea dur și, chiar dacă deocamdată este eficient, a lăsat în urmă resentimente puternice.

Kremlinul trimite mesaje contradictorii. Oferă foarte multe avantaje Bisericii Ortodoxe, numind-o sursa puterii spirituale a țării și a tradiției, apoi imediat menționează laudativ populația multietnică și multiconfesională. Această situație nu le convine minorităților ruse. Iar Biserica Ortodoxă din Celeabinsk riscă să exacerbeze tensiunile prin construirea tot mai multor biserici în mod ilegal, pe cheltuiala statului, în timp ce acelea care sunt deja deschise pentru public nu sunt pline. Pe lângă asta, vrea să impună educația ortodoxă în școli. Dar satele musulmane, care au mare nevoie de moschei și servicii sociale, primesc foarte puțin.

În mod tradițional, musulmanii ruși au fost adepți sunniți ai școlilor moderate de lege religioasă Hanafi și Shafi. Există și mulți sufiți. Sub autoritățile sovietice, liderii religioși musulmani au fost supuși și conformiști, în forma religioasă pe care Kremlinul o numește „tradițională”. Educația religioasă a fost limitată, iar islamul a fost redus, în mare parte, la o cultură populară. Cu libertatea sporită, a venit și accesul la idei noi. Mulți își pun întrebări despre ce

înseamnă să fii musulman în zilele noastre. Având în vedere creșterea extremismului în lumea întreagă și insurecția musulmană din sudul Rusiei, aceste întrebări, oricât de inocente ar fi, par foarte amenințătoare pentru Kremlin și pentru conducerea musulmană „tradițională” și prost educată a Rusiei.

Autoritățile musulmane înregistrate la stat primesc, în general, puțină loialitate de la musulmanii obișnuiți. Acreditările lor religioase sunt dubioase, la fel ca aderarea lor la principiile de bază ale islamului. Mulți beau și fumează. În general, sunt asociați cu oficialitățile corupte, care fac orice pentru bani și putere, iar venalitatea și intrigile lor i-au înstrăinat pe mulți tineri musulmani.

Kremlinul a oferit sprijin special celor mai supuse și lașe organizații musulmane, care se ceartă între ele și își numesc toți concurenții extremiști. Ideea principală este că guvernul crede că există un islam bun, loial statului, și un islam „rău”, o creație a forțelor străine cu scopul de a destabiliza țara. În efortul lor de a controla procesul renașterii islamice, oficialitățile s-au bazat pe cooptarea conducerii musulmane și pe discreditarea sau arestarea celor care au opinii „netradiționale”. Abordarea doar în alb și negru nu funcționează foarte bine.

În cea mai mare parte, renașterea musulmană din Celeabinsk constă în căutarea pașnică a originilor și în mândria identității etnice și religioase. Într-o zi, la Moscheea Albă închisă de Stalin și redeschisă în anii '90, un bătrân stătea la o masă veche dintr-un birou lateral, în care mai erau doar câteva scaune. Solicitanții așteptau la coadă. Aceștia introduceau câteva ruble într-o cutie, apoi el murmură rugăciuni pentru probleme familiale, decese sau aniversări. Bătrânul nu avea nicio educație religioasă. Un tânăr s-a grăbit și a aruncat niște bani pentru o binecuvântare rapidă, pentru că urma să aibă loc o seară tătarească la o discotecă locală, unde bărbații de etnie tătară sperau să întâlnească femei tătăroaice. Când i-am cerut detalii, m-a sfătuit să merg acolo înainte de ora 11 seara.

– Altfel, toți vor fi beți, mi-a spus el.

Bătrânul a chicotit în timp ce încă mai spunea rugăciunea.

Rinat Raiev, un fost veterinar, este muftiul-șef al moscheii și conduce multe comunități musulmane mai îndepărtate ale regiunii, ceea ce este o sursă de bani și de putere. O fotografie mare a președintelui Vladimir Putin, purtând un fes, tronează în biroul lui. Raiev și-a dobândit reputația datorită loialității față de stat și datorită avertismentelor sale cu privire la influențele periculoase, radicale și „netradiționale“. Într-o predică de vineri, înaintea ultimelor alegeri prezidențiale, el a cerut congregației lui să voteze pentru Rusia Unită, partidul Kremlinului, și pentru Putin.

Moscheea are o locație centrală și este situată convenabil, pe aceeași stradă cu sediul Serviciului Federal de Securitate. Vinerea, la amiază, curtea se umple de oameni care așteaptă începutul rugăciunii. Stau împărțiți în grupuri mici, bașchirii locali, tătarii și migranții de peste tot, separați de etnie și suspiciuni. Se știe că sunt polițiști sub acoperire în mulțime, care ascultă și urmăresc.

Abdul, în vârstă de 30 de ani, mi-a spus că încearcă să ignore polițiștii, și așa face și muftiul Raiev. El crede că Raiev slujește statul, nu religia. Mi s-a plâns că Raiev spune ce trebuie să spună, nu ce au nevoie oamenii să audă. Abdul frecventează acest locaș de cult pentru că este aproape de afacerea lui dintr-un parc din apropiere. Se concentrează pe Allah și la rugăciune.

Cu părul și pielea de culoare închisă și cu barba lui deasă, Abdul este identificat imediat ca „străin“. S-a mutat aici ca să scape de tulburările din Daghestanul natal, o regiune sudică, vecină cu Cecenia; dar, chiar dacă este cetățean rus, este hărțuit în mod regulat. Nu este la fel de grav ca în Moscova, unde poliția oprește pe stradă tot timpul oameni care arată ca și cum ar fi „străini“, dar nu este nici foarte bine. Abdul mi-a spus că a trebuit să se mute într-un apartament nou de câteva ori din cauza reclamațiilor nefondate ale vecinilor, care nu vor pe cineva ca el în clădirea lor.

Ironia sortii este că Abdul a făcut parte din armata rusă timp de opt ani, luptând împotriva extremiștilor islamici în Cecenia și

Daghestan. Când ne-am întâlnit prima dată, insurgenții tocmai emisese un ordin de execuție pe numele lui pe YouTube, acuzându-l că ar fi trădat islamul. Videoclipul includea imagini cu el și adresa familiei lui din Daghestan. În cele din urmă, YouTube a blocat postarea amenințătoare.

După opt ani, Abdul a plecat din armată pentru că i s-a spus că nu putea fi promovat din cauza etniei și a religiei lui:

– Comandantul meu m-a propus pentru o decorație, dar am fost refuzat, iar el mi-a mărturisit că s-a întâmplat pentru că aveam un nume de familie nepotrivit. A spus că nu putea face nimic și asta a fost picătura care a umplut paharul. Mi-am dat demisia.

Abdul s-a alăturat armatei după ce mătușa lui a fost ucisă de insurgenți. Mi-a spus că a crezut că își apără țara natală, dar, încet-încet, atitudinea lui a început să se schimbe când a văzut cum acționau forțele ruse și cum era discriminat. A fost dezgustat și de corupția ofițerilor, care i-au lăsat pe el și pe soldații lui fără mijloacele de luptă. Mi-a spus că a vrut să servească Rusia, dar Rusia l-a trădat.

Abdul este prins acum la mijloc, dar a recunoscut că înțelege mai bine opiniile insurgenților care doresc să-l omoare.

– Nu sunt mulțumit de felul în care guvernul tratează problemele etnice, mi-a spus el.

Referindu-se la disparițiile frecvente ale tinerilor din nordul Caucazului și la pedepsirea membrilor familiilor lor ca mijloc de intimidare, el m-a întrebat:

– De ce ucid suspiecții și distrug casele familiilor lor fără nicio investigație?

Crede că se vor ivi probleme mai mari între nordul Caucazului și Rusia dacă guvernul nu își schimbă tacticile.

– Atitudinea noastră față de puterea rusească este tot mai negativă, m-a avertizat el.

În timp ce vorbeam cu el în șoaptă, în siguranța relativă a apartamentului meu, s-a auzit o bătaie în ușă. Doi polițiști erau acolo, alertați de cineva că „o persoană străină” locuia în clădire. În acest

caz, se pare că „persoana străină“ în chestiune eram eu. Eu eram nedumerită, dar Abdul a intrat în panică și, în timp ce atenția polițiștilor era concentrată asupra mea, el a plecat pe furiș. Aceasta a fost ultima noastră întâlnire.

În orașul Celeabinsk predomină etnia rusă, dar, dacă treci de limitele lui, ajungi în satele băștinașilor tătari și bașchiri. Satul Bajikaeva este bașchir în cea mai mare parte, deși, la prima vedere, nu se deosebește cu nimic de alte sate rusești. Fețele unor oameni au un aspect ușor asiatic, dar acesta nu este un mod sigur de a stabili cine e bașchir și cine nu. Îmbrăcămintea bașchirilor nu e diferită de a celorlalți. Case ca ale lor se găsesc peste tot în Rusia – sunt omniprezentele construcții simple din lemn sau case solide, din cărămidă albă și cu un etaj, din perioada sovietică. Acestea găzduiesc, de obicei, două familii. Cei norocoși au apă curentă, în timp ce restul se bazează pe fântânile din curte. Lângă majoritatea caselor se află grajduri pentru animale, încropite din șipci, curți pline cu căpițe de fân pentru hrănirea lor și stive de lemne pentru încălzire. Vacile, găștele și rațele hoinăresc pe cărări.

Satul Bajikaeva nu are o moschee, așa că Rafit Baiaditov și-a sărbătorit cea de-a 55-a aniversare acasă, supravegheat de un bătrân respectabil, care a fost angajat ca hoga neoficial pentru această ocazie. Khrikmat Izatullin a învățat rugăciunile de la părinții lui în secret și și-a practicat în public religia doar de 20 de ani încoace. După ce s-au așezat toți la o masă lungă, acesta a început să cânte încet, în arabă și cu un ritm vioi un cântec memorat cu mult timp în urmă, pe când era copil.

Sărbătoritul, Rafit Baiaditov, a fost membru al Partidului Comunist și funcționar în sat, și mi-a arătat carnetul de partid pentru a dovedi asta. A început să creadă recent în Allah, exclamând cu pasiunea unui convertit:

– Ador schimbările. Ce s-a-ntâmplat a fost spre binele nostru. Ne-am recăpătat limba bașchiră și istoria.

După ce a tăiat o gogoasă în două părți inegale, ridicând partea mai mică mi-a spus:

– Atât știam înainte despre lume. Apoi, ridicând bucata mai mare, a adăugat: Și atât știm acum.

Bărbații, care purtau fesuri de sărbătoare, stăteau la un capăt al mesei, iar femeile, înfășurate cu voaluri colorate, la celălalt. Fiica lui Rafit, o femeie educată, de carieră, care locuiește acum în oraș, trebăluia respectuoasă în bucătăria rudimentară, împreună cu alte rude tinere de sex feminin, gătind supe ca prin magie. Ea le-a înmânat tuturor un vas cu apă. Întâi bărbații, apoi femeile și-au spălat mâinile de trei ori. Masa era încărcată cu prăjituri, fursecuri și ibrice din care ieșeau aburi. Nu s-a servit alcool atunci, dar, după plecarea hogelui, s-au deschis sticlele de votcă. Oaspeții și-au oferit monede unii altora, ca o urare de prosperitate în viitor. Poezii scrise special pentru zilele de naștere au fost recitate în limba bașchiră. Femeile mai în vârstă au zâmbit, arătându-și dinții din aur. Cele mai tinere au expus rezultatele serviciilor îmbunătățite ale dentiștilor, disponibile în orașele învecinate contra cost. Conversația despre cât de multe s-au schimbat în timpul vieții lui Rafit a alternat între limba rusă și cea bașchiră, dar oaspeților din oraș le-a fost mai ușor să vorbească în rusă. Femeile m-au întrebat dacă îmi plăceau Danielle Steel și Jackie Collins, scriitoarele lor preferate, ușor accesibile în traducere. Erau foarte interesate de detaliile vieții americanilor. M-a supărat un pic gândul că impresiile lor proveneau doar din aceste surse.

Bajikaeva este un sat obișnuit. Cooperativa locală a dat faliment când reformele economice au fost implementate, forțându-i pe oameni să se descurce singuri. Tinerii încearcă să plece din sat. Pensionarii trăiesc din ce își cultivă prin grădini. Școala nu a reușit să găsească profesori și dispensarul a funcționat cu greu fără doctor. Bătrânilor li se spune frecvent să nu se aștepte la mai mult de câteva pastile. Ruslan, ginerele lui Rafit, care lucrează pentru a îmbunătăți viața bașchirilor, mi-a spus că oportunitățile limitate de

educație și costurile mari ale facultăților sunt probleme grave, care trebuie rezolvate pentru ca bașchirii să joace un rol mai important în politica regională, unde sunt foarte slab reprezentați.

Toate satele bașchire și tătare din zonă se chinuie să scape de sărăcie. Satul Arga este deosebit doar prin mica lui moschee. Pe un loc înalt, ascuns într-o pădure de mesteceni, un minaret verde și lucios se înalță printre copaci. Înăuntrul lui există o mică nișă, în care femeile prepară supa bașchiră de miel, care se servește caldă în farfurii după slujba de vineri. Moscheea este, de fapt, doar o cameră împărțită pe lungime cu perdele verzi și roz din nailon, o parte fiind pentru femei, cealaltă pentru bărbați. O mulțime de covoare zdrențuite acoperă podeaua, deși, în absența oricărei surse de încălzire, nu prea reușesc să apere împotriva frigului ce vine de jos. Oamenii care se adună de obicei, aproximativ 20 în total și majoritatea în vârstă de aproape 60 de ani, stau îngrămădiți, apărându-și picioarele de îngheț cu cizme vechi din pâslă. Tinerii sunt plecați la muncă, duși cu autobuzul la minele și fabricile din zonă. Dar sâmbăta dimineața, mulți dintre ei vin la moschee pentru cursuri.

Cu sprijinul comunității, Marcel Istamgulov, în vârstă de 75 de ani, un fost tractorist la cooperativa care nu mai există acum, și-a asumat rolul de imam local. El conduce puținele rugăciuni pe care a putut să le memoreze din Coran. În timpul vizitei mele, a vorbit despre obligația musulmanului de a merge în pelerinaj la Mecca, apoi a prezentat un tânăr care tocmai s-a întors din hagialâc, pentru a povesti celorlalți credincioși despre experiența lui. În ciuda cheltuielilor foarte mari pentru acești fermieri săraci și pensionari, cel puțin șapte persoane din sat au făcut această călătorie și, în fiecare an, tot mai mulți din zonă speră să o facă.

Lipsește clericii musulmani instruiți, mai ales în satele ca Arga. Istamgulov este autodidact. Face tot ce poate pentru a încuraja oamenii să se întoarcă la credința lor și să trăiască după legea islamică, accentuând interzicerea consumului de alcool.

– Știți ce a făcut alcoolul satelor noastre, le-a spus el.

A recrutat un fermier din localitate, pe Vilyard Yakupov, în vârstă de 30 de ani, pentru a preda cursuri de limba arabă și principiile fundamentale ale islamului, ocazional, în timpul serii și sâmbăta.

Yakupov a crescut în sat fără să-și cunoască deloc originile islamice. Familia lui a fost rusificată în totalitate, dar el a fost destul de inteligent pentru a fi admis la o școală militară din capitala regională. Mi-a povestit că, într-o zi, pe când avea 19 ani, a auzit chemarea la rugăciune. Era anul 1998. Și-a întrebat prietenii „ce însemnau acele strigăte“.

– E biserica ta, i-a spus un prieten creștin. Așa se face în fiecare zi.

În timpul unei pauze, a mers acolo să vadă ce se întâmplă. A fost intrigat și a continuat să meargă în acel loc.

La începutul acestui secol, Yakupov și-a petrecut doi ani studiind limba arabă cu ajutorul unei burse de studiu saudite. În acele zile, saudiților li se permitea să sprijine comunitatea, chiar dacă Yakupov crede că liderii musulmani locali au reușit să fure majoritatea investițiilor.

Din cauza nivelului scăzut de educație islamică existent în Rusia după anii de restricție sovietică, când s-au deschis granițele spre lume, în anii '90, mulți musulmani au mers în străinătate pentru a studia. Acum guvernul descurajează acest lucru. Kremlinul și unii lideri musulmani educați în perioada sovietică suspectează că studenții pot reveni în țară cu idei „netradiționale“, care ar putea contribui la creșterea radicalismului.

Kremlinul a făcut probleme și musulmanilor din acest sătuc. Vilyard Yakupov a fost acuzat că răspândea idei extremiste, ceea ce este o infracțiune, și a devenit un pion într-o luptă aprigă ce a implicat autoritățile musulmane concurente din Rusia, politicienii locali și vânărea islamiștilor radicali de către serviciile de securitate. Timp de trei ani, acuzațiile, căutările, manipularea legii și jocurile de putere au îngrozit și au dezbinat comunitatea, și au servit ca un avertisment pentru alții.

Yakupov, care poartă o barbă modestă, n-a ezitat să-mi strângă mâna când ne-am întâlnit. Mi-a spus că-și dorește ca ficele lui să fie educate.

– Este treaba lor cum se vor dezvolta, mi-a spus. Eu mi-am găsit calea și ele și-o vor găsi pe a lor.

Nimic din numeroasele noastre interviuri nu mi-a sugerat că ar fi un extremist islamic. Este un musulman devotat și un fermier inovator, și crede că problemele lui au început când a susținut un candidat independent la alegerile locale – mi-a precizat repede că acel candidat nu era nici măcar un musulman practicant, darămite extremist. S-a descris ca un fermier talentat și cinstit, care a ajutat la dezvoltarea regiunii. Yakupov a observat că alegerile au fost fraudate prin introducerea de buletine false în urnele de vot și a protestat. Pe lângă asta, a susținut construirea de moschei locale, independente de organizațiile musulmane favorite ale Kremlinului. Toate astea l-au făcut ținta autorităților locale, a moscheii preferate a Kremlinului și a serviciilor de securitate.

Yakupov a fost denunțat de Rinat Raiev, liderul clericilor musulmani din Celeabinsk, de la 96 de kilometri depărtare. Se pare că Yakupov i-a stat în cale când i-a contestat calificarea, comportamentul și încercarea de a controla comunitățile musulmane și finanțele lor. Raiev a spus autorităților că Yakupov a cerut înlăturarea creștinismului și instaurarea conducerii saudite. Conform depoziției lui oficiale, Raiev nu a oferit nicio dovadă pentru a susține acuzațiile în afară de perioada de studiu a lui Yakupov în Arabia Saudită. Yakupov a negat acuzațiile, numindu-le absurde. Și bătrânul imam al satului, Marcel Istamgulov, le-a negat. De fapt, nicio persoană din sat, care l-a cunoscut pe Yakupov sau care a frecventat cursurile lui nu a confirmat acuzațiile. Dar Biroul Federal de Securitate a citat mărturiile a doi dintre propriii șoferi, care au pretins că Yakupov a încercat să-i compromită și să-i determine să se alăture unei organizații teroriste. În următoarele interogatorii, rudele lor au recunoscut că s-au făcut presiuni asupra lor. Biroul Federal de Securitate

a cercetat după aceea moscheea și casa lui Yakupov. Au confiscat cantități mari de cărți și materiale tipărite și, fără să citească nimic, au pretins că era literatură extremistă. Mesajul era clar. Dușmanul s-a infiltrat chiar și aici, în îndepărtata Rusie.

Pentru a combate extremismul de toate felurile, guvernul a întocmit o listă cu publicații „instigatoare” și le-a interzis. Chiar și un tribunal regional, care se bazează pe o expertiză îndoielnică, poate declara anumite materiale „extremiste”, obligând Moscova să le includă în lista federală. Orice lucrare despre care se consideră că incită la ură poate ajunge pe listă, de la literatura neonazistă și ultranaționalistă până la broșurile Martorilor lui Iehova sau ale sec-tei scientologice. Dar interdicția s-a concentrat în principal asupra cărților islamice care, în unele cazuri, au fost scoase în afara legii pentru că se afirma în ele că islamul este singura religie adevărată. Majoritatea religiilor afirmă asta. Catehismul Bisericii Ortodoxe declară supremația ei față de toate religiile.

Alexei Malașenko, unul dintre cei mai importanți experți în islamul rusesc, mi-a spus:

– Dacă interzici *Viața șeicului Ibn Abd al-Wahhab*, fondatorul wahhabismului fundamentalist saudit, atunci trebuie să interzici imediat și toate cărțile și articolele lui Lenin pentru că și ele incită la discriminarea unor categorii de oameni. Malașenko a adăugat: Problema nu o reprezintă cărțile, ci modul în care sunt folosite.

Muftiul Raiev, pe depozitia căruia s-a bazat cazul împotriva lui Yakupov, a ignorat cererile repetate de a se prezenta în instanță pentru a înfrunta apărarea și nu a fost niciodată învinuit pentru absențele lui repetate și nemotivate. Procesul a durat trei ani, timp în care lui Yakupov i s-a ordonat să rămână în sat și nu a putut să-și vândă produsele, să cumpere semințe noi sau să-și administreze altfel afacerea, pentru a-și întreține soția și cei patru copii. Când s-a încheiat totul, doar două dintre sutele de cărți aflate în posesia lui Yakupov au fost găsite pe lista publicațiilor interzise. Una din ele era un studiu al legii Șaria. Doi dintre cei trei experți consultați

au spus că nu exista niciun motiv pentru interzicerea cărții, dar Yakupov a fost condamnat pentru incitare la ură și amendat cu echivalentul a 5 000 de dolari.

– Dacă aş fi susținut sau încercat răsturnarea guvernului, ar fi trebuit să fiu arestat, mi-a spus Yakupov, dar singura mea vină a fost că am discutat despre religie.

După ce Yakupov a fost condamnat, muftiul Raiev a fost invitat în oraș de primar și și-a făcut timp să viziteze și satul. O întrunire s-a organizat în discoteca locală, o insultă pentru musulmanii practicanți, dacă nu cumva și pentru Rayev. Încă o dată, el a avertizat sătenii despre prezența extremiștilor în mijlocul lor. A izbucnit un scandal. Imamul Istamgulov și alții l-au numit pe Raiev extremist pentru că a creat tensiuni rasiale și religioase și temeri nefondate. Raiev și serviciile de securitate au reușit să dezbine comunitatea, să sperie și să îndepărteze mulți credincioși de moschee, dar nu a reușit să o preia.

– Cu ce drept vine el aici să ne amenințe? Cu ce drept se amestecă el în treburile moscheii noastre, de vreme ce nu îi aparține? a întrebat Istamgulov. Și cu ce drept se amestecă primarul în treburile religiei și ale moscheii noastre, care e legală și pentru care noi, membrii ei, am plătit?

Am stat de vorbă cu Yakupov și cu un grup de fermieri locali după o slujbă de vineri, încercând să înțelegem totul. Explicația lor este că primarul a vrut ca Raiev și organizația lui să preia moscheea pentru că Yakupov și Istamgulov, un membru al consiliului sătesc, au pus întrebări incomode despre corupție și proasta gestionare. Ei au presupus că Yakupov era o pradă ușoară pentru că a studiat în Arabia Saudită și, prin urmare, era suspect. Arestarea lui ar fi reprezentat un avantaj pentru polițiștii dornici să arate că au capturat extremiști temuți.

Yakupov insistă că este un cetățean loial al Rusiei și are multe rude creștine. Mi-a spus că vânătoria de fanatici doar îi înstrăinează pe musulmanii care își pun întrebări despre justiția socială și

despre rolul islamului în viețile lor. A mai declarat și că alianța lui Raiev cu serviciile de securitate și loialitatea lui față de stat îl fac incapabil să răspundă întrebărilor tinerilor musulmani. De-a lungul multor luni, i-am cerut în mod repetat muftiului Rinat Raiev un interviu. Nu mi-a răspuns niciodată la apeluri.

Yakupov, la fel ca mulți experți ruși, crede că abordarea dură a guvernului poate crea chiar extremismul pe care încearcă să îl combată. Menționează decizia guvernului de a interzice Hizb ut-Tahrir, o mișcare internațională care vrea să stabilească un stat islamic mondial prin mijloace pașnice. Când a interzis organizația, Kremlinul a susținut că nu contează dacă face campanie pentru un califat prin mijloace armate sau pașnice; ceea ce contează este că membrii ei nu recunosc autoritățile existente și vorbesc în public împotriva lor.

Serviciile de securitate au arestat câțiva membri ai organizației Hizb ut-Tahrir în Celeabinsk și în regiunea învecinată Bașkiria, în care predomină bașchirii musulmani. Ei nu au fost implicați în niciun act violent, dar rapoarte neconfirmate despre celule teroriste ascunse au stârnit panica. O tânără jurnalistă, care scrie despre serviciile de securitate pentru un influent site de știri local, este de-a dreptul alarmată. În ciuda arestărilor puține, mi-a spus că „extremiștii răsar precum ciupercile după ploaie”. Ea și-ar dori ca guvernul să-i forțeze pe toți musulmanii să-și practice religia sub o singură autoritate controlată de Kremlin. Fiind credincioasă ortodoxă, a adăugat:

– Nu sunt de acord cu această toleranță excesivă și cu nevoia de a respecta alte religii.

După trei ani de investigații chinuitoare, Vilyard Yakupov își reface viața, chiar dacă rămâne sub supraveghere continuă. Prietenii lui sunt chemați în mod regulat și întrebați despre ce pune la cale. Serviciile de securitate i-au cerut imamului Istamgulov să declare numele celor aproximativ 30 de oameni care continuă să frecventeze

cursurile de sâmbătă, amenințându-l cu închisoarea dacă nu se conformează. El s-a gândit și a spus:

- Eu am 75 de ani și nu-mi pasă dacă mă închid sau mă omoară. A refuzat să se supună ordinului.

Yakupov a reparat câteva tractoare și combine vechi și le-a vândut pentru un mic profit. Produce o miere excelentă și acum investește într-o herghelie de cai pentru a produce *cumîs*, laptele de iapă fermentat, care este foarte popular în comunitățile locale. Până acum, a avut probleme cu achiziționarea unui teren local aflat în proprietatea statului, chiar dacă este părăsit și în paragină.

CAPITOLUL XIII

Activiștii pentru drepturile omului

Într-o zi geroasă de noiembrie, în 2012, deținuții dintr-o închisoare de maximă securitate din Celeabinsk au organizat un protest pașnic fără precedent față de bătăile regulate și de torturile despre care au susținut că erau comise de administratorii închisorii pentru bani. Au mai existat proteste mai mici în diferite centre de detenție, cu zeci de deținuți care s-au tăiat ca să protesteze față de condițiile grele, dar amploarea acestuia, în care au fost implicați aproape toți cei 1 500 de deținuți, a fost o premieră. De data asta, greva lor a fost de mare amploare, uimitor de pașnică și publică. O comisie a documentat de multă vreme abuzuri pe scară largă în sistemul penitenciar al regiunii, dar procurorii și reprezentanții închisorilor au ignorat în mod repetat plângerile. Deținuții de la închisoarea nr. 6 din orașul Kopeysk au ajuns la limita răbdării, dar nu au făcut niciun rău. Nu au provocat nicio pagubă. Nu au rănit niciun paznic. Și această situație a atras, în sfârșit, atenția națiunii.

Era o zi de vizită. Membrii familiilor deținuților s-au adunat afară, dar vizitele lor au fost brusc anulate fără nicio explicație. Deținuții care așteptau înăuntru au fugit de paznicii lor. Unii au ajuns pe acoperișul unei barăci. Alții s-au cățarat pe un turn de apă. Au stat afară, înfruntând temperaturile sub zero grade timp de trei zile, arătând cearșafuri pe care erau scrise cererile lor: „Oameni, ajutați-ne“, „Opriți tortura“ și „Opriți extorcarea“. Rudele le-au azvârlit telefoane mobile peste gardurile din cărămidă și sârmă ghimpată

ca deținuții să poată povesti lumii ce se întâmpla. Singurele violențe s-au petrecut când au apărut forțele speciale. Fără niciun avertisment, au început să-i bată pe membrii familiilor care stăteau la poartă. Imaginile acestor evenimente au umplut internetul. Jurnaliștii din toată țara nu au putut ignora ce s-a întâmplat, chiar dacă ar fi vrut să facă asta. Oficialitățile din Moscova au venit nerăbdătoare să înceapă negocierile.

Nikolai Schur, un activist pentru drepturile omului și unul dintre puținii membri independenți ai comisiei guvernamentale a închisorii, a documentat de multă vreme corupția generalizată din sistemul penitenciar din Celeabinsk. La prima vedere, cu bretonul tuns scurt și părul zbârlit, mi-a amintit de Martin Luther, reformatorul bisericii din secolul al XVI-lea. În mijlocul extravaganței rusești, el arată ca un ascet. Nu fumează și rareori bea. Este căsătorit cu aceeași femeie de mai bine de 40 de ani. El și Tatiana, care și-a asigurat și ea un loc în comisie, formează o echipă puternică.

Schur nu și-a bătut în cuie pe nicio ușă proclamațiile împotriva abuzului din închisori. A folosit cu pricepere munca detectivilor, mărturiile filmate ale deținuților, internetul și jurnaliști curajoși pentru a se asigura că informația va fi difuzată și nu va mai fi ascunsă așa cum fusese în trecut. El a încurajat deținuții și familiile lor care au tolerat în tăcere abuzurile și problemele financiare.

El și Tatiana lucrează împreună într-un birou mic, cu o singură cameră, care este greu de găsit din cauza operațiunilor de reciclare a sticlei din curte și a bețivilor care își aduc sticlele. În vârful unei scări dărăpănate care pare să nu ducă nicăieri, ei mențin o organizație pentru drepturile omului. Primul lucru pe care îl vezi când intri în biroul lor este portretul lui Andrei Saharov, fizicianul nuclear care a devenit un campion al drepturilor omului, pentru că a sfidat puterea sovietică și a murit tocmai când aceasta se prăbușea.

Obțin bani de unde pot, de la donatori ruși secreți, de la comisia pentru drepturile omului a guvernului rus și, în cea mai mare parte, din surse străine ca George Soros și Fondul Național pentru Democrație,

organizație sprijinită de guvernul Statelor Unite. Datorită unei contabilități meticuloase, au rezistat eforturilor poliției fiscale de a le închide organizația. Încă nu au fost declarați „agenți străini” – un apelativ periculos și peiorativ pentru membrii organizațiilor pentru drepturile omului care primesc fonduri din străinătate pentru „activități politice” vag definite.

Având acum peste 60 de ani, Schur este un om complex. Este ironic, sarcastic, pragmatic și răbdător. E furios, dar nu înverșunat. Este un inginer foarte priceput, care s-a specializat în metrologie, știința măsurărilor, și are o minte foarte pătrunzătoare, atentă la detalii. Tatiana este de formație chimistă, dar are o diplomație naturală și un farmec irezistibil. Mamă a trei copii acum adulți și confruntată cu provocări și amenințări continue, arată remarcabil de tânără și asta fără ajutorul noii pasiuni a rusoaicelor pentru liftingul facial. Ochii ei sclipesc în mod natural. Cu rare întreruperi, și ea rămâne entuziasmată.

Soții Schur locuiesc în Snejinsk, un centru de cercetare comparabil cu Los Alamos. La fel ca Ozersk, face parte din „arhipelagul” de orașe în care se produc armele nucleare ale țării și este închis pentru toți, cu excepția locuitorilor și a celor care au permise de la forțele de securitate. Cunoscut cândva doar după codul poștal, numele lui postsovietic înseamnă „acoperit cu zăpadă”. Nikolai și Tatiana s-au mutat la codul poștal 70 în 1984, când au devenit membrii elitei științifice sovietice. Tatiana își mai amintește cât de surprinsă a fost când a găsit carne în magazine în acei ani marcați de lipsuri. Toți aveau un apartament. Când s-a prăbușit Uniunea Sovietică și, odată cu ea, economia Rusiei, angajații statului adesea nu erau plătiți. Asta li s-a întâmplat inclusiv oamenilor de știință din domeniul nuclear. Tatiana a sugerat că cercetătorii nucleari ar trebui să se gândească la diversificare și să producă ceva ce noua societate de consum își dorea. Își amintește cum aceștia i-au spus îngroziți:

– Ce vrei, să facem caserole?

Da, asta era o posibilitate pe care o luase în considerare, pentru că nu vedea o alta. Discuția a fost inutilă. Guvernul, la început cu ajutorul Statelor Unite, a reluat plata salariilor, ca nu cumva cerce-tătorii nemulțumiți din domeniul nuclear să-și vândă cunoștințele celor care plăteau mai mult, cum ar fi fost statele inamice sau gru-pările teroriste. Munca la fabricarea armelor continuă și acum. S-au făcut eforturi pentru înființarea unor afaceri noi, în care să se folo-sească tehnologia nucleară în scopuri civile, cum ar fi pentru aparate-le de rezonanță magnetică nucleară sau pentru medicamente, dar progresul a fost fluctuant.

Orașele închise, ca Snejinsk, nu mai au farmecul pe care l-au avut cândva. Orașul a rămas sub controlul Ministerului pentru Activități Nucleare din Rusia și al serviciilor de securitate. Soții Schur mi-au spus că muncitorii sunt din nou plătiți destul de bine, deși, din ca- uza restricțiilor privind persoanele care pot intra și face afaceri, nu este mai bine aprovizionat decât alte orașe. La fel ca în cazul Ozerskului, celălalt oraș închis din regiune, plângerea pe care am auzit-o cel mai des este că e plictisitor. În 2013, o tânără studentă fermecătoare de la unul dintre institutele științifice din Snejinsk a făcut mare vâlvă când i-a scris o scrisoare președintelui Vladimir Putin, în care îl ruga să facă ceva pentru ca viața tinerilor din zo- nele „interzise” să fie mai interesantă. Din cauza restricțiilor pentru oameni și afaceri, tinerii se plâng de magazinele plictisitoare, de divertismentul plictisitor și de frustrarea provocată de faptul că nu își pot invita prietenii din afara orașului. Scrisoarea ei a stârnit altă dezbateră despre deschiderea orașelor închise. Din cauza maniei spionajului care a urmat ulterior și a confruntării militare tot mai puternice cu Occidentul, dezbateră a fost uitată.

Soții Schur fac naveta până în Celeabinsk pentru a lucra, dar încă locuiesc în Snejinsk pentru că, dacă și-ar vinde apartamentul, nu ar putea găsi o locuință asemănătoare în capitala regiunii. Una dintre ficele lor locuiește cu ei. Soțul ei a părăsit-o după ce a năs- cut gemeni, unul dintre ei cu probleme grave de dezvoltare. Dar majoritatea tinerilor încearcă să plece din oraș. Populația orașului

îmbătrânește. În opinia Tatianeii, singurul avantaj este că forțele numeroase de securitate dintr-un asemenea loc îl fac foarte sigur. Nu trebuie să-ți încui mașina.

Poluarea orașului, rezultatul neglijenței sovietice, a stimulat la început acțiunile civice ale soților Schur. Când frăiele puterii lui Mihail Gorbaciov au început să slăbească, la mijlocul anilor '80, mediul a fost prima problemă pentru care rușii au putut protesta fără teamă în public. Într-o seară frumoasă de vară, în anul 1988, am fost martora uneia dintre primele adunări publice ale activiștilor într-un parc din Moscova, nu departe de Kremlin. S-au adunat cu sutele, iar polițiștii confuzi stăteau pe margine. Cei adunați au fost uimiți de propria îndrăzneală, întrebându-se în fiecare minut când va începe represiunea. Vorbitorii au fost prudenți, cerându-le susținătorilor să se limiteze la chestiuni legate de poluare și să evite politica, iar adunarea s-a desfășurat netulburată. A fost începutul sfârșitului.

Epoca de aur a ecologismului a cuprins Rusia pe măsură ce s-au aflat tot mai multe informații despre accidente industriale și nucleare cândva ascunse. La începutul anilor '90, parlamentul rus a adoptat o lege prin care cerea fabricilor și instituțiilor responsabile de poluare să plătească într-un fond independent pentru curățarea mediului. Nikolai Schur este atent la detaliile pe care alții nu le văd. El a profitat repede de ocazie. A cerut și a primit permisiunea de a se ocupa de fondul local din Snejinsk.

A aflat imediat că doar o mică parte din banii datorați de cei mai mari agenți de poluare ai națiunii erau colectați. El i-a forțat să plătească și așa au început necazurile lui. Un funcționar de rang înalt al orașului, care înainte de asta fusese șeful poliției, l-a abordat făcându-i observație că este în posesia unei mari sume de bani. I-a cerut o parte din ei:

– Adu-mi 20 000 de ruble în seara asta, i-a ordonat el.

Când Schur a refuzat, acest funcționar l-a acuzat că folosește fondurile în scopuri personale. Documente compromițătoare s-au adunat în dosarul lui Nikolai Schur.

Între timp, Schur a înființat un laborator de cercetare independent, a căutat echipamente greu de găsit în toată țara lui săracă și a angajat experți. În acele vremuri tulburi, înainte ca entuziasmul și curajul să se stingă în mare parte, muncitorii locali din domeniul nuclear i-au arătat cele mai periculoase locuri. Schur și echipa lui au început primele investigații. Au găsit zeci de „zone fierbinți“, multe aflate lângă școli sau locuri de joacă. În unele cazuri, nivelurile radiațiilor au fost de 4 000 de ori mai mari decât cele permise.

A făcut un film despre descoperirile lui și l-a dus la postul de televiziune local într-o seară de vineri, „când șefii erau plecați să se distreze“. Convinși de documentarea atentă a lui Schur și de incidența ridicată a cancerului în oraș, personalul aflat la datorie atunci a fost de acord să-l transmită publicului. Locuitorii orașului care au văzut transmisiunea au început să sune imediat autoritățile. Într-o dimineață de luni, agenții Biroului Federal de Securitate s-au prezentat la biroul lui Schur. Atunci și-a dat seama că „soarta lui era pecetluită“.

Institutul de arme nucleare responsabil pentru cele mai periculoase scurgeri de radiații a declarat imediat că rapoartele lui Schur sunt niște minciuni. Locuitorii orașului au organizat atunci o adunare, invitându-i și pe el și pe reprezentanții institutului. Biroul Federal de Securitate l-a avertizat de mai multe ori pe Schur să nu meargă la adunare. Poliția și oficialitățile de rang înalt ale guvernului au intervenit și ele, avertizându-l să stea departe.

– Bineînțeles că am mers, mi-a zis el.

Șeful securității institutului le-a spus celor adunați:

– Nu aveți niciun motiv de îngrijorare. Pentru a liniști mulțimea, a adăugat: Până la urmă, noi suntem oficialitățile guvernamentale.

Locuitorii nu au fost liniștiți, iar Schur a sugerat să meargă toți împreună, cu echipamentul de măsurare, și să verifice locurile în cauză. Directorul institutului s-a întors atunci spre el, huiduindu-l tare ca să-l audă toată lumea:

– M-am săturat de tine. O să te băgăm la pușcărie.

Și așa au făcut.

Schur a petrecut șase luni în închisoare, așteptând procesul pentru așa-zisa deturnare de fonduri. Oficialitățile au sperat ca lunga lui detenție să-l facă să cedeze și să admită că a comis o infracțiune. Nu i s-a permis să se întâlnească cu soția și nici să comunice prin scrisori. În vremea aceea, una dintre ficele lor avea o bursă de studiu liceal, sponsorizată de guvernul Statelor Unite. Ca să nu o supere, a obținut, în cele din urmă, permisiunea de a-i scrie doar ei. A compus 27 de scrisori în aceeași zi, inventând vești despre o existență banală, despre petrecerile zilelor de naștere și despre schimbarea anotimpurilor. Au fost oferite soției lui care, la rândul ei, le-a trimis prin poștă în fiecare săptămână. După spusele lui Nikolai, fiica lui, Mașa, nu l-a iertat pentru această înșelăciune și a protestat:

– Dacă aș fi știut ce se-ntâmpla, aș fi organizat o campanie!

După cum am mai afirmat, Schur este prudent. Și-a păstrat registrele contabile impecabile. În cele din urmă, autoritățile au pretins că ar fi furat trei dolari. Pentru atât, i-au condamnat pe el și pe Tatiana la pedepse de la doi ani până la doi ani și jumătate, cu suspendare. Acele sentințe au garantat că vor fi limite în viitoarele lor activități civice. Dornic să demonstreze că autoritățile au falsificat probele și să se asigure că va continua să lucreze pentru apărarea drepturilor omului, Nikolai a făcut apel. Procurorul, mărturisindu-i în privat că se făceau presiuni uriașe asupra lui pentru a-i menține condamnarea, l-a avertizat pe Schur că, dacă va continua să-și susțină nevinovăția, va fi mai rău. Schur și-a retras apelul. Cu toate acestea, procurorul a continuat și a cerut o pedeapsă mai severă. La un proces ulterior, judecătorul l-a întrebat pe Nikolai dacă era mulțumit de sentință.

– Bineînțeles că nu sunt, i-a răspuns el.

– Atunci de ce nu faci apel? l-a întrebat judecătorul.

Schur i-a explicat cum a fost amenințat. Folosindu-se de puterile limitate pe care le avea, judecătorul a încercat să-l ajute. După o deliberare lungă, a reușit să manipuleze sistemul. A lăsat

prima sentință, dar a impus o amnistie pentru ca Nikolai și Tatiana să nu aibă restricții în munca lor pe viitor.

De atunci, fondul lor pentru mediu a fost închis. Întreprinderile nu au mai plătit pentru el, în ciuda legii. Dar au apărut ocazii noi. După realegerea lui, în 1996, președintele Boris Elțin și-a exprimat sprijinul pentru organizațiile care susțineau drepturile omului. Schur, tot timpul atent la schimbările politice, și-a înregistrat repede noi ONG-uri la autoritățile locale, ceea ce i-a oferit statutul legal necesar pentru a desfășura o varietate de activități civice. A făcut cereri și a primit subvenții străine, care s-au acordat din abundență în acele vremuri. El și Tatiana au înființat un ziar local. Au publicat *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, pe care un editor local a încercat să o publice înaintea lor și nu a reușit. Chiar dacă a fost un pas aparent mic, asta se întâmpla înaintea internetului, iar Schur mi-a spus că a fost o adevărată „bombă” pentru un oraș închis, în care se fabricau arme nucleare.

Apoi soții Schur și-au extins investigațiile. Problemele de mediu au rămas importante pentru ei. Cea mai gravă dintre ele a fost ches-tiunea vânzării peștelui radioactiv școlilor, orfelinatelor, spitalelor și azilurilor de bătrâni.

Vestea bună a fost că presiunea publicului a determinat guvernul să reabiliteze unele terenuri care fuseseră contaminate de scurgerile radioactive timp de zeci de ani. Pescuitul a fost interzis în anumite lacuri considerate foarte periculoase, dar recoltarea icrelor peștilor contaminați a fost permisă. Icrele au fost considerate sigure și multe dintre ele au fost transferate în ape curate, unde au fost fertilizate. Autorizațiile pentru această afacere au ajuns de multe ori la rudele celor mai înalte oficialități. Dar acești afaceriști cu relații bune nu au fost mulțumiți. Pentru cei care doreau să facă repede bani, ispita de a prinde în plasă, a vinde peștii otrăvitori și a fertiliza icrele lor a fost prea mare ca să-i reziste. Nu au putut obține autorizații pentru a vinde peștele pe piață, dar, prin relațiile lor, au început

să-l furnizeze instituțiilor de stat care nu bănuiau nimic, cum ar fi școlile și orfelinatele.

Schur a aflat asta și i-a scris reprezentantului local al noului președinte ales, Putin. Răspunsul a fost imediat: „Nu există niciun fel de probleme“. Schur i-a scris din nou. De data aceasta, scrisoarea lui a fost plină de sarcasm. „Nu am înțeles rolul reprezentantului regional al președintelui, de vreme ce nu este prevăzut în Constituție, dar acum înțeleg că este acela de a acoperi infracțiunile autorităților. Vă mulțumesc pentru că mi-ați deschis ochii.“

Reprezentantul prezidențial l-a amenințat pe Schur cu închisoarea, o amenințare cu care era deja prea obișnuit. De data asta, pretextul era faptul că a insultat guvernul. Schur a întrebat:

– Pentru ce?

Apoi a sugerat ca ei doi să testeze peștele în cauză.

Schur a invitat jurnaliști și alte persoane pentru a fi martori la investigația lui. Poliția a blocat străzile pentru a-i ține departe și a închis jurnaliștii în hoteluri pentru a nu putea ieși afară, dar unii dintre ei au scăpat. Un funcționar de rang înalt prezent acolo l-a amenințat din nou.

De data asta, autoritățile au eșuat; acoperirea mediatică a fost prea mare. Dar aceasta a fost ultima gură de aer a presei libere. De atunci, Vladimir Putin a pus stăpânire pe majoritatea posturilor naționale de televiziune. Guvernatorul Celebinskului numit de el s-a ocupat de presa locală. S-au dus zilele de libertate din anii '90!

Pentru că Nikolai și Tatiana încă locuiesc într-un oraș închis, prietenii lor, fie că sunt ruși sau străini, nu-i pot vizita acolo. Dar dețin și o casă dărăpănată la sat, în afara zonei interzise, pe care au cumpărat-o la mijlocul primului deceniu al secolului XXI. Înainte de a cumpăra casa, Nikolai a testat întâi terenul și apa locală pentru eventuale pericole. A găsit o zonă sigură, chiar dacă e înconjurată de toxicitate. I se potrivește, având în vedere că el este vocea rară a conștiinței într-o lume coruptă.

Casa din sat se află la 40 de minute de mers cu mașina de apartamentul din Snejinsk și la trei ore de Celeabinsk, unde au biroul. M-au luat într-o dimineață din capitala regiunii. Când am ieșit din Celeabinsk, ne-am oprit pe drum ca să ne aprovizionăm din *rinok*, o piață centrală plină cu standuri. Nikolai poate părea sever când se concentrează la muncă și pe bună dreptate este așa, dar dacă îl întâlnești în piață, e ca un copil. Se răsfață cu puține lucruri, dar, mâncarea rusească bună este unul dintre ele. Înainte de sancțiunile Occidentului din 2014, supermarketurile bine aprovizionate, ticsite cu o gamă largă de alimente importate, preparate și procesate, erau peste tot. Dar *rinok* rămâne piața adevăraților fermieri. În timp ce asemenea piețe se răspândesc în America, în Rusia au devenit tot mai rare, pe măsură ce rușii tot mai urbanizați au devenit mai comози. Piața „centrală” se află acum un pic cam departe și prețurile sunt puțin mai mari, dar atmosfera rămâne fermecătoare și produsele delicioase: există o mulțime de sortimente de cârnați făcuți în casă și de cârnuri afumate, brânzeturi locale, pâine proaspătă, fructe coapte și legume de la fermele locale și de la cele din fostele republici sovietice din sud, o bere făcută în casă cunoscută cu numele de cvas, și bucuria trăncănelii și a bârfei. Toată lumea din piață îl cunoaște pe Nikolai și, în felul lui ușor obraznic, s-a bucurat să mă prezinte tuturor vânzătorilor. În ciuda antiamericanismului tot mai răspândit, nu au fost speriați de un străin și au reacționat cu curiozitate și generozitate, oferindu-mi să gust pe gratis din toate. În câteva minute, am mâncat o masă copioasă.

Încărcați cu provizii, ne-am îndreptat spre casa de la țară a familiei, o casă dărăpănată și parțial restaurată dintr-un sat îndepărtat și uitat de pe malul unuia dintre multele lacuri din Celeabinsk. Pe partea exterioară a gardului, una dintre ficele lui l-a pictat pe Nikolai pescuind dintr-un submarin galben, o glumă la adresa faptului că, în sinea lui, el este un hipiot. O grămadă de nepoți se adună aici cât de des pot ca să schieze, să fie împreună, să patineze și, cel mai frumos, să se dea cu sania pe un derdeluș improvizat pe lacul

înghețat. Când vremea se încălzește, înoată, pescuiesc, adună ciuperci și se ocupă la modul serios de grădinărit.

Era frig în casă. În construcția originală din lemn se aflau doar bucătăria și dormitorul. Familia a transformat treptat grajdurile alăturate în spații de locuit modeste, dar confortabile, legându-le pe toate pentru a forma o curte interioară. Blocurile de criblat folosite pentru a acoperi grajdurile dărăpănate au fost pictate în culori fanteziste și, din loc în loc, pe ele au fost lipite CD-uri vechi care străluceau în lumina soarelui și sclipeau în lumina lunii. Artefacte din trecutul sovietic erau prinse de-a lungul acoperișului pentru a crea un „muzeu” al familiei; unelte ciudate și ustensile de bucătărie uitate, un abac (cândva erau folosite în toate magazinele) și un radio cu unde scurte, care amintește de vremurile în care doar știrile „adevărate” veneau bruiate și cu pâ râituri de peste ocean. În josul unei scări abrupte era o pivniță în care familia depozita legume din grădina lor de vară – grămezi de morcovi, cartofi și cepe. Aveau și un congelator, care era plin cu fructe de pădure înghețate, culese în timpul lunilor mai calde. Nikolai a scos niște pești pe care îi prinsese și a făcut un foc afară pentru a-i afuma.

Prima zăpadă a căzut surprinzător de târziu în sezonul acela și, îngrămădiți ca să ne apărăm de frigul năprasnic, mergeam prin satul în care erau o grămadă de case din lemn cu un etaj și puține semne de renovare sau de construcții noi. Din biserică mai rămăsese o ruină. Ferma de stat locală era închisă de multă vreme. Școala gimnazială fusese și ea închisă. La fel ca în majoritatea satelor rusești, tinerii au plecat de multă vreme prin alte părți în căutarea locurilor de muncă și a distracției. Singurul sunet pe care l-am auzit a fost scârțâitul făcut de cizmele noastre. Rupând tăcerea, l-am întrebat pe Nikolai de ce s-a luat de autorități.

– De ce tu? l-am întrebat.

Unul din buncii lui, fost ofițer țarist și o autoritate religioasă în sat, a fost trimis în lagăr. Celălalt, un bolșevic dedicat, a fost, în cele din urmă, devorat chiar de revoluția pe care a sprijinit-o. A fost

împușcat în 1937. Tatăl lui Schur a fost capturat de germani în cel de-al Doilea Război Mondial. După eliberarea și repatrierea lui de către forțele Statelor Unite, ceea ce era un păcat în opinia lui Stalin, a fost condamnat la închisoare la întoarcerea lui acasă. Fusese metalurgist de meserie și, în opinia lui Schur, asta l-a salvat. Uniunea Sovietică era disperată după muncitori calificați, din cauza victimelor făcute de război și de epurările lui Stalin. În cele din urmă, tatăl lui Schur a fost trimis la muncă într-o fabrică din Celeabinsk. Chiar dacă a putut locui cu familia lui, circulația i-a fost restricționată până în 1957. Spre deosebire de multe familii în care nu s-a discutat niciodată despre persecuțiile lui Stalin, fiind în general trecute sub tăcere, Schur mi-a spus că familia lui vorbea deschis despre trecut.

– Tatăl meu, mi-a zis el, a fost un dușman al sistemului sovietic nedrept.

Când ne-am întors acasă, peștele era deja afumat și sobele în care ardeau lemne încălziseră casa. Când ne-am dezbrăcat de straturile de haine, a sunat telefonul mobil al lui Nikolai. Era anchetatorul care urmărea procesul împotriva directorului închisorii nr. 6, unde prizonierii au protestat împotriva corupției și a brutalității. I-a spus că procesul continua. Era clar că voia ca Nikolai să dea de veste jurnaliștilor, pentru a face mult mai dificil pentru biroul procurorului să anuleze decizia.

Pentru Nikolai și Tatiana, acesta era apogeul a trei ani de muncă. S-au ciocnit ceștile de ceai, dar Nikolai ne-a avertizat că întâi trebuia să vadă care erau acuzațiile exacte. Nici nu era clar cum avea să răspundă biroul procurorului, în ciuda dovezilor copleșitoare ale abuzului oficialităților.

În 2008, guvernul rus a creat comisii regionale pentru a cerceta condițiile din închisori. Aproape toți membrii lor au fost aleși de președintele Putin sau de cei numiți de el. Chiar dacă comisiile au fost pline de oameni care nu ar fi contestat statu-quo-ul, un număr mic de locuri a fost alocat organizațiilor pentru drepturile omului.

Ca de obicei, Nikolai a fost foarte atent la aceste noi oportunități. În ciuda împotrivirilor, el și Tatiana au îndeplinit toate cerințele, au

fost sprijiniți de activiștii pentru drepturile omului din Moscova și au fost numiți în comisia din Celeabinsk. Prin urmare, au dreptul de a vizita orice centru de detenție când doresc. În timp ce mulți membri ai comisiei nu au făcut nimic, un mic grup condus de soții Schur au muncit din greu pentru a documenta abuzurile.

Unul dintre primele cazuri de care s-au ocupat a fost cel al unui bărbat care a ucis șase oameni. A lucrat cândva într-o fabrică de armament, dar, când nu s-au mai plătit salariile, în anii '90, a început să lucreze pe cont propriu, reparând mașini. Interlopii au venit și i-au cerut *roof*, taxa de protecție în limba rusă. El a refuzat s-o achite. Ca să-l convingă, l-au dus la o casă din afara orașului, unde i-au pus pistolul la cap și l-au condus într-o cameră unde soția unui prieten era violată. Soția lui a fost și ea răpită și urma la rând. Bărbatul s-a dus acasă, a făcut rost de o armă, s-a întors și i-a omorât pe interlopi. A fost condamnat la 15 ani de închisoare.

A fost un deținut model și urma să fie eliberat mai devreme. Dar exista un preț neoficial – zece mii de dolari. Omul l-a plătit pe judecător, dar directorul închisorii a fost nemulțumit pentru că nu și-a primit partea. Așa că a împiedicat înțelegerea.

Asta a fost una dintre primele informații pe care soții Schur le-au aflat despre corupția din închisorile rusești. De-a lungul zecilor de vizite făcute de atunci, au descoperit o mulțime de exemple de extorcări, bătăi, torturi și, în unele cazuri, crime comise de personalul închisorii. Deținuții erau forțați în mod regulat să ofere așa-zisul ajutor umanitar voluntar, aparent pentru a îmbunătăți condițiile din închisoare. Acest „ajutor” era un eufemism pentru spăgi, care variau de la plăți lunare în valoare de câteva sute de dolari până la zeci de mii de dolari sau echivalentul lor în bunuri. Existau „taxe” pentru folosirea telefonului, întâlnirea cu familia, îngrijirea medicală sau luarea în considerare pentru eliberarea condiționată. Pedepsele pentru refuzul de a plăti erau săptămânile sau lunile de izolare, bătăile și tortura.

Până ca Nikolai și Tatiana să-și înceapă vizitele, prizonierii nu aveau cum să se plângă. Scrisorile lor erau cenzurate sau distruse.

Plângerile care ajungeau la biroul procurorului erau ignorate. Iar cei care îndrăzneau să se plângă erau pedepsiți mai aspru.

Nu a fost ușor să-i faci pe deținuți să vorbească despre condițiile din închisori. S-au temut de ce li se va întâmpla după ce vor pleca soții Schur. Nikolai și Tatiana au înțeles că trebuiau să-i viziteze în mod regulat pentru a limita repercusiunile. Cu permisiunea deținuților, au filmat de multe ori interviurile lor și au postat materialul pe internet. Un deținut care a mărturisit în timp ce era filmat a spus:

– Dacă o să-mi schimb mărturia din acest videoclip înseamnă că am cedat sub tortura paznicilor.

Trăiau în condiții grele – le lipseau ferestrele și lumina naturală, cearșafurile și păturile. Accesul la tratament medical calificat era dificil. Câteva închisori se mândreau cu biblioteci bune și săli de sport, dar deținuților nu li se permitea să le folosească în mod regulat. Existau doar pentru a impresiona oficialitățile și comisiile aflate în vizită. Știrile de la televiziuni erau cenzurate, ceea ce era o încălcare a legii. Camerele aveau igrasie, apa se scurgea din tavane, mucegaiul creștea pe pereți, ventilația era proastă și erau foarte mulți șobolani.

Când era de lucru, deținuții erau forțați să lucreze mai mult decât cele opt ore legale, pentru a îndeplini niște norme de lucru care nu erau specificate și de multe ori primeau doar echivalentul a doi dolari pe lună, mult mai puțin decât salariul minim legal. Deseori munca lor era periculoasă. Într-o închisoare, deținuților li s-a cerut să curețe seringi pătate cu sânge fără mănuși de protecție.

Dar toate acestea nu erau nimic în comparație cu celulele secrete, ascunse la subsol sau camuflate de rafturi false de cărți, pe care soții Schur le-au descoperit, în cele din urmă, în fiecare închisoare. Deținuții care intenționau să facă o plângere erau de multe ori ascunși acolo în timpul vizitelor soților Schur. Iar acolo prizonierii sufereau din cauza „plasei“. Cei care nu se purtau cum trebuia, refuzau să muncească sau nu aduceau „ajutorul umanitar“, erau lipiți cu bandă adezivă de plasa de pe peretele celulei și lăsați să atârne

ore întregi, uneori zile, în timp ce paznicii sau deținuții cooptați îi băteau sau le administrau șocuri electrice. Uneori le introduceau creioane între degete și le răsuceau. Întotdeauna li se punea muzică insuportabil de tare, pentru a ascunde țițetele și a înăspri pedepsele.

Chiar dacă a fost o competiție strânsă, premiul pentru cea mai rea închisoare din Celeabinsk trebuie să revină celei cu nr. 6 – închisoarea în care deținuții au intrat, în cele din urmă, în grevă. Ceea ce au documentat soții Schur de mult timp a fost ulterior confirmat de o comisie prezidențială din Moscova. Aceasta a primit 621 de plângeri în plicuri sigilate, în care se detaliau abuzurile, inclusiv sumele pe care deținuții și familiile lor au fost forțați să le plătească și cui.

Conform relatărilor, datorită soților Schur, cele mai groaznice bățai, torturi și extorcări au încetat, dar Nikolai mi-a spus:

– Nu suntem atât de naivi încât să credem că această situație ameliorată se va menține. Autoritățile închisorilor încă cer bani, dar sumele sunt mult mai mici. Deocamdată, există un acord între deținuți și personalul închisorii. Dacă deținuții plătesc sumele reduse, nu suflă o vorbă și nu se mai plâng, atunci nu vor mai fi bățai. Sau, așa cum mi-a spus Schur:

– Dacă în trecut nu le-au dat deloc pâine, acum le dau o coajă.

Sfatul lui Schur pentru familii este:

– Nu plătiți. Să nu credeți că așa îi faceți viața mai ușoară omului drag. Uneori funcționează, dar va veni o vreme când veți rămâne fără bani, veți avea datorii, vă veți pierde apartamentul, iar ei vor începe să-l bată din nou. E alegerea dumneavoastră, dar nu uitați, dacă plătiți, sunteți complici.

Când cercetarea închisorii nr. 6 s-a prelungit, temerile lui Schur s-au dovedit a fi întemeiate. Mulți dintre cei care au depus mărturie au fost ulterior amenințați. Unii încă erau închiși și controlați chiar de către oamenii pe care îi acuzau. Martori importanți și-au retras declarațiile, chiar dacă, în unele cazuri, au spus mai devreme că, dacă vor face asta, va fi doar din cauza presiunilor insuportabile.

Aceste declarații nu au fost luate în considerare și nici amenințările nu au fost investigate. Directorul închisorii, maiorul Denis Mekhanov, a primit, în cele din urmă, o pedeapsă de trei ani cu suspendare, în ciuda faptului că a amenințat martorii și a raportului bine documentat despre extorcări sistematice, amenințări, bătăi și torturi. Schur a numit această decizie o insultă pentru victime și încă o pată rușinoasă pe obrazul sistemului judiciar. El continuă să cerceteze condițiile din închisori.

Noile plângeri sugerează că autoritățile închisorilor oferă deținuților cu experiență în armată o șansă de a fi eliberați mai devreme dacă merg ca „voluntari“ pentru a lupta în Ucraina. Dacă refuză oferta, sursele menționează că vor pierde orice șansă de eliberare condiționată și vor fi pedepsiți.

CAPITOLUL XIV

Expertul în medicină legală

Într-o zi rece de toamnă, un prieten m-a dus la periferia Celeabinskului, pe lângă fabricile mohorâte și pe lângă un bazin sclipitor, până la o pădure unde prețurile terenului au crescut vertiginos și pentru care se plănuiau investiții de lux. Dar nu pentru asta am mers acolo.

Era să ratăm bifurcația drumului, unde trebuia să întoarcem brusc la dreapta și să mergem pe o cărare care șerpuiește printr-o pădure de mesteceni. Soarele de după-amiază scliffea printre peticele de scoartă albă și neagră. Drumul nu era marcat cu niciun indicator, dar, în cele din urmă, am ajuns la destinație, un luminiș plin de cruci simple. Unele erau făcute din lemn brut, altele doar din fier. Coroane de flori artificiale de prost gust stăteau proptite la bazele unor cruci sau erau doar agățate de ele, foșnind încet în vânt. Majoritatea crucilor aveau inscripții scurte, dar elocvente: „Andrei Sinschin, împușcat în 1938“, „Alexandr Antiufeev, pastor, împușcat în 1938“, „Yusif Khorvat 1896-1938“. Acolo exista și un loc dedicat celor 23 de preoți ortodocși ruși executați în 1937. În mijlocul luminișului, se afla o piatră mare pusă în 1989 pe care scria: „Aici va fi ridicat un monument permanent pentru victimele represiunilor ilegale ale lui Stalin“.

După atâția ani, încă nu s-a ridicat acel monument permanent. Moștenirea lui Stalin nu mai este respinsă de Kremlin, iar Biserica

Ortodoxă ezită să-i recunoască crimele, concentrându-se în schimb pe ceea ce ea consideră a fi realizările lui.

În 1989, când secretele Uniunii Sovietice au ieșit, în sfârșit, la iveală, membrii locali ai organizației recent formate, Memorial, au primit indicii despre existența unei gropi comune. Fondată sub patronajul lui Andrei Saharov, Memorial era dedicată documentării soartei milioaneilor de ruși închiși, exilați sau omorâți de Iosif Stalin și de partizanii lui. Pe lângă asta, s-a angajat să apere drepturile omului în noua Rusie.

La sfârșitul anilor '30, sătenii din apropiere au auzit salve de focuri de armă noapte de noapte și au bănuț că serviciile de securitate sovietice foloseau o mină de aur abandonată de multă vreme ca teren de execuție, dar nimeni nu a investigat nimic. Nimeni nu a îndrăznit nici măcar să vorbească despre asta până la sfârșitul anilor '80, când, sub conducerea lui Mihail Gorbaciov, istoria represiunilor din Uniunea Sovietică a putut fi, în sfârșit, discutată. Când voluntarii locali ai Memorialului au început să sape în jurul puțurilor de mină vechi, au găsit oase împrăștiate, apoi au dezgropat schelete întregi.

Alexandr Vlasov, medicul legist al șefului poliției regiunii, a fost de acord să-i ajute. Nici nu bănuia atunci cât de riscantă avea să fie această acțiune pentru cariera lui. Până la urmă, aceia erau anii glasnostului. Ziarele și revistele erau pline de articolele cândva interzise despre trecut. Familiile dezvăluiau, în sfârșit, secrete ascunse de mult timp despre rudele lor dispărute în gulagurile lui Stalin. KGB-ul a deschis arhivele pentru ca oamenii să poată citi dosarele celor dragi. În multe cazuri, aceste dosare au dezvăluit că mulți condamnați nevinovați au crezut până la sfârșitul vieților lor că Stalin sau niște tribunale cinstite vor interveni pentru a opri ceea ce ei credeau că erau acțiunile oficialităților „trădătoare“

Înainte de a ninge în Celeabinsk, voluntarii Memorialului au început să sape intrările în trei sau patru puțuri de mină – fiecare dintre ele fiind o zonă cu un diametru de nouă metri. Le-au găsit

pline cu cadavre așezate unele peste altele. Doar nasturii și tălpile de cauciuc mai rămăseseră din îmbrăcămintea și încălțăminte lor. Alexandr Vlasov le-a arătat voluntarilor cum să scoată scheletele cu grijă și să le depoziteze în hârtii. Nu existau saci speciali pentru cadavre în acele vremuri.

Mișcându-se încet, voluntarii au găsit 400 de cadavre. Au săpat doar la o adâncime de 30 de centimetri. Vlasov estimează că puțurile de mină, probabil zece, au o adâncime de 90 de metri. Conform calculelor lui, asta ar însemna că pot fi zeci de mii de cadavre aruncate acolo.

– Prea multe, mi-a spus el, dând din cap. Prea multe, a repetat de câteva ori.

Vlasov a dus rămășițele pământești dezgropate la laboratorul lui pentru analize, iar examinările lui au indicat că victimele au fost împușcate în cap și, în unele cazuri, înjunghiate cu baionetele. Mai erau multe puțuri și tuneluri de cercetat. Era doar începutul.

Vlasov a declarat:

– Nu am ascuns ce făceam și, la început, autoritățile nu s-au amestecat.

Dar o echipă britanică de filmare a venit să le documenteze munca. Când s-a aflat vestea că s-au găsit schelete de copii și că unele victime au fost ucise la sfârșitul anilor '40, cu mult timp după ce ar fi trebuit să se încheie cele mai brutale represiuni, KGB-ul a apărut pe neașteptate. După câteva luni, Memorialului i s-a interzis să mai facă săpături. Lui Vlasov i s-a spus să-și înceteze munca. Rămășițele pământești pe care le-a examinat în laboratorul lui au dispărut într-o noapte. Groapa comună a fost acoperită în mod inexplicabil și acum peste ea sunt o grămadă de moviște acoperite cu iarbă, iar secretele ei au rămas îngropate.

Până în prezent, nu se știe cine i-a împușcat pe acei oameni și le-a aruncat cadavrele în acel loc. Ar putea exista dosare pe undeva – autoritățile sovietice au fost înspăimântător de minuțioase când și-au documentat crimele –, dar identitățile victimelor nu au fost încă

dezvăluite. Locul a devenit un cimitir simbolic pentru toți cei care au pierit în Celeabinsk și aproape fiecare familie are o rudă apropiată care a dispărut.

Vlasov a fost pedepsit pentru munca lui „neoficială”. Până la sfârșitul anilor '80 a lucrat la stat, de multe ori cu forțele de securitate, dar atitudinea lui față de ele, ca și a lor față de el, s-a schimbat după ce a ajutat Memorialul și a vorbit despre descoperirile lui. Nu a fost concediat, dar, ca pedeapsă, i s-a interzis să-și prezinte teza de doctorat, un studiu despre determinarea momentului morții.

În timpul crizei economice de la începutul anilor '90, la fel ca mulți alții din Celeabinsk, nici el nu a putut supraviețui din salariul oficial, chiar dacă i-a fost plătit. Soția lui, Irina, medic pediatru, câștiga echivalentul a zece dolari pe lună. Din cauza nemulțumirii oficialităților față de activitățile lui și pentru a-și întreține familia, Vlasov s-a hotărât să se descurce pe cont propriu. Având în vedere pregătirea lui de medic legist, ce carieră nouă i s-ar fi potrivit mai bine decât cea de director de pompe funebre?

Moartea are o influență ciudată asupra rușilor, poate pentru că mulți dintre ei mor destul de tineri, fiindcă viața nu a fost ușoară pentru cei mai mulți dintre ei sau poate fiindcă religia ortodoxă le promite că va fi mai bine în viața de apoi. În casa compozitorului Ceaikovski, acum un muzeu remarcabil aflat la o oră de mers cu mașina din Moscova, există un colț al morții, cu fotografii ale prietenilor apropiați zăcând țepeni în coșciugele lor deschise.

Timp de sute de ani, mulți ruși au fost îngropați cu mai mult lux și respect decât s-au bucurat în timpul vieții. Tradițiile Bisericii Ortodoxe Ruse au supraviețuit și în perioada sovietică. În mormântările se făceau cu coșciugele deschise și proceduri elaborate de îngropare. Majoritatea mormintelor rusești sunt marcate cu o cruce simplă sau o piatră de mormânt cu fotografia decedatului încastrată sub sticlă. Dar pietrele de mormânt pot fi și monumente comemorative fanteziste, iar cimitirele rusești sunt unele dintre cele mai

interesante locuri de vizitat. O elice gigantică decorează mormântul unui pilot și un bust înfățișează un comandant militar sovietic dând ordine, cu telefonul ținut strâns la ureche. În Moscova, monumentul închinat celei de-a doua soții a lui Stalin, despre care se spune că s-a sinucis, este o sculptură impresionantă a unei femei frumoase și chinuite. Chiar dacă s-a întâmplat în timpul apogeului propagandei antireligioase, ea a fost îngropată pe pământ sfânt, în cimitirul unei foste mănăstiri. Conducătorul sovietic Nikita Hrușciov a fost și el îngropat acolo. Bustul lui a fost realizat de un sculptor pe care l-a jignit odată numindu-l depravat, într-o piatră cu nuanțe semnificative de alb și negru, ca un comentariu mai puțin subtil despre caracterul complex al lui Hrușciov și al moștenirii lui. Personalitățile științifice și culturale sunt onorate cu sculpturi care evocă realizările lor. Cele mai importante oficialități sunt comemorate de obicei cu pietre de mormânt elaborate din marmură și granit negru, cu portretele lor gravate.

După nouă zile și, din nou, după 40 de zile, rânduielile ortodoxe cer ca mai multe ceremonii să marcheze trecerea sufletului spre lumea cealaltă. La zilele de naștere și la comemorările morților, tradiția cere vizitarea mormintelor rudelor sau ale personalităților iubite, cum ar fi scriitorii. Îmi amintesc cum zeci de oameni s-au adunat să comemoreze moartea din 1960 a lui Boris Pasternak, autorul romanului *Doctor Jivago*. Zeci de ani după moartea sa, admiratorii lui au înfruntat lapovița și vântul rece, pentru a recita pe de rost fragmente din operele sale. Piatra lui de mormânt a devenit invizibilă, fiind acoperită de coroane de flori.

De Paște, se obișnuiește ca familiile să-i comemoreze pe cei morți și să le „hrănească” sufletele făcând picnicuri lângă cimitire cu colaci, ouă încondeiate și flori. Firimiturile sunt adesea împrăștiate pe morminte pentru a hrăni păsările, simboluri ale sufletului care s-a înălțat de pe pământ. După cum mi-a spus un prieten rus, cimitirele sunt „un loc sacru de interacțiune socială între vii și morți”.

Pentru că toți cetățenii lucrau la stat, înmormântările sovietice erau plătite de angajatorii decedaților. Dar, când au venit vremurile grele, la sfârșitul anilor '80 și la începutul anilor '90, fabricile nu au mai avut bani. Îngrijorate de propria agonie, au renunțat la acordarea ajutoarelor de înmormântare. Pe măsură ce viața a devenit tot mai grea, moartea a devenit de-a dreptul umilitoare. Rudele îndoliate au fost nevoite să facă sicriele și să sape mormintele cu mâinile lor.

– Era inacceptabil și înjositor, mi-a spus Irina, soția lui Vlasov.

În încercarea lui de a fi directorul unei firme de pompe funebre, Vlasov n-a avut nicio competiție la început. Dar găsierea materialelor necesare s-a dovedit a fi mai complicată. Magazinele de bricolaj încă erau un vis în Rusia postsovietică. A avut nevoie de creativitate pentru a găsi cuie și scânduri. Vlasov mi-a povestit că a dezmembrat garduri ca să facă primele sicrie.

Era clar cine erau clienții de bază ai lui Vlasov: oamenii obișnuiți care voiau să moară cu demnitate și cei din noua clasă socială, care aveau o grămadă de bani și care voiau înmormântări cu sicrie importate, indiferent de cost, din abanos și căptușite cu mătase. Vlasov a început să călătorească în Italia și în Cipru pentru a satisface gusturile noilor îmbogățiți, majoritatea dintre ei fiind infractori; apoi se întorcea cu sicrie scumpe în calele avioanelor Aeroflot. Există un cimitir al „mafiei” clasice, aflat la câteva ore de mers cu mașina din Celeabinsk, plin cu membrii notorii ai mafiei locale, care a înflorit în anii '90. Morții sunt toți înfățișați într-o varietate de atitudini realiste, fiind immortalizați în gecile lor de piele și în blugi pe lespezi scumpe, din marmură neagră, înalte de doi metri și jumătate, ridicate în rânduri. Ei au fost printre cei mai buni clienți ai lui Vlasov.

Noua afacere funerară, care îi servea atât pe cei modești, cât și pe cei cu pretenții absurde, s-a extins pentru a include ateliere în tot orașul. A fost foarte profitabilă. Familia Vlasov s-a mutat într-una dintre primele clădiri șic, înconjurate cu garduri, care au apărut în

centrul orașului, o clădire unde funcționează interfonul, care este păzită atent de un recepționar la birou, iar intrarea ei elegantă și liftul nu sunt mângălite cu graffiti-uri grosolane și nu sunt pline de gunoaie și mucuri de țigară.

Apartamentul spațios are tot ce nu avea cel din mahalaua sovietică. Are tavane înalte și camere mari. Un designer și-a pus amprenta asupra lui. Fosta lor mobilă sovietică de prost gust a fost înlocuită de mobilă importată, acoperită cu piele scumpă. Bucătăria rămâne centrul vieții casnice, dar acum este o bucătărie deschisă cu teigheaua în mijloc, cu cele mai moderne aparate și cu o masă mare, numai bună pentru a servi oaspeții. Un balcon face trecerea în mod convenabil spre apartamentul vecin, unde fiul lui Vlasov și familia lui trăiesc bine din generozitatea tatălui. Nepotul lui, care îi este foarte drag, aleargă prin casă purtând un tricou pe care scrie „Disney World“.

Irina e machiată și bine coafată; părul ei, vopsit cu pricepere blond, este tuns scurt, dar sofisticat. Întorcându-se de la niște comisioane, își schimbă repede haina din blană de nură, pantalonii negri de designer, puloverul și colierul Chanel cu un capot simplu. Acum pensionară și având peste 60 de ani, această fostă pediatră jonglează cu roluri diferite. Este în același timp o fermecătoare femeie în vârstă, o bunică devotată, o fostă doctoriță frustrată și soția vigilentă a unui bărbat dificil. Aparenta dulceață a bogăției i-a umplut sufletul de amărăciune. Luxul în care trăiesc a venit la pachet cu intimidare, amenințări cu moartea și timp petrecut la închisoare. Când Alexandr Vlasov ni s-a alăturat în bucătărie, Irina prepara cu pricepere plăcinte cu carne, somon feliat și o varietate de salate rusești delicioase, umplând des paharele cu șampanie, fără să rateze niciun cuvânt, chiar dacă știa prea bine lunga poveste.

Pe măsură ce afacerea lui funerară a prosperat, Vlasov a fost tot mai presat să plătească oficialitățile orașului. A refuzat, probabil convins că avea protecția asigurată din alte părți. În același timp, și-a văzut cunoștințele plătind cu viața pentru încăpățânarea lor.

Un prieten, Arkady Fisher, a fost împușcat de la mică distanță, în biroul lui din fabrică, în timpul unui conflict legat de privatizarea firmelor de stat. Vlasov mi-a spus că toți au știut cine a fost făptașul și el a fost sigur că putea rezolva cazul datorită abilităților lui în domeniul medicinei legale, dar oficialitățile, „deloc surprinzător, nu au fost interesate“. În anii '90, numărul crimelor la comandă a crescut în mod dramatic, pe măsură ce forțele competitive s-au luptat pentru noile oportunități de afaceri și pentru accesul la proprietăți și pământuri.

Într-o dimineață, când Vlasov a parcat la marginea străzii, a auzit ceva căzând din mașină. S-a oprit să vadă ce se stricase. Pe trotuar era o grenadă neexplodată care, din fericire, a fost prost lipită cu bandă adezivă de partea de jos a mașinii lui. Apoi a fost ziua în care polițiștii au venit să-i percheziționeze biroul. Au găsit 2 000 de dolari în seiful lui – un fapt deloc neobișnuit, după cum se știa, pentru că atunci nimeni nu avea încredere în bănci. Polițiștii au pretins că banii erau falși și nu i-au mai înapoiat. În 2001, procurorul l-a acuzat pe Vlasov că ar fi oferit mită „unor oameni necunoscuți, în valoare de sume necunoscute și în locuri necunoscute“. Vlasov mi-a spus că a fost arestat pentru că a refuzat să dea mită unor oficialități de rang înalt.

Vlasov a petrecut două luni în închisoare, așteptând procesul. După ce a luat încă o gură de șampanie, a încercat să glumească despre acea perioadă, dar atunci nu se știa care va fi soarta lui, iar soția lui se teme și astăzi când își amintește de acele vremuri. Gesticulând spre zona sufragerei pentru a arăta cât de mic era spațiul, mi-a povestit cum a fost închis într-o celulă de așteptare cu încă 75 de deținuți. De-abia aveau loc să stea în picioare, darămite să doarmă. Nu a suportat asta și, pentru că se cunoștea de multă vreme cu autoritățile închisorii, a reușit să se mute în spații tot mai comode – dintr-o cameră cu 35 de deținuți într-o celulă în care erau nevoiți să doarmă pe rând. Mi-a spus că gardienii și deținuții știau pentru ce era pedepsit și au fost destul de înțelegători. Nu a trebuit

să poarte cătușe. I s-a adus un tort la a cincizecea aniversare, o zi pe care nu a putut s-o uite. A devenit un sfătuitor pentru ceilalți deținuți în legătură cu șansele sau lipsa șanselor pentru cazurile lor. Acorda consultații în fiecare seară. Când a fost, în cele din urmă, eliberat, directorul închisorii a observat cât de inteligenți deveniseră deținuții sub tutela lui.

Vlasov chicotește când își amintește de acele zile, probabil pentru că, în comparație cu ce avea să vină, au fost o joacă de copii. I s-a dat o sentință de doi ani cu suspendare. Aceasta este echivalentul unei achitări într-un sistem în care un judecător cinstit nu îndrăznește să provoace direct acuzarea, dar, în unele cazuri, poate găsi o cale de compromis. În acel moment al conversației noastre, Irina, care întoarcea niște găluște, a început să interpreteze un fragment din *Cabaret*, cântând: „Banii, banii“.

Vlasov este un jucător din fire și unul foarte bun după toate spusese, mai ales la pocher.

– Îmi place să câștig, mi-a spus el cu o sclipire în ochi și arătându-și dinții cariați și îngălbeniți de nicotină într-un zâmbet dezarmant.

Vlasov este un om fermecător și, mai ales, viclean.

În anii '90, jocurile de noroc au cuprins Rusia, luminile sclipitoare ale cazinourilor răspândindu-se în fiecare oraș. Celeabinskul nu a făcut excepție, iar Vlasov putea fi găsit adesea – spre disperarea soției lui – în cele mai elegante cazinouri. Mi-a spus cu mândrie că a câștigat o dată patru mașini, pe care le-a schimbat pentru bani. A scris o carte despre pocher și era atât de bun, încât cazinourile au vrut să-i interzică intrarea. În 2008, guvernul a ordonat ca numeroasele cazinouri din țară să fie închise și a făcut planuri de a stabili câteva locuri îndepărtate unde aveau să fie permise și verificate – versiunea rusească a Las Vegasului. Astăzi există o mulțime de ascunzișuri ilegale pentru jucătorii înrăiți. Vlasov, care se pare că ține legătura cu această lume interlopă, estimează că sunt 178 de localuri ilegale pentru jocuri de noroc în oraș. Dar mi-a spus că

farmecul lor a dispărut. În timpul uneia dintre numeroasele mele plimbări prin Celeabinsk, am intrat întâmplător în două localuri cu uși nemarcate, doar ca să mă trezesc în baruri slab luminate, pline cu bandiți înarmați, chiar în centrul orașului, cu poliția patrulând la câțiva metri distanță de ei.

– Cum se poate așa ceva? l-am întrebat pe Vlasov.

Răspunsul lui a fost:

– Sunt controlate de organele juridice, poliția știe asta, așa că nu se atinge de ele. Își cunoaște limitele.

Când a fost eliberat din închisoare, Vlasov a îndrăznit să-și continue afacerea cu pompele funebre, chiar dacă la un nivel mai modest. Și-a estimat incorect șansele. Cererile de șpagă au crescut dramatic după numirea unui nou primar în 2005. Conform spuselor lui Vlasov, oficialitățile i-au cerut o taxă lunară de 100 000 de ruble pentru a-și continua afacerea. În următoarea lună, suma a urcat la 200 000 de ruble. Apoi prețul a crescut din nou. A plătit, dar, până în a patra lună, „dreptul“ lui de a face afaceri a ajuns să-l coste o taxă lunară de 16 000 de dolari. Era prea mult și Vlasov a refuzat.

În 2008, adjunctul lui a fost împușcat când a plecat din biroul lui din centrul orașului. Un polițist a fost martor la împușcarea lui și a cerut întăriri în timp ce asasinul fugea. A fost prins într-un parc din apropiere în timp ce își scotea masca și încerca să arunce arma. A declarat că un funcționar de rang înalt l-a plătit pentru atac. Asasinul a fost condamnat, dar nu s-au investigat declarațiile lui. Investigațiile și acuzațiile ulterioare au încetat brusc, aparent din cauza lipsei probelor.

Vlasov a primit un mesaj: „Tu ești următorul“. El și-a închis afacerea, dar nu fără să plătească încă o „taxă“. Mi-a spus că un funcționar de rang înalt a pretins că-i datora 400 000 de dolari pentru sediul din centrul orașului. Vlasov a cerut ajutorul experților pentru a dovedi că documentele fuseseră falsificate, dar „ca de obicei, curtea a cedat“. A protejat multe dintre bunurile familiei trecându-le

pe numele soției lui, dar el a rămas înglodat în datorii și crede că va avea nevoie de 20 de ani ca să le plătească. Până atunci, i s-a interzis să călătorească în străinătate. Dar situația e și mai rea. Pe biroul lui era un pliant de la o agenție imobiliară în care se anunța că fosta lui clădire era scoasă la vânzare pentru impresionanta sumă de 1,3 milioane de dolari.

Afacerea cu pompe funebre continuă să fie o sursă de profit pentru oficialitățile locale. Vlasov a spus că succesorii lui trebuie să plătească regulat mite de 100 000 de dolari pentru a rămâne în funcțiune, deși oficialitățile sunt destul de amabile și nu le mai cer să plătească și taxele legale. Guvernul federal spune că vrea să preia pompele funebre pentru a face ordine în aceste afaceri, dar Vlasov râde de promisiunile lor de a face ordine. Când sunt atât de mulți bani de băgat în buzunare, crede că este „încă o luptă falsă împotriva corupției“.

Alexandr Vlasov a trecut de 60 de ani. Este prea slab, este un fumător înrăit și bea prea mult vin spumant sec, dar încă se îmbracă la patru ace și mintea lui e la fel de ascuțită ca întotdeauna. Este un om hotărât, care înoată împotriva curentului și nu și-a pierdut niciodată pasiunea pentru știință. Între timp, a înființat un institut de medicină legală. La început a fost o activitate suplimentară, mai mult pentru a-i stimula inteligența decât pentru a-i umple contul din bancă, dar acum este principala lui activitate și este unul dintre puținii experți independenți în medicina legală din țară.

La început, institutul nu părea promițător. Avocații apărării au fost primii lui clienți și au avut probleme când au încercat să prezinte expertiza lui independentă la tribunal. Un judecător care a îndrăznit să susțină concluziile lui Vlasov în 2000 a fost concediat imediat.

Vlasov mi-a spus că judecătorii sunt ușor de manipulat pentru că sunt numiți și pot fi concediați fără a se declara niciun motiv. Judecătorii-șefi sunt numiți după criterii politice și au legături istorice apropiate cu serviciile de securitate. Ei și organele de urmărire penală îi presează tot timpul pe ceilalți judecători. Gesticulând spre

telefon, Vlasov mi-a descris „justiția prin telefon“, prin care judecătorilor li se spune dinainte cum să rezolve un caz.

– Judecătorii au obiceiul de a se preface că pun întrebări de parcă ar verifica materialul, dar decizia e luată cu mult timp înainte. Dacă un judecător acționează contra deciziei și acordă achitarea, iar acea achitare este ulterior anulată de un tribunal superior mai complezent, judecătorul s-ar putea confrunta cu acuzații disciplinare și cariera lui ar fi în pericol. Această situație a avut ca rezultat un fel de autocenzură.

Procurorul rămâne cel mai puternic, iar sistemul judiciar este capricios, incompetent și corupt. Cu toate acestea, Vlasov a văzut în ultima vreme cum unii judecători au devenit mai duri cu procurorii și anchetatorii, respingând probele falsificate, cel puțin în cazurile fără implicare politică. Vlasov atribuie o parte din acest „curaj“ tot mai mare nivelului calitativ scăzut al muncii poliției pe care judecătorii intimidați sunt presați să o ignore. Pentru că medicii legiști talentați nu doresc să lucreze pentru salariul de mizerie oferit de guvern, atât guvernul, cât și clienții privați apelează tot mai mult la el pentru a cerceta totul, de la înșelătorii legate de clădiri și documente false până la incendii și crime.

Am încercat să-l conving pe unul dintre judecătorii mai cinstiți să stea de vorbă cu mine, dar nu am reușit. După ce a dat câteva telefoane, Vlasov a dat din cap.

– Am crezut că o să accepte, dar e prea speriat.

De parcă ar fi vrut să accentueze caracterul supraréalist al justiției, un apel telefonic ne-a întrerupt tocmai atunci. Era de la un funcționar guvernamental care lucrează pentru același om care l-a amenințat cu moartea cândva pe Vlasov și care ar fi putut ordona asasinarea adjunctului lui. Avea nevoie de ajutorul lui într-un caz. Vlasov a zâmbit din cauza absurdului situației:

– Ei știi că eu știu ce au făcut ei și mai știu și că nu-mi place de ei, dar azi au nevoie de mine.

Deși are o afacere prosperă, lui Vlasov încă i se mai fac observații de genul: „Poți investiga asta, dar nu și asta“. Când gardienii dintr-o închisoare din Celeabinsk au omorât în bătaie patru deținuți, familiile lor l-au angajat pe Vlasov ca să investigheze și să examineze cadavrele. Forțele de securitate au înconjurat morga, interzicându-i accesul lui Vlasov și rudelor. Vlasov mi-a spus:

– Atunci au venit autoritățile și mi-au spus: „Dacă-ți bagi nasul în treaba asta, o să ajungi foarte rău“.

În alt caz, se credea că un deținut s-a spânzurat. De data asta, familia a reușit să obțină cadavrul. Prefăcându-se că îl pregăteau pentru înmormântare, l-au dus la Vlasov, care a găsit o mulțime de urme de bătaie. Medicul legist al conducerii nu a găsit niciuna. Vlasov și-a documentat descoperirile cu fotografii, dar a spus că specialiștii conducerii, presați de superiori, au refuzat să recunoască probele evidente și cazul a fost închis.

Călătorește adesea prin țară, pentru că oameni din tot mai multe regiuni îi cer ajutorul. Procurorul din regiunea vecină, Orenburg, i-a cerut să îl ajute într-un caz de fraudă militară. Conform unei noi legi, Ministrul Apărării trebuia să furnizeze pietre de mormânt pentru militarii care au luat parte la conflictele din toate războaiele – de la cel de-al Doilea Război Mondial până la cele din Afganistan și Cecenia. Sediul armatei din Orenburg a însărcinat o firmă locală de pompe funebre cu executarea lucrărilor. Împreună, au strâns chitanțe pentru 200 de morminte care costau 1 000 de dolari bucata. Ca dovadă, au prezentat fotografiile pietrelor de mormânt, care erau surprinzător de asemănătoare. Procurorul local, care bănuia ceva dubios, a presupus că atât comandanții militari, cât și cei de la afacerea cu pompe funebre încercau să comită o fraudă, așa că a apelat la Vlasov pentru o evaluare independentă. Vlasov a reușit să demonstreze că, de fapt, a fost produsă doar o piatră de mormânt, apoi imaginea ei a fost modificată în Photoshop, adăugându-i-se numele a 199 de oameni care nu aveau rude în viață care să se poată plânge de absența adevăratelor pietre de mormânt.

– Asta înseamnă că s-au câștigat aproximativ 199 000 de dolari doar stând la un computer și mișcând degetele un pic, mi-a spus el, chicotind. În cele din urmă, funcționarii de rang înalt i-au respins probele. Aceasta este o veche poveste rusească într-o formă nouă. Romanul clasic *Suflete moarte* de Nikolai Gogol relatează o poveste asemănătoare despre cum se fac bani din fantome.

În biroul lui Vlasov, masa era acoperită de pachete de țigări Parlament, iar un dulap din apropiere era plin de șampanie și coniac Hennessy. Pe dulap era așezată o statueta care-l înfățișa pe Don Quijote. Deasupra capului, stătea agățată pe perete o mare cruce din lemn, ceea ce putea fi doar o glumă sinistă. Ateu convins, Vlasov râde de dorința omului de a se baza pe un Dumnezeu misterios sau pe un guvern care are nevoie de sprijinul Bisericii Ortodoxe.

– Este o cale ușoară și o metodă grozavă a guvernului de a avea putere, bazându-se pe credința oarbă și pasivitatea totală a majorității.

La ultima noastră întâlnire, era resemnat. A spus că majoritatea rușilor sunt încântați să-l vadă pe Putin demonstrându-și puterea politică și militară. După atâția ani de căutare a unui mod de a uni poporul, Putin a reușit, în sfârșit, prin crearea dușmanilor străini. Următorul pas va fi să întărească statul polițienesc. Vlasov nu crede că vreun cunoscut de-al lui va protesta, indiferent de opiniile lor; toți sunt prea bătrâni și prea ruși pentru a supraviețui în afara țării și au prea multă avere ca să riște.

– Un pas la dreapta, un pas la stânga și pierdem totul.

Ca un semn a ceea ce va veni, mi-a arătat o scrisoare pe care o primise recent de la guvern. I se cereau detalii despre toți angajații lui, inclusiv originile lor rasiale, religia și orientarea politică, istoricul familial și intim și orientarea sexuală.

A refuzat să dea aceste detalii și a fost amendat.

Vlasov mi-a spus că a fost primul afectat de o lege existentă de multă vreme, dar inactivă. Le-a spus și prietenilor, dar nu l-au crezut. L-au sfătuit să scrie răspunsurile și să mintă. Dar Vlasov crede

că va fi mai greu să se eschiveze de la asemenea cereri în viitor. S-ar putea ca fiecare întreprindere să fie nevoită să angajeze pe cineva care să se ocupe de asemenea întrebări. Chiar dacă, aparent, va fi pe statul de plată al companiei, o astfel de persoană va răspunde, în cele din urmă, în fața serviciilor de securitate.

CAPITOLUL XV

Libertatea de exprimare

Prima oară când o vezi pe Irina Gundareva, nu îți sare nimic deosebit în ochi, dar este o impresie înșelătoare. Are cincizeci și ceva de ani și e departe de a fi o prezență impresionantă, cu părul ei roșcat tuns drept și cu breton. Dar, sub aspectul ei exterior modest, este o persoană puternică. Considerată drept una dintre cele mai bune jurnaliste din Celeabinsk, a câștigat în mod regulat procesele intentate împotriva ei pentru calomnie și defăimare, chiar și în tribunalele corupte ale regiunii. S-a confruntat și cu amenințări mai grave de la oficialități și de la alte persoane pe care le-a supărat cu investigațiile ei.

A scris o serie de articole despre legăturile dintre infractori și administrația orașului, concentrându-se pe tranzacțiile ilegale de proprietăți. Garajul ei, care se afla pe un teren disputat, a luat foc, aparent întâmplător. Pompierii au găsit sticle de plastic cu benzină și au declarat că a fost o incendiere. Poliția a refuzat să continue ancheta.

A cercetat și furtul suspect, în valoare de 150 000 de dolari, de la o femeie de afaceri din Celeabinsk. Poliția a cercetat biroul femeii – ilegal, cum s-a dovedit în cele din urmă – pentru o așa-zisă evaziune fiscală. La ordinele polițiștilor, ea și-a deschis și a golit seiful care conținea două pachete cu bani gheață, pe care plănuia să-i folosească pentru a cumpăra un apartament. Poliția i-a cerut să plătească echivalentul a 20 000 de dolari pentru așa-zisa plată a taxelor pe loc. A dat dovadă de înțelepciune când a refuzat pentru că, mai

târziu, s-a dovedit că nu datora nimic. Sub privirile polițiștilor, a pus banii înapoi în seif, l-a încuiat și a pus cheia deoparte. După două zile, s-a intrat prin efracție în biroul ei, seiful a fost deschis cu cheia și banii i-au fost furati. Poliția a încheiat rapid investigația, spunându-i „să uite de ei”. Când ea nu a acceptat asta, au sugerat că și-ar fi furat propriii bani. Dar au făcut o mare greșală când au considerat-o o pradă ușoară. Femeia de afaceri a făcut o investigație pe cont propriu, pentru că singurii oameni care știau că erau bani în seif fuseseră polițiștii, al căror comportament a fost suspect de la început. Pe măsură ce și-a continuat cercetarea, numărul întrebărilor ei a crescut, la fel și împotrivirea autorităților, de la care a primit inclusiv amenințări voalate. Poliția a refuzat să facă teste cu detectorul de minciuni. Toate documentele legate de investigație au dispărut în mod misterios. Investigația ei privitoare la situația financiară personală a polițistului care a condus percheziționarea inițială a biroului ei a dezvăluit că el a făcut rost pe neașteptate de o mare sumă de bani, cu care și-a cumpărat un nou apartament și o mașină. Nu și-ar fi putut permite aceste lucruri din salariul lui și nici banii familiei lui nu puteau explica aceste achiziții. Tatăl lui era un pensionar sărac, iar mama lui o femeie de serviciu.

Când Irina a urmărit acest caz și a publicat un articol despre el, fiul ei, un șofer de taxi, a început să fie hărțuit de polițiști. Au pretins că s-a găsit marijuana în mașina lui. Analizele lui de sânge, prelevate atunci când i-a fost oprită mașina, nu au arătat prezența drogurilor. A fost acuzat de posesie de droguri. Cunoscându-și fiul, Irina a fost sigură că totul i-a fost înscenat. Șeful ei de la ziar a refuzat să o sprijine. În schimb, Fundația de Apărare Glasnost, cu sediul la Moscova, care apăra jurnaliștii, i-a sărit în ajutor, oferindu-i avocați. Având în vedere reputația ei remarcabilă, Glasnost a crezut că putea provoca un scandal internațional, ceea ce este uneori o strategie eficientă. În cele din urmă, s-a renunțat la procesul împotriva fiului ei, dar Irina s-a săturat de conducerea ziarului ei care refuza

tot mai des să-i publice articolele despre corupție și încălcările drepturilor omului.

Așa că s-a lansat pe cont propriu, deschizându-și un site unde poate aduna materiale și aborda subiecte pe care mass-media oficială nu îndrăznește să le abordeze. Continuă să investigheze încălcările legii și a fost unul dintre puținii reporteri care a relatat procesul liderului opoziției Alexei Navalni și protestele ulterioare din Celeabinsk, chiar dacă n-au fost de amploare. Dacă te-ai fi bazat pe site-urile de știri locale și comerciale, ți-ar fi fost greu să găsești informații despre asasinarea liderului opoziției, Boris Nemțov, și despre marșul ulterior al zecilor de mii de oameni din Moscova. Asemenea știri au fost lăsate în seama oamenilor ca Irina.

Primește donații, dar nu are mulți cititori. Cu siguranță nu are 3 000 de cititori unici zilnic, ca să fie necesar să se înscrie în evidența autorităților. Dar articolele ei sunt repostate regulat și are încă un blog pe LiveJournal, un site influent. Poate evita radarul autorităților, dar încă își face griji că i se va înscena ceva din nou. Nu cu mult timp în urmă, un jurnalist și activist local a fost arestat în timp ce investiga niște probleme de mediu într-o pădure îndepărtată. S-a spus că s-au găsit arme „periculoase” și o grenadă asupra lui. Mai târziu s-a dovedit că armele plasate erau puști vechi de vânătoare și că grenada era una falsă, folosită pentru antrenamente. Polițiștii au organizat prost înscenarea și, uimitor, judecătorul le-a cerut socoteală, dar era cât pe ce să scape basma curată.

În timp ce vorbeam cu ea, i-a sunat telefonul. Era un apel de la un om de afaceri despre care a scris recent. Oficialitățile corupte au încercat să-i preia afacerea în mod ilegal. În cele din urmă, a câștigat în tribunalul de arbitraj. A sunat-o pentru a-i spune că nu ar fi reușit fără reportajele ei conștiincioase. Pentru un scurt moment, s-a bucurat de munca ei. Dar, mai târziu, a primit alt telefon prin care a fost avertizată că sursele ei erau cunoscute și că „fericirea ei va fi distrusă”.

În prezent, cea mai mare grijă a ei este Ucraina și ce poate scrie despre ea. Este consternată de acoperirea mediatică părtinitoare și, de obicei, prea emoțională a mass-mediei oficiale. Mi-a spus că urmărirea programelor de televiziune ar putea convinge pe oricine să ia arma în mână și să lupte. Când a încercat să posteze opinii diferite și rectificări ale minciunilor flagrante ale canalelor mediatice oficiale, a fost amenințată de „voluntari” întorși din Ucraina care au pretins că îi cunoșteau adresa și numele rudelor.

Continuă să urmărească și corupția locală. Într-un oraș de la periferia zonei Celeabinsk, locuitorii și proprietarii micilor afaceri au făcut, cu mult timp în urmă, apel la președintele Putin pentru a opri acapararea ilegală de terenuri a primarului și extorcările lui. Dar, ca susținător al lui Putin, cu legături apropiate cu guvernul local și o mulțime de materiale compromițătoare în posesia lui, acesta nu a fost afectat. În cele din urmă, chiar și unii funcționari locali aleși, membri ai partidului lui Putin, s-au alăturat protestelor. Au invitat-o pe Irina la o audiere publică. Prezența ei ca jurnalist acreditat a fost susținută de lege. Cu toate acestea, a fost trântită la pământ și dată afară de membrii serviciului privat de securitate al primarului. Cei care au invitat-o nu au făcut nimic atunci când a dat de greu. Dar ea vrea să meargă din nou la tribunal.

– De ce îți asumi aceste riscuri? am întrebat-o, aceasta fiind eterna mea întrebare pentru cei care contestă sistemul.

Răspunsul ei a fost simplu:

– Cineva trebuie s-o facă.

Apoi mi-a explicat că bunicul ei a murit în lagărele lui Stalin, în 1936, pentru că, așa cum s-a exprimat ea, „a spus adevărul”. Ca în multe alte familii, acest fapt a fost un secret păstrat multă vreme. Mama ei a ascuns faptul că era fiica unui „dușman al poporului”. Irina a aflat despre soarta lui de-abia în anii '80. Bunicul ei este acum sursa ei de inspirație. Mi-a repetat o idee pe care am auzit-o foarte des, aceea că Rusia și-a pierdut cei mai buni și mai inteligenți oameni în războaie și în epurările politice:

– Încep să cred că avem defecte genetice atunci când văd cât de ușor cădem pradă unei mentalități de sclavi.

I-ar plăcea să scrie mai mult despre bugetul de apărare tot mai mare și despre efectele lui asupra altor programe guvernamentale. A adunat materiale despre unitățile militare din Celeabinsk care au fost trimise în secret în Ucraina, dar este amenințată din cauza noilor legi împotriva „extremismului“, care sunt tot mai represive. A obosit să tot riște cu din ce în ce mai puțin sprijin de la cei din jurul ei. Se gândește să plece din țară.

Jurnaliștii ruși au fost de multe ori uciși sau răniți grav pentru că au scris articole de investigație. Într-o țară care se mândrește cu o rată mare a investigațiilor de succes, asemenea cazuri sunt rareori rezolvate. Noile legi, care prevăd penalități financiare foarte mari pentru defăimare sau închisoare pentru așa-zisul extremism, elimină necesitatea crimelor și, prin urmare, reduc riscul de a atrage critici nedorite din străinătate. Autoritățile au devenit mult mai sofisticate la folosirea banilor, a armelor economice, a legilor formulate neclar și a tribunalelor adesea complezente împotriva reporterilor și a șefilor lor.

Irina a ridicat din umeri atunci când am întrebat-o despre noua generație de jurnaliști, care sunt pregătiți în universitățile orașului. A fost invitată des să le țină prelegeri.

– Studenții se uită la mine de parcă aș fi nebună, mi-a spus ea. Ei vor slujbe bine plătite și, pentru asta, cu rare excepții, se vor ploconi în fața oricui îi va plăti. Acum profesia asta înseamnă doar relații cu publicul.

O tânără și îndrăzneată studentă la jurnalism a înțeles mesajul și a devenit acolita ei. Când au izbucnit protestele din Moscova împotriva fraudei masive de la alegerile parlamentare din 2011, cu zeci de mii de oameni care au ieșit pe străzile Moscovei, acțiunea aceasta nu prea a făcut valuri în provincie și nu a avut acoperire în

media locală. Dar Mihail Galyan, un jurnalist și fotograf aspirant, a încercat să caute sprijin pentru o adunare de protest în Celeabinsk folosind VKontakte, versiunea rusească a Facebook-ului. Autoritățile l-au găsit repede. A fost chemat în biroul decanului, unde trei bărbați au încercat politicos, dar ferm, să-l facă să-și schimbe părerea, susținând că Putin și susținătorii Rusiei Unite aveau cele mai bune intenții pentru popor. Cu toate astea, el a mers la protest împreună cu câteva mii de oameni. Mulți alții au fost dezgustați de fraudă evidentă de la alegeri, dar cei mai mulți oameni cu care am vorbit s-au temut să apară în public. Un cunoscut de-al meu a zburat cu avionul până la Moscova pentru a se alătura demonstranților, convins că acolo nu va fi identificat și nu va suferi din cauza repercusiunilor.

Cu puțini participanți și prost organizată, adunarea din Celeabinsk s-a destrămat într-un mod haotic. Oricine s-a putut ridica să vorbească. Asta a supărat pe mulți care căutau o alternativă politică. În toată țara, opoziției divizate îi lipsea un mesaj convingător sau o strategie. Ignorată de mass-media oficială, a avut puține șanse când s-au înmulțit protestele împotriva alegerilor. Dar se pare că a ratat ocazia, confirmând că nu exista un înlocuitor viabil pentru Putin.

Când Putin și-a făcut campanie pentru președinție, a doua oară, în 2012, o prietenă de-a mea – o angajată a guvernului implicată în domeniul artelor – a nesocotit într-un mod discret ordinul șefului ei de a participa la un miting pro-Putin. Ca răspuns la acest gest, șeful ei a pedepsit-o pentru absență. Computerul din biroul ei a fost deconectat de la internet și spațiul ei de lucru a fost lăsat fără încălzire. S-a gândit că putea să fie mai rău. Putea fi concediată. Dar cei din jurul ei au înțeles mesajul.

Orice companie sau instituție de stat sau privată care primește sprijin de la guvern trebuie să-și arate sprijinul față de Putin și față de cei numiți de el, sau se va confrunta cu reduceri. Autoritățile verifică rezultatele la secțiile de votare, care sunt, de obicei, în fabrici,

clădiri guvernamentale sau universități, pedepsindu-i pe cei care nu oferă rezultatele dorite. La o universitate din Celeabinsk, alegătorilor li s-a cerut să-și ia telefoanele mobile cu ei în cabinele de vot și să-și fotografieze buletinele de vot pentru a arăta cum au votat. Cei care au refuzat s-au putut aștepta la repercusiuni ca anularea burselor. Studenții isteți au găsit o cale de a păcăli autoritățile. Au luat o ață, au aranjat-o lângă numele lui Putin în formă de bifă, au fotografiat buletinul de vot, apoi au îndepărtat ața și au votat cum au vrut.

Putin a obținut 60% din voturi. În ciuda fraudei și a constrângerilor, sondajele au indicat că ar fi câștigat și fără asemenea tertipuri, chiar dacă nu cu o marjă atât de largă. Mihail Galyan a insistat să-și exprime furia în mod public. A inițiat un protest de unul singur, mergând cu bicicleta prin oraș, cu un poster în care era înfățișat Vladimir Putin îmbrăcat ca Moș Crăciun. Imaginea era acoperită de un X uriaș și de cuvintele „Iarna s-a terminat”. Mihail a recunoscut că acest mesaj putea părea un pic enigmatic, mai ales pentru străini, dar a spus că l-a păstrat un pic neclar pentru a deruta poliția. Mai important decât atât, crede că numeroșii locuitori care au fost obișnuiți cu mesaje codate au înțeles, de fapt, ce a vrut să spună era: „E timpul pentru o schimbare”. Posterul făcea referire la perioada cunoscută ca „dezghețul”, când liderul sovietic Nikita Hrușciiov a relaxat restricțiile draconice după ce dictatorul Iosif Stalin a murit, în 1953. Mihail încerca să spună că era timpul ca oamenilor să nu le mai fie frică și să înceapă să vorbească. Deși nu a încălcat nicio lege și nu a organizat nicio adunare ilegală, el și bicicleta lui au fost opriți de un grup de polițiști. Măcar au văzut că imaginea lui Putin avea un mare X pe ea. Au început să-i țină discursuri, întrebându-l cine l-a plătit și sugerând că era finanțat de Statele Unite. Doi „huligani” în haine civile au apărut și li s-au alăturat. L-au amenințat că-l vor omorî. Când Mihail a apelat la polițiști, cerându-le să facă ceva, ei doar au stat locului muți. Era clar că „huliganii” erau oamenii lui Putin.

Pentru că nu vedea niciun viitor pentru profesia lui acasă, Mihail Galyan a devenit încă unul dintre tinerii ruși talentați care au părăsit Rusia pentru a-și face un viitor în Germania.

– Nu am încredere în oficialități, mi-a spus Mihail pe Skype. Poate sunt și indivizi care nu sunt răi, dar fac parte dintr-un sistem al cărui singur scop este să mențină sistemul respectiv.

Și-a amintit un citat din spusele prim-ministrului de lungă durată al lui Boris Elțin, Viktor Cernomîrdin: „Vrem să fie mai bine, dar întotdeauna e la fel“. Răspunsul lui Mihail la acest citat a fost:

– Totul rămâne la fel pentru că oamenii nu fac nimic deoarece cred că, orice ar face, nu se va schimba nimic.

Celeabinsk este un oraș rusesc tipic, în care toți se cunosc între ei. Restricțiile impuse libertății de exprimare sunt mai severe decât în Moscova, unde dimensiunea populației le oferă unora anonimatul, iar atenția Occidentului le oferă altora o oarecare protecție. Kremlinul permite mass-mediei independente a Moscovei puțină libertate editorială, măcar pentru eliberarea tensiunii celor care nu susțin statu-quo-ul. Dar domeniile unde libera exprimare este permisă se limitează tot mai mult. Singurul loc în care mai poți vedea dezbateri adevărate despre trecutul, prezentul și viitorul Rusiei este blogosfera. Aceasta pătrunde acolo unde organizațiile de știri comerciale nu îndrăzneasc să intervină și a fost o sursă puternică și subversivă care a oferit posibilitatea intelectualilor, reporterilor ca Irina și altora să aducă o gamă largă de subiecte în atenția publicului pentru discuții în afara mass-mediei tradiționale controlate. Comunitatea uriașă de bloggeri a țării încă are acces relativ liber la informații din țară și din străinătate, deși, din cauza legilor noi cu privire la cărți, și aceasta ar putea fi redusă ușor la tăcere.

Jurnalismul este, chiar și în cele mai bune condiții, o meserie complicată, dar în Rusia este, fără îndoială, o afacere imorală, intimidată, cooptată, coruptă și cumpărată. Alexandr Podoprigora, un influent om de știință în domeniul politicii și blogger din Celeabinsk, a postat în mod regulat acuzații de infracțiuni detaliate

împotriva guvernatorului numit de Putin, aparent fără nicio teamă de recriminare. Postările lui au fost răspândite pe scară largă pentru că toți erau siguri că era protejat. Niciun om fără protecție nu ar fi îndrăznit să publice asemenea materiale; mulți cred că era protejat de serviciile de securitate ale regiunii. În Rusia, de cele mai multe ori, nu contează atât de mult comentariul independent, cât persoana care îl susține pe cel care face acest comentariu. Când cineva citea printre rândurile mass-mediei din Celeabinsk, înțelegea clar că se ducea o luptă între serviciile de securitate și partenerii lor de afaceri, care erau asmuțiți împotriva guvernatorului și a acoliților lui. În mare parte datorită lui Podoprighora, guvernatorul a fost atât de compromis, încât a demisionat. Chiar și așa, a fost clar că avea și el protectorii lui; a fost trimis la Moscova, unde a devenit parlamentar, bucurându-se de imunitate față de urmărirea penală.

Experimentul Rusiei cu libertatea presei a fost scurt. La sfârșitul anilor '80, glasnostul lui Gorbaciov a mers dincolo de orice imaginație. O nouă comunitate de jurnaliști era hotărâtă să dezvăluie o țară care fusese ținută ascunsă. Dar cine avea să-i plătească pe jurnaliști când statul ar fi încetat să o facă?

Ann Cooper este o fostă corespondentă străină și profesoară de jurnalism la Universitatea Columbia. A făcut, cu mare pricepere, un rezumat al istoriei jurnalismului rusesc pentru Comitetul de Protecție al Jurnaliștilor, explicând cum economia a luat repede locul codului etic al jurnalismului. Noii îmbogățiți au construit imperii mediatice care au combinat reportajele de investigație cu reglările de conturi private. În 1996, când președintele Boris Elțin era într-o cursă strânsă cu adversarul lui comunist, jurnaliștii de televiziune au renunțat la orice aparență de obiectivitate, justificând denigrarea comuniștilor ca sprijin pentru democrație.

Când Boris Elțin a cedat președinția lui Vladimir Putin, proprietarii grupurilor mediatice au primit o lecție nouă, mai strictă, despre

loialitate și obediență. Programele inteligente și satirice au fost desființate. Nu mai trebuiau să se facă observații tăioase și inteligente despre autorități și nici jurnalism investigativ. Putin s-a exprimat clar că nu va permite criticile la adresa lui și a celor din cercul lui. Cele șase posturi de televiziune naționale ale țării și jurnaliștii lor au ajuns sub controlul statului. A rezistat unul, canalul național de televiziune orientat spre opoziție numit Dojd sau „Ploaia“, dar, în 2014, a fost restricționat și el. La presiunile Kremlinului, aproape toate rețelele de cablu au renunțat la Dojd, acesta ajungând să fie disponibil doar pe internet, contra unei taxe. Între timp, din cauza presiunilor politice, proprietarii imobilului au evacuat postul de televiziune din sediul lui. Reprezentații postului Dojd s-au chinuit să găsească un sediu nou.

În timpul unui interviu cu Anton Drujinin, directorul filialei rusești a Emersson Process Management, o firmă americană care a angajat mai mult de o mie de persoane în Celeabinsk, l-am întrebat dacă era îngrijorat din cauza reducerii peisajului mediatic. Umblat prin lume, bine plătit, vorbitor de mai multe limbi străine și foarte inteligent, mi-a pus și el o întrebare.

– Și care-i problema? m-a întrebat el, pomenind de Dojd și de alte site-uri, ca dovadă că nu era nicio problemă.

Problema este că majoritatea rușilor află știrile de la posturile de televiziune, nu de la site-urile și blogurile care sunt tot mai puține, iar aceste posturi au devenit furnizoare stridente de teorii ale conspirației și propagandă antioccidentală. Gleb Pavlovski, un consultant politic și un priceput purtător de cuvânt, care l-a ajutat pe Putin în timpul primei campanii electorale și a rămas consilier la Kremlin ani de zile după aceea, a luat-o recent pe alt drum. Este îngrijorat din cauza lipsei de gândire strategică a lui Putin și a consecințelor programului de guvernare fervent antiucrainean, antiamerican și, în general, xenofobic.

– Îi ține pe oameni într-o stare traumatizantă, mi-a spus el. Își pierd mințile. Devin paranoici și agresivi.

Postul local de televiziune, care în anii '90 a rămas oarecum independent față de Kremlin și oligarhii săi, acum este obedient în totalitate. Este controlat aproape exclusiv de guvernele regionale dependente de Kremlin sau de industriașii dependenți de generozitatea autorităților. Așa-zisa mass-medie locală independentă este departe de a fi cu adevărat independentă; se bazează pe contractele profitabile cu guvernul, prin care i se cere să publice discursuri oficiale, fără comentarii critice. Posturile de știri comerciale depind și ele de publicitate și puține afaceri și-ar pune în pericol relația cu guvernul, susținând vocile opoziției. Știrile sunt falsificate și mai mult prin practica rusească des întâlnită de a scrie „la comandă”. Noile organizații au, de obicei, un birou dedicat practicilor lipsite de etică, ele fiind o sursă ușoară de venit. Odată, după ce am citit un articol interesant, l-am contactat pe reporterul care l-a semnat. Acesta a fost rușinat, recunoscând, în cele din urmă, că nu știa dacă povestea era adevărată sau nu, pentru că articolul fusese scris la comandă.

Editorul-șef al unui important site de știri din Celeabinsk, care a vorbit cu mine cu condiția de a nu-i dezvălui numele, mi-a spus că nu-și mai amintea când a fost ultima dată când site-ul lui a criticat guvernul. În general, după cum mi-a spus, „încearcă să evite conflictele” – un fel subtil de a spune că el și patronii lui se tem să jignească oficialitățile și agenții de publicitate, să ajungă la tribunal sau mai rău. Penalitățile financiare pentru calomnie și defăimare, care sunt definite vag de tribunale, sunt devastatoare.

Editorul, care a devenit jurnalist în timpul tumultoșilor și idealistilor ani '90, este încă un membru al profesiei care se rușinează acum. Cenzura este interzisă conform constituției ruse. El descrie un cerc vicios de autocenzură și autoconservare. Când l-am întrebat dacă a făcut reportaje despre oameni ca prietena mea, care a fost pedepsită în mod ilegal pentru că a refuzat să participe la un miting pro-Putin, el a spus că nu a făcut asta, dar a mărturisit că știa mulți

de oameni care au avut aceeași soartă. Sursele lui nu doresc să vorbească în public despre acest subiect. Iar dacă ele nu își asumă responsabilitatea de a vorbi în public, atunci el nu va aborda subiectul.

– Oamenii se tem, mi-a explicat el, iar autocenzura este cel mai mare rău.

El este exemplul perfect de autocenzură.

Odată cu înăsprirea controlului guvernamental, s-au făcut presiuni asupra celei mai populare rețele sociale a țării, VKontakte. Conform spuselor fondatorului și fostului ei director executiv Pavel Durov, Biroul Federal de Securitate i-a ordonat să predea informațiile personale ale activiștilor care au luat parte la revolta din Kiev. Durov a spus că a refuzat să se conformeze și a fost concediat. A plecat din Rusia, susținând că VKontakte este sub controlul total al prietenilor și oficialităților Kremlinului.

În ciuda controlului asupra mass-mediei, guvernul nu este mulțumit. Se discută tot timpul pe culoarele puterii despre un presupus exces de știri negative, care distrug imaginea țării. Unii membri ai parlamentului critică până și posturile de televiziune de stat supuse lor, plângându-se că mai degrabă ar prezenta accidente de mașini decât deschiderea unor noi fabrici. Dacă s-ar face pe plac acestor politicieni, rușii s-ar întoarce la știrile vesele din Uniunea Sovietică.

Ministrul Culturii, Vladimir Medinski, este omul lor. Și-a făcut un nume cu o serie de cărți revizioniste despre istoria populară, foarte bine vândute, în care dezvăluie ceea ce el numește „miturile murdare” despre Rusia răspândite în general de cei pe care-i numește „adeptii Occidentului”. Scrie că nicio țară nu a avut de înfruntat o perioadă atât de lungă de denigrare ca Rusia. A atacat intelectualitatea rusă, spunând: „Este important ca elita intelectuală să nu mai cerceteze trecutul nostru comun cu intenția de a căuta doar greșelile. Destul cu autodemascarea. Istoria noastră este plină

de realizări militare remarcabile. Acestea ne vor învăța încotro să ne îndreptăm și care este idealul națiunii noastre“.

Campania zdrobitoare a guvernului a vizat nu doar mass-media și bloggerii, dar și libera exprimare la modul general. Unul dintre cei mai iubiți rockeri ruși, Andrei Makarevici, solistul grupului Time Machine, a fost considerat un trădător din cauza criticilor lui publice la adresa Moscovei și a politicii ei în Ucraina. Chiar dacă a fost cândva beneficiarul celor mai importante premii ale Kremlinului, concertele lui au fost brusc anulate din cauza amenințărilor și presiunilor venite de la guvern.

Regizorul de teatru și film Vladimir Mirzoev a fost una dintre puținele personalități publice care a îndrăznit să semneze o scrisoare deschisă, publicată în ziarul independent *Novaya Gazeta*, prin care se protesta împotriva războiului din Ucraina, a așa-zisei izolări a Rusiei și a reinstaurării totalitarismului. Adepții lui Mirzoev fac parte din elita intelectuală care frecventează teatrul. Reprezintă o amenințare mai mică decât cântărețul de rock Makarevici și nu a fost pedepsit.

În comentariile lui publice, Mirzoev apelează la psihologie pentru a explica dispoziția intolerantă a țării. „Înțeleg că poporul nostru este profund traumatizat de tot ce s-a întâmplat în secolul XX. Sunt oameni care pot intra ușor într-o stare de manie euforică și de psihoză patriotică și la fel de ușor într-o stare depresivă. Este o tulburare bipolară, în care oamenii reacționează la lucruri care sunt în general înspăimântătoare în moduri total nepotrivite. Ei neagă că se poartă un război. Se poate spune că rușii sunt victimele propagandei televiziunilor, dar, până la urmă, nu e chiar atât de greu să intri pe internet pentru a găsi informații alternative, pe care să le compari și să le confrunți cu faptele. Dar ei nu vor să compare nimic; ei nu pot accepta gândul că țara lor, patria lor, este agresoarea.“

Tamara Mairova poate fi genul de persoană la care se referă Mirzoev. O ingineră pensionată, care a lucrat într-o fabrică de armament și o femeie foarte educată, este o telespectatoare pasionată

și, când se confruntă cu alte păreri la o discuție la masa din bucătărie, apără televiziunea de stat, declarând cu încăpățănare: „Astea sunt faptele“. O discuție despre evenimentele din Ucraina a degenerat rapid, deoarece ea crede că există o încercare de lungă durată a Occidentului de a submina Rusia. Și-a amintit cum a privit disperată, în anii '90, prădarea fabricii ei de către cei de la conducere, care au vândut tot ce au putut.

– Nimeni nu era interesat să producă ceva, nimeni nu gândea, toți furau.

I-a învinuit pe președintele Boris Elțin și pe consilierii lui occidentali.

– Toate manevrele acelea financiare și graba de a privatiza totul, ideile astea n-au venit de aici, au venit de la voi, din Occident, dar Occidentul nu a trebuit să trăiască cu urmările lor.

– Dar nu au fost rușii cei care s-au făcut vinovați de corupție? am întrebat-o.

– A, da, noi, rușii, învățăm repede, mi-a spus ea, râzând cu amărăciune. Da, noi, rușii, ne-am adaptat în cele mai creative moduri, dar voi ați creat condițiile.

Mairova a supraviețuit creând o companie nouă, care servește industria petrolului. Înainte să fie afectată din nou de criza financiară din 1998, când Rusia nu și-a plătit împrumuturile, a reușit să-și construiască o casă mare, parțial cu ajutorul prietenilor ingineri și al oameni de știință care își pierduseră slujbele și rostul în viață. După o copilărie petrecută în cazărmile comune, urmată de ani trăiți într-o casă primitivă, acum are o fortăreață care s-o apere de nesiguranța viitorului. În ciuda casei lor mari, ea și soțul ei trăiesc modest, se hrănesc cu ce cultivă în grădină și fac toate reparațiile necesare cu mâinile lor. Odată s-a prefăcut, în glumă, că trăgea cu o armă automată ca să-mi arate că era gata să apere Rusia de toți imigranții.

Fiica ei, în vârstă de 30 de ani, privește cu mult mai mult scepticism informațiile de la stat și a încercat să mă apere atât de ospitalitatea copleșitoare a mamei ei, cât și de furia ei față de Occident.

A pierdut pe ambele fronturi. Tamara vorbește în mod regulat cu prietenii din estul Ucrainei și crede orbește în relatările oficiale despre separatiștii care salvează rușii și vorbitorii de limba rusă de ravagiile fasciștilor ucraineni și ale intrigilor occidentale. Precizează că guvernul ucrainean a lăsat anumite regiuni ale țării fără subvenții și pensii, înstrăinând cetățeni care ar fi putut rămâne neutri.

Tamara respinge orice „fapte“ care contrazic opiniile ei, numindu-le minciuni din Occident. Din păcate, nu se înșală în totalitate. Chiar dacă nu sunt nici pe departe atât de excesive ca propaganda rusească, rapoartele Occidentului despre Ucraina au fost neglijente. Mass-media occidentală a prezentat ceea ce s-a întâmplat în Ucraina ca pe o revoltă populară democratică împotriva dictaturii, deși aceasta poate fi înțeleasă și ca o răsturnare neconstituțională a unui guvern ales, chiar dacă adesea criminal. Jurnaliștii occidentali au repetat afirmații nefondate și neconfirmate făcute de guvernul ucrainean fără dovezi, în timp ce au respins rapid rapoartele rusești fără să le verifice. Nu au raportat suficient acțiunile mai puțin onorabile ale naționaliștilor înarmați sprijiniți de Kiev și au acordat prea puțină atenție defectelor guvernului „pro-occidental“ al țării, cum ar fi lipsa lui de viziune pentru unirea țării și incapacitatea lui de a scădea nivelul corupției și de a avansa reformele economice. Toate acestea alimentează propaganda rusească și dificultatea de a ajunge la un acord negociat durabil.

Când am întrebat-o pe jurnalista Irina Gundareva, cât timp vor mai tolera rușii informațiile compromise, oficialitățile corupte, tribunalele complezente și un război ascuns, ea doar a dat din cap și mi-a spus:

– Oamenii vor să se bucure de ziua de azi, de ce le este accesibil acum, după ce au așteptat atât de mult timp. Toți sunt vinovați acum. Toți dau mită. Rușii sunt răbdători. Cred în guvern. Poate se va protesta când nu vor mai fi cârnați în magazine și nu se vor mai plăti iar salariile. Nu știu care e limita.

În Rusia, familii și prietenii s-au destrămat din cauza anexării Crimeei, a intervenției lui Putin în estul Ucrainei și a cererilor lui amenințătoare de loialitate. Emoțiile sunt atât de puternice câteodată, că un prieten mi-a spus:

– Îți dai seama cât de minunat e un prieten și cât de îngrozitor e când un prieten îți devine dușman. De la începutul lui 2015, balanța opiniilor a rămas înclinată foarte mult de partea lui Putin.

Chiar și înainte de evenimentele din Ucraina, am observat o precauție tot mai mare printre prietenii mei când trebuiau să vorbească sincer, mai ales la telefon. Vechea expresie sovietică „asta nu e o discuție de purtat la telefon” s-a întors în uz. Apoi a urmat incidentul pe care l-am menționat mai devreme, când un vecin s-a plâns că eu, o străină, locuiam în aceeași clădire cu el. Am fost dusă la secția de poliție unde mi s-a verificat viza. La început, polițiștii mi-au spus că va dura o oră, dar au trecut mai multe ore. Între timp, gazda a sunat să întrebe dacă am lăsat ușa deschisă: o patrulă a poliției a găsit-o deschisă și l-a sunat, făcându-i o ofertă nemaiauzită: aceea de a repara încuietoarea pe gratis. Acest fapt m-a surprins, pentru că am încuiat ușa apartamentului când am plecat și era de neconceput ca polițiștii care patrulau cartierul să intre întâmplător în clădire și să „observe” că era ceva în neregulă cu ușa mea, care era la etajul cinci și la care se putea ajunge doar urcând pe scări. Era și mai greu de crezut că poliția ar chema un lăcătuș și i-ar cere să repare încuietoarea pe gratis.

Mai târziu, în acea seară, am mers la un club de limba engleză ai cărui membri se întâlnesc în mod regulat la universitatea locală. Le-am povestit ce s-a întâmplat.

– Ar chema oamenii de aici poliția dacă ar locui un străin printre ei?

– O, nu, asta nu s-ar întâmpla niciodată, mi-a spus o femeie, adăugând: toți urâm poliția și nu am denunța niciodată pe cineva.

Mai târziu, în șoaptă, altă tânără mi-a spus să fiu atentă, precizând că buncii ei au fost denunțați de vecinii lor și că nu s-a schimbat

nimic cu adevărat de pe vremea lui Stalin. Cei adunați erau membrii grupului Speak Freely, care a fost numit așa în urmă cu câțiva ani, când libera exprimare era regula generală. Acum înseamnă „vorbește engleza cât poți de bine și alege subiecte neutre de discuție“. Când întâlnirea s-a terminat oficial, câțiva membri m-au abordat, departe de ceilalți, ca să-mi spună ce credeau ei că s-a întâmplat. Au sugerat că am fost dusă intenționat la secția de poliție pentru ca anchetatorii, știind locul în care mă aflam, să poată intra prin efracție în apartamentul meu și să-mi cerceteze bunurile, inclusiv computerul. Au susținut că anchetatorii incompetenți nu au știut cum să încuie ușa când au plecat și din cauza asta a fost nevoie să-l sune pe proprietar și să-i facă ciudata ofertă de a repara încuietoarea.

CAPITOLUL XVI

Coșmarul nuclear

Celeabinsk este locul de naștere al programului nuclear al Uniunii Sovietice, echivalentul Hanford-ului din statul Washington sau al lui Oak Ridge din Tennessee. Așa cum dezvăluie, dureros de clar, istoricul Kate Brown în cartea ei *Plutopia*, programele nucleare sovietice și americane s-au zgârcit cu măsurile de siguranță și de administrare a deșeurilor pentru a prioritiza producția. Ambele au cenzurat informațiile despre accidente, falsificând dosare de siguranță și mușamalizând cazurile muncitorilor bolnavi, dar rezultatele din Celeabinsk au fost incomparabil mai grave. Zeci de mii de oameni au fost condamnați la intoxicație radioactivă, iar alții au fost lăsați să se întrebe care va fi soarta lor. Zeci de mii de acri de pământ au fost afectați. Chiar dacă accidentul de la Cernobil a depășit gravitatea oricărui eveniment de genul acesta, impactul cumulat al accidentelor din Celeabinsk, combinat cu anii de izolare, a făcut ca regiunea să capete reputația nedorită de „cel mai contaminat loc de pe planetă“.

În 1945, Iosif Stalin a ales un colțișor izolat al regiunii Celeabinsk ca loc de desfășurare al noului program de fabricare a armelor nucleare. La 1 600 de kilometri de Moscova și 160 de kilometri de capitala regiunii, era departe de ochii curioșilor, dar destul de aproape pentru a menține comunicațiile adecvate. Pădurile din zonă au furnizat materialele de construcție, iar râurile și lacurile curate au oferit cantitatea de apă necesară.

După înfrângerea Germaniei naziste, Uniunea Sovietică a fost ruinatedă. Multe părți din țară au fost făcute una cu pământul. Sărăcia era larg răspândită și lipseau specialiștii în știință și tehnică. Stimulată de folosirea bombelor nucleare americane împotriva Japoniei, Uniunea Sovietică s-a grăbit să-și construiască propria bombă, devorându-și puținele resurse. Nu a reușit atât de repede precum voia, dar tot a făcut o bombă într-un timp incredibil de scurt. Graba a provocat accidente repetate, o lipsă de interes pentru siguranță și sănătate, poluare masivă, boală și moarte. Unii au susținut: „Am salvat Uniunea Sovietică: a meritat“. Alții cred că prețul a fost prea mare.

Programul nuclear a ajuns, în cele din urmă, sub autoritatea așa-zisului Minister de Fabricare a Aparatelor Medii, un nume intenționat inofensiv, pentru a ascunde intensă activitate secretă. Primele construcții au fost făcute de deținuții din închisorile sovietice, de prizonierii de război germani și de tinerii recruți. În ciuda vremii adesea geroase, ei au locuit în corturi și în tranșee. În doi ani, numărul muncitorilor a crescut vertiginos până la 47 000. Au cunoscut locul doar după codul poștal – la început a fost Celeabinsk 40, apoi s-a schimbat în Celeabinsk 65. Fabrica de procesare a plutoniului avea să fie numită mai târziu Mayak, ceea ce înseamnă „far“

Proiectul inițial a fost un reactor experimental. Primitiv chiar și după standardele vremii, arăta ca un stup de albine uriaș făcut din cărămidă. Următorul pas a fost construirea primului dintre cele patru reactoare industriale de grafit, care a început să funcționeze în 1948. Lângă acesta se afla o fabrică chimică de extragere a plutoniului din uraniul iradiat în reactor și o fabrică metalurgică pentru transformarea concentratului de plutoniu într-un plutoniu metalic foarte pur, pentru prima bombă atomică sovietică.

Reactorul industrial proaspăt inaugurat a avut probleme grave în scurt timp și, pentru a salva blocurile valoroase de uraniu dinăuntrul lui, muncitorii le-au scos cu mâinile goale. Pentru un mic

supliment de mâncare, soldații au curățat zone cu radioactivitate crescută cu cârpele și găleata cu apă. Fără să știe, au fost expuși unor radiații de zece-douăsprezece ori mai mari decât dozele anuale de radiație considerate permise atunci.

Brigăzile au lucrat în ture și au fost expuse în mod regulat nivelurilor inacceptabile de radiații. Când soldații și deținuții au fost eliberați, nu a existat niciun document despre locul în care au fost sau despre riscurile la care au fost expuși. Dacă s-au îmbolnăvit la casele lor aflate la mare depărtare, medicii n-au știut cum să-i diagnosticheze. Bolile lor ulterioare și morțile lor nu sunt înregistrate niciunde.

Vladimir Cervinski, care a fost forțat să lucreze în centrala nucleară în 1951, mi-a descris o nepăsare totală față de recruți:

– Când i-am întrebat de ce ne îmbolnăveam, ne-au spus că aerul curat ne va vindeca. De ce anume ne va vindeca nu ne-au spus.

După nouă luni de muncă la centrala nucleară, i s-a dat drumul fără niciun fel de documente și fără nicio compensație.

Soldații și deținuții au fost primii care au murit. Alte cazuri de intoxicație acută cu radiații s-au înregistrat în fabrică, unde forța de muncă predominant feminină separa manual plutoniul de uraniul radioactiv. Profesorul I.V. Petrianov-Sokolov încă își mai amintește cât de bolnave arătau femeile de acolo, precizând că nu existau nici cele mai elementare reguli de protecția muncii. Multe dintre ele au murit înainte să împlinească 30 de ani.

Medicilor li s-a ordonat să meargă la complexul nuclear în 1949, pentru a diagnostica și trata numărul tot mai mare de oameni afectați de intoxicațiile cu radiații. Dr. Mira Kosenko, care a fost angajată mult mai târziu, dar i-a cunoscut pe mulți dintre primii medici care au lucrat acolo, a documentat cu mare atenție și durere în suflet istoria timpurie a aceluia loc. Mi-a descris cum medicii au fost duși la Celeabinsk nr. 40 în mașini cu geamuri înnegrite pentru a nu cunoaște ruta. Nu au putut ține legătura cu familiile lor. În unele cazuri, rudele lor au crezut că au fost arestați și trimiși în lagăre de muncă.

Primul personal medical nu a avut nicio pregătire în domeniul intoxicațiilor cu radiații și, din cauza caracterului secret al operațiunii, nu a avut dreptul de a participa la conferințe naționale sau internaționale despre acest subiect. Așa s-a exprimat, într-un mod optimist, dr. Angelina Guskova, unul dintre primii medici ajunși în acel loc:

– Am învățat din încercări și succese.

Dar nu le-a fost ușor să-și salveze pacienții. Când medicii au încercat să îndepărteze oamenii cu semne clare de iradiere de la locul de muncă, cererile lor au fost întâmpinate cu dispreț de superiorii care au spus că diagnosticele lor erau „fanteziile unor băieți și ale unor fete fără experiență”. Oficialitățile nu voiau să piardă muncitorii cu experiență. Guskova, care a recunoscut că muncitorii erau supuși în mod regulat supradozelor de radiații, a trebuit să se lupte pentru fiecare muncitor pe care l-a scos de la locul de muncă. Mai târziu, a spus:

– Sunt foarte mândră că am reușit să vindecăm 90% dintre ei.

Dar cât timp au fost sănătoși după aceea nu se știe, din cauza urmăririi inadecvate a cazurilor și dosarelor medicale.

La scurt timp după începerea programului, s-a ivit încă o problemă – nu știau ce să facă cu deșeurile radioactive. Timp de patru ani, muncitorii au aruncat cantități mari de deșeuri contaminate în râul Techa, care curgea pe lângă 40 de sate în care trăiau 28 000 de oameni atunci. Este un râu îngust, uneori nu mai larg decât un trotuar. Curge încet, așa că mare parte din deșeuri s-au adunat pe maluri și în sedimentul de pe fundul râului. Râul curge încet 240 de kilometri, până când se varsă în alt râu care ajunge, în cele din urmă, la Marea Arctică. Satele aflate de-a lungul malurilor lui au fost dintotdeauna comunități agricole sărace, formate din ruși și grupuri etnice locale – ca tătarii musulmani și bașchirii. Acești oameni au depins de râu pentru apa de băut, pentru irigarea câmpurilor, pentru spălarea hainelor, pentru înot și pescuit. În 1990, când dr. Mira Kosenko a putut, în sfârșit, să întrebe oficialitățile

de rang înalt de ce nu au făcut nimic pentru a proteja oamenii care depindeau de râu, acestea au răspuns într-un mod neconvingător, spunând că au crezut că deșeurile radioactive se vor dizolva și vor dispărea. Asta nu s-a întâmplat și ei știau că nu se va întâmpla.

În 1951, s-au făcut, în sfârșit, măsurători la râu, după ce s-au detectat radiații la 1 600 de kilometri depărtare, în apele Mării Arctice a Rusiei. De-a lungul râului Techa s-au găsit niveluri îngrijorător de ridicate de radiații și nu doar în râu, ci și în sol și pe câmpurile unde sătenii își țineau vacile și găinile.

În Metlino, primul sat aflat în aval față de locul de aruncare a deșeurilor, locuitorii au acumulat cele mai mari doze de radiații: de 400 până la 600 de ori mai mari decât doza normală anuală de expunere la izotopi radioactivi. Așii, situați mai departe în aval, au acumulat și ei doze ridicate de radiații. În ciuda acestor informații, folosirea apei din râu a fost interzisă de-abia în 1952, la un an după testări și la patru ani după ce a început aruncarea deșeurilor. Din cauza caracterului secret al programului, sătenilor care locuiau de-a lungul râului Techa nu li s-au explicat motivele pentru care nu mai trebuiau să folosească apa din râu, care era sursa vieții lor. Nu aveau alternative, pentru că majoritatea nu aveau fântâni.

În scurt timp, locuitorii au prezentat simptome ca amețeala, greața, deteriorarea globulelor roșii și creșterea numărului globulelor albe. Leucemia și alte cancere au urmat. Guvernul a hotărât să mute anumite sate, dar evacuarea a fost amânată în mod repetat. Din cauza caracterului secret al programului nuclear, sătenii nu au primit nicio explicație pentru evacuarea lor obligatorie, acest fapt traumatizându-i și mai mult pe cei cu sănătatea deja șubrezită. Sătenii au fost forțați să plece din locul în care au trăit timp de generații și în care au fost îngropați strămoșii lor. Și-au părăsit casele, aproape fără compensații, pentru adăposturi mult mai rele.

Evacuarea satelor s-a oprit în 1957, când un reprezentant sovietic a anunțat că râul Techa era sigur. Conform spuselor dr. Kosenko, „Recomandarea unui om a fost un dezastru pentru milioanele de

oameni rămași în urmă, dar a fost în interesul programului nuclear, așa că a fost respectată. Fondurile pentru mutare au fost direcționate în altă parte.“

Oricât de rea era situația, aveau să vină necazuri mai mari. În 29 septembrie 1957, instrumentul de măsurare a căldurii din sistemul de monitorizare al unui rezervor de stocare a deșeurilor radioactive s-a stricat. Rezervorul a explodat. Majoritatea rămășițelor au căzut aproape de locul exploziei, unde, în prima noapte, dozimetrele au arătat că nivelul radiațiilor erau de 40 000 de ori mai mare decât cel normal. Celelalte rămășițe au format un nor radioactiv peste o zonă de mărimea statului New Jersey. Autoritățile sovietice au păstrat aceste lucruri secrete față de cei care locuiau în calea pericolului și față de restul lumii.

Încă o dată, echipele de muncitori în construcții, alcătuite în mare parte din recruți, au dus greul. Nu mai puțin de 20 000 de soldați au fost chemați pentru a face curățenie după accidentul din 1957. Nu există informații despre dozele de radiații pe care le-au suportat și soarta lor este necunoscută. Conform spuselor dr. Mira Kosenko:

– Când soldații au fost eliberați din serviciul militar, statului nu i-a mai păsat de ei.

Sătenii rămași, care erau deja contaminați de râul Techa, au fost din nou victime. Autoritățile nu s-au putut hotărî timp de zece zile dacă să mute locuitorii sau nu. Iran Khaerzamanov mi-a povestit cum fiica lui în vârstă de doar zece luni, prinsă atunci în norul radioactiv, a murit după câteva zile, vomitând sânge. Și alți copii s-au îmbolnăvit. Mi-a spus că adulții au rezistat mai bine. Au venit soldați în sat și au omorât toți câinii și toate pisicile, ca pregătire pentru evacuare. Apoi au omorât vacile și cârdușii de găini și de găște.

– Toți plângeau și au circulat zvonuri că, după ce termină cu animalele, o să ne omoare și pe noi, și-a amintit el. A fost panică generală.

Sătenilor li s-a ordonat să rămână în sat încă zece zile, apoi, când, în sfârșit, au fost mutați, nu și-au putut lua aproape nimic cu ei. Li s-a ordonat să-și ardă aproape toate bunurile înainte să fie transferați într-un sat îndepărtat, unde noile lor adăposturi erau niște barăci din placaj. Nici de data aceasta nu li s-a oferit vreo explicație.

În anii '60, dr. Mira Kosenko a fost angajată la un nou institut care trebuia să studieze și să trateze pacienții afectați de radiații. Ea ar fi vrut să-și continue munca de cercetare în domeniul cardiologiei, dar „biografia” nu i-a fost favorabilă: tatăl ei a fost trimis în lagăr în 1937, fiind acuzat de activități antisovietice, iar mama ei era evreică. Nu i-a venit să creadă că era candidată pentru o slujbă într-o instituție medicală secretă, despre care i s-au transmis foarte puține lucruri, dar, după cum mi-a spus chiar ea:

– Încurcate sunt căile sorții.

Kosenko și colegii ei au făcut ce au putut cu resursele lor limitate. Medicamentele și sângele erau în cantități insuficiente. Distanța dintre clinica lor și sătenii pe care încercau să-i ajute era alt impediment. Drumurile erau, de fapt, niște cărări cu gropi. În lunile de vară, improvizau centre medicale în școlile locale, luând cu ei totul, de la saltele și cearșafuri până la echipamentul de laborator și apa potabilă pe care localnicii cu siguranță nu o aveau. Din cauza legilor stricte referitoare la secretele de stat, nu li s-a permis să-și informeze pacienții despre expunerea la radiații sau despre orice diagnostic care avea legătură cu acestea, agravându-le confuzia și contaminarea ulterioară.

Din cauza lipsei documentelor medicale, le-a fost greu să-și dea seama care afecțiuni erau provocate de iradierea pe termen lung și care erau pur și simplu rezultatul sărăciei și al bolilor infecțioase scăpate de sub control. Simptomele sunt adesea identice. Doar un lucru era clar: starea de sănătate a localnicilor era foarte proastă.

În timp ce Kosenko și colegii ei încercau să facă față consecințelor accidentului de la Mayak, autoritățile iresponsabile au adăugat noi cazuri în sarcina lor. Copiilor din zonă li s-a ordonat să dărâme

clădirile din satele contaminate. Nici ei și nici părinții lor nu au fost informați despre riscuri și nimeni nu a mers acolo, pentru a verifica nivelurile și dozele radiațiilor.

A urmat încă un accident devastator. După ce autoritățile au încetat, în mod „oficial“, să mai arunce cantități mari de deșeuri în râul Techa, le-au depozitat lângă lacul Karachay. Mai mult o mlaștină decât un lac, acesta a fost ales pentru că nu avea niciun loc de scurgere. Dar materialele puternic radioactive s-au infiltrat în pânza freatică. Apoi, în timpul verii lungi și călduroase din 1967, lacul Karachay a secat și vânturile puternice au dispersat praf puternic radioactiv pe un teritoriu întins, afectând mii de noi victime, pe lângă cele care fuseseră deja contaminate în mod repetat.

De-abia în 1989, presat de noua mișcare ecologistă, Ministerul de Fabricare a Aparatelor Medii a publicat o broșură groasă despre accidentele de la Mayak. Permițându-i-se o vizită rară în zonă, omul de știință american Thomas Cochran a estimat că lacul Karachay încă mai conținea de două ori și jumătate mai multe deșeuri radioactive decât cele răspândite după accidentul de la Cernobîl. A ajuns la concluzia că o persoană care ar sta pe malul lacului Karachay ar acumula o doză letală de radiații într-o oră.

Mișcarea antinucleară tot mai puternică a forțat declasificarea fostelor clinici secrete din regiune. Natalia Mironova a ajutat, cu succes, o familie să dea statul în judecată pentru daune, iar rezultatul incredibil a fost că autoritățile ruse au recunoscut legătura dintre radiațiile emise de la Mayak și bolile genetice. Ea a sperat că infracțiunile legate de mediu din trecut vor fi, în sfârșit, compensate. Dar, conform spuselor lui Kate Brown, președintele de atunci, Boris Elțin, și-a retras sprijinul pentru activiștii ecologiști când nu i-au mai fost de folos în campania lui de a-și discredita dușmanii din Partidul Comunist. Ecologiștii au devenit dușmani, amenințând să expună centrala Mayak și guvernul pentru despăgubiri fenomenale. După petițiile ulterioare, au pierdut proces după proces.

În 1994, orașele secrete ale Rusiei în care se fabricau arme nucleare au apărut, în sfârșit, pe hartă. În Celeabinsk, aceste orașe au inclus Snejinsk, unde locuiesc soții Schur, și complexul de procesare al plutoniului, care a primit un nou nume, Ozersk – derivat din cuvântul rusesc pentru „lac”. Aceste denumiri inocente nu au putut opri controversa și suspiciunea. Accidentele au continuat în Ozersk, iar autoritățile au încercat să le mușamalizeze. Primii activiști, la fel ca Natalia Mironova, au fost presați tot mai mult pentru a tăcea. Mironova a fost acuzată de trădare și ruinată de poliția fiscală a lui Putin. Chiar și așa, ea îi inspiră pe alții să-și continue munca.

Nadejda Kutepova nu s-a alăturat mișcării antinucleare a Mironovei atunci când a apărut, la sfârșitul anilor '80 și la începutul anilor '90. Era prea ocupată, se pregătea să devină asistentă, avea primii copii și se lupta pentru a supraviețui. Ca mulți alții, cumpăra bunuri cu frenezie și le aducea în Ozersk pentru a le revinde, acesta fiind unul dintre puținele moduri de a-și câștiga existența. Pentru că semăna foarte mult cu Julia Roberts, a cochetat cu ideea unei cariere ca model. A mers la școala serală pentru a obține o diplomă în sociologie. În cele din urmă, prin 2000, când viața ei era la o răscruce, o prietenă i-a sugerat să meargă la o adunare a ecologiștilor. A acceptat fără tragere de inimă. Atunci totul a căpătat un nou sens: istoria ei familială, căutarea ei pentru o carieră semnificativă și un grup de activiști dedicați. A fost captivată. În 2004, și-a înființat propriul ONG, Planeta Speranțelor, cu sediul în Ozersk, orașul ei natal. A depins de donațiile finanțatorilor din Statele Unite și Europa. Chiar dacă nu are studii juridice oficiale, a învățat singură să fie o avocată pentru mii de oameni care, la fel ca familia ei, nu au primit compensație și recunoaștere.

Kutepova s-a născut în 1972, când Ozersk încă era cunoscut doar după codul poștal. S-a descris ca o fată sovietică obișnuită, doar că mulți oameni din familia ei și din preajma ei au murit de vreme sau au devenit infirmi.

– Am crezut că era ceva normal. Nu m-am întrebat niciodată „de ce”.

Bunica ei a fost inginer chimist, a lucrat în cea mai periculoasă parte a complexului Mayak și a murit tânără de cancer. Tatăl ei a murit tânăr de cancer la plămâni. La 19 ani, a fost luat împreună cu alte câteva mii de oameni pentru a fi „lichidatori“, cum au fost numiți cei care au făcut curat după accidentul din 1957. După ani de zile, când a murit, nu s-a putut dovedi că moartea lui a avut vreo legătură cu expunerea la radiații. Registrele cu cei care au luat parte la curățare erau incomplete și numele lui nu apărea în ele.

Printre cei care au cerut ajutorul doamnei Kutepova se numără și copiii și femeile însărcinate, care au fost forțați să fie „lichidatori“. Teoretic, nu aveau voie să presteze asemenea muncă și, prin urmare, nu au fost incluși în listele oficiale. Conform spuselor doamnei Kutepova:

– Multe victime din Rusia nu pot primi despăgubiri pentru un accident nuclear, care s-a întâmplat acum mai bine de 50 de ani.

A observat cu amărăciune:

– Se pare că guvernul rus vrea să aștepte până mor toate victimele. Atunci s-ar putea hotărî să plătească despăgubirile, dar, pentru că toate victimele vor fi moarte, statul nu va mai trebui să plătească nimic. Dacă reușim să ajutăm victimele din trecut, vom fi de mare ajutor și celor care suferă astăzi și încă se tem să vorbească.

La mijlocul primului deceniu al secolului XXI, oficialitățile au percheziționat biroul și casa doamnei Kutepova fără niciun mandat. Au acuzat-o de evaziune fiscală, o tactică tipică folosită împotriva activiștilor pentru drepturile omului, dar, în cele din urmă, s-a renunțat la proces. Oficialitățile au apărut după aceea la grădinița copilului ei, punând întrebări tendențioase despre cât de calificată era pentru a fi mamă. În mod clar, aceasta era o nouă tactică de amenințare.

Când Kutepova a încercat să înceapă un studiu sociologic despre viața în orașele închise, împreună cu un academician respectabil din Sankt Petersburg, au fost acuzați de spionaj. Încă o dată, toate acuzațiile au fost retrase ulterior, dar studiul nu a mai putut continua.

Oficialitățile au continuat s-o cheme pentru interogatorii „prietenoase“, avertizând-o că munca ei ar putea avea „rezultate regretabile“.

După o investigație stăruitoare, ea și alți activiști ecologiști au descoperit o ordonanță judecătorească secretă, în care se dezvăluia că centrala nucleară de procesare Mayak a continuat să arunce deșeuri radioactive în râul Techa din 2001 până în 2004. Au avut nevoie de cinci ani pentru a căpăta acces la informația secretă. În ciuda dezmințirilor repetate ale reprezentanților centralei Mayak, judecătorul a hotărât că „elevarea nivelului radiațiilor din zonă reprezintă un pericol pentru viața și sănătatea locuitorilor, provocând inclusiv leucemie mieloidă acută și alte tipuri de cancer“ Judecătorul a observat că fondurile pentru curățare au fost redirecționate spre prime. Kutepova a reușit să demonstreze și că toți cei din conducerea centralei Mayak au falsificat informații despre un alt accident.

Kutepova a fost foarte combativă. Chiar dacă nu a avut parte de succese extraordinare în tribunal, ea continuă să lupte pentru despăgubirea victimelor, să documenteze contaminarea continuă și să raporteze încălcările drepturilor omului în orașele nucleare închise. În 2015, Ministerul Justiției i-a adăugat numele pe lista tot mai lungă a „agenților străini“, ignorând declarația ei că a fost implicată în activități civice, nu politice. Pentru că nu s-a înregistrat de la început ca agent străin, o denumire pe care ea o contestă, riscă amenzi usturătoare.

Probabil cea mai complicată și emoționantă problemă a fost cea a sorții celor cinci sate de pe malul râului, care nu au fost evacuate în anii '50, chiar dacă unele dintre ele se aflau la doar 200 de metri de satele care au fost mutate. Majoritatea celor lăsați în urmă au fost bașchiri sau tătari – un fapt care a adus, de-a lungul anilor, acuzații de genocid etnic. Chiar dacă nu există dovezi care să susțină această teorie, mulți locuitori cred că autoritățile au ignorat acele sate în mod intenționat, în ciuda pericolelor, pentru a avea cobai într-un experiment de măsurare a efectelor expunerii la radiații pe termen lung.

Indiferent care au fost motivele pentru care acele sate au fost lăsate în urmă, locuitorii lor cred că au fost sacrificați. În timp ce au fost respinși pentru că au fost considerați doar niște țărănoi, ei au fost martori la distrugerea familiilor lor. Știu, când se uită în jurul lor, că ei și membrii familiilor lor sunt bolnavi și că au niște boli neobișnuite.

Comunitățile unite de familii sărace nu se pot muta pentru că nimeni nu le va cumpăra casele sau pământurile. Sistemul de despăgubiri care s-a dezvoltat pare haotic, unii săteni primesc un ajutor, chiar dacă este de doar 12 dolari pe lună, în timp ce vecinii lor nu primesc nimic. Când s-au plâns, autoritățile le-au ignorat problemele de sănătate, considerându-le rezultatul alcoolismului, și i-au numit oportuniști care caută să capete ceva de pomană. Oamenii de știință au înțeles cu mult timp în urmă că izotopii radioactivi pot avea efecte diferite asupra organismului. Complexitatea inerentă a diagnosticării a făcut ca liderii americani și ruși să nege cu ușurință efectele nocive ale radiațiilor.

În 2005, guvernul federal a început, în sfârșit, să pună în aplicare un plan de a muta Muslyumovo, unul dintre cele cinci sate rămase pe loc. Un sat relativ mare, acesta se întinde într-o cotitură a râului Techa. Nu a fost mutat niciodată, pe de o parte, din cauza mărimii lui și, pe de altă parte, pentru că a fost considerat prea scump de reconstruit de către contractanții sovietici. În 1999, un medic din localitate a estimat că 95% din copii născuți acolo aveau boli genetice, în timp ce 90% sufereau de anemie, oboseală cronică și boli de imunitate.

Când autoritățile au început să vorbească despre mutare, mulți locuitori au vrut să plece cât de departe puteau, spre zonele suburbane curate din afara capitalei regionale. Dar oficialitățile au considerat acea opțiune prea scumpă și complicată. În schimb, guvernul local a ales un loc, pe malul celălalt al râului, la mai puțin

de trei kilometri depărtare, ceea ce a stârnit întrebări despre cât de sigur era acel loc. Locuitorilor li s-a oferit și opțiunea de a primi echivalentul a 37 000 de dolari pentru a-și cumpăra o nouă casă altundeva. Dar cine a primit acei bani? În multe case locuiau câteva generații înghesuite, victime ale bolilor și ale absenței locurilor de muncă într-un loc în care nu voia să vină nimeni. S-a hotărât ca plata totală să fie de 37 000 de dolari pe casă, indiferent dacă acolo locuia o persoană sau zece. Sistemul acesta a fost un dezastru. Plata pentru cei care își doreau să plece nu venea la timp și, când venea, nu era suficientă pentru cumpărarea unei locuințe asemănătoare.

Celor care locuiau în celelalte sate rămase pe loc nici măcar nu li s-a oferit posibilitatea unor asemenea alegeri. Continuă să trăiască de-a lungul râului Techa și, după cum mi-a spus Nikolai Oshurkov, un reprezentant al satului Brodokalmak, sunt condamnați la izolare, sărăcie și teama de contaminare cu radiații.

Când am mers acolo cu mașina, în 2012, pe drumul spre Brodokalmak erau înșirate afișe cu guvernatorul numit de președintele Putin, un om de afaceri foarte bogat, care le-a promis oamenilor că vor avea un trai „decent“. Când am virat spre sat și spre râul Techa, drumul s-a umplut de noroi. Cândva acolo a fost o fermă de stat, dar Oshurkov a făcut semn cu mâna spre tot ce era în jurul nostru și mi-a spus:

– Uite, acum e toată distrusă, o ruină.

Comunitatea din sat s-a destrămat, divizată de rapoarte contradictorii, care susțin ba că râul este sigur, ba că este mortal. Nu există întreprinderi private, nicio bază de impozitare și nici locuri de muncă. În loc să primească despăgubiri, satul a fost sancționat de guvernul local, care l-a amendat pentru că nu s-a conformat unor regulamente absurde. Între timp, jumătate din casele dărăpănate nu au acces la gaz pentru căldură și aproape jumătate nu au apă curentă. Oshurkov mi-a spus că ceea ce-l enervează cel mai tare este că „pe conducătorii regiunii îi doare-n cot“.

Primarul a vorbit cu un om de afaceri israelian, care a vrut să își facă o crescătorie de pui în localitate, promițându-i condiții favorabile. După ce a aflat de istoria satului, investitorul s-a retras. Chiar dacă nu ar fi trebuit să folosească apa din râu, a spus că reputația regiunii i-ar fi distrus afacerea.

– Parcă deja aud cum spune lumea că mă ocup cu puii radioactivi, i-a spus el primarului.

Aceasta a fost ultima lui experiență cu potențialii investitori. Nikolai Oshurkov mi-a spus că, în ciuda ofertelor de acordare de terenuri gratuite pentru afaceri, tot nu există doritori.

În scădere de la un maxim de 10 000, acum mai locuiesc aici doar 3 000 de persoane, inclusiv familiile tinere. Am întrebat de ce. Oshurkov s-a chinuit să-mi răspundă:

– E casa noastră; suntem loiali acestui loc. Bunicii noștri au trăit aici, la fel și părinții noștri. Și, de vreme ce nimeni nu o să ne cumpere casele, ce putem să facem?

Chiar dacă și-a trimis copiii departe, mi-a spus că este extrem de greu pentru majoritatea copiilor din sat să se descurce la oraș.

În școala locală, învățătoarea Valentina Pashnina a creat un muzeu care include o cameră mică dedicată centralei Mayak și modului în care aceasta a afectat râul Techa și satul Brodokalmak. O femeie mărunță și energică, cu un păr vopsit roșcat-închis, ea s-a numărat printre primii oameni care au citit ziarele și au adunat informații despre ce s-a întâmplat. Dar, după spusele ei, ferma a intrat în faliment atunci. Nu se mai plăteau salariile și oamenii erau disperați.

– Șocul contaminării a fost doar unul dintre multele de acest fel, mi-a spus ea.

Poartă în mod regulat un dozimetru la ea și înregistrează „puncte fierbinți” în care nivelul radiațiilor este de câteva ori mai mare decât prevăd normele. Nu poate face nimic în legătură cu asta.

– Suntem ostatici, mi-a spus. Și ea și-a trimis copiii mai departe. Nu e nimic aici, a concluzionat ea adăugând: de fapt, e mai rău decât nimic.

În orașul închis Ozersk, locul în care se află complexul de fabricare al armelor Mayak și cauza atâtor suferințe, condițiile de viață sunt mult mai bune. Nu mi s-a permis să intru, dar, din descrierile martorilor și din fotografiile din satelit, s-a dezvoltat din nimic la sfârșitul anilor '40 și a devenit un oraș rusesc destul de frumos, dar plictisitor. La fel ca în Snejinsk, orașul nuclear din apropiere unde locuiesc soții Schur, salariile au crescut simțitor și teama că oamenii de știință nemulțumiți și sărăciți ar putea face contrabandă cu materiale pentru fabricarea armelor este mult mai mică decât înainte. Așa cum s-a exprimat un reprezentant al Statelor Unite:

– Ne facem griji mai puțin din cauza disperării, cât a oportunismului.

Ca și celelalte nouă orașe nucleare închise ale Rusiei, împrăștiate prin toată țara, Ozersk și complexul Mayak au rămas înconjurat de un gard dublu de sârmă ghimpată și de forțe puternice de securitate. Orașul rămâne închis pentru toată lumea cu excepția locuitorilor, muncitorilor și furnizorilor cu permise speciale. Pentru a îngădui intrarea unei rude pentru o sărbătoare în familie este nevoie de o înștiințare în avans cu o lună și jumătate, dacă nu cumva este vorba de ruda unei persoane oficiale, în acest caz verificarea durează câteva zile.

Conform experților americani, corupția este acum cea mai mare amenințare pentru securitatea nucleară. Câțiva funcționari responsabili cu armele nucleare și materialele sensibile au fost arestați pentru că au luat mită. Reprezentanții guvernului local din Ozersk au fost înlăturați în mod repetat din funcții din cauza corupției.

Mayak nu mai produce plutoniu din cauza unei înțelegeri de încetare a producției de plutoniu. Dar acum găzduiește plutoniu pentru arme de la mii de bombe scoase din funcțiune. Spațiul de Depozitare a Materialelor Fisionabile este o fortăreață cu ziduri groase de șapte metri construite ca să reziste cutremurelor și prăbușirilor avioanelor. Construirea lui a fost plătită de Statele Unite și de Rusia, Washingtonul contribuind cu mai mult de 300 de milioane de dolari.

După zece ani de probleme politice, birocratice și financiare, finalizarea lui în 2003 a reprezentat o realizare a cooperării americano-ruse, chiar dacă rușii nu au confirmat niciodată cât plutoniu a fost depozitat acolo și unde ar putea fi reziduurile. Statele Unite au lucrat cu rușii pentru a moderniza și îmbunătăți sistemele de contabilitate și securitatea materialelor nucleare pentru fabricarea armelor depozitate la Mayak, Washingtonul oferindu-le echipamente, expertiză și pregătire.

Experții americani au declarat că nu a fost niciodată ușor să aprecieze dacă eforturile lor au fost încununate de succes, pentru că rușii nu au fost dispuși să împărtășească informații. În primele zile de cooperare, cei câțiva funcționari americani cărora li s-a permis să intre în Ozersk pentru inspecții și-au luat un interpret și s-au plimbat prin centrul orașului, cutreierând magazinele. Au stat la taifas cu oamenii din cantinele centralelor nucleare și au căutat detalii neprețuite, despre care unii experți au susținut că erau mai utile decât orice le-ar fi putut arăta imaginile surprinse prin satelit. Treptat, accesul la sol a fost restrâns tot mai mult. Funcționarii americani n-au mai putut vorbi, pur și simplu, cu oamenii de pe stradă. Nu li s-a permis să poarte cu ei dozimetre, pentru a verifica nivelurile radiațiilor și li s-a interzis să introducă echipamente electronice în oraș.

În 2014, specialiștii ruși și americani au căzut de acord că încă mai erau unsprezece locuri de procesare vulnerabile în Mayak, care aveau nevoie de actualizări de siguranță, dar cooperarea se deteriora. În ciuda opoziției multor experți nucleari, care au susținut că orice fel de cooperare era mai bună decât nimic, congresul SUA a blocat noile fonduri pentru proiectele comune de securitate nucleară. Apoi rușii au blocat accesul în Mayak și în alte centrale nucleare închise. În ciuda acestor măsuri, experții susțin că acordurile de cooperare încă sunt valabile, dacă părțile implicate găsesc o cale de a le relua.

În loc să producă plutoniu, Mayak este angajată acum în alte proiecte nucleare cu materii sensibile. Poate cel mai important este

reprocesarea combustibilului nuclear folosit din reactoarele și submarinele nucleare rusești și a combustibilului din reactoarele construite de sovietici în țări ca Vietnam, Polonia, Republica Cehă și Bulgaria. Mayak are și obligația, prin contract, de a reprocesa combustibilul din controversata centrală nucleară Bushehr din Iran. S-au făcut planuri de a construi zeci de reactoare nucleare pentru producerea curentului electric pentru uzul național și exportul în străinătate, dar chiar și celor care doresc să încheie acorduri comerciale cu Mayak li s-a refuzat accesul pe care îl consideră necesar, pentru a determina siguranța și eficiența complexului.

O mare parte din prezentarea promoțională a Rusiei pentru clienții străini este promisiunea de a reprocesa combustibilul folosit din reactoarele lor nucleare, chiar dacă acesta este un proces din care rezultă o cantitate mare de deșeuri radioactive a căror soartă este neclară. Îgnorând acest fapt, oficialitățile regiunii au susținut că reprocesarea combustibilului folosit este o oportunitate de câștig pentru Celeabinsk, promițând că „vor returna produsele reprocesate și doar banii vor rămâne în urma lor“

CAPITOLUL XVII

Peisaje schimbătoare

Dacă ați zbura cu un elicopter deasupra zonei rurale a Rusiei, ați crede că un război a distrus recent peisajul. Fostele ferme colective de stat, care au avut fiecare sute de angajați în ciuda oricăror rațiuni economice, sunt acum niște ruine. După ce un fermier din Statele Unite a vizitat o fermă din Celeabinsk la sfârșitul anilor '90, când 450 de oameni încă erau angajați acolo, i-a spus gazdei lui ruse că singurul mod de a se descurca în lumea modernă era de a reduce forța de muncă la maxim 40 de persoane. În locul unei reduceri treptate, fermele au dat faliment pur și simplu. La două decenii după sfârșitul dominației comuniste, o treime din terenul arabil al țării este în paragină. Grajdurile și hambarele au fost lăsate să putrezească și acum sunt doar niște schelete stranii. Multe dintre casele din lemn, pitorești și primitive, cu un etaj, stau acum cu obloanele cioplite înclinate într-o parte, de parcă ar fi la fel de bete ca bătrânii lor locatari.

Într-un zbor cu elicopterul deasupra nordului regiunii puteți vedea lacuri fermecătoare adăpostite în Uralii joși și împăduși. Puteți vedea și dâre de fum în zonele distruse de ani de poluare industrială și radioactivă necontrolată. Satul Karabash este construit în jurul unei mari mine de cupru cu topitorii și dealuri de zgură rezultate în urma lor. Fără niciun control timp de aproape toată istoria lui de 100 de ani, Karabash este încă un loc din regiunea Celeabinsk care concurează pentru titlul de „cel mai poluat loc din

lume". Suprasaturat cu fier, râul curge galben vara și devine portocaliu-deschis iarna, când îngheață. Terenul înconjurător a fost ars de ploile acide. Muntele din zonă a rămas fără păduri. Cuvintele „salvați și păstrați” au fost scrise în piatră ca un strigăt trist de ajutor. Distrugerea și impactul negativ asupra sănătății oamenilor au fost atât de grave, că speranța de viață a localnicilor a fost estimată la mai puțin de 50 de ani și mina a fost închisă în 1990. Cei care au putut s-au mutat în altă parte, iar populația a scăzut la jumătate, ajungând la 15 000 de persoane. Mina a fost redeschisă în 1998 cu un nou proprietar, Compania de Cupru a Rusiei. Aceasta insistă că a luat măsuri pentru a curăța topitoriile, dar controlorii de mediu spun că nu s-a făcut destul. Situația este controversată, iar Karabash continuă să arate ca un peisaj selenar.

Grupurile ecologice, la fel ca multe organizații civice, au fost inspirate și sprijinite de ONG-urile occidentale la începutul perioadei postsovietice. Cândva populare, de atunci n-au mai reușit să primească sprijinul majorității locuitorilor regiunii pentru că aceștia sunt ușor de speriat, se tem pentru viitorul orașelor lor cu o singură industrie de bază și de pierderea slujbelor.

După ce au profitat de o perioadă scurtă de deschidere, de fonduri occidentale și de acces la informație, ecologiștii se luptă acum cu greutățile și au avut probleme cu folosirea documentelor oficiale pentru a-și susține procesele. În orașul Celeabinsk, există opt stații de monitorizare pe care administrația orașului le-a instalat în perioada sovietică. Au fost proiectate pentru a identifica nouă surse de poluare, dar, conform activistului Andrei Talevlin, aerul este acum contaminat cu mai mult de 100 de agenți poluanți periculoși, așa că rezultatele oficiale, când sunt disponibile, „sunt inutile”. Șeful organizației În Apărarea Mediului, Talevlin, a precizat că, prin lege, guvernul trebuie să dea oricărei fabrici o înștiințare în avans despre orice testare specifică; asta le oferă operatorilor din industriile prietene cu guvernul suficient timp pentru a se pregăti.

Talevlin, de profesie avocat, este ecologist de multă vreme și continuă să primească fonduri modeste din Norvegia. Mi-a spus că organizația lui nu are mijloacele necesare pentru a face observații sofisticate în mod regulat. În urma unor plângeri de lungă durată, procurorul local a solicitat unui laborator independent să verifice nivelul poluării și acesta a determinat că emisiile din orașul Celeabinsk erau extrem de periculoase. Chiar și așa, procurorul nu i-a putut aduce pe cei vinovați de poluare în fața justiției. Un judecător a respins decoperirile. Conform spuselor lui Tavlevin:

– Toți judecătorii sunt numiți, într-o formă sau alta, de Putin.

În 2015, când s-a împotrivit planurilor Companiei de Cupru a Rusiei de a înființa încă o mină uriașă cu carieră deschisă lângă capitala regională deja poluată a zonei Celeabinsk, și el a fost pus pe lista „agenților străini” și amenințat cu amenzi usturătoare. În ciuda reputației lui de a fi unul dintre cei mai eficienți și responsabili ecologiști, i s-a interzis să facă parte dintr-o nouă comisie de mediu civică și guvernamentală, care este plină de industriași. Departe de a fi un activist isteric, el a lucrat pe cele mai diplomatice și legale căi, încercând să aducă părțile opuse împreună, pentru a discuta probleme care interesau comunitatea. O asemenea întâlnire a fost întreruptă de poliție, care a pretins că avusese loc o amenințare cu bombă, o tactică tipică folosită în toată țara pentru a împiedica discursul public. Talevlin a ajuns la disperare din cauza dezbinării și a scris pe blogul lui: „Am încetat să ne mai ascultăm unul pe altul”

Contradicția dintre îngrijorarea publicului din cauza poluării și lipsa acțiunii comunității este foarte puternică. Întrebați orice locuitor al unuia dintre numeroasele orașe industriale ale zonei și vă va spune același lucru. Fumul se adună în weekend, când inginerii de la fabrici sunt liberi, și până luni dimineața aerul e insuportabil. În vacanța de Anul Nou din 2014, stratul de smog sufocant din capitala regională a fost atât de gros, că autoritățile i-au avertizat pe oameni să nu iasă afară. Prețul măștilor medicale a crescut. Situația s-a înrăutățit în iarna anului 2015. În cele din urmă, un număr

record de 20 000 de locuitori din oraș s-au alăturat unei campanii pe internet pentru a spune „destul“. După ce au privit și inhalat fumul din centralele locale și s-au săturat de explicațiile mieroase, au trecut peste voința administratorilor locali și i-au cerut direct președintelui Putin să facă totuși ceva.

Chiar dacă unele zone au scăpat de poluare, ideea guvernului regional de a atrage turiști din colțurile îndepărtate ale lumii într-o zonă contaminată cunoscută pare cumva neplauzibilă. Încercările costisitoare de a șterge sau măcar de a limita referințele la istoria poluării din Celeabinsk de pe internet nu au avut succes. Doar tastați „Celeabinsk“ și reputația nedorită a zonei este unul dintre primele lucruri care apare. Cu toate astea, localnicii care își doresc o vacanță ieftină văd totul în termeni relativi. Dacă locuiești în Karabash sau în capitala regională, o plimbare până la ceea ce pare un lac curat înseamnă literalmente o adevărată gură de aer proaspăt. Se construiesc câteva stațiuni de schi și se fac planuri de a extinde una dintre ele pentru a deveni un complex de elită pentru vacanțe pe tot parcursul anului.

La fel ca întotdeauna, asemenea scheme de dezvoltare oferă ocazii pentru corupție, chiar dacă noul guvernator al regiunii a făcut câțiva pași încurajatori. Un fost director al unei fabrici de prelucrare a oțelului, care a fost numit inițial de Putin, a fost votat ulterior, neavând concurenți serioși. De atunci a somat dezvoltatorii care achiziționează terenul statului la un preț mic și apoi îl vând de multe ori mai scump. Guvernatorul a spus că intenționează să recupereze banii furați și să sprijine bugetul scăzut. Dar mulți oameni s-au întrebat:

– Este doar un alt război între grupurile de afaceri, cunoscute sub numele de clanuri, sau este o încercare adevărată de a schimba regulile jocului?

La 16 kilometri de întinsa capitală regională, se află sate care se transformă în suburbii haotice. O vilă cu 4 etaje se ridică lângă o casă din ciment cu un etaj pentru două familii, care se învecinează,

la rândul ei, cu o străduță renovată. Nu există nicio împărțire oficială pe zone, doar mită și niciun simț al comunității. În haosul care încă există la mai bine de 20 de ani de la sfârșitul dominației sovietice, nu se știe cine este responsabil și pentru ce atunci când vine vorba de serviciile comunale. Municipiile depind de guvernul regional pentru fonduri și au puțină sau nu au deloc putere de decizie asupra destinației banilor.

Mergeți cu mașina mai departe, prin sudul regiunii, și veți descoperi sate îndepărtate care arată exact ca acum 100 de ani, fără apă curentă, cu cișmele comune și cu grămezi de lemne furate din pădurile locale, care oferă singura sursă de căldură. Când le-am spus oamenilor că locuiesc într-un sat aflat la trei ore de mers cu mașina din New York, ei m-au privit cu un amestec de compătimire, groază și curiozitate. Una este să ai o casă la sat pentru weekenduri și altceva este să locuiești într-o așezare pe care rușii o asociază cu gropile, lipsa distracțiilor, a magazinelor și a mândriei locale. Când le-am spus că biblioteca noastră excelentă se bazează pe donațiile publice și că ambulanța și serviciul de pompieri funcționează cu voluntari, nimeni nu m-a înțeles.

– Ce? mi-a spus un prieten rus. Eu n-aș îndrăzni să donez bani pentru satul meu pentru că ar fi furați!

Orice sentiment al comunității pe care colectivul l-a impus forțat cândva a dispărut. Fiecare pentru sine. Toți trăiesc acum în spațele gardurilor înalte, suspectându-și vecinii și guvernul local, care depinde de guvernul regional și, în cele din urmă, de Kremlin. Dar nimeni nu protestează.

La sfârșitul anilor '80, un cunoscut jurnalist sovietic a venit în Statele Unite pentru o conferință. În acei ani plini de lipsuri și disperare, a adus cu el o listă lungă cu tot ce trebuia să cumpere pentru rude și prieteni. Dar gazda lui l-a trimis departe de Boston, în regiunea sălbatică a Vermontului, în weekendul lui liber. S-a supărat, gândindu-se la toate cumpărăturile pe care trebuia să le facă. Promisiunile că va putea cumpăra tot ce avea nevoie pe drum nu

l-au calmat deloc. Până la urmă, știa el cum era la sat. Când a fost dus într-un centru comercial de unde și-a cumpărat tot ce-i trebuia, a fost șocat. Știa că orașele americane erau mult mai bine aprovizionate decât cele sovietice, dar credea că satele erau peste tot la fel. După ce a văzut mediul rural american, a ajuns, cu disperare, la concluzia că țara lui nu va ajunge niciodată din urmă Statele Unite.

La 30 de minute de mers cu mașina din orașul Celeabinsk, cinci foști directori de ferme de stat au profitat de ocazie, în ciuda tuturor obstacolelor. S-au hotărât să fie pe cont propriu și să devină fermieri privați. Erau de origine germană, ca mulți alții din satele de lângă Celeabinsk. Strămoșii lor au fost ademeniți să vină în Rusia cu secole în urmă, dar, când a izbucnit al Doilea Război Mondial, au fost considerați potențiali spioni și au fost fie arestați, fie mutați forțat departe de front. Când s-a destrămat Uniunea Sovietică, cei cinci fermieri nu au vrut să emigreze și au profitat de programele de pregătire pe care guvernul german le-a oferit conaționalilor din Rusia. Au petrecut câteva luni în Europa, lucrând la ferme. S-au întors în Celeabinsk sperând să reproducă ce au văzut în Occident.

Pământul de aici poate fi uimitor de negru și de roditor – face parte din „zona de cernoziom” a Rusiei –, dar sezonul de creștere a plantelor este scurt și cantitatea de precipitații este mult mai nesigură decât cea de care se bucură europenii. Acesta este blestemul Rusiei. Cel mai bun pământ nu este binecuvântat cu cele mai bune condiții climatice și, la fel ca peste tot, aceste condiții se schimbă într-un mod imprevizibil. Acești fermieri au trebuit să înceapă de la zero. Nu au avut nimic în afară de cunoștințele lor, hotărârea și visele lor. În primul lor an, au văzut că mulți colegi de-ai lor fermieri au eșuat și au înțeles că nu puteau supraviețui singuri, așa că și-au unit eforturile.

După 20 de ani, întreprinderea lor comună, Ilinka, a supraviețuit. Puțin câte puțin, acești fermieri au cumpărat sau au închiriat terenuri abandonate. Câmpurile au redevenit repede păduri tinere cu copaci răsăriți peste tot așa, că a fost nevoie de foarte

multă muncă pentru a le face din nou potrivite pentru agricultură. Nu au putut achiziționa destul pământ pentru a cultiva grâne și nici nu au avut echipamentul necesar, așa că au început să producă legume. Au montat instalații de irigare. Au investit tot ce au avut în pământ. Au construit spații de depozitare primitive ca să nu trebuiască să-și vândă produsele ieftin, direct de pe câmp. Experiența lor în Europa i-a învățat jocul pieței așa cum era, dar au fost tot timpul strâmtorați de funcționarii corupți și neînțelegători. În cele din urmă, au reușit să cumpere niște tractoare rusești îmbunătățite la un preț mult mai mic decât al importurilor străine. Și alte utilaje produse în țară le-au devenit disponibile, reducându-le cheltuielile. Când l-am întrebat ce trebuia să mai cumpere din străinătate, directorul fermei Ilinka, Alexei Lipp, a răspuns imediat:

– Combine și semințe.

Lipp mi-a spus că Occidentul ar putea submina Rusia peste noapte dacă ar interzice vânzarea de semințe.

Lipp și-a făcut o asigurare subvenționată de guvern, din cauza vremii imprevizibile din Celeabinsk. Într-o primăvară, terenurile lui au fost inundate. Pe biroul lui era un teanc de documente înalt de 30 de centimetri. Mi-a spus că atât a primit pentru terenurile inundate. I-a fost imposibil să-și dovedească pierderile și a insinuat că planul de asigurare a fost doar o înșelătorie, un mod de a face bani al funcționarilor guvernului. A spus că ar fi fost mai deștept dacă ar fi investit banii iroșiți în fermă. Nu-și va mai cumpăra asigurări de la stat niciodată.

Știind cât l-a costat, Alexei Lipp a spus că nu va mai încerca niciodată să fie fermier și nu vrea să-i calce copiii pe urme. Dar el este implicat în fermă la bine și la greu. El și partenerii lui și-au vândut recent afacerea unei întreprinderi agricole și sunt, din nou, angajați. A fost singura cale de a obține investiția necesară pentru a se dezvolta. Ilinka poate satisface acum nevoile unui public cu gusturi mai rafinate și care nu mai acceptă produse nesănătoase. Ferma a achiziționat utilaje care spală și ambalează legumele și plănuiește

să-și creeze propria marcă. Întrebat despre cererea mică și nou apărută pentru legumele bio, produse ecologic, Lipp a râs și mi-a spus:

– Încă nu avem bani pentru îngrășăminte, așa că puteți spune că suntem ecologici de nevoie.

Acești fermieri plănuiesc să-și folosească experiența într-o nouă afacere. Apelează la tehnologia informației: speră să facă legătura între fermierii regiunii care se zbat să supraviețuiască și să-i ajute să-și dezvolte și să-și administreze serviciile de care au nevoie, totul de la obținerea utilajelor închiriate până la ajutorul legal, financiar și de marketing – tot ce nu au.

Agricultura rusească renaște încet-încet dintre ruinele anilor '90. Regulamentele pentru cumpărarea terenurilor au fost relaxate. Mihail Yurevich, fostul guvernator, a devenit, într-un mod misterios, proprietarul unei foste fabrici de stat în care se produceau paste făinoase, punând mâna pe mii de acri din cea mai fertilă parte a sudului regiunii, și a făcut o avere ca „regele macaroanelor” din țară. Rusia este din nou un exportator de grâne, chiar dacă unul imprevizibil și nu prea demn de încredere. Producția pe hectar este mult mai scăzută decât în Occident și este afectată de secetă sau de inundații. Guvernul a intervenit în mod repetat în marile afaceri de export, impunând restricții pentru a proteja rezerva națională și prețurile, în dauna fermierilor producători de grâne. Aceștia nu sunt niște alegători mulțumiți, la fel cum nu sunt nici proprietarii fermelor de legume ca Ilinka. Primesc mai mult pentru produsele lor din cauza sancțiunilor lui Putin față de mărfurile europene, dar costurile investițiilor și împrumuturilor lor au crescut, așa că, în cel mai bun caz, doar își acoperă cheltuielile.

Guvernul a promis dintr-odată tot felul de stimulente și subvenții pentru fermierii care produc pentru piața internă, numind recente interdicții pentru importurile Occidentale „o ocazie neprețuită pentru agricultura rusească”. Pe lângă numeroasele promisiuni de a elimina dependența de importuri, Kremlinul vrea ca țara să aibă o rezervă suficientă de alimente până în 2020. Fermierii

spun că ajutorul vine târziu sau deloc din cauza bugetului redus al guvernului. Ei avertizează că sporirea producției este o chestiune care necesită un sprijin susținut pe termen lung.

Una dintre provocări este atragerea agronomilor și veterinarilor dispuși să trăiască în condiții încă primitive. Guvernul a promis să furnizeze materiale de construcții pentru ca fermele ca Ilinka să poată construi locuințe decente pentru specialiștii de care au nevoie. Cea mai mare problemă este găsirea unor muncitori agricoli treji, care să știe cum să utilizeze și să mențină utilajele agricole. Tinerii ruși nu vor să muncească pe salarii mici și cu program prelungit, așa că își caută de lucru în orașele învecinate, unde sunt plătiți mai mult pentru aproape orice slujbă. Pentru că Rusia are o populație prea mică pentru obiectivele ei, tinerii pot găsi ușor alternative la munca la fermă, oricât de modeste ar fi acestea.

Ilinka și alte ferme trebuie să se bazeze pe tadjici și uzbeki – o forță de muncă ieftină, formată din imigranți din cele mai sărace foste republici sovietice. Dar forța de muncă străină se înapușează, mai ales cea din republicile predominant musulmane.

La câțiva kilometri de Alexei Lipp și Ilinka, imigranții chinezi s-au instalat, transformând acri de pământ nefolosit în sere improvizate, făcute din bucăți de lemn și învelitoare din plastic, unde cultivă roșii și castraveți în lunile de vară. Conform vecinilor lor ruși, acești muncitori chinezi sezonieri locuiesc în sere în ciuda tuturor regulilor, taie lemne fără nicio restricție și nu plătesc nimic pentru apa pe care o folosesc.

Țăranii chinezi, care vin pentru a sta aici șase luni pe an, sunt dispuși să facă această călătorie în vagoanele de tren aglomerate din Manciuuria și prin Siberia, o călătorie spre oportunități economice care este bine cunoscută de nenumărați mexicani din California. Câștigă mult mai mult decât acasă și câștigă mai mult cu serele lor decât dacă ar fi angajați la fermele rusești. Fermierii locali, care nu găsesc muncitori, au protestat împotriva acestei competiții nedrepte. Un reprezentant al Ministrului Agriculturii din Celeabinsk,

care m-a însoțit într-o zi, nu a negat că migranții chinezi lucrează ilegal, dar nu a putut să-mi explice de ce. Din cauza corupției, motivul mi-a devenit destul de clar. Iar acum, când Rusia este tot mai dependentă de China, ca o alternativă la Occident, se crede că li se vor ierta mult mai multe chinezilor, chiar dacă nu de către localnici.

Chiar dacă rapoartele mass-mediei ruse avertizează adesea că migranții chinezi cuceresc estul îndepărtat al Rusiei, aceștia reprezintă doar o mică parte din populația de imigranți a Rusiei. Un om de afaceri chinez de succes din Celeabinsk, care a început de la zero cu un restaurant acum câțiva ani, mi-a spus că țaranii vin pentru munca sezonieră, dar nu mai poate atrage ingineri sau muncitori pricepuți chinezi pentru a munci în noile lui fabrici de pantofi și mobilă, pentru că aceștia pot câștiga mai mult în China – un fapt care spune multe despre economia Rusiei.

Continuându-mi călătoriile, m-am îndreptat, timp de două ore, spre sudul Celeabinskului, într-o duminică de iarnă, traversând kilometri de păduri de mesteacăn. A fost o călătorie amețitoare pentru că scoarța copacilor, colorată în alb și negru, scliffea și strălucea ca luminile dintr-o discotecă. Aveam o întâlnire cu un „agent străin”. Yuri Gurman, un activist local, numit așa, cu toate conotațiile negative implicate, pentru că a reprezentat cândva o organizație finanțată de străini, numită Golos, care monitoriza alegerile. Filiala lui locală nu mai primește bani din străinătate, dar încă este pomenit în mod regulat în presa locală ca un spion și un trădător.

Drumul principal până la Khomutinino era surprinzător de bine pavat, dar, când am ajuns acolo, pavajul a lăsat loc noroiului. Satul, o fostă fermă colectivă cu mai multe case din ciment, cu un etaj și cu țevi de gaz deasupra solului, nu este recomandat de nimic la prima vedere, în afară de o nouă biserică ortodoxă din lemn, construită pe fundațiile celei dărâmate în 1937. O bătrână, ghemuită ca să se apere de vânt, stătea afară, evident așteptând pe cineva. Ne-am învârtit una în jurul celeilalte. Eu îl așteptam pe Yuri, dar, având un nou-născut și un băiat mic de care trebuia se ocupe, a

trimis-o pe mama lui. După ce, în sfârșit, ne-am întâlnit, ea a scos o cheie foarte mare din buzunarul ei pentru a descuia ușa bisericii și mi-a arătat un interior simplu și rustic, cu icoane atârând pe pereții din lemn de pin. Unele erau noi, altele au fost salvate din fosta biserică, înainte să fie distrusă, și păstrate cu drag în casele oamenilor de-a lungul deceniilor. Contrastând puternic cu solemnitatea și poleiala bisericilor urbane, aceasta avea o atmosferă intimă și primitoare. Un preot și familia lui au locuit lângă biserică, într-o fostă școală. O clădire dărăpănată cu pereții scorojiți și plină de igrasie, școala a fost folosită ca o biserică temporară și ca domiciliul lor, în timp ce preotul a supravegheat construirea noii biserici. De atunci, el s-a mutat într-o altă comunitate, dar vine aici când poate ca să țină slujbele.

Mama lui Yuri le-a dat de mâncare câtorva pisici de lângă biserica ortodoxă, apoi ne-am îndreptat spre casa familiei, care mi s-a părut foarte primitoare în această zi geroasă de iarnă. Această locuință era un amestec ingenios de ciment sovietic, resturi de metal, lemn luat din pădure și fantezie. Dincolo de gardurile inevitabile care înconjoară acum majoritatea caselor pentru siguranță și intimitate, avea o curte mică cu o groapă pentru grătar, pomi fructiferi, un mic heleșteu din plastic pentru pești, o saună rusească tradițională și ce a mai rămas din grădina de vară. Holul de la intrare era ocupat de ceva numit cu mândrie și într-un fel oarecum conspirativ „masa de biliard americană” – dar asta e o poveste pe care o să v-o spun altădată – și era unul dintre puținele locuri în care tineretul satului putea merge să se distreze. Camera principală avea paturile așezate lângă perete, un bar bine aprovizionat cu „bere de casă” și o masă mare încărcată cu găluște, sos de sfeclă, pește sărat și bucăți de slănină, despre care mi s-a tot spus că merg bine cu votca. Cu toate astea, *sala* este singurul fel de mâncare rusesc pe care încă n-am putut să-l apreciez.

După ce l-a pus pe fiul lui cel mic să se joace cu niște Lego, Yuri s-a alăturat, în cele din urmă, familiei și prietenilor din localitate.

A crescut aici și caută metode de a atrage investiții pentru ca această comunitate de 1 500 de oameni să supraviețuiască. A format o asociație a micilor orașe, care doresc să aibă un cuvânt mai important de spus în legătură cu dezvoltarea lor. Greșelile făcute în situația prezentă sunt considerabile. De exemplu, guvernul regional a decis recent că satul Khomutinino trebuie să-și extindă școala, chiar dacă are tot mai puțini copii. Cineva beneficia de asta, dar nu comunitatea. Aparent, banii erau pentru restaurarea centrului comunității, dar au fost luați de administrația locală pentru birourile ei. Nu există niciun loc în sat pentru desfășurarea evenimentelor comunității. Nu am putut găsi nici măcar un magazin sau o cafenea.

Yuri a convins câțiva primari să semneze o scrisoare prin care se cerea un proces de întocmire a bugetului mai clar și mai previzibil, cu informații de la reprezentanții locali despre cum vor fi folosiți banii. Acest gest a fost imediat criticat de administrația regională, apoi cei mai mulți primari au renunțat repede la cererile din scrisoare, temându-se pentru carierele lor politice.

Înainte alegerilor, membri ai partidului lui Putin din capitala regională au venit în vizită și au amenințat alegătorii spunându-le că, dacă nu vor vota pentru partidul Kremlinului, vor pierde toate finanțările. Yuri a candidat pentru postul de primar și, în ciuda discreditării lui ca spion american, a reușit să obțină 36% din voturi.

Satul a fost jefuit în anii '90. Directorul cooperativei a refuzat să împartă pământul colectiv așa cum se ceruse și a scăpat basma curată. De atunci, cooperativa a fost privatizată și localnicii muncesc la o fermă de lactate pentru mai puțin de 100 de dolari pe lună. Ferma respectivă are datorii. Un sanatoriu unde pacienții care primesc ajutoare de la stat se recuperează după accidente vasculare cerebrale și infarcte a fost și el privatizat fără scrupule, apoi a fost prost condus și acum are datorii. Chiar dacă este greu să-ți imaginezi un asemenea sat mizerabil ca pe o destinație pentru turiști, Yuri speră că sătenii își vor putea transforma casele în pensiuni, oferind produse locale, mese gătite și gustul adevăratei vieți la țară.

Chiar dacă satul nu are niciun farmec, pădurile de mesteacăn și pin care-l înconjoară și cele trei lacuri, fiecare cu o compoziție minerală diferită, ar putea fi dezvoltate pentru scopuri medicinale și de agrement. Dacă a ieșit ceva bun din aventura ucraineană, o campanie pe care Yuri nu o susține, atunci acest lucru este creșterea turismului național. Dar, ca întotdeauna, reputația proastă a regiunii din cauza poluării și locuințele de tip sovietic nu sunt de niciun ajutor.

Yuri rămâne hotărât. Dar o prietenă apropiată din Celeabinsk, care s-a mutat aici pentru a-l ajuta cu proiectele lui, a renunțat. Irina Durmanova, o fostă jurnalistă, mi-a spus că a făcut tot ce a putut pentru a-i motiva pe localnici să lupte pentru ce le aparține și pentru ce le trebuie, dar, după câțiva ani, a ajuns la concluzia că nu vor să-i asculte mesajul.

– Au rămas complet pasivi, mi-a zis ea. Încerc să le spun că ei sunt stăpânii, dar ei nu înțeleg. Ei încă se cred sclavi și nu înțeleg ce înseamnă să fii cetățean și să ai drepturi.

Dar Yuri mi-a spus că nu poate fi mai rău. El crede că situația este atât de gravă, că oamenii se vor trezi.

Dacă mergeți mai departe spre sud, spre granița cu Kazahstanul, pădurile de mesteacăn dispar și satele și orașele sunt și mai izolate. Peisajul este unul de stepă deluroasă, care îți taie răsuflarea. Acesta este începutul vastelor întinderi de pământ, pe care sovieticii le numeau Pământurile Virgine. În anii '50 și '60, tinerii patriei care nu lucrau în fabrici au fost trimiși aici să se stabilească și să cultive sute de mii de acri de pământ. Majoritatea nu aveau pregătire agricolă. Părinții lui Roman, un om de afaceri, au venit aici și au început de la zero. Trăind în bordeie și corturi, au construit sate, s-au chinuit să dezvolte pământul cu resurse inadecvate și au privit cum o greșală în adoptarea măsurilor-antierozivne a făcut ca milioane de tone de sol să explodeze pur și simplu. Până la sfârșitul anilor '90, când subvențiile s-au terminat și ocaziile i-au chemat spre alte locuri, tinerii ca Roman au plecat din oraș, făcându-și un rost în viață, iar cei care au rămas n-au ajuns niciunde.

Una dintre studentele pe care le-am întâlnit într-o universitate din Celeabinsk provenea din acea zonă de frontieră. Nici ea nu intenționează să se întoarcă vreodată acolo. Ksiusha, cu coada ei împletită, lungă și blondă, care-i atârnă pe umăr, ar putea fi simbolul Rusiei. Acum predă engleza, franceza și italiana într-una dintre numeroasele școli de limbi străine ale orașului. A petrecut un semestru în Italia. A vrut să-i cunosc tatăl, pe care, evident, îl admiră. Nu am știut la ce să mă aștept, dar, datorită hotărârii ei de a ne întâlni și a experienței ei în străinătate, am crezut că făcea parte din opoziție.

Ne-am întâlnit toți trei într-o cafenea. În timp ce fiica lui s-a mutat în oraș, Alexandr Selezniiov încă locuiește în Kizil, la cinci ore de mers cu mașina la sud de Celeabinsk, unde a înființat o companie de succes în domeniul construcțiilor. După ce a făcut ceva bani și și-a stabilizat afacerea, speră că o vor prelua copiii lui (chiar dacă ei nu vor să locuiască în Kizil) pentru că el vrea să lucreze din nou la stat.

Alexandr are o față tipic rusească, solidă și pătrătoasă, cu ochii de un albastru rece. A fost intrigat de întâlnirea cu un cetățean american și a tot făcut poze, dar era clar că mă suspecta de ceva. S-a grăbit să-mi spună că nu are nimic împotriva cetățenilor americani, dar crede că guvernul Statelor Unite vrea să-i submineze țara. Cândva un bun comunist, a devenit major în timpul tumultuoșilor ani '80 și are acum 52 de ani. Copiii i s-au născut în anii '90, când nu știa cum avea să-și întrețină familia. Nu mai vrea să-și vadă țara niciodată atât de săracă și de înjosită ca atunci.

Îl susține pe Putin și viziunea lui pentru o Rusie mai puternică. Crede că sancțiunile împotriva Rusiei vor face bine țării lui.

– Mulțumesc, mi-a spus el, sancțiunile ne vor face agricultura mai puternică.

Învinuiește Occidentul pentru problema Rusiei cu drogurile, care este foarte gravă în această zonă aflată de-a lungul graniței ușor de trecut cu Asia Centrală. La fel ca mulți alți ruși, el crede că Statele Unite au încurajat intenționat producția de mac în timpul ocupației

Afganistanului, pentru a-i submina compatrioții. S-a enervat când l-am criticat pe Iosif Stalin, insistând că era omul potrivit „pentru moment“. În privința epurărilor politice, mi-a spus că Stalin nu a ucis pe nimeni personal.

– El a reînnoit țara și a făcut-o mai puternică, mi-a spus el. Tot ce avem acum se bazează pe realizările lui Stalin, apoi a adăugat: suntem nimic fără Putin.

Cândva comunist loial și încă susținător al lui Stalin, s-a botezat între timp. A avut grijă ca și copiii lui să fie botezați. Și-a supravegheat și susținut fiica în timp ce ea s-a specializat în limbi străine și a studiat în Europa. În prezent, amândoi susțin politica lui Putin de confruntare și izolare.

Tot ce mi-a spus Alexandr mi-a dat impresia că încerca să facă ceva imposibil. Îl admiră pe Putin și structura lui verticală de putere și nu se îngrijorează din cauza limitării libertății de exprimare. Dar înțelege că trebuie să ajute mica lui parte din zona Celeabinsk ca să poată gândi pentru sine, să decidă ce dorește și de ce are nevoie, să lupte împotriva corupției, să adune mii de dolari pentru taxele indirecte care nu au fost colectate din cauza incompetenței, să-i conteste pe cei loiali lui Putin, dacă este nevoie, și să oprească obiceiul corupt de a constrânge întreprinderile să plătească pentru lucrurile pentru care guvernul nu vrea să plătească. A recunoscut ușor că afacerile obișnuite, fără „protecție“ și dependente de contracte și contacte guvernamentale, sunt forțate în mod regulat să plătească sume mari de bani pentru a acoperi servicii sociale locale, care ar trebui să fie acoperite din veniturile fiscale.

În esență, Alexandr mi-a vorbit despre puterea legii. Mi-a spus că, dacă aceasta ar fi mai bine stabilită, întreprinderile locale s-ar dezvolta, ar angaja mai mulți muncitori și le-ar oferi salarii decente. Dorește să modernizeze agricultura din zona lui și știe ce trebuie făcut pentru a consolida fermele, pentru a crea depozite și

a îmbunătăți marketingul. În privința multor probleme economice și sociale, este într-un acord total cu mulți dintre cei pe care i-ați întâlnit în aceste pagini – cu Roman, omul de afaceri, cu fermierii antreprenori din nord care au creat Ilinka, cu dr. Reebin, cel atacat din toate părțile, chiar și cu jurnalista disidentă Irina Gundareva și cu „trădătorul“ Yuri Gurman. Dar, când vine vorba de definirea democrației sau de amenințările la adresa Rusiei și care ar trebui să fie rolul ei în lume, nu este un reformist. Este mândru de Putin și între el și cei care se tem de direcția în care se îndreaptă țara în prezent există o prăpastie de netrecut.

CAPITOLUL XVIII

Limitele

Celeabinskul nu mai este un oraș sovietic, izolat de lume, și schimbările prin care a trecut într-un timp atât de scurt sunt dramatice. Multe dintre aceste schimbări sunt spre bine. Diferența dintre bogați și săraci poate fi foarte mare, dar se înțelege că această diferență nu este un fenomen unic postsovietic. Când rușii au început să călătorească mai mult și să aibă acces la informații, au aflat că multe dintre lispurile lor există și în alte părți, inclusiv în Statele Unite. Mulți oameni trăiesc acum mult mai bine decât și-ar fi imaginat în anii în care a fost Elțin președinte, darămite în Uniunea Sovietică.

Dar chiar și cu standardele de viață îmbunătățite și cu accesul la bunurile de larg consum, multor oameni le lipsește ceva. Ca s-o spun pe șleau, rușii suferă o criză de identitate pentru că nu știu care este locul țării lor în schema globală generală. Ultima dată când Rusia a fost ea însăși a fost în 1917. Identitatea sovietică a fost, în multe feluri, o construcție artificială, dar a existat multă vreme și, când s-a prăbușit, cine a mai știut ce era Rusia și ce însemna să fii rus? S-a dovedit că Rusia nu avea nicio legătură cu democrația și iubirea de libertate, așa cum poate au crezut unii atunci când s-a destrămat Uniunea Sovietică. Apoi țara a îndurat traumele anilor '90, când, probabil, lupta pentru supraviețuire a dat la o parte chestiunea identității. Acum se fac căutări, pe mai multe fronturi, pentru o definiție a ceea ce înseamnă să fii „rus” în secolul XXI.

În urma crizei din Ucraina, a sancțiunilor europene și a prețului scăzut al petrolului, viața de zi cu zi în Rusia a devenit mai grea. Euforia cu care a fost întâmpinată la început anexarea Crimeei de către Putin și aventurile lui ulterioare în estul Ucrainei s-a transformat în senzația îngrozitoare de a trăi într-o fortăreață asediată. În Celeabinsk sunt acum panouri pe care scrie „de închiriat” de-a lungul aleii pavate Kirovka, pe care am mers într-o zi senină de toamnă târzie, în 2012. Mărcile străine care au deschis tot mai multe filiale în mallurile orașului se retrag. Restaurantele se luptă să reziste. Agențiile de turism, care s-au specializat în călătorii ieftine în străinătate, se închid, pentru că puțini oameni și le permit din cauza ratei rublă-dolar, care s-a dublat în ultimul an. Companiile care au rămas promovează călătoriile în țară, dar locurile de cazare locale mai au mult până să ajungă la calitatea cu care s-au obișnuit călătorii. Chiar și plajele cucerite recent din celebra Crimee însorită atrag puțini vizitatori. Poate sunt ieftine și „ale noastre”, cum spun rușii, dar de când Crimeea a tăiat legăturile cu Ucraina, furnizorul ei principal, este afectată de pene de curent în mod regulat și de lipsuri de alimente.

Mulți au spus că rușii, simțindu-se confortabil după mai mult de un deceniu de stabilitate și de standarde de viață îmbunătățite sub Putin, nu vor accepta tăcuți acest gen de dificultăți. Dar până acum sancțiunile occidentale au avut un rezultat opus față de cel așteptat: mai mulți ruși s-au unit în susținerea lui Putin. Prietenul meu, Iakov, un fost medic care a renunțat la profesie pentru a deveni specialist IT, s-a bucurat cândva de una sau două călătorii anuale ieftine în străinătate, unde are mulți prieteni străini. Acum își permite doar o călătorie la Moscova. Nu este un susținător al lui Putin, dar nu este dispus să iasă în stradă. Se gândește să emigreze.

Oare există ceva ce regimul Putin nu ar face, doar ca să se agațe de putere? Comentatorii propun un număr de limite disputate și confuze atunci când analizează Rusia și opțiunile ei pentru viitor.

Când am întrebat niște prieteni mai „liberali“ din Celeabinsk de ce ar trebui să se teamă președintele Putin, primul lucru pe care mi l-au spus unii dintre ei a fost „de internet“. Ei cred și, în oarecare măsură, speră că cenzurarea internetului de guvern va motiva tineretul nepăsător să se alăture opoziției. Dar Kremlinul a reușit, cu inteligență, să mențină internetul ca un spațiu relativ liber, chiar dacă îi supraveghează și îi intimidează pe cei pe care îi consideră amenințări serioase.

– Deocamdată, internetul este în regulă în cea mai mare parte, au recunoscut prietenii mei.

Între timp, intimidarea vocilor opoziției este selectivă. Poate fi oficială, prin folosirea tribunalelor complezente sau a noilor legi împotriva „extremismului“, aflate în expansiune, dar poate veni și sub forma avertismentelor anonime primite pe site-uri sau prin telefon, în care voci misterioase își condamnă țintele numindu-le „sabotori“ și „trădători“ și le mai spun, cu un aer amenințător: „V-am condamnat“. Plângerile sunt, de obicei, ignorate de serviciile de securitate, întărind suspiciunile că aceste amenințări sunt permise sau poate chiar inițiate de autorități.

Membrii opoziției din Celeabinsk se simt izolați, deprimați și intimidați. S-au adunat cu miile în Moscova pentru a jeli moartea liderului opoziției Boris Nemțov în luna martie a anului 2015. Au constituit un grup deprimant și răzleț de oameni uniți mai degrabă de jale decât de un plan de acțiune strategică. Doar câțiva s-au adunat în același weekend în orașele provinciale precum Celeabinskul. L., o jurnalistă din Celeabinsk care s-a alăturat cândva protestelor opoziției, stă acum acasă, mai puțin de frică și mai mult din cauza unui copleșitor sentiment de inutilitate. A văzut cum opoziția a fost atacată și s-a autodistrus. A văzut cum „cercul“ ei de prieteni și familia s-au dezbinat din cauza a ceea ce ea numește „acțiunile criminale ale lui Putin în Ucraina“. Mi-a spus că este ciudat și, într-un fel, surprinzător, că oamenii care au fost cândva de acord în privința drepturilor fundamentale ale omului și a ruperii de trecut

acum aplaudă ceea ce ea numește anexarea ilegală a Crimeei de către Rusia. Este la fel de ciudat, a adăugat ea, că acum vor să fie independenți de comunitatea europeană și s-au săturat să li se spună ce ar trebui și ce nu ar trebui să facă Rusia. Mi-a spus că a fost iarăși condamnată să-și exprime opiniile doar în bucătărie, cum au fost cândva disidenții sovietici. La fel ca mulți alții care se opun tacit politicii lui Putin, a rămas fără energie și fără speranță. Se așteaptă la un război rece.

Yura Kovach, un oțelar, a observat cum valoarea salariului lui a scăzut cu 40%. În ciuda acestui fapt, continuă să-l respecte pe Putin ca pe un conducător puternic, care a dezvoltat o clasă de mijloc, a îmbunătățit asistența socială, a păstrat țara unită și a redat Rusiei respectul de sine.

– Uită-te la Ucraina, mi-a spus el. E infinit mai coruptă și distrămată.

Când l-am presat, a mărturisit că se teme de schimbare la fel de mult precum susține guvernul actual. El, la fel ca mulți alții, nu vede alternative credibile și nu dorește să se repete haosul și „anarhia” din perioada lui Elțin. Asasinarea lui Boris Nemțov, la o aruncătură de băț de Kremlin, a făcut puțină vâlvă în casa lui. Să nu credeți că cineva a aplaudat acest gest, dar, pentru ei, Nemțov, care a devenit faimos în perioada lui Elțin, era asociat cu turbulențele anilor '90. Și-a pierdut de mult sprijinul în centrul țării.

Până acum, Putin a reușit să dea vina pe Occident pentru problemele țării. Chiar și așa, trebuie să facă față sarcinii dificile de a crește în mod semnificativ cheltuielile cu armata, în timp ce menține programele pentru pensii, familie și asistență socială. Chiar dacă rușii știu că aceste programe au multe defecte, le-au oferit, în general, o plasă de siguranță acceptabilă. Aceste programe sunt importante pentru guvernarea lui Putin, dar continuarea furnizării lor ar putea deveni o misiune imposibilă.

Între timp, sprijinul financiar pentru numeroasele ONG-uri care încearcă să umple golurile din plasa de siguranță este în pericol. Cu noile restricții impuse fondurilor străine, ONG-urile nu au de ales și trebuie să concureze pentru milioanele de dolari din așa-zisele subvenții prezidențiale. Aceste subvenții au fost oferite câteodată organizațiilor din Celeabinsk și din toată țara care nu sunt prietene cu Kremlinul. Unii susțin că acesta a fost un gest cinic al guvernului, pentru a părea imparțial și a cumpăra vocile independente, în timp ce reprimă persoanele care pot reprezenta provocări serioase. În orice caz, guvernul declară acum că nu-și mai permite să susțină niciun ONG.

Pe măsură ce problemele țării se agravează, grupurile de opoziție divizate se luptă unele cu altele și câteodată îi critică pe cei care nu le susțin, numindu-i „ignoranți și nespălați”. Olga, o avocată din Celeabinsk, se simte jignită de asemenea caracterizări și respinge ideea că ea ar fi doar un simplu „zombi” hipnotizat de televiziunea de stat. Olga vorbește fluent limba engleză. Citește o gamă largă de postări de pe internet. Se opune refuzului lui Putin de a recunoaște că trupe rusești luptă în Ucraina, dar nu se opune intervenției Rusiei acolo. Chiar dacă plătește un preț foarte mare din cauza sancțiunilor, ea crede că Rusia va fi mai puternică la sfârșit:

– Rusia încearcă să își crească producția națională și acest lucru va fi un proces de lungă durată, dar toți înțelegem asta și suntem dispuși să așteptăm.

Când meteoritul a lovit Celeabinskul, a explodat în cer, și-a împrăștiat fragmentele și apoi s-a scufundat liniștit într-un lac. Mulți au sperat că așa va fi destrămarea Uniunii Sovietice. Că se va încheia cu o Rusie supusă și la fel de inofensivă ca piatra care este acum în muzeul din Celeabinsk. Dar asta nu s-a întâmplat. Fragmentele ei continuă să iasă la suprafață și efectele valurilor pe care le fac se simt până departe.

Mulțumiri

Această carte este apogeul a aproape 40 de ani de reportaje în fosta Uniune Sovietică și în Rusia independentă din prezent. Nu aș fi reușit fără camaraderia colegilor mei corespondenți și fără curajul numeroșilor ruși, care și-au deschis ușile și și-au spus poveștile.

Când am ajuns prima dată în Celeabinsk, în 1993, frica de a socializa cu străinii era în scădere, dar prudența s-a întors. Dincolo de cei numiți în această carte, mai sunt zeci de oameni care au contribuit, dar care doresc acum să rămână anonimi. Ei știu cine sunt. Le mulțumesc tuturor.

Alfred Friendly, Loren Jenkins, Doug Roberts, John Felton, David Johnson, Elizabeth Becker, Janne Nolan, Kate Brown, Deborah Willis, Dorothy Wickenden, Teeny Zimmermann, Phil Reeves, Ann Cooper, Matthew Bunn, Nick Roth, Holley Atkinson și Amy Bernstein se numără printre cei care m-au ajutat, într-un fel sau altul, de acasă.

Jonathan Galassi, editorul de la Farrar, Straus and Giroux, a oferit o șansă acestei cărți pe vremea când Rusia nu apărea la știri. Editorul meu, Alex Star, a ajutat cu răbdare la formularea ei. Orice greșeli ar avea sunt din vina mea. Mark Fowler m-a sfătuit cu grație în privința subtilităților legale.

În anii '80, când am fost *persona non grata* în Uniunea Sovietică, l-am întrebat pe Vint Lawrence, viitorul meu soț, dacă se va întoarce acolo cu mine într-o zi. La vremea aceea, părea o cerere ridicolă și a

acceptat galant, fără să se aștepte că va trebui să-și țină promisiunea. Ei bine, Uniunea Sovietică s-a destrămat și mi s-a acordat viza din nou. Vint s-a ținut de cuvânt și mi s-a alăturat în Rusia, când mi-am reluat misiunea în anii '90. Mai târziu, mi-a sponsorizat lungile călătorii de întoarcere în Celeabinsk. Această carte îi este dedicată lui.

© Dimitri Balakirev

ANNE GARRELS s s-a născut la 2 iulie 1951. Lunga și glorioasă ei carieră în media a purtat-o prin cele mai fierbinți puncte ale lumii: Rusia, China, Cecenia, Bosnia, Kosovo, Afganistan, Pakistan, Irak, Israel și Fâșia Gaza. Autoarea a fost martoră la destrămarea Uniunii Sovietice, la protestele din Piața Tiananmen, la războiul din Irak. De-a lungul activității sale, a primit numeroase premii și distincții, printre care Premiul Polk și Premiul pentru Curaj în Jurnalism. Este membră în consiliile directoare ale Comitetului pentru Protejarea Jurnaliștilor și al Oxfam.

„Acum mai bine de douăzeci de ani, Anne Garrels a început să viziteze fostul oraș «secret» Celeabinsk, inaccesibil străinilor din cauza rolului său militar și industrial. Asemenea minerilor din acel oraș aflat de mult în suferință, a explorat minuțios viața oamenilor și a revenit să discute cu aceștia, consemnând evoluția lor din cetățeni sovietici în cetățeni ai unei noi Rusii. Cu mare dibăcie jurnalistică, Garrels ne ajută să înțelegem simțirile complexe ale unui popor care încă suferă această tranziție, încercând să realizeze ce înseamnă, de fapt, a fi rus.“

Jill Dougherty, fost corespondent CNN pentru știri externe

„Reținut, dar excelent... Înfățișarea clară și îngăduitoare a profesorilor, copiilor, prostituatelor, doctorilor, a întregii game de locuitori ai Rusiei, oferă o perspectivă și o înțelegere a țării acestora, pe care o carte cu o abordare eminamente politică nu ar putea-o da.“

The New Yorker

ISBN 978-606-8905-87-7

9 786068 905877

www.raobooks.com